

DE
OFFICIIS
MARCI TVLLII
CICERONIS LIBRI
TRES.

ITEM, DE AMICITIA: DE
*Senectute: Paradoxa: & de
Somnio Scipionis.*

CUM INDICE IN FINE
libri adjuncto.

OMNIA, VARIIS ATQVE OPTIMIS
*quibúsque c. llat is exemplaribus diligen-
tissimè castigata.*

LONDINI,
Ex typographeio Societatis Stationario-
rum. 1635.

Cum Privilegio.

DE
OFFICIALS
MARCI TALLI
CICERO'S LIBRI
TRE

ITEM DE NIVITIA: DE
SOMMA: P. 1000. 10
SOMMA: P. 1000. 10

CUM INDICIBUS
SOMMA: P. 1000. 10

OMNIA NOSTRA ATQUE OPTIMA
SOMMA: P. 1000. 10

NO 1017
The University of Cambridge
1817
The University of Cambridge

3

M.T.CICERONIS DE OF-
FICIIS LIBER PRIMVS,
AD MARCUM FILIUM.

Argumentum per D. Erasium Roterod.

*Ciceronem filium suo hortatur exemplo, ne simplici
cuiuspiam studio sese addicat, sed Græca cum Latinis, &
orationis virtutes cum Philosophiæ scientia conjungat.
Deinde quòd eum reddat attentiores, hanc, quæ de offi-
ciis est philosophiæ partem, duobus potissimum nomini-
bus commendat, vel quòd usus ejus ad omnem vitæ ra-
tionem latissimè pateat, vel quòd hæc una sit philosophiæ
omnibus inter se communis: Postremò, testatur se in
hac disputatione Stoicos potissimum sequi, quod hi vel
optimè boni finem, ad quem officia omnia referuntur,
constituerint: quum Epicurus voluptate metiens sum-
mum bonum, atq; Aristo, Pyrrho, & Hevillus, tollen-
tes rerum delectum, officii quoq; naturam subverterint.*

Uanquam te, Marce fili, annum
jam audientem Cratippum, idque
Athenis, abundare oportet præ-
ceptis, institutisque philosophiæ,
propter summam & doctoris au-
thoritatem, & urbis, quorum alter
te scientiâ augere potest, altera exemplis: tamen ut
ipse ad meam utilitatem semper cum Græcis Lati-
na conjunxi, neque id in philosophia solum, sed e-
tiam in dicendi exercitatione feci, idem tibi censeo
faciendum, ut par sis in utriusque orationis facul-
tate. Quam quidem ad rem, hos (ut videmur) mag-
num attulimus adjumentum hominibus nostris, ut nò
modò Græcarum literarum rudes, sed etiam docti
aliquantum se arbitrentur adeptos, & ad dicendum,

Triples ar-
gumentum
a nobilitate
doctoris, &
item loci &
temporis di-
stinguatur.

Dicere ora-
tionis, judicij
um rerum
Philosophiæ.

Utrique, id
est, tu, qui
Peripateti-
cos sequeris,
& ego qui
Academicus
sum. Nam
olim qui
Peripatetici,
iidem &
Academici
erant.

* Et id quidē
nemini vid.

Inter Philo-
sophos uni
Demetrio
etiam dicen-
di studium,
Platoni di-
cendi exer-
citatio: De-
mostheni
philosophā-
di defuit.

Æmulatio
inter Aristo-
telem philo-

& ad iudicandum. Quamobrem discas tu quidem à
principe hujus ætatis philosophorum, & discas quàm
diù voles: tam diù autem velle debebis, quoad te,
quantum proficias, non poenitebit. Sed tamen no-
stra legens, non multum à Peripateticis dissidentia
(quoniam utrique & Socratici, & Platonici esse vo-
lumus) de rebus ipsis utere tuo iudicio (nihil enim
impedio; Orationem autem Latinam profectò le-
gendis nostris efficies pleniorē. Nec verò arro-
ganter hoc dictum existimari velim. Nam philoso-
phandi scientiam concedens multis, quod est Ora-
toris proprium, aptè, distinctè, ornatèque dicere
(quoniam in eo studio ætatem consumpsi,) si id mi-
hi assumo, videor id meo jure quodammodo vendi-
care. Quamobrem magnopere te hortor, mi Cice-
ro, ut non solum orationes meas, sed hos etiam de
Philosophia libros, qui jam se illis ferè æquarunt,
studiosè legas. Vis enim dicendi major est in illis,
sed hoc quoque colendum est æquabile, & tempera-
tum orationis genus. * Et ideò, quod nemini video
Græcorum adhuc contigisse, ut idem utroque in ge-
nere laboraret, sequereturque & illud forense di-
cendi, & hoc quietum disputandi genus: nisi fortè
Demetrius Phalereus in hoc numero haberi potest,
disputator subtilis, orator parum vehemens, dulcis
tamen, ut Theophrasti discipulum possis agnoscere.
Nos autem quantum in utroque profecerimus, alio-
rum sit iudicium: utrumque certè secuti sumus. E-
quidem & Platonem existimo (si genus id forense
dicendi tractare voluisset) gravissimè, & copiosissi-
mè potuisse dicere: & Demosthenem, si illa quæ à
Platone didicerat, tenuisset, & pronunciare voluis-
set, ornatè splendidèque facere potuisse. Eodèmq-
modo de Aristotele, & Isocrate iudico, quorum uter-
que suo studio delectatus, contempsit alterum. Sed
cūm

cum statuissem aliquid hoc tempore ad te scribere, philosophum & multa posthac, ab eo exordiri volui maximè, quòd Isocratem & ætati tuæ esset aptissimum, & authoritati meæ ractorem, gravissimum. Nam cum multa sint in Philosophiâ & gravia, & utilia acuratè copiosèque à philosophis disputata, latissimè patère videntur ea, quæ de officiis tradita ab illis, & præcepta sunt. Nulla enim vitæ pars, neque publicis, neque privatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, neque si tecum agas quid, neque si cum altero contrahas, vacare officio potest: in eoque colendo, sita vitæ est honestas omnis, & in negligendo, turpitudine. Atque hæc quidem quæstio communis est omnium Philosophorū. Quis est enim qui nullis officii præceptis tradendis philosophum se audeat dicere? Sed sunt nonnullæ disciplinæ, quæ propositis bonorum & malorum finibus, officium omne pervertunt. Nam qui summum bonum sic instituit, ut nihil habeat cum virtute conjunctum, idque suis commodis, non honestate metitur: hic si sibi ipse consentiat, & non interdum naturæ bonitate vincatur, fit, ut neque amicitia colere possit, nec justitiam, nec liberalitatem. Fortis verò, dolorem summum malum judicans, aut temperans voluptatem, summū bonum statuens esse certè nullo modo potest. Quæ quanquam ita sint in promptu, ut res disputatione non egeat, sunt tamen à nobis alio loco disputata. Hæ disciplinæ igitur sibi consentaneæ esse velint, de officio nihil queant dicere. Neq; ulla officii præcepta firma, stabilia, conjuncta naturæ tradi possunt, nisi aut ab iis, qui solā, aut ab iis qui maximè honestatem propter se dicant expectandam. Itaque propria est ea præceptio Stoicorum, & Academicorum, & Peripateticorum: quoniam Aristonis, Pyrrhonis, & Herilli jampridem explosa sententia est. Qui tamen haberent jus suum

Commendat officia à persona utriusq; deinde ab utilitate & communitate.

Epicureos notat.

disputandi de officio, si rerum aliquem delectum reliquissent, ut ad officii inventionem aditus esset. Sequimur igitur hoc quidem tempore, & in hac quaestione potissimum Stoicos, non ut interpretes, sed, ut solemus, è fontibus eorum, iudicio arbitrioque nostro, & quantum quoque modo videbitur, hauriemus.

*Alias,
quantocum-
que modo.
Idem in ora-
tione Lyfiz
notavit So-
crates in
Phædro
Platonis.*

PLacet igitur, quoniam omnis disputatio de officio futura est, antè definire, quid sit officium: quod à Panætio prætermissum esse miror. Omnis enim quæ à ratione suscipitur de aliqua re institutio, debet à definitione proficisci, ut intelligatur quid sit id, de quo disputetur.

Quoniam non est simplex officii vocabulum, neq; poterat in genere definiri commodè, divisione explicat, duplici quidem verbis, sed re eadem. Facit aut è ex Stoicorum sententia duo genera officiorum. Alterum, quod perfectum vocant, estq; cum sine boni conjunctum, neq; in quæquam præterquam in sapientem competit. Alterum medium, sive inchoatum, quod per se neq; bonum sit, neq; malum, sed ad usum aliquem vitæ sumitur: ut rectè depositum reddere, perfecti sit officii; depositum reddere imperfecti: cum rectè nisi sapiens nemo reddat, reddat autem simul & stulti. Divus aut è Ambrosius prioris generis esse putat, quæ secundum consilia fiunt; posterioris, quæ secundum præcepta: ut bene administrare rem, ad inchoatum officium pertineat; erogare in pauperes, ad perfectum.

*Divisio
Officii.*

OMnis de officio duplex est quaestio. Unum genus est, quod pertinet ad finem bonorum: alterum, quod positum est in præceptis, quibus in omnes partes usus vitæ cōformari possit. Superioris generis huiusmodi exempla sunt: omnia ne officia perfecta sint? Nunquid officium aliquid alio majus sit? & quæ sunt generis ejusdem? Quorum autem officiorum præcepta traduntur, ea quanquam pertinent

ad finem bonorum, tamen id minus apparet, quia magis ad institutionem vitæ communis spectare videntur: de quibus est nobis his libris explicandum. Atque etiam alia divisio est officii: nam & medium quoddam officium dicitur, & perfectum. Perfectum autem officium, Rectum (opinor) vocemus, quod Græci κατόρθωμα: hoc autem Commune, quod ἡ κοινὴ vocant. Atque ea sic definiunt, ut rectum quod sit, id perfectum officium esse definiunt. Medium autem officium esse dicant, quod cur factum sit, ratio probabilis reddi possit.

Quæ in deligendis rebus deliberandi ratio.

TRiplex igitur est, ut Panætio videtur, consilii capiendi deliberatio. Nam honestumne factu sit, an turpe, dubitant, id quod in deliberationem cadit: ac quo considerando sæpe animi in contrarias sententias distrahuntur. Tum autem aut inquirunt, aut consultant ad vitæ commoditatem, jucunditatemq; ad facultates rerum atque copias, ad opes, ad potentiam, quibus & se possint juvare, & suos conducere id necne, de quo deliberant. Quæ deliberatio omnis in rationem utilitatis cadit. Tertium dubitandi genus est, cum pugnare videtur cum Honesto, id quod videtur esse utile. Cum enim utilitas ad se rapere, honestas contra revocare ad se videtur, fit ut distrahatur deliberando animus, afferatq; ancipitem curam cogitandi. Hac divisione (cùm præterire aliquid maximum vitium in dividendo sit) duo prætermittenda sunt. Nec enim solum utrum honestum, an turpe sit, deliberari solet: sed etiã duobus propositis honestis, utrum honestius. Itémq; duobus propositis utilibus, utrum utilius. Ita quam ille triplicem putavit esse rationem, in quinque partes distribui debere reperitur. Primum igitur est de Honesto, sed

Comparatio, non modò in omnes partes suasorij, sed etiam in plerisque judicialis incidit geor. ris. Partitio totius questionis de officiis,

dupliciter; tum pari ratione de Utili: post de comparatione eorum differendum.

*Ex veteris Academiae & Stoicorum sententia, qui summum bonum à naturâ proficisci putant, & hoc ipsum esse beatè vivere, secundum naturam vivere commemorant, docet, quæ semina nobis natura in se verit, quæque adminicula addiderit: quibus accedente industria, ac usu, ad felicitatem, quæ referuntur omnia, proficiamus. Nam primo loco, omni animanti studium tuendi sui indidit, id quod jure naturæ est hominum cum psecudibus commune, vocaturque *τὸ πρῶτον ἐκ τῆς φύσεως*, id est, secundum naturam primum; consequens est appetitus eorum, quæ incolumitati sunt amica, fuga eorum, quæ noxia: Verum homini quoniam non solum è corpore constat, sed etiam ex animo, ut totus esse possit incolumis, rationinandi vim addidit: unde disciplina omnes, & virtutes illæ morales proficiuntur.*

P Rincipiò, generi animantium omni est à natura tributum, ut se, vitam, corpusque tueatur, declinetque ea, quæ nocitura videantur: omniâque, quæcunque ad vivendum sint necessaria, inquirat, & paret, ut pastum, ut latibula, & alia ejusdem generis. Commune autem animantium omnium est conjunctionis appetitus procreandi causa, & cura quædam eorum, quæ procreata sunt. Sed inter hominem & belluam hoc maximè interest, quod hæc tantum quantum sensu movetur, ad id solum, quod adest, quodque præsens est, se accommodat, paululum ad modum sentiens præteritum, aut futurum: homo autem qui rationis est particeps, per quam consequentia cernit, principia, & causas rerum videt, earumque progressus, & quasi anteceffiones non ignorat, similitudines comparat, & rebus præsentibus adjungit atque annectit futuras; faciliè totius vitæ cursum videt, ad eamque degendam præparat res necessari-

as. Eademq; natura vi rationis hominem conciliat homini, & ad orationis, & ad vitæ societatem: ingeneratq; imprimis præcipuum quendam amorem in eos, qui procreati sunt: impellitq; ut hominum cœtus & celebrari inter se, & sibi obedire velit: ob easque causas studeat parare ea, que suppeditent & ad cultum, & ad victum: nec sibi soli, sed coniugi, liberis, cæterisque, quos charos habeat, tuerique debeat. Quæ cura exuscitat etiam animos, & maiores ad re gerendam facit. Imprimisque hominis est propria veri inquisitio, atque investigatio. Itaq; cum sumus necessariis negotiis curisque vacui tum avemus aliquid videre, audire ac dicere: cognitionemque rerum aut occultarum, aut admirabilium * ad beatè vivendum necessariam ducimus. Ex quo intelligitur, quod verum, simplex, sincerumque sit, id esse naturæ hominis aptissimum. Huic veri vivendi cupiditati adjuncta est appetitio quædam principatus, ut nemini parere animus bene à natura informatus velit, nisi præcipienti, aut docenti, aut utilitatis causa justè, & legitimè imperanti: ex quo animi magnitudo existit, humanarumq; rerum contemptio. Nec verò illa parva vis naturæ est, rationisq; quod unum hoc animal sentit quid sit ordo, * quid deceat, in factis dictisque; quis sit modus. Itaq; eorum ipsorum, quæ aspectu sentiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem, venustatē, convenientiā partium sentit. Quam similitudinem natura, ratioque ab oculis ad animum transferens, multò etiā magis pulchritudinem, constantiam, ordinem in consiliis factisque conservandum putat, cavetq; ne quid indecorè, effeminatève faciat tum in omnibus & opinionibus & factis, ne quid libidinosè aut faciat, aut cõgitet. Quibus ex rebus conflatur & efficitur id quod quærimus, Honestum, quod etiā si nobilitatum non sit, tamen honestū sit: quodq;

*Ad bene
beatèque vi-
vendum.*

* Quid sit
quod dece-
at: in factis
dictisque; quis
modus.

Ex his hone-
stū, quod est
πῶς, id est,
finis: &
κατὰ πόσιν,
quod est per
se laudabile
etiā si ne-
mo laudet.

Socrates in
Phædro
Platonis.

quodque verè dicimus, etiamsi à nullo laudetur; laudabile esse naturâ. Formam quidem ipsam, Marce fili, & tanquam faciem honesti vides, quæ si oculis cerneretur, mirabiles amores (ut ait Plato) excitaret sapientiæ.

De quatuor virtutibus, undè omnia vitæ communis officia manant, Prudentia, Juslitia, Fortitudo & Temperantia, ac de materiâ singularum.

Omnes vir-
tutes una
virtus abso-
luta, juxta
Platonem.

Prudentia in
veri perspi-
cientia sita,
est fons reli-
quarum.

Fortitudo in
contemptu
difficulta-
tum.

Temperan-
tia in aqua-
bili modo
rerum om-
nium.

Decorum
velut umbra
corpus ho-
nesti tum
consequitur.

Sed omne quod honestum est, id quatuor partium notitur ex aliqua. Aut enim in perspicientiâ veri solertiâq; versatur: aut in hominum societate tuenda, tribuendôq; suum cuique, & rerum contractarum fide: aut in animi excelsi atque invicti magnitudine ac robore, aut in omnium quæ sunt, quæq; dicuntur ordine & modo, in quo inest modestia & temperantia. Quæ quatuor quanquam inter se colligata, atque implicata sunt, tamen ex singulis certa officiorum genera nascuntur: velut ex eâ parte, quæ primò descripta est, in quâ sapientiâ & prudentiam ponimus; inest indagatio, atque inventio veri, ejusq; virtutis hoc munus est proprium. Ut enim quisque maximè perspicit, quid in re quaque verissimum sit, quiq; acutissimè & celerrimè potest & videre & explicare rationem, is prudentissimus, & sapientissimus ritè haberi solet. Quocircà huic quasi materiæ, quam tractet, & in quâ versetur, subjecta est veritas. Reliquis autem tribus virtutibus necessitates propositæ sunt, ad eas res parandas, tuendâsque, quibus actio vitæ continetur; ut & societas hominum conjunctiôque servetur, & animi excellentia, magnitudoque cum in augendis opibus, utilitatibûsq; & sibi, & suis comparandis, tum multò magis in his ipsis despiciendis eluceat. Ordo autem & constantia, & moderatio, & ea quæ sunt his similia, versantur in eo genere, ad quod adhibenda est actio quædam, non

non solum mentis agitatio. His enim rebus, quæ tractantur in vitâ, modum quendam adhibentes, & ordinem, honestatem & decus conservabimus.

De prudentiâ, virtutum omnium principe, & quid in ea fugiendum, quidve sequendum.

EX quatuor autem locis, in quos honesti naturam vimque divisimus, primus ille, qui in veri cognitione consistit, maximè naturam attingit humanam. Omnes enim trahimur, & ducimur ad cognitionis & scientiæ cupiditatem, in quâ excellere pulchrum putamus. Labi autem, errare, nescire, decipi, & malum & turpe ducimus. In hoc genere, & naturali, & honesto, duo vitia vitanda sunt: unum, nè incognita pro cognitis habeamus, hisque temerè assentiamur. Quod vitium effugere qui volet (omnes autè vel le debent) adhibebit ad considerandas res, & tempus & diligentiam. Alterum est vitium, quod quidam nimis magnum studium, multamque operam, in res obscuras atque difficiles conferunt, easdemque non necessarias. Quibus vitiis declinatis, quod in rebus honestis, & cognitione dignis operæ curæque ponetur, id jure laudabitur; ut in astrologiâ C. Sulpitium audivimus, in geometriâ Sex. Pompeium ipsi cognovimus, multos in dialecticis, plures in jure civili, quæ omnes artes in veri investigatione versantur, cujus studio à rebus agendis abduci contra officium est. Virtutis enim laus omnis in actione consistit, à qua tamen sæpe sit intermissio, multique dantur ad studia reditus: Tum agitatio mentis, quæ nunquam acquiescit, potest nos in studiis cogitationis, etiam sine opera nostra continere. Omnis autem cogitatio motusque animi, aut in consiliis capiendis de rebus honestis, & pertinentibus ad benè beatèque vivendum, aut in studiis scientiæ, cognitioni.

Sulpitius
Gallus exerci-
tium Ro-
manum falsa
formidine li-
beravit, lu-
naris eclip-
sis
rationem
edisserens.
Liv. lib. 44.

* *quisque*

notionisque versatur. Ac de primo quidem officio fonte diximus.

DE JUSTITIA.

DE tribus autem reliquis latissimè patet ea ratio, quâ societas hominum inter ipsos, & vitæ quasi communitas continetur. Cujus partes duæ sunt. Justitia, in qua virtutis splendor est maximus, ex qua boni viri nominantur, & huic conjuncta beneficentia, quam eandem vel benignitatem, vel liberalitatem appellare licet. Sed justitiæ primum munus est, ut ne cui quis noceat, nisi læcessitus injuriâ: Deinde ut communibus utatur pro communibus, privatis autem ut suis. Sunt autem privata nulla naturâ, sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt: aut victoriâ, ut qui bello positi sunt: aut lege, pactione, conditione, sortè. Ex quo fit, ut ager Arpincas Arpinatium dicatur, Tusculanus Tusculanorum. Similisque est privatarum possessionum descriptio. Ex quo, quia suum cuiusque fit eorum, quæ naturâ fuerant communia, quod cuique obigit, id quisque teneat. Ex quo si quis sibi plus appetet, violabit jus humanæ societatis. Sed quoniâ (ut præclare scriptum est à Platone) non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat, partem parentes, partem amici: atque (ut placet Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad usum hominû omnia creati, homines autem hominû causâ esse generatos, ut ipsi inter se aliis alii prodesse possent: in hoc naturam debemus ducem sequi, & communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo; tum artibus, tum operâ, tum facultatibus devincire hominum inter homines societatem.

Fides justitiæ fundamentum, ab etymologia.

Fundamentum est autem justitiæ fides, id est, dictorum, conventorumque constantia & veritas: ex quo,

Justitia &
beneficentia

Apud juris-
consultos res
quædam
communes
singulorum,
quædam uni-
versitatis,
quædam
nullius sunt:
Vnde dicitur
occupatio,
quæ rem va-
cuam usum
patitur.
Prim. 1. ad
Architam.

quo, quanquam hoc videbitur fortasse cuiusdam durius, tamen * audeamus imitari Stoicos: qui studiosè exquirunt, undè verba sunt ducta, credamúsque, quia fiat quod dictum est, appellatam fidem.

* Aliis videtur.

Duo iniustitiæ genera, ut iustitiæ: & unde oriuntur.

Sed iniustitiæ duo genera sunt. Unum eorum, qui inferunt: alterum eorum, qui ab iis, quibus inferunt, si possint, non propulsant injuriam. Nam qui iniuste impetum in quempiam facit, aut irâ, aut aliqua perturbatione incitatus, is quasi manus violenter videtur offerre socio. Qui autem non defendit, nec ob-

sistit, si potest, injuriæ; tam est in vitio, quàm si parentes, aut amicos, aut patriam, aut socios deferat. Atque illæ quidem injuriæ, quæ nocendi causa de industria inferuntur, sæpè à metu proficiscuntur, ut cum is, qui alteri nocere cogitat, timet, ne nisi id fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo. Maximam autem partem ad injuriam faciendam aggrediuntur nonnulli, ut adipiscantur ea, quæ concupièrunt, in quo vitio latissimè patet avaritia. Expetuntur autè divitiæ, cum ad usus vitæ necessarios, tum ad perfruendas voluptates. In quibus autem major est animus, in iis pecuniæ cupiditas spectat ad opes, & ad gratificandi facultatem: ut nuper M. Crassus negabat, ullam satis magnam pecuniam esse ei, qui in

Injuria ab imprudente injuria non est, nisi ipse vitiosa sit ignorantia. Aristot.

Repub. princeps vellet esse, * cujus fructibus exercitum alere non posset. Delectant etiam magnifici apparatus vitæque cultus cum elegantia & copia, quibus rebus effectus est, ut infinita pecuniæ cupiditas esset. Nec verò rei familiaris amplificatio, nemini nocens, vituperanda; sed fugienda semper injuria est. Maximè autem adducuntur plerique, ut eos justitiæ capiat oblivio, cum in imperiorum, honorum, gloriæve cupiditatem inciderint. Quod enim est apud Ennium: Nulla sancta societas, nec fides regni est;

* Qui suis fructibus.

est; id latius patet. Nam quicquid ejusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo fit plerumque tanta contentio, id difficillimum sit sanctam servare societatem. Declaravit id modò temeritas C. Caesaris, qui omnia jura divina, atque humana pervertit propter eum, quem sibi ipse opinionis errore finxerat, principatû. Est autem in hoc genere molestum, quòd in maximis animis, splendidissimisque ingeniis plerumque existunt honoris, imperii, potentiae, gloriae cupiditates. Quo magis cavendum est, ne quid in eo genere peccatur.

Injuria alia, aliâ levior.

Maximè
cum primi
motus in no-
stra non sint
potestate.

Sed in omni injustitia permultum interest, utrum perturbatione aliqua animi. quæ plerumque brevis est, & ad tempus; an consultò & cogitatò fiat injuria. Leviora enim sunt ea, quæ repentino aliquo motu accidunt, quàm ea, quæ meditata, & preparata inferuntur. Ac de inferenda quidem injuria satis dictum est.

Causas recenset unde secundum injustitiæ genus oriatur.

Hoc Plato in
libris de Re-
pub. elegan-
ter ostendit
per fabu-
lam, de iis
qui vindi in
specu se-
dent: id
quod Cice-

Pretermittendæ autem defensionis, differendique officii plures solent esse causæ. Nam aut inimicitias, aut laborem, aut sumptus suscipere nolunt: aut etiam negligentia, pigritia, inertia aut suis studiis, quibusdãve occupationibus sic impediuntur, ut eos, quos tutari debeant, desertos esse patiantur. Itaque videndum est, ne non satis sit id, quod apud Platonem est in Philosophos dictum: quòd in veri investigatione versantur, quòdque ea quæ plerique vehementer expetunt, de quibus inter se digladiari solent, contemnant & pro nihilo ducant, propterea justos esse. Nam dum alterum justitiæ genus assequuntur, in inferenda, ne cui noceant, injuria, in alterum incidunt. Descendi enim studio impediti, quos

tueri

tueri debent, deserunt. Itaque eos ad Remp. nē accessuros quidem putant, nisi coactos: æquius autem erat id voluntate fieri. Nam hoc ipsum ita justum est quod rectē fit, si est voluntarium. Sunt etiam, qui aut studio rei familiaris tuendæ, aut odio quodam hominum, suum se negotium agere dicant, nē facere cuiquam videantur injuriam: (qui dum altero iniustitiæ genere vacant, in alterum incurrunt. Deserunt enim vitæ societatem, quia nihil conferunt in eam studii, nihil operæ, nihil facultatum. * Quando igitur duobus generibus iniustitiæ, propositis, adjunximus causas utriusque generis, easque res ante constituimus, quibus justitia continetur, facilè quod cujusque temporis officium sit, poterimus, nisi nosmetipsos valdè amabimus, judicare. Est enim difficilis cura rerum alienarum: quanquam Terentianus ille Chremes, humani nihil à se alienum putat. Sed tamen quia magis ea percipimus, atque sentimus, quæ nobis ipsis aut prospera, aut adversa eveniunt, quàm illa, quæ cæteris, quæ quasi longo intervallo interjecto videmus, aliter de illis, ac de nobis judicamus. Quocirca benè præcipiunt, qui vetant quicquam agere, quod dubites, æquum sit, an iniquum: Equitas enim lucet ipsa per se: dubitatio autem cogitationem significat injuriæ.

roni non pro pari, non est mirum. Horat. dissimulatores opis propriæ mihi commodus uni.

* *Quoniam.*

Ex Heautontimorumeni initio.

Proverbium: Quæ dubitas nē feceris.

Docet officia pro circumstantiis variari, & quod officiosum erat, id contra officium fieri, duobus maxime modis, si ab utilitate recedatur, aut minus utile præferatur utiliori: quin interdum præter officium esse nimium inherere juris apicibus.

Sed incidunt sæpè tempora, cùm ea quæ maxime videntur digna esse justo homine, cōque, quem virum bonum dicimus, commutantur, fiuntque contraria; ut non reddere depositum, etiā nunc furioso facere

* **Tempore,**
Communi,
 id est, tum
 ejus qui prę-
 stat justum,
 tum illius in
 quem prę-
 statur.
 Tragicum
 exemplum.
 Theseus tria
 optaverat ab
 avo Neptu-
 no, ut Mino-
 taurum con-
 ficeret, ut si-
 bi ad inferos
 daretur adi-
 tus, ut Hip-
 polytum ul-
 cisceretur.
 Stare pro-
 missis, ut ma-
 nere dictis.

cere promissum, quæque pertinent ad veritatem, & ad fidem, ea negare interdum, & non servare, sit justum. Referri enim decet ad ea, quæ proposui in principio, fundamenta justitiæ: primum, ut ne cui noceatur; deinde ut communi utilitati serviatur.

Ea cum tempora mutantur, commutatur officium & non semper est idem. Potest etiam accidere promissum aliquod, & conventum, ut id effici, sit inutile, vel ei cui promissum sit, vel ei qui promiserit: Nam si (ut in fabulis est) Neptunus quod Theseo promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis (ut scribitur) hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optavit: quo impetrato, in maximos luctus incidit. Nec promissa igitur servanda sunt ea, quæ sunt iis quibus promiseris inutilia; nec, si plus tibi noceant quam illi profint, cui promiseris. Contra officium est, majus damnum anteponi minori: ut si constitueris te cuipiam advocatum in rem presentem esse venturum: atque interim graviter ægrotare filius coeperit, non sit contra officium non facere quod dixeris: magisque ille, cui promissum sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur. Iam illis promissis non standum esse quis non videt, quæ coactus quis metu, aut deceptus dolo promiserit? Quæ quidem pleræque jure prætorio liberantur nonnulla legibus.

*In iudicialibus officiis æquitas spectanda,
 non verbis inherendum.*

Ex Heu-
 contimorou-
 meno.

* **Triginta.**

EXistunt etiam sæpè injuriæ, calumniæ quadam, & nimis callida, & malitiosa juris interpretatione. Ex quo illud, Summum jus summa injuria, factum est jam tritum sermone proverbium. Quo in genere etiam in Repub. multa peccantur, ut ille, qui, cum *centum triginta dierum essent cum hoste pactæ induciæ, noctu populabatur agros, quod dierum es-
 sent

sent pactæ, non noctium induciæ. Nec noster quidem probandus, si verum est, Q. Fabium Labconem, seu quem alium (nisi enim præter auditum habeo) arbitrum Nolanis, & Neapolitanis de finibus agri à Senatu datum, cum ad locum venisset, cum utrisque separatim loquutum, ut ne cupide quid agerent, nec appeterent, atq; ut regredi, quàm progredi mallerent. Id cum utrinque fecissent, aliquantum agri in medio relictum est. Itaque illorum fines, sicut ipsi dixerant, terminavit. In medio relictum quod erat, populo Romano adjudicavit. Decipere hoc quidem est, non judicare. Quocirca in omni re, fugienda est talis solertia. Sunt autem quedam officia etiam adversus eos servanda, à quibus injuriam acceperis. Est enim ulciscendi & puniendi modus. Atque haud scio, an satis sit eum, qui laceggerit, injuriæ suæ poenitere: ut & ipse nequid tale posthac committat, & cæteri sint ad injuriam tardiores.

Plutarchus
hoc com-
mentum
Cleomini
Lacedæmo-
nio adscri-
bit in apoph.
Q. Labeo.

*Utrique.

Quod in pu-
nienda inju-
ria officium

Hactenus de civili iustitia, nunc de bellicis officiis. Facit autem duo belli genera, quorum utriq; communia sunt hæc; ut non nisi iustis de causis suscipiantur, ne inferantur nisi rebus repetitis, nisi solenniter denunciata: ut ritè gerantur, ne se viam supra modum in victos: humanius etiam qui se dedunt, recipiantur: fides hosti etiam privatim præstetur, non modò in conventis solennibus. Propria verò sunt illa, ut cum hostium genere, qui de imperio certant, humanius agamus: cum his, qui vitam nostram petunt, severius.

ATque in Rep. maximè conservanda sunt jura belli. Nam cum sint duo genera decertandi: unum per discepcionem, alterum per vim: cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum: confugiendum est ad posterius, si uti non licet superiore. Quate

Carthago in
Africa, Nu-
mantia in
Celtiberia à
Scipione
Æmiliano
funditus
eversa.
Corinthus
item in A-
chaia à L.
Mummio
sublata quòd
in Isthmo
esset & ad
bellum mo-
vendum op-
portuna.

Quod in bel-
lis suscipien-
dis officium.

Quanta sa-
cramenti
militaris re-
ligio majo-
ribus.
Senis addi-
dit, ne pro
nepotem hu-
jus, Veicen-
sem intelli-
geres, nisi
maius ad ab-
solutam zea-
tem referre.

sine injuria in pace vivatur. Partâ autem victoriâ, conservandi sunt ii, qui non crudeles in bello, nec immanes fuerunt: ut majores nostri Tusculanos, Æquos, Volscos, Sabinos, Hernicos, in civitatem etiam acceperunt: at Carthaginem, & Numantiam funditus sustulerunt. Nollem Corinthum: sed credo illos secutos opportunitatem loci maximè, ne posset aliquando ad bellum faciendum locus ipse adhortari. Meâ quidem sententiâ paci, quæ nihil habitura sit insidiarum, semper est consulendû. In quo si mihi obtemperatû esset, etsi non optimam, at aliquam Remp. quæ nunc nulla est, haberemus. Et cum iis, quos vi deviceris, consulendum est: tum ii, qui armis positis ad imperatorum fidem confugiunt (quâvis murum aries percusserit) recipiendi sunt. In quo tantoperè apud nostros justitia culta est, ut ii, qui civitates, aut nationes devictas bello, in fidem recepissent, earum patroni essent, more majorû. Ac belli quidem æquitas sanctissimè feciali populi Romani jure perscripta est. Ex quo intelligi potest, nullum bellum esse justum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denunciatum antè sit & indictum. Pompeius Imperator tenebat provinciam, in cujus exercitu Catonis filius tiro militabat: cum autem Pompeio videretur unam dimittere legionem, Catonis quoque filium, qui in eadem legione militabat, dimisit. Sed cum amore pugnandi in exercitu remansisset, Cato ad Pompeium scripsit, ut si cum patere-
tur in exercitu remanere, secundo eum obligaret militiæ sacramento: quia priore amisso, jure cum hostibus pugnare non poterat: adeò summa erat observatio in bello movendo. M. quidem Catonis senis epistola est ad M. filium, in qua scripsit se audisse eum missum factû esse à Consule, cum in Macedonia Persico bello miles esset. Monet igitur, ut
caveat,

caveat, ne prælum ineat. Negat enim jus esse, qui miles non sit, pugnare cum hoste. Equidem illud etiam animadverto, quòd qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur, lenitate verbi tristitiam rei mitigante: hostis enim apud majores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Indicant enim duodecim tabulæ: AUT STATUS DIES CUM HOSTE. Itemq;, ADVERSUS HOSTEM AETERNA AVTORITAS. Quid ad hanc mansuetudinem addi potest, eum, quicum bella geras, tam molli nomine appellari? Quanquam id nomen durius jam efficit vetustas: à peregrino enim jam recessit, & propriè in eo, qui ferret arma contra, remansit. Cùm verò de Imperio decertatur, bellòque queritur gloria, causas omninò subesse tamen oportet easdem, quas dixi paulò antè, justas causas esse bellorum. Sed ea bella, quibus Imperii gloria proposita est, minus acerbè gerenda sunt. Ut enim cùm civiliter contendimus, aliter si est inimicus, aliter si competitor: cum altero certamen honoris & dignitatis est, cum altero capitis & famæ: sic cum Celtiberis, cum Cimbris bellum, ut cum inimicis geratur, uter esset, non uter imperaret: cum Latinis, Sabinis, Samnitibus, Poenis, Pyrrho de imperio dimicabatur. Poeni foedifragi, crudelis Annibal, reliqui justiores. Pyrrhi quidem de captivis reddendis præclara sententia:

*Nec mi aurum posco, nec mi pretium dederitis:
Nec cauponantes bellum, sed belligerantes:
Erra, non auro vitam cernamus utrique,
Nec ne velit, an me regnare vera, quidve ferat fors,
Virtute experiamur: & hoc simul accipe dictum,
Quorum virtuti belli fortuna pepercit,
Quorum me libertati parcere certum est.
Non ducite; dõque volentibus cum magnis diis.*

Enniani
versus.

Pyrrhus rex
ad Pyrrhoni
Achillis fili-
um genus su-
um refere-
bat, cui avus
fuerat Æa-
cus.

Regalis sanè & digna *Æacidarum* genere sententia. Atq; etiam, si quid singuli, temporibus adducti, hosti promiserint, est in eo ipso fides conservanda: ut primo Punico bello *Regulus* captus à *Pœnis*, cum de captivis commutandis Romam missus esset jurassétq; se rediturum: primum, ut venit, captivos reddendos in Senatu non censuit: deinde, cum retineretur à propinquis & ab amicis, ad supplicium redire maluit, quàm fidem hosti datam fallere. Secundo autem Punico bello, post Cannensem pugnam, quos decem *Annibal* Romam adstrictos misit iurejurando, se redituros esse, nisi de redimendis iis, qui capti erant, impetrassent: eos omnes censores, quoad quisq; eorum vixit, qui pejerassent, in *erariis* reliquerunt: nec minùs illum, qui iurisjurandi fraude culpam invenerat. Cum enim *Annibalis* permissu exisset è castris, rediit paulò post, quòd se oblitum nescio quid diceret. Deinde egressus è castris, iurejurando se solutum putabat: & erat verbis, re non erat. Semper autem in fide quid senseris, non quid dixeris, cogitandum. Maximum autem exemplum est justitiæ in hostem à maioribus nostris constitutum. Cum à *Pyrrho* perfuga senatui est pollicitus, se venenum regi daturum, & eum necaturum, Senatus & *C. Fabricius* perfugam *Pyrrho* dedidit. Itane hostis quidem, & potentis, & bellum ultrò inferentis, cum scelere interitum approbavit. Ac de bellicis quidem officiis satis dictum est. Meminerimus autem etiam adversus infimos justitiam esse servandam. Est autem infima conditio, & fortuna servorum, quibus non malè præcipiunt, qui ita jubent uti, ut mercenariis; ad operam exigendam, & iusta prædenda. Cum autem duobus modis, id est, aut Vi, aut Fraude, fiat injuria: fraus quasi vulpeculæ, vis leonis videtur: utrunq; alienissimum ab homine est, sed fraus odio digna.

Tantaq; alios
quos affecerunt
ignominia, ut statim
mortem sibi
consciscerint
autore Livio,
Decad. 2.
lib. 3.

Officium
domini in
servos.

Triplex nocendi
genus,
vi aperta.

digna maiore. Totius autem iniustitiæ nulla capitalior est, quam eorum, qui tum, cum maximè fallunt, id agunt, ut viri boni esse videantur. De iustitia satis dictum est.

Fraude occulta & subadumbrata honesti persona quod est omnium scelestissimum.

De liberalitate secunda iustitiæ parte, quam tamen Aristoteles modestiæ videtur annexere, in qua tria potissimum spectanda docet Cicero. Primum, ne quid demus quod accipienti sit nociturum; nève, quod aliis largiamur, ab aliis per injuriam auferamus. Secundum, ut pro facultatum modo liberalitatem exerceamus. Tertium, ne demus quibus non oportet. Dandum autem aut virtute commendatis, aut iis qui nos honesta benevolentia prosequuntur; aut quibuscum nobis aliquod societatis vinculum intercedit: aut denique, qui bene de nobis meriti, quibus & cum fœnore beneficium remetiendum: Postremo, societatis humanæ gradus à summo fonte repetens, inter se componit, ut quantum cuique debetur, tantum præstetur. Sed hac de parte Seneca pluribus libris diligentissimè scripsit.

DEinceps (ut erat propositum) de beneficentia ac liberalitate dicatur, qua quidem nihil est naturæ hominis accommodatius: sed habet multas cautiones. Videndum est enim primum, ne obsit benignitas, & iis ipsis, quibus benignè videbitur fieri, & cæteris. Deinde, ne major benignitas sit, quam facultates. Tum ut pro dignitate cuique tribuatur, id enim est iustitiæ fundamentum, ad quam hæc referenda sunt omnia. Nam & qui gratificantur cuiquam, quod obsit illi, cui prodesse velle videantur, non benefici, neque liberales, sed perniciosi assentatores judicandi sunt. Et qui aliis nocent, ut in avaros liberales sint, in eadem sunt iniustitiâ, ut si ipsi suam rem aliena convertant. Sunt autem multi, & quidem cupidi splendoris & gloriæ, qui eripiunt a suis, quod aliis magis largiantur. Hicque arbitrantur

Quomodo dandum, quantum & quibus.

Ut si, pro ac si, Terentius, Ut si esset frater.

Tyrannica
liberalitas
Cæsaris &
Syllæ.

* Aliàs deli-
beratione.

Quibus dan-
dum, probis
viris, claris,
aliquo vincu-
lo nobis con-
iunctis, bene
meritis.

se beneficos in suos amicos visum iri, si locupletent eos quacunque ratione. Id autem tantum abest ab officio, ut nihil magis officio possit esse contrarium. Videndum est igitur, ut ea liberalitate utamur, quæ prosit amicis, noceat nemini. Quare L. Sillæ, & C. Cæsaris pecuniarum translatio à justis dominis ad alienos, non debet liberalis videri. Nihil est enim liberale, quod non idem sit justum. Alter erat locus cautionis, ne benignitas major esset, quàm facultates, quòd qui benigniores volunt esse, quàm res patitur, primùm in eo peccant quod injuriosi sunt in proximos. Quas enim copias his & suppeditari æquius est, & relinquere, eas transferunt ad alienos. Inest autem in tali liberalitate cupiditas plerumque rapiendi, & auferendi per injuriam, ut ad largiendum suppetant copię. Videre etiam licet plerisque non tam naturâ liberales, quàm quadam gloriâ ductos, ut benefici videantur, facere multa, quæ videntur ab ostentatione magis, quàm à voluntate proficisci. Talis autem simulatio vanitati est conjunctior, quàm aut liberalitati, aut honestati. Tertium est propositum, ut in beneficentia delectus esset dignitatis: in quo & mores ejus erunt spectandi, in quem beneficium conferetur, & animus erga nos, & communitas, ac societas vitæ, & ad nostras utilitates officia ante collata: quæ ut concurrant omnia, optabile est: sin minùs, plures causæ majorisque ponderis plus habebunt.

Mores non ad exactam illam sapientis Stoici rationem spectandos, sed civilem virtutis imaginem.

Quoniam autem vivitur non cum perfectis hominibus, plenèque sapientibus, sed cum iis in quibus præclare agitur, si sint simulachra virtutis: etiam hoc intelligendū puto, neminem omnino esse negligendū, in quo aliqua significatio virtutis appareat.

Colendum

Colendum autem esse ita quemque maximè, ut quisque maximè his virtutibus lenioribus erit ornatus; modestia, temperantia, ac ipsa, de qua jam multa dicta sunt, justitia. Nam fortis animus & magnus in homine non perfecto nec sapiente ferventior plerumque est: illæ verò virtutes virum bonum videntur potius attingere. Atque hæc in moribus considerentur.

*Quomodo considerata sit benevolentia
aliorum erga nos.*

DE benevolentia autem, quam quisque habeat erga nos, primum illud est in officio, ut ei plurimum tribuamus, à quo plurimum diligimur. Sed benevolentiam, non adolescentulorum more, ardore quodam amoris, sed stabilitate potius, & constantiâ judicemus.

Bene meritis de nobis, quomodo referenda gratia.

Sin erunt merita, ut non ineunda, sed referenda sit gratia, major quædam cura adhibenda est. Nullū enim officium referenda gratia magis necessarium est. Quòd si ea, quæ acceperis utenda, majore mensurâ (si modò possis) jubet reddere Hesiodus: quidnam beneficio provocati facere debemus? Annon imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt quàm acceperunt? Etenim si in eos, quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos esse debemus, qui jam profuerunt? Nam cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii, alterum reddendi: demus, necne, in nostra potestate est non reddere, viro bono non licet, si modò id facere possit sine injuria. Acceptorum autem beneficiorum sunt delectus habendi. Nec dubium quin maximo cuique plurimum debeatur. In quo tamen in primis, quo quisque animo, studio, benevolentia fecerit, ponderandum est. Multi enim faciunt

Beneficia
cum senore
remerienda
à majori.

Beneficia
potissimum
animo dan-
tis metienda.

Non dan-
dam ut reci-
pias, sed ut
prosis amico

multa temeritate quadam sine iudicio, vel modo, in omnes, vel repentino quodam, quasi vento, impetu animi incitati: quæ beneficia æquè magna non sunt habenda, atque ea, quæ iudicio, consideratè, constantèrque delata sunt. Sed in collocando beneficio, & in referenda gratia (si cætera paria sint) hoc maximè officij est, ut quisq; maximè opis indigeat, ita ea potissimum opitulari; quod contra fit à plerisque. A quo enim plurimum sperant, etiamsi ille his non eget, tamen ei potissimum inserviunt.

In conjunctione vitæ quis ordo, ac primum de societate universali omnium mortalium.

Primi socie-
tatis humanæ
fontes, ratio,
& oratio.

Optimè autem societas hominum conjunctioque servabitur, si ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitas plurimum conferetur. Sed, quæ naturæ principia sint communitatis, & societatis humanæ, repetendum altius videtur. Est enim primum, quod cernitur in universi generis humani societate. Ejus autem vinculum est Ratio, & Oratio: quæ docendo, discendo, communicando, disceptando, judicando conciliat inter se homines, conjungitq; naturali quadam societate. Neq; ulla re longius absumus à natura ferarum, in quibus inesse fortitudinem sæpè dicimus, ut in equis, in leonibus; justitiam, æquitatem, bonitatem non dicimus. Sunt enim rationis, & orationis expertes. Ac latissimè quidem patens hominibus inter ipsos, omnibus inter omnes societas hæc est: in qua omnium rerum, quas ad communem usum hominum natura genuit, est servanda communitas, ut, quæ descripta sunt legibus, & jure civili, hæc ita teneantur: ut sit constitutis, è quibus ipsis cætera sic observetur, ut in Græcorum proverbio est: **A M I C O R U M E S S E O M N I A C O M M U N I A.** Omnia autem communia hominum videntur ea, quæ sunt generis ejusdem, quod ab

Ennio

Ennio positum in una, re transferri in permultas potest.

Bellissimi
Ennij versus.

*Homo qui erranti * comiter monstrat viam,*

* Cum in.

Quasi lumen de suo lumine accendat, facit:

Nihilominus ipsi lucet, cum illi accenderit.

Una enim ex re satis præcipit, ut quicquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur cuiq; vel ignoto Ex quo sunt illa communia, non prohibere aqua profluentem: patij ab igne ignem capere, si quis velit consilium fidele deliberanti dare: quæ sunt ijs utilia qui accipiunt, danti non molesta. Quare & his utendum est, & semper aliquid ad communem utilitatem afferendum. Sed quoniam copiarum parvæ singulorum sunt, eorum autem, qui his egeant, infinita est multitudo: vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennij finem, **NIHILOMINUS UT IPSI LUCEAT**, ut facultas sit, qua in nostros simus liberales.

Quæ sunt
omnibus
absque discrimine
communica-
nda.

GRadus autem plures sunt societatis hominum. Ab illa prima
Ut enim ab illa discedatur in finitate, propior est
ejusdem Gentis, Nationis, Linguae, qua maximè homines
conjunguntur. Interius etiam est, ejusdem effecivitatatis.
Multa enim sunt civibus inter se communia, forum, fana, porticus, viæ, leges, jura, judicia, suffragia, consuetudines præterea & familiaritates, multæque cum multis res, rationesque contractæ. Arctior verò colligatio est, societas propinquorum. Ab illa enim immensa societate humani generis in exiguum angustumque concluditur. Nam cum sit hoc natura commune omnium animantium, ut habeant libidinem procreandi; prima societas in ipso est conjugio: proxima in liberis, deinde, una domus, communia omnia. Id autem est principium Urbis, & quasi seminarium Reipub. Sequuntur fratrum conjunctiones, post consobrinorum, sobrinorumque:

Ab illa prima
communitate
ad contrahentes
societates
descendit.
Quæ communia
universitatis.

Cognatio.

*Affinitates
ex conjun-
ctis.*

*Amicitia
virtute con-
ciliata.*

*Nihil ama-
bilius vir-
tute.*

*Amicitia
juxta Pytha-
goram æ-
qualitas est.
Idem dixit
amicitiam u-
nam esse a-
nimam in
corporibus
duobus.*

*Patriæ debe-
mus plurimū
Operere
mortem, id
est, ultrò
mori.*

norūque: quicū una domo jam capi non pos-
sint, in alias domos, tanquam in colonias exeunt.
Sequentur connubia & affinitates, ex quibus etiam
plures propinqui. Quæ propagatio & loboles, ori-
go est rerum publicarum. Sanguinis autem con-
junctio & benevolentia devincit charitate homines.
Magnum est enim eadem habere monumenta ma-
jorum: iisdem uti sacris, sepulchra habere commu-
nia. Sed omnium societatum nulla præstantior est,
nulla firmior, quàm cum viri boni moribus similes
sunt familiaritate conjuncti. Illud enim honestum
(quod sæpe diximus) etiam si in alio cernamus, ta-
men nos movet; atque illi, in quo id inesse videtur, a-
micos facit. Et quanquàm omnis virtus nos ad se alli-
cit, facitque ut eos diligamus, in quibus ipsa inesse vi-
detur: tamen iustitia & liberalitas id maximè efficit.
Nihil autem est amabilius, nec copulativius, quàm mo-
rum similitudo bonorum. In quibus enim eadem
studia sunt, eadēque voluntates: in his fit, ut æquè
quisque altero delectetur, ac seipso. Efficiturque id,
quod Pythagoras vult in amicitia, ut unus fiat ex
pluribus. Magna etiam illa communitas est, quæ
conficitur ex beneficiis ultrò, citròque datis, accep-
tisque. Quæ mutua, & grata dum sunt, inter quos
ea sunt, firmâ devinciuntur societate. Sed cum omnia
ratione, animoque lustraveris, omnium societatum
nulla est gratior, nulla charior, quàm ea, quæ cum
Rep. est unicuique nostrum. Chari sunt parentes,
chari liberi, propinqui, familiares: sed omnes omni-
um charitates patria una complexa est, pro qua quis
bonus dubitet mortem oppetere, si ei sit profuturus?
Quo est detestabilior istorum immanitas, qui lace-
rarunt omni scelere patriam, & in ea funditus de-
lenda occupati & sunt & fuerunt. Sed si contentio
quædam, & comparatio fiat, quibus plurimum tri-
buendum

buendum sit officii: principes sunt patria & Parentes, quorum beneficiis maximè obligati sumus: proximi liberi, totaq; domus, quæ spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere perfugium: deinceps benè convenientes propinqui, quibus communis etiam plerumque fortuna est. Quamobrem necessaria præsidia vitæ debentur his maximè, quos antè dixi. Vita autem, victusq; communis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam objurgationes in amicis vigent maximè. Estque ea jucundissima amicitia, quam similitudo morum conjugavit.

Liberaltatis officia non solum ab his gradibus societatis, sed etiam ab aliis circumstantiis spectari oportere.

Sed in his omnibus officiis tribuendis videndum erit, quid cuique maximè necesse sit, & quid quisque nobiscum, vel sine nobis aut possit consequi, aut non possit. Ita non iudemerunt necessitudinum gradus, qui & temporum suntque officia, quæ aliis magis, quàm aliis debeantur: ut vicinum citiùs adjuveris in * frugibus percipiendis, quàm aut fratrem, aut familiarem. At si lis in iudicio sit, propinquum potiùs & amicum, quàm vicinum defenderis. Hæc igitur & talia circumspicienda sunt in omni officio: & consuetudo, exercitatioque capienda, ut boni ratiocinatores officiorum esse possimus, & addendo, deducendóq; videre, quæ reliqui summa fiat: ex quo quantum cuiq; debeat, intelligas. Sed, ut nec medici, nec imperatores, nec oratores, quamvis artis præcepta perceperint, quicquam magna laude dignum sine usu & exercitatione consequi possunt: sic officii conservandi præcepta traduntur illa quidem, ut faciamus ipsi; sed rei magnitudo usum quoque exercitationemque desiderat. Atque ab iis rebus; quæ sunt in jure societatis humanæ, quemadmodum ducatur

Convenientes, pro concordibus.

Quid sanguine conjunctis, quid amicis potissimum debeamus.

Vicinis quid debeat.

* Aliis fructibus.

Quæ reliqui, id est, quantum relinquatur, deductis & additis quæ oportuit.

ducatur honestum, ex quo ortum est officium, satis ferè diximus.

Magnanimitas tertius officiorum fons, quæ ex rerum humanarum contemptu, & animi amplitudine quædam nascitur: declaratur autem potissimum in periculis adeundis, & arduis rebus obeundis. Huic ad dextram est audacia, pertinacia, immanitas, arrogantia, crudelitas, confidentia, morositas, ira, sevitia, ambitio: ad levam, timiditas, ignavia, stupor, & id genus vitia. Exercetur autem magnanimitas partim in rebus bellicis, magis autem in negotiis urbanis, denique & privata in vita: de quibus omnibus variè differit Cicero.

Commendatio fortitudinis.

Imprimis opprobratur pusillanimitas.

Ex Ennio verba Imperatoris, ex emplō Clælie militum ignaviam increpantis. In hoc carmine mollicius est exprobratio, quoniam Salmacis fons potus, effeminare dicitur.

Intelligendum est autem, cùm proposita sint genera quatuor, è quibus honestas officiūmq; manaret, splendidissimum videri, quod animo magno, elatōque, humanāque res despiciente, factum sit. Itaque in probis maximè in promptu est, si quid tale dici potest:

Vos etenim juvenes, animos geritis muliebres,

Illæque virgo viri. Et si quid est ejusmodi.

Salmacida spolia sine sanguine & sudore.

Contrāque in laudibus, quæ magno animo, & fortiter excellenterque gesta sunt, ea nescio quo modo quasi plenior ore laudamus. Hinc Rhetorum campus de Marathone, Salamine, Plateis, Thermopylis, Leuctris, Stratocle. Hinc noster Cocles, hinc Decii, hinc Cneus & Publius Scipiones, hinc Marcus Marcellus, innumerabilēsque alii: maximèq; ipse populus Romanus animi magnitudine excellit. Declaratur autem studium bellicæ gloriæ, quod statuas quoque videmus ornatu ferè militari.

Fortitudinem, si ab honestate recedet, nomen suum amittere.

Sed ea animi elatio, quæ cernitur in periculis & laboribus, si iustitia vacat, pugnātque non pro salute

salute communi, sed pro suis commodis, in vitio est. Non enim modoid virtutis non est, sed potius immanitatis, omnem humanitatem repellentis. Itaque probè definitur à Stoicis fortitudo, cum eam virtutem esse dicunt propugnantem pro æquitate. Quocirca nemo, qui fortitudinis gloriam consecutus est, insidiis & malitia laudem est adeptus. Nihil enim honestum esse potest, quod iustitia vacat. Præclarum igitur Platonis illud: Non solū, inquit, scientia, quæ est remota à iustitia, calliditas potius, quàm sapientia est appellanda: verum etiam animus paratus ad periculū, si sua cupiditate, non utilitate communi impellitur, audaciæ potius nomen habeat, quàm fortitudinis. Itaque viros fortes, & magnanimos eosdem bonos & simplices, veritatis amicos, minimèq; fallaces esse volumus: quæ sunt ex media laude iustitiæ. Sed illud odiosum est, quòd in hac elatione, & magnitudine animi, facillimè pertinacia & nimia cupiditas principatus innascitur. Ut enim apud Platonē est, omnem morem Lacedæmoniorum inflammatum esse cupitate vincendi; sic ut quisque animi magnitudine maximè excellit, ita maximè vult princeps omnium esse, vel potius solus esse. Difficile autem est, cum præstare omnibus concupieris, servare æquitatem, quæ est iustitiæ maximè propria. Ex quo fit, ut neque disceptatione vinci se, nec ullo publico ac legitimo jure patiantur. Existuntq; in Rep. plerumq; largitores, & factiosi, ut opes quàm maximas consequantur, & sint vi potius superiores, quàm iustitia pares. Sed quo difficilius, hoc præclarius. Nul- lum enim est tempus, quod iustitia vacare debeat. Fortes igitur, & magnanimi sunt habendi, non qui faciunt, sed qui propulsant injuriam. Vera autem & sapiens animi magnitudo honestum illud, quod maximè natura sequitur, in factis positum,

non

Magnanimi-
tas à iustitia
pendet.
Pertinacia
elati animi
comes.

Proverbio
Socratis, pul-
chræque dif-
ficilia.

Qui gloriæ
spe pericula
suscipit, am-
bitiosus, non
fortis.

Lubricus,
anceps, &
periculosus.

non in gloria iudicat; principemque se esse mavult
quàm videri. Etenim qui ex errore imperitæ multi-
tudinis pendet, hic in magnis viris non est habendu-
s. Facillimè autem ad res injustas impellitur, ut
quisque est altissimo animo, & gloriæ cupido. Qui
locus est sanè lubricus, quod vix invenitur, qui la-
boribus susceptis, periculisque additis, non quasi
mercedem rerum gestarum desiderat gloriam.

Vera magnanimitas duabus in rebus potissimum sita, in contemnendis tum prosperis, tum adversis, & in arduis rebus gerendis.

OMninò fortis animus & magnus duabus rebus
maximè cernitur: quarum una in rerum exter-
narum despicientia ponitur, cum persuasum sit, ni-
hil hominem, nisi quod honestum, decorumque sit
aut admirari, aut optare, aut expetere oportere:
nulliq; neq; homini, neq; perturbationi animi, nec
fortunæ succumbere. Altera est res, ut cum ita sis
affectus animo, ut suprâ dixi, res geras magnas illas
quidem, & maximè utiles, sed vehementer arduas,
plenâque laborum, & periculorum cum vitæ, tum
aliarum rerum, quæ ad vitam pertinent. Harum re-
rum duarum splendor omnis & amplitudo est, addo
etiam utilitatem, in posteriore: causa autem & ratio
efficiens magnos viros est in priorè. In eo enim est
illud, quod excellentes animos, & humana contem-
nentes facit. Id autem ipsum cernitur in duobus, si
& solum id quod honestum sit boni iudices, & om-
ni animi perturbatione liber sis. Nam & ea, quæ exi-
mia plerisque, & præclara videntur, parva ducere, e-
âq; ratione stabili, firmâq; cōtemnere, fortis animi,
magniq; ducendum est. Et ea, quæ videntur acerba,
quæ multa & varia in hominū vita, fortunâq; versan-
tur, ita ferre, ut nihil à statu naturæ discedas, nihil à
dignitate sapientis, hoc robusti animi est, magnæq;
constan-

* Alii, mul-
tatum.

constantia. Non est autem consentaneum, qui metu non frangatur, cum frangi cupiditate, nec, qui in victum se à labore præstiterit, vinci à voluptate. Quam obrem & hæc vitanda sunt, & pecuniæ fugienda cupiditas. Nihil enim est tam angusti animi, tamque parvi quam amare divitias. Nihil honestius, magnificentiusque quam pecuniā contemnere, si non habeas; si habeas, ad beneficentiam liberalitatemque conferre. Cavenda est etiam gloriæ cupiditas, ut supra dixi: Eripit enim libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet esse contentio. Nec verò Imperia expetenda, ac potius aut non accipienda interdum, aut deponenda nonnunquam. Vacandum autem est omni animi perturbatione, tum cupiditate, & metu, tum etiam ægritudine, & voluptate animi, & iracundia, ut tranquillitas adsit, & securitas, quæ afferat cum constantiam, tum etiam dignitatem. Multi autem & sunt, & fuerunt, qui eam, quam dico, tranquillitatem expetentes, à negotiis publicis se removerunt, ad otiumque perfugerunt. In his & nobilissimi philosophi, longæque principes, & quidam homines severi, & graves, nec populi, nec principum mores ferre potuerunt. Vixeruntque nonnulli in agris delectati re sua familiari. His idem propositum fuit, quod regibus, ut ne qua re egerent, ne cui parerent, libertate uterentur: cuius proprium est sic vivere, ut velis. Quare cum hoc commune sit potentia cupidorum cum iis, quos dixi, otiosis: alteri se adipisci id posse arbitrantur, si opes magnas habeant; alteri, si contenti sint & suo, & parvo. In quo quidem neutrorum omnino contemnenda est sententia. Sed & facilius & tutius, & minus aliis gravis, aut molesta vita est otiosorum: fructuosior autem hominum generi, & ad claritatem amplitudinemque aptior, eorum, qui se ad Rempublicam, & ad res magnas gerendas accom-

Turpius à voluptate vinci quam à dolore. Humilis animi mirari divitias. Equabilitas animi propria fortitudinis.]

Fuga negotiorum.

Ut ne prone.

Vt Plato.

moda-

Vti Scipio.

Non satis
constanter,
id est, alibi
contemnunt
alibi minimè

* Majoraque
efficienda.

Majora viri-
bus aggredi,
temeritatis
est: quæ pos-
sis, in his tibi
diffidere, ig-
naviæ.

modaverūt. Quapropter & iis forsitan concedendū sit Remp. non capeissentibus, qui excellenti ingenio, doctrinæ sese dediderunt: & iis qui aut valetudinis imbecillitate, aut aliqua graviore causa impediti à Repub. recesserunt, cum ejus administrandæ potestatem aliis, laudemque concederent. Quibus autem talis nulla sit causa, si despiciere se dicant ea, quæ plerique admirantur, imperia & magistratus, ijs non modo non laudi, verum etiam vitio dandum puto. Quorum judicium in eo, quod gloriam contemnunt, & pro nihilo putent, difficile factum est non probare: sed videntur labores, & molestias, tum offensionum, tum repulsarum; quasi quandam ignominiam timere, & infamiam. Sunt enim, qui in rebus contrarijs parum sibi consent, voluptatem severissimè contemnunt, in dolore sint molliores; gloriam negligant, frangantur infamia: atque ea quidem non satis constanter. Sed ijs, qui habent à natura adiumenta rerum gerendarum, abjecta omni cunctatione adipiscendi magistratus sunt, & gerenda resp. est. Nec enim aliter aut regi civitas, aut declarari animi magnitudo potest. Capeissentibus autem Remp. nihilominus, quàm philosophis, haud scio an magis etiam, & magnificentia, & despicientia adhibenda sit rerum humanarum, quam sæpe dico, & tranquillitas animi atque securitas, siquidem nec anxij futuri sunt, & cum gravitate, constantiaque victuri. Quæ eò faciliora sunt philosophis, quò minus patent multa in eorum vita, quæ fortuna feriat, & quò minus multis rebus egent, & quia, si quid adversi eveniat, tam graviter cadere non possunt. Quocirca non sine causa majores motus animorum concitantur, * majorque cura efficiendi Remp. gerentibus, quàm quietis: quo magis his & magnitudo animi est adhibenda, & vacuitas ab angoribus. Ad rem gerendam quàm

autem qui accedit, caveat, ne id modò consideret, quàm illa res honesta sit sed etiam ut habeat efficiendi facultatē. In quo ipso considerandū est, ne aut temerè desperet propter ignaviā, aut nimis confidat propter cupiditatē: in omnibus autē negotiis priusquam aggrediare, adhibēda est preparatio diligens.

Longè fortius esse civilibus in rebus quàm bellicis antecellere multis argumentis docet, nonnihilq; de se,

Sed cum plerūque arbitrentur res bellicas majore esse, quàm urbanas, minuenda est hæc opinio.

Multi enim bella sæpè quæ siverunt propter gloriæ cupiditatem: atq; id in magnis animis, ingeniisque plerumq; contingit: eòq; magis, si sunt ad rem militarem apti, & cupidi bellorum gerendorum. Verè

autem si volumus judicare, multe res extiterunt urbanæ majores, clariorēq; quàm bellicę. Quamvis enim Themistocles jure laudetur, & sit ejus nomen quàm Solonis, illustrius: citeturq; Salamis clarissimæ testis victoriæ, quæ anteponatur consilio Solonis ei, quo primū n constituit Areopagitas: non minus præclarum hoc, quàm illud, judicandum est. Illud enim semel profuit, hoc sæpè proderit civitati.

Hoc consilio leges Atheniensium, hoc majorum instituta servantur. Et Themistocles quidē nihil dixerit, in quo ipse Areopagum adjuverit: at ab illo verū est, adjutum esse Themistoclem.

Est enim bellū gerendum consilio Senatus ejus, qui à Solone erat constitutus. Licet eadem de Pausania, Lyfandroq; dicere: quorum rebus gestis quanquam imperium Lacedæmoniis dilatatum putatur; tamen ne minima quidem ex parte Lycurgi legibus, & disciplinę cōferentia sunt. Quinetiam ob has ipsas causas & paratiores abuerunt exercitus, & fortiores. Mihi quidem neque pueris nobis, M. Scaurus C. Mario, neque cum

erissemur in Repub. Q. Catulus Cn. Pompeio

cedere

Themistocles Atheniensium imperator apud Salaminam insulam Xerxem prælio vicisti Solon Salaminus dedit leges maxime salutares. Lycurgus legum lator, Pausaniæ ac Lyfandro ducibus multis victoriis nobilibus antefertur. M. Scaurus eloquentia & juris scientia commendatus, & Q. Catulus in rebus cedere

ilibus floru-
erunt.

Marius &
Pompeius
belli gloria.
Scipio Æmi-
lianus Nu-
mantiam
sustulit.

Scipio Nafi-
ca, Tiberium
Gracchum
perniciosas
leges feren-
tem privatus
occidit.

Hic est invi-
diosus ille
versiculus,
quo Cicero
gloriatuſ est
ſe in toga,
Catilinariam
conjuratio-
nem oppreſ-
ſiſſe.

Ter trium-
phavit Pom-
peius, de
Afris, & ite-
rum de Hiſ-
panis, terti-
um de Mi-
thridate.

* Al. otium:

cedere videbatur. Parvi enim ſunt foris arma, niſi eſt conſiliū domi. Nec plus Africanus, ſingularis & vir, & Imperator, in exciſcinda Numantia, Reip. pro-
fuit, quàm eodem tempore P. Naſica privatus, cū Tiberium Gracchum interemit. Quanquam hæc quidem res non ſolū ex domeſtica eſt ratione: at-
tingit enim & bellicam, quoniam vi, manūq; con-
fecta eſt: ſed tamen id ipſum geſtum eſt conſilio urbano, ſine exercitu. Illud autem optimum eſt, in quo me ſolere ab improbis, & invidis invadi audio.

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

Ut enim alios omittam, nobis Remp. gubernan-
tibus, nonne togæ arma ceſſere? Neq; enim in Rep.
periculum fuit gravius unquam, nec majus * odium.
Ita conſiliis, diligentiaque noſtra celeriter de mani-
bus audaciſſimorum civium delapſa arma ipſa ceci-
derunt. Quæ reſ igitur geſta eſt unquā in bello tan-
ta? quis triumphus conferendus? Licet enim mihi,
Marce fili, apud te gloriari, ad quem & hæreditas
huius gloriæ, & factorū imitatio pertinet. Mihi qui-
dem certè, vir abundans bellicis laudibus Cn. Pom-
peius, multis audientibus, hoc tribuit, ut diceret fru-
ſtrā ſe tertium triumphum deportaturum fuiſſe, niſi
meo in Remp. beneficio, ubi triumpharet, eſſet habi-
turus. Sunt ergo domeſticæ fortitudines non inferi-
ores militaribus: in quibus plus etiam, quàm in his
operæ ſtudiique ponendum eſt. Omnino enim illud
honeſtū, quod ex animo excelſo magnificōq; qua-
rimus, animi efficitur, non corporis viribus. Exer-
cendum tamen corpus, & ita aſſiciendum eſt, ut obe-
dire conſilio, rationique poſſit in exequendis nego-
tiis, & in labore tolerando. Honeſtū autem id, quod
exquirimus, totum eſt poſitum in animi cura & co-
gitatione; in quo non minorem utilitatem aſſerunt,
qui togati Reipub. præſunt, quàm qui bella gerunt.
Itaque

Iraq; eorum consilio saepe aut non suscepta, aut con-
fecta bella sunt, nonnunquam etiam illata: ut M.
Catonis bellū tertium Punicum, in quo etiam mortui
valuit autoritas. Quare expetenda quidem magis
est decernendi ratio: quā decertandi fortitudo. Sed
cavendum, ne id bellandi magis fuga, quā utilita-
tis ratione faciamus. Bellum autem ita suscipiatur,
ut nihil aliud, nisi pax quæ sita videatur. Fortis verò
animi, & constantis est, non perturbari in rebus as-
peris, nec tumultuantem de gradu dejici, ut dicitur,
sed præsentis animi uti consilio, nec à ratione disce-
dere: quanquam hoc animi, illud etiam ingenii
magnū est, præcipere cogitatione futura, & aliquan-
do antè constituere, quid accidere possit in utramq;
partem, & quid agendum sit, cum quid evenerit;
nec committere, ut aliquando dicendum sit, Non pu-
taram. Hæc sunt opera magni animi, & excelli, &
prudencia, consilioque fidentis. Temerè autem in
acie versari, & manu cum hoste configere, immane
quiddam, & belluarum simile est: sed cum tempus
est, necessitasque postulat, decertandum manu est,
& mors servituti turpitudinisque anteponenda.

*Alienam esse ab officio magnanimi crudelitatem,
& item temeritatem.*

DE evertendis autem, diripiendisq; urbibus val-
dè illud considerandum est, ne quid temerè, ne
quid crudeliter fiat, idq; est viri magnanimi, rebus
agitatis punire fontes, multitudinem conservare, in
omni fortuna recta atq; honesta retinere.

Pericula quatenus viro forti suscipienda.

UT enim sunt (quemadmodum supra dixi) qui
urbanis rebus bellicas anteponunt, sic reperias
multos, quibus periculosa & callida consilia, quieris
cogitationibus, & splendidiora, & majora videantur.
Inquam omninò periculi fuga committendum est;

* Consilio,
M. Carthago sic
quam triduo
secum è Car-
thagine tulerat,
in senatu
offensa, per-
suasit ut ter-
tium bellum
Punicum
susceperetur,
quo etiam
evera est
Carthago:
qui cum in
sequenti an-
no mortuus
esset, tamen
valuit & se-
pulti autori-
tas contra
Nasicam ne
evertetur
suadentem.
Turpe non
putaram.
Scipionis a-
pophras-
ma.
Non scien-
dum in vi-
dos.
Multitudinē
parcendū ē.

Magnan-
mus non nisi
idonea de
causa peri-
cula suscipit.

Bellissimæ
Metaphoræ.

Quæ res po-
tius periculi-
tandæ.

* Callicra-
tes Lacedæ-
moniorum
dux, ab offi-
cio magna-
nimi reces-
sit, qui clas-
sis, quàm
privatæ glo-
riæ jacturam
facere malu-
erit: historia
est apud Xe-
nophontem,
primo Para-

lipomenon.

Cleombrotus Lacedæmonius ab Epaminonda Thebanorum
duce victus, magna suorum ciade. Fabius cunctator; historia notissima

ut imbelles, timidique videamur. Sed fugiendum
etiam illud, ne offeramus nos periculis, hinc causa:
quo nihil potest esse stultius. Quapropter, in ade-
undis periculis, consuetudo imitanda medicorum est,
qui leviter ægrotantes leviter curant: gravioribus
autem morbis periculosas curationes, & ancipites
adhibere coguntur. Quare in tranquillo tempesta-
tem adversam optare dementis est: subvenire autē
tempestati quavis ratione, sapientis: eoque magis,
si plus adipiscare re explicata boni, quàm addubita-
ta mali. Periculosa autem rerum actiones partim
iis sunt, qui eas suscipiunt, partim Reipub. Itēque
alii de vita, alii de gloria, & benevolentia civium in
discrimen vocantur. Promptiores igitur debemus
esse ad nostra pericula, quàm ad communia, dimi-
carēq; paratius de honore, & gloria, quàm de cæte-
ris commodis. Inventi autem multi sunt, qui non
modò pecuniam, sed vitam etiam profundere pro
patria parati essent: iidem gloriæ jacturam ne mini-
mam quidem facere vellent, ne Repub. quidem
postulante; ut Callicratides, qui, cum Lacedæmo-
niorum dux fuisset Peloponnesiaco bello, multaq;
fecisset egregiè, vertit ad extremum omnia, cum
consilio non paruit eorum, qui classem ab Arginusi
removendam, nec cum Atheniensibus dimicandum
putabant. Quibus ille respondit, Lacedæmonio-
classe illa amissa, aliam parare posse; se fugere sine
suo dedecore non posse. Atque hæc quidem Lace-
dæmoniis plaga mediocris fuit; illa pestifera, quæ
cum Cleombrotus, invidiam timens temerè cum E-
paminonda conflixisset, Lacedæmoniorum opes
corruerunt. Quanto Qu. Fabius Maximus melius
de quo Ennius;

*Unus homo nobis cunctando restituit rem :
Non ponebat enim rumores ante salutem.
Ergo postque magisque viri nunc gloria claret.*

Quod genus peccandi vitandum est etiam in rebus urbanis. Sunt enim, qui quod sentiunt, etiam si optimū sit, tamen invidiæ metu non audent dicere.

Fortis est
falsam infamiam
contemnere.

Omninò qui Reipublicæ præfuturi sunt, duo Platonis præcepta teneant; Unum, ut utilitatem civium sic tueantur, ut quicquid agunt, ad eam referant, obliti commodorum suorum; Alterum, ut totum corpus Reip. curent, ne, dum partem aliquam tuentur, reliquas deserant. Ut enim tutela, sic procuratio Reip. ad utilitatem eorum, qui commissi sunt, non ad eorum, quibus commissæ est, gerenda est. Qui autem parti civium consulunt, partem negligunt, rem perniciosissimam in civitatem inducunt, seditionem, atque discordiam. Ex quo evenit, ut alii populares, alii studiosi optimi cujusque videantur, lauci universorum. Hinc apud Athenienses magnæ discordiæ ortæ: in nostra Repub. non solum seditiones, sed pestifera etiam bella civilia: quæ gravis, & fortis civis, & in Repub. dignus principatu, fugiet, atque oderit, tradetque se totum Reip. neque opes, aut potentiam consecrabitur, totamque eam sic tuebitur, ut omnibus consultet. Nec verò criminibus falsis in odium, aut invidiam quenquam vocabit: omninoque ita justitiæ, honestati que adhærescet, ut, dum eam conservet, quemvis graviter offendant, mortemque oppetat potius, quam deserat illa, quæ exi.

Magnanimi
est publica
commoda
suis anteponere,
Magistratus
æquus omnibus
& partium studio
vacuus.
Optimum
optimatem
dicit.
Fortis ut
non recusat
invidiam in
loco, ita nec
temerè accessit.

*De honoribus vehementer contendere contra
officium, esse magnanimi.*

Miserrima est omninò ambitio, honorumque contentio; de qua præclare apud eundem est

Civilis dis-
sensio inter
P. Scipionem
& Q. Me-
tellum.

Platonem; similiter facere eos, qui inter se contendi-
derent, uter potius Remp. administraret, ut si nauta
certarent, quis eorum potissimum gubernaret. In-
démque præcipit, ut eos adversarios existimemus,
qui arma contra ferant: non eos, qui suo iudicio tu-
eri Remp. velint, qualis fuit inter P. Africanum, &
Q. Metellum sine acerbitate dissensio.

Ira moderari proprium fortitudinis.

Morositas
contra effi-
cium fortitu-
dinis.

NEc verò audiendi sunt, qui graviter irascen-
dum inimicis putabunt, idque magnanimi, &
fortis viri esse censebunt. Nihil enim laudabilius, ni-
hil magno & præclaro viro dignius placabilitate
atque clementia. In liberis verò populis, & in juris
æquabilitate exercenda etiam est facilitas, & alti-
tudo animi, quæ dicitur: ne, si irascamur aut in-
tempestivè accedentibus, aut imprudenter rogan-
tibus, in morositatem inutilem, & odiosam incida-
mus. Et tamen ita probanda est mansuetudo, atque
clementia, ut adhibeatur Reip. causa severitas, sine
qua administrari civitas non potest.

In animadvertendo maximè ab ira temperandum.

*Ponitur,
legit Nonni-
us, Marcel-
lus, & Ser-
vius.

Horatius,
Virtas est
medium viti-
orum utri-
que reda-
ctum.

Stoici affe-
ribus vaca-
te. Peripa-
tetici mode-
rari sapien-
tem volunt.

OMnis autem & animadversio & castigatio con-
tumelia vacare debet, neq; ad ejus, qui *punit
aliquem, aut verbis castigat, sed ad Reip. utilitatem
refertur. Cavendum est etiam, ne major pœna quàm
culpa sit; & ne iisdem de causis alii plectantur, alii
ne appellentur quidem. Prohibenda autè maximè
est ira in puniendo. Nunquam enim iratus qui acce-
det ad pœnam, mediocritatem illam tenebit, quæ
est inter nimium & parum: quæ placet Peripateti-
cis, & rectè placet, modò ne laudarent iracundiam,
& dicerent, utiliter à natura datam. Illa verò omni-
bus in rebus repudianda est: optandumque, ut
qui præsunt Reipub. legum similes sint, quæ ad pu-
niendum non iracundiâ, sed æquitate ducuntur.

Magna

*Magnanimi est, neque secundis inolescere,
neque de jici adversis.*

ATq; etiam in rebus prosperis, & ad voluntatem nostram fluentibus, superbiam, fastidium, arrogantiamque magnopere fugiamus. Nam ut adversas res, sic secundas immoderatè ferre, levitatis est. Præclarâque est æquabilitas in omni vita, & idem semper vultus, eadèmq; frons: ut de Socrate, itèmq; de C. Lælio accepimus. Philippum quidem Macedonum regem, rebus gestis, & gloriâ superatum à filio: facilitate verò, & humanitate video superiorem fuisse. Itaque alter semper magnus, alter sæpe turpissimus fuit: ut rectè præcipere videantur, qui monent, ut quanto superiores simus, tanto nos summissius geramus. Panætius quidem auditorem Africanum, & familiarem suum solitum ait dicere; sicut equos propter crebras contentiones præliorum, ferocitate exultantes, domitoribus tradere soleant, ut his facilius possint uti: sic homines secundis rebus effrenatos, sibiq; præsidentes, tanquam in gymnasium rationis, & doctrinæ duci oportere, ut perspicerent rerum humanarum imbecillitatem, varietatèmq; fortunæ. Atque etiam in secundissimis rebus maximè est utendum consilio amicorum, hisq; major etiam quàm antè, tribuenda est autoritas: iisq; temporibus cavendum est, ne assentatoribus patefaciamus aures, nec adulari nos sinamus: in quo falli facile est. Tales enim nos esses putamus, ut jure laudemur. Ex quo nascuntur innumerabilia peccata, cum homines inflati opinionibus turpiter iridentur, & in maximis versantur erroribus. Sed hæc quidem hætenus.

Officia magnanimi in otio honesto.

Illud autem si est judicandum, maximas geri res, & maximi animi, ab iis qui Rempub. regant, quòd

Africani
apophtheg-
ma.

Præsidere,
nimium fi-
dere.

Magnani-
mus assenta-
tiones non
recipit.

Vti Pompo-
nius Atticus.

Priora tria
ad negotia-
lem vitam,
Posteriora
ad otiosam
pertinent.

eorum administratio latissimè pateat, ad plurimòs-
que pertineat. Esse autem magni animi, & fuisse
multos, etiam in vita otiosa, qui aut investigarent,
aut conarentur magna quædam, seseq; suarum re-
rum finibus continerent: aut interjecti inter philo-
sophos, & eos qui Remp. administrarent, delectaren-
tur re sua familiari, non eam quidem omni ratione
exaggerantes, neque excludentes ab ejus usu suos;
potiusq; & amicis impertientes, & Reip. si quando
usus esset. Quæ primùm benè parta sit, nullo neq;
turpi quæstu, neque odioso: tum, quam plurimis,
modò dignis, se utilem præbeat, deinde augeatur
ratione, diligentia, parsimonia: nec libidini poti-
ùs, luxuriæque, quàm liberalitati, & beneficentiæ
pateat. Hæc præscripta servantem licet magnificè,
& graviter, animoq; vivere, atque etiam simpli-
citer, fideliter, vitæque hominum amicè.

TEMPERANTIA.

*Quartus officiorum fons Temperantia, quam Ari-
stoteles moderationem esse putat, cupiditatem, eorum
duntaxat, quæ circa gula, & inguinis voluptates ver-
santur. Temperans, inquit, ea cupit quæ oportet, & ut
oportet, & quando oportet. Hujus est caput, ut stu-
piditas rationi pareat, sicut puer pædagogo. Idem idem
oritur illud decorum, quod quemadmodum à natura,
ac cæteris circumstantiis ducatur, omneq; vitæ offici-
um cohonestet, divinitus tradit Cicero.*

SEquitur, ut de una reliqua parte honestatis dicē-
dum sit; in qua verecundia, & quasi quidem orna-
tus vitæ, temperantia, modestia, omnisque sedatio
perturbationum animi, & rerum modus cernitur.
Hoc loco continetur id quod dici Latine Decorum
potest. Græcè enim *οἰστρος* dicitur. Hujus vis ea est,
ut ab honesto non queat separari. Nam & quod
debet,

decer, honestum; & quod honestum est, decer; Decorum honesti comes.
 Qualis autem differentia sit honesti, & decori facilius intelligi, quàm explanari potest. Quicquid enim est quod deceat, id tum apparet, cum antegressa est honestas.

Duplex decorum: generale, quod in omni officio situm est: & speciale, quod temperantiam propriè consequitur. Divus Ambrosius generale decorum accipit, quod ex harmonia, & consensu omnium inter se virtutum existit, quale relucet in concordia universitatis: speciale, quod in unaquapiam parte reluceat, potissimum tamen in temperantia.

Itaque non solum in hac parte honestatis, de qua Decorum in prudentia.
 hoc loco differendum est, sed etiam in tribus superioribus quid deceat, apparet. Nam & ratione uti, atque oratione prudenter; & agere quod agas, consideratè, omniq; in re, quid sit veri videre, & tueri decet: contraq; falli, errare, labi, decipi, tam dedecet, Decorum iustitiae.
 quàm delirare, & mente captum esse. Et iusta omnia decora sunt: injusta contra, ut turpia, sic indecora. Similis est ratio fortitudinis. Quod enim viriliter animoq; magno fit, id dignum viro, & decorum videtur: quod contra, id ut turpe, sic indecorum. Quare pertinet quidem ad omnem honestatem hoc, quod dico, Decorum; & ita pertinet, ut non recondita quada ratione cernatur, sed sit in promptu. Est enim quiddam (idque intelligitur in omni virtute) quod deceat, quod cogitatione magis à virtute potest, quàm re separari. Et ut venustas, & pulchritudo corporis secerni non potest à valetudine: sic hoc, de quo loquimur, Decorum, totum illud quidem est cum virtute confusum, sed mente, & cogitatione distinguitur. Est autem ejus descriptio duplex: Nam & generale quoddam decorum intelligimus, quod in omni honestate versatur: & aliud huic subiectum, quod

Decorum ab honesto, re non separatur.

Liberali, id
est, honesta.

Horatius,
Reddere
personæ scit
convenien-
tia cuique.

46
Decorum
poetarum
honestis, ac
turpibus
commune.

quod pertinet ad singulas partes honestatis. Atque illud superius sic fere definiri solet: Decorum id esse, quod consentaneum sit hominis excellētiæ, in eo, in quo natura ejus à reliquis animantibus differat. Quæ autem pars subjecta generi est, eam sic definiunt, ut id decorum esse velint, quod ita naturæ consentaneum sit, ut in eo moderatio, & temperantia appareat cum specie quadam liberali. Hic ita intelligi à Philosophis possumus existimare ex eo decoro, quod poetæ sequuntur: de quo alio loco plura dici solent. Sed tum servare illud poetæ dicimus, quod deceat, cum in, quod quaque persona dignum est, & fit, & dicitur: Ut si Æacus, aut Minos diceret,

Oderint, dum metuant: aut,

Nat is sepulchrum ipse est parens:

Indecorum videretur, quòd eos fuisse justos accepimus. At, Atreo dicente, plausus excitantur: est enim digna personæ oratio. Sed poetæ quid quémque deceat ex persona indicabunt: nobis autem personam imposuit ipsa natura, magna cum excellētia, præstātiāque animantium reliquorum. Quocirca poetæ in magna varietate personarū, etiam vitiosis quid conveniat, & quid deceat, videbunt; nobis autem cum à natura, constantiæ, moderationis, temperantiæ, verecundiæ partes datæ sint: cumq; eadem natura doceat non negligere, quemadmodum nos adversus homines geramus: efficitur, ut illud quod ad omnem honestatem pertinet, decorum, quàm latè fustum sit, appareat & hoc, quod spectatur in unoquoq; genere virtutis. Ut enim pulchritudo corporis apta compositione membrorum movet oculos, & delectat hoc ipso, quòd inter se omnes partes cum quodam lepore consentiunt: sic hoc decorum, quod elucet in vita, movet approbationem eorum, quibus cum vivitur, ordine, & constantia, & moderatione dictorum

dictorum omnium, atque factorum. Adhibenda est *Decorum in ordine, constantia & modo situm.* igitur quædam reverentia adversus homines & op-
tuni cujusque, & reliquorum. Nam negligere, quid
de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed
etiam omnino dissoluti. Est autem, quod differat in
omni ratione habenda, inter justitiam & verecundi-
am. Justitiæ partes sunt, non violare homines. Ve- *Violamus injuriâ, of-*
recundiæ, non offendere: in quo maximè perspicitur *fendimus immodestiâ,*
vis decori. His igitur expositis, quale sit id, quod
decere dicimus, intellectum puto.

*Decorum secundam naturam esse, & cum in omni-
bus partibus, tum in temperantia plurimum valere.*

Officium autem quod ab eo ducitur, hanc pri- *Prudentia*
mum habet viam, quæ deducit ad convenien- *Iustitia.*
tiam conservationemque naturæ: quam si seque-
mur ducem, nunquam aberrabimus: sequemurque
& id quod acutum, & perspicax natura est, & id
quod ad hominum consociationem accommoda-
tum, & id quod vehemens, atque forte. Sed maxi-
ma vis decori in hac inest parte, de qua disputamus.
Neque enim solum corporis, qui ad naturam apti sunt, *Fortitudo.*
sed multo etiam magis animi motus probandi, qui *Temperantia.*
item ad naturam accommodati sunt.

*Fontem omnis esse modestiæ, ut appetitus pareat
rationi. At hinc ipsum putat Ambrosius, omnium
officiorum primarium esse fontem.*

Duplex est enim vis animorum atque naturæ; U- *in præ, quam in labris de-*
na pars in appetitu posita est, quæ est ipsa Græ- *fidibus appe-*
cè, quæ hominem huc & illuc rapit. Altera in ratio- *tionem vo-*
ne; quæ docet & explanat, quid faciendum, fugien- *cat, unde o-*
dumque sit. Ita fit, ut ratio præsit, appetitus verò ob- *riuntur*
temperet. Omnis autem actio vacare debet temeri- *etiam, id est,*
tate & negligentia; nec verò agere quicquam, cujus *perturbati-*
ones.

non

Sic in libris
de finibus
Cato, offi-
cium, quod
ita factum
est, ut ejus
facti proba-
bilis ratio
reddi possit.

Indecorum
& in corpore
à perturbati-
onibus.

Gravitas &
Urbanitas
quatenus ad-
hibenda.

Licentia
non omnis
aliena ab
honestate.

non possis causā probabilem reddere. Hæc est enim
ferè descriptio officii. Efficiendum autem est, ut ap-
petitus rationi obediant, eamq; neq; propter teme-
ritatem præcurrant, nec propter pigritiam, aut igna-
viam deserant: sintque tranquilli, atque omni per-
turbatione animi careant. Ex quo elucebit omnis
constantia, omnisque moderatio. Nam qui appetitus
longiùs evagantur, & tanquam exultantes sive eu-
piendo, sive fugiendo, non satis à ratione retinètur,
hi sine dubio sinem, & modum transcunt. Relinquunt
enim, & abjiciunt obedientiam, nec rationi parent,
cui sunt subjecti lege naturæ, à quibus non modò
animi perturbantur, sed etiam corpora. Licet ora
ipsa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine ali-
qua aut metu commoti sunt, aut voluptate nimia ge-
stiant: quorum omnium vultus, voces, motus, statūs-
que mutantur. Ex quibus illud intelligitur (ut ad of-
ficii formam revertamur) appetitus omnes contra-
hendos, sedandōsque, excitandamque esse animad-
versionem, & diligentiam, ut ne quid temerè ac for-
tuitò, inconsideratè, negligentèrque agamus. Neq;
enim ita generati à natura sumus, ut ad ludum, & jo-
cum facti esse videamur; sed ad severitatem potius,
& ad quædam studia graviora, atque majora. Ludo
autem & joco, uti illis quidem licet, sed sicut somno,
& quietibus cæteris, tum, cum gravibus seriisq; re-
bus satisfecerimus. Ipsumque genus jocandi non
profusum, nec immodestum, sed ingenuum, & face-
tum esse debet. Ut enim pueris non omnem licen-
tiam ludendi damus, sed eam, quæ ab honestatis
actionibus non sit aliena: sic in ipso joco aliquod
probi ingenii lumen eluceat.

De scurrilitate & facetia.

DVplex omnino est jocandi genus: Vnum illibe-
rale, petulans, flagitiosum, obscœnum. Alterum
elegans,

elegans, urbanum, ingeniosum, facetum. Quo genere non modo Plautus noster, & Atticorum antiqua comœdia, sed etiam Philosophorum Socraticorum libri referti sunt; multaque multorum facete dicta, ut ea quæ à sene Catone sunt collecta, quæ vocantur *Stoici dyalogi*. Facilis igitur est distinctio ingenui. & illiberalis joci. Alter est, si tempore sit, ac remisso animo, homine libero dignus; Alter ne libero quidem, si rerum turpitudini adhibetur verborum obscenitas.

Veteris comœdiæ.

Plautini neque non Socratici sales. Apophthegma, brevis & gravis sententia.

Et honesti luxuriam modum esse querendam.

Ludendi etiam est quidem modus retinendus, ut ne nimis omnia profundamus elatiq; voluptate, in aliquam turpitudinem dilabamur. Suppeditant autem & campus noster, & studia venandi, honesta exempla ludendi.

Suppeditare subministrant. Venatio,

Animi delectatio ab honestis studiis petenda: corporis voluptas, quia pecorina sit, aut planè rejicienda, aut quam parcissimè adhibenda.

Sed pertinet ad omnè officii quæstionem, semper in promptu habere, quantum natura hominis pecudibus, reliquisq; bestiis antecedar. Ille enim nihil sentiunt nisi voluptatem, ad eamq; feruntur * omni * *Alias, tota.* impetu. Hominis autem mens discendo alitur, & cogitando semper aliquid aut inquirat, aut agit, videndiq; & audiendi delectatione ducitur. Quinetiam si quis est paulò ad voluptates propensior, modò ne sit ex pecudum genere (sunt enim quidam homines non re, sed nomine;) sed si quis est paulò erectior, quamvis voluptate capiatur, occultat & dissimulat appetitum voluptatis propter verecundiam. Ex quo intelligitur, corporis voluptatem non satis esse dignam hominis præstantia, eamque contemni, & rejici oportere: sin sit quispiam, qui aliquid tribuat voluptati.

Propensior. Qui propensior, id est, inclinatur.

Voluptas
homine
indigna;

* Hominis
excellensia.

voluptati, diligenter ei tenendum esse ejus fruendæ modum. Itaque victus, cultûsq; corporis ad valetudinem referantur, & ad vires, non ad voluptatem. Atque etiam si considerare velimus, quæ sit in natura * excellentia, & dignitas, intelligemus, quàm sit turpe diffluere luxuriâ, & delicate, ac molliter vivere; quàmque honestum, parcè, continenter, severè, sobriè.

Animadvertit lector ordinem: primum, ostendit quid decorum: secundum, naturam cum pecoribus communem: deinde quid secundum hominis præstantiam; deinceps, quid deceat uniuscujusq; personam, vel à natura tributam vel casu impositam, vel judicio assumptam.

Varietas in-
geniorum à
natura,

Intelligendum etiam est duabus quasi nos à natura indutos esse personis: quarum una est communis, ex eò quòd omnes participes sumus rationis, præstantiæque ejus: qua antecellimus bestiis: à qua omne honestum decorumque trahitur, & ex qua ratio inveniendi officii exquiritur: Altera autem, quæ propriè singulis est attributa. Ut enim in corporibus magnæ dissimilitudines sunt (alios enim videmus velocitate ad cursum, alios viribus ad luctandum valere: itémque in formis, aliis dignitatem inesse, aliis venustatem) sic & in animis existunt etiam majores varietates. Erat in L. Crasso, & in L. Philippo multus lepos, major etiam magisq; de industria in C. Cæsare Lucii filio. At iisdem temporibus in M. Scauro; & in Marco Druso adolescente singularis severitas: in C. Lælio multa hilaritas, in ejus familiari Scipione ambitio major, vita tristior. De græcis autem, dulcem & facetum, festivique sermonis, atque in omni oratione simulatorem, quem *σῆγρος* Græci nominaverunt, Socratem accepimus: contra Pythagoram, & Periclem summam autoritatem consecutos sine ulla

ulla hilaritate. Callidum Annibalem ex gente Pœ-
 norum, ex nostris ducibus Q. Maximum accepimus
 facile celare, tacere, dissimulare, insidiari, præripere
 hostium consilia. In quo genere Græci Themisto-
 clem Atheniensem, & Pheræum Jasonem cæteris
 anteponunt, In primisq; versutum & callidum factū *Simplicitas,*
 Solonis, qui, quò & tutior vita ejus esset, & plus ali-
 quando reipub. prodesset, furere se simulavit. Sunt
 his alii multum dispares, simplices & aperti, qui ni-
 hil ex occulto, nihil ex insidiis agendum putant; ve-
 ritatis cultores, fraudis inimici. Itémq; alii, qui quid-
 vis perpetiatur, cuivis deserviant, dum, quod velint, *Vastri & ad*
 consequantur, ut Syllam, & M. Crassum videbamus. *omnia ver-*
 Quo in genere versutissimum, & patientissimum *faciles.*
 Lacedæmonium Lylandrum accepimus: contráque *Comitas &*
 Callicratidem, qui præfectus classis proximus post *affabilitas.*
 Lylandrum fuit. Itémque in sermonibus alium qui-
 dem videmus, quamvis præpotens sit, efficere, ut u-
 nus de multis esse videatur. Quod in Catulo, & in
 patre, & in filio, itémque & in Q. Mutio* Numanti-
 no vidimus. ** Mancino.* Audiui & ex maioribus natu hoc idem
 fuisse in P. Scipione Nasica: Contráq; partem ejus,
 illum qui Tyberii Gracchi conatus perditos vindi-
 cavit, nullam comitatem habuisse sermonis: necnon
 Xenocratē quidem severissimū Philosophorum, ob
 eamque rem ipsam magnum clarumq; fuisse. Innu-
 merabiles aliæ dissimilitudines sunt naturæ, mo-
 rúmque, minimè tamen vituperandorū. Admodum
 autem tuenda sunt sua cuique, non vitiosa, sed ta-
 men propria, quò facilius decorum illud, quod qua-
 ximus, retineatur. Sic enim est faciendum, ut con-
 tra naturam universam nihil contendamus: eâ ta-
 men conservatâ, propriam naturam sequamur. Ut,
 etiamsi sint alia graviora atque meliora, tamen nos
 studia nostra naturæ regula metiamur. Neque, enim
 attinet

Non frustra
cum natura
pugnandum.
Horat. Tu nil
invita dices
faciesve
Minerva.
Ut apud Lu-
ciliū in
Murio ride-
tur Albutius:
Cherc. Tite.

Cato Uticæ
sibi mortem
conscivit.

Circe Solis
filia, Calyp-
so nympha,
quarum hos-
pitio Viſſes
aliquandiu
usus est: Ut
procos ux-
oris perderet.

attinet repugnare nature; nec quicquam sequi, quod
assequi nequeas. Ex quo magis emergit, quale sit de-
corum illud: Ideo, quia nihil decet invitâ (ut aiunt)
Minervâ, id est, adversante, & repugnante naturâ;
Omninò si quicquam est decorum, nihil est profectò
magis, quàm æquabilitas universæ vitæ, tum singu-
larum actionum: quam conservare non possis, si alio-
rum naturâ imiteris, omittas tuam. Ut enim sermo-
ne eo debemus uti, qui notus est nobis, ne (ut quidâ)
Græca verba inculcantes, jure optimo irrideamur:
sic in actiones, omnemque vitam, nullam discrepan-
tiam conferre debemus. Atque hæc differentia na-
turarum tantum habet vim, ut nonnunquam mor-
tem sibi ipsi alius consciscere debeat, alius in eadem
causâ non debeat. Non enim alia in causâ M. Cato
fuit, alia cæteri, qui se in Africa Cæsari tradiderunt.
Atqui cæteris forsitan vitio datum esset, si se intere-
missent; propterea quòd eorum vita lenior, & mores
fuerunt faciliores: Catoni autem cum incredibilem
tribuisset natura gravitatem, eamque ipse perpetuâ
constantiam roborasset, semperque in proposito sus-
ceptoque consilio permansisset, moriendum potius,
quàm tyranni vultus aspiciendus fuit. Quàm multa
passus est Ulysses in illo errore diuturno, cum & mu-
lieribus (si Circe, & Calypso mulieres appellandæ
sunt) inserviret, & in omni sermone omnibus affa-
bilem & jucundum se esse vellet? Domi verò etiam
contumelias servorum, ancillarumque pertulit, ut
ad id aliquando, quod cupiebat, perveniret. At A-
jax (quo animo traditur) millies appetere mortem,
quàm illa perpeti, maluisset. Quæ contemplantes
expendere oportebit, quid quisque habeat sui, idq;
moderari, nec velle experiri, quâ se aliena deceant.
Id enim maximè quemque decet quod est cujusque
suum maximè. Suum igitur quisque noscat inge-
nium.

nium, acrémque se & vitiorum, & bonorum suorum
 judicem præbeat: ne scenici plus, quàm nos, videan-
 tur habere prudentiæ. Illi enim non optimas, sed sibi
 accommodatissimas fabulas eligunt. Qui enim voce
 freti sunt, Epigonos. Medeamq; qui gestu, Menalip-
 pam, Clytemnestrâ; semper Rupilius (quæ ego me-
 mini) Antiopam; non sæpe Æsopus Ajacem. Ergo
 histrio hoc videbit in scena, quod non videbit sapi-
 ens in vita. Ad quos igitur res aptissimi erimus, in iis
 potissimum elaborabimus. Sin aliquando necessitas
 nos ad ea detruserit, quæ nostri ingenii non erunt,
 omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, ut
 ea si non decorè, at quàm n. minimum indecorè facere
 possimus. Nec tam est enitendum, ut bona, quæ no-
 bis data non sunt, sequamur, quàm ut vitia fugiamus.

Scenici, hi-
 striones à
 scena.
 Epigoni, cla-
 mosa trage-
 dia de The-
 bis captis.
 Medea nota

*Decorum ab iis, quæ nobis fortuna attribuit, quæve
 nobis iudicio ipsi adscivimus.*

AC duabus iis personis, quas suprâ dixi, tertia ad-
 jungitur, quàm casus aliquis, vel tempus impo-
 nit. Quarta etiam, quàm nobismetipsis iudicio no-
 stro accommodabimus. Nam regna, imperia, nobili-
 tates, honores, divitiæ, opes, eaque quæ sunt his con-
 traria, in casu sita, temporibus gubernantur. Ipsi au-
 tem quàm personam gerere velimus, à nostra volun-
 tate proficiscitur. Itaque se alii ad philosophiam, alii
 ad jus civile, alii ad eloquentiam applicant, ipsa-
 rumque virtutum in alia alius mavult excellere.

Quorum verò patres, aut maiores in aliqua gloria
 præstiterunt, eorum plerique in hoc genere laudis
 student excellere: ut Q. Mutius, P. filius in iure ci-
 vili, Pauli filius Africanus in re militari. Quidam
 autem ad eas laudes, quas à patribus acceperunt,
 addunt aliquam suam; ut hic idem Africanus elo-
 quentia cumulat bellicam gloriam. Quod idè fecit

Quæ quisque
 studia maxi-
 mè sequitur.

Timotheus
etiam orator
Ifoeratis discipulus.

Cono inelytus Dux Atheniensium.
Homines novi.

* Parentibus.

Timotheus, Cononis filius, qui cum belli laude non inferior fuisset quam pater, ad eam laudem, doctrinae & ingenii gloriam adiecit. Fit autem interdum, ut nonnulli omissa imitatione majorum, suum quoddam institutum consequantur: maximèque in eo plerumque elaborant ii, qui magna sibi proponunt, obscuris orti * maioribus. Hæc igitur omnia, cum quaerimus quæ deceant, complecti animo, & cogitatione debemus.

Constituendum genus vitæ, & institutum.

IN primis autem constituendum est, quos nos, & quales esse velimus, & in quo genere vitæ: quæ deliberatio est omnium difficillima. Incunte enim adolescentia, * cui inest maxima imbecillitas consilii, tunc id sibi quisque genus ætatis degendæ constituit, quod maximè adamavit. Itaque ante implicatur aliquo certo genere, cursuque vivendi, quam potuit, quod optimum esset, judicare. Nam, quod Herculem * Prodicus dicit, (ut est apud Xenophontem) cum primum pubesceret (quod tempus à natura ad deligendum, quam quisque viam vivendi sit ingressurus datum est) exiisse in solitudinem, atque ibi sedentem, diu secum, multamque dubitasse, cum duas cerneret vias, unam voluptatis, alteram virtutis, utram ingredimelius esset. Hoc Herculi, Jovis saturo edito, potuit fortasse contingere: nobis * non idem, qui imitamur, quos cuique visum est, atque ad eorum studia, institutaq; impellimur. Plerumq; autem parentum præceptis imbuti, ad eorum consuetudinem, morèmq; deducimur. Alii multitudinis iudicio feruntur: quæque majori parti pulcherrima videntur, ea maximè exoptant. Nonnulli autem sive fœlicitate quadam, sive bonitate naturæ, sive parentum disciplina, rectam vitæ secuti sunt vitam. Illud autem maximè rarum genus est eorum, qui aut excellen-

* Cum.

* Alias. Prodicus auctor.
Prodicus philosophus de Hercule fabula per quam festiva refertur apud Xenophontem.
libro secundo Memorabilium.

* Item.

cellente ingenii magnitudine, aut præclara eruditione, atq; doctrinâ, aut utrâq; re ornatî, spacium deliberandi habuerunt, quem potissimum vitæ cursum sequi vellent. In qua deliberatione, ad suam cuiusq; naturam consilium est omne revocandum. Nam cum in omnibus, quæ aguntur, ex eo modo, * quo quisque natus est (ut supra dictum est) quid deceat, exquisimus: tum in tota vita constituenda multò est ejus rei cura major adhibenda, ut constare in vitæ perpetuitate possimus nobiliter ipsis, nec in ullo officio claudicare. Ad hanc autem rationem, quoniâ maximam vim Natura habet, fortuna proximam, utriusq; omnino ratio habenda est in deligendo genere vitæ, sed Naturæ magis: multo enim & firmitior est, & constantior: ut Fortuna nonnunquam tanquam ipsa mortalis, cum immortalî natura pugnare videatur. Qui igitur ad naturæ suæ non vitiosæ genus, consilium * vivendi omne contulerit, is constantiâ teneat: id enim maximè decet, nisi fortè se errasse intellexerit in deligendo genere vitæ. Quod si acciderit (potest autem accidere) facienda morû institutorumq; mutatio est. Eam igitur mutationem, si tempora adjuvant, facilius, commodiusq; faciemus: sin minus, sensim erit, pederentimque facienda: ut amicitias, quæ minus delectent & minus probentur, magis decere, sensent sapientes, sensim diffuere, quàm repente præcidere. Commutato autem genere vitæ, omni ratione curandû est, ut id bono consilio fecisse videatur. Sed quoniam paulo antè dictum est, imitandos esse majores: primùm illud exceptum sit, ne vitia sine vitanda; deinde, si natura non ferrer, ut quædam vitari possint, ut superioris Africani filius, qui hunc Paulo natum adoptaverat, propter infirmitatem letitudinis non tam potuit patri similis esse, quàm * Paulus fuerat sui. Si igitur non poterit siue causas defendere, siue

Aliter, quam quisque est natus.

Perpetuitate id est, constantia.

** Vita.*

Quo modo commutandum vitæ genus.

** Paulus Amilio*

Decorum ab
aetate.

fitare, five populum concionibus tenere, five bella gerere: illa tamen præstare debet, quæ erunt in ipsius potestate, justitiam, fidem, liberalitatem, modestiam, temperantiam, quò minus ab eo id, quod desit, requiratur. Optima autem hæreditas à patribus traditur liberis, omnique patrimonio præstantior, gloria virtutis, rerumque gestarum: cui dedecori esse nefas, & vitium judicandum est. Et quoniam officia non eadem disparibus ætatibus tribuuntur, aliæque sunt juvenum, alia seniorum; aliquid etiam de hac distinctione dicendum est.

Adolescentiam quæ propriè deceant.

Verecundia.

Disciplina.

Industria.

Est igitur adolescentis, majores natu vereri, ex hisque deligere optimos, & probatissimos, quorum consilio, atque authoritate nitatur. Incuntis enim ætatis inscitia, senum constituenda, & regenda prudentia est. Maximè autem hæc ætas à libidinibus arcenda est, exercendaque in labore, patientiæque & animi, & corporis, ut eorum & in bellicis, & civilibus officiis vigeat industria. Atque etiam cum relaxare animos, & dare se jucunditati volent, caveant intemperantiam, meminerint verecundiæ: quod erit facilius, si ejusmodi quoque rebus majores natu interesse velint.

Exercendus
animus.

Ut prosint
aliis.

Turpis res
desidiosa
senectus:

Luxuriosa
turpior:

Libidinosa
turpissima.

Senectutem quæ deceant maximè.

Senibus autem labores corporis sunt minuendi, exercitationes animi etiam augendæ videntur. Danda verò opera, ut & amicos, & juventutem, & maximè Rem. consilio & prudentia quàm plurimè adjuvent. Nihil autem magis cavendū est senectuti quàm ne languori se, desidiamque dedat. Luxuria verò cum omni ætati turpis, tum senectuti foedissima est. Sin autem libidinum etiam intemperantia ac

cesserit

efferit, duplex malum est, quòd & ipsa senectus concipit dedecus, & facit adolescentium impudentiorem intemperantiam.

Magistratus personam quæ deceant.

AC ne illud quidem alienum est, de Magistratum, de privatorum, de civium, de peregrinorum officiis dicere. Est igitur proprium munus magistratus, intelligere, se gerere personam civitatis, debereque ejus dignitatem & decus sustinere, servare leges, jura describere, & ea fidei suæ commissa meminisse. Privatum autem oportet æquo, & paritum civibus jure vivere, neque submissum & abjectum, neque se efferentem, tum in repub. ea velle, quæ tranquilla, & honesta sint. Talem enim & senecture, & bonum civem dicere solemus. Peregrini autem, & incolæ officium est, nihil præter suum negotium agere, nihil de alio inquirere, minimèque in aliena esse Repub. curiosum. Ita ferè officia reperuntur, cum quæretur quid deceat, & quid aptum sit personis, temporibus, ætatibus. Nihil est autem quod tam deceat, quam in omni re gerenda, consilioque capiendo servare constantiam.

Privatum
quid deceat.

Hospitis
officium.

Decorum à statu motuque corporis.

Ed quoniam decorum illud in omnibus factis, & dictis, in corporis denique motu, & statu cernitur, & quæ positum est in tribus rebus, formositate, ordine, ornatu ad actionem apto: difficilius ad eloquentiam, sed satis erit intelligi. In his autem tribus conetur cura etiam illa, ut probemur ab iis, cum quibus & apud quos vivamus. His quoque de rebus pauca dicantur.

Quasdam corporis partes indecorè ostendi: res idem quasdam inhonestè vel fieri palam, vel apertè nominari.

Principio corporis nostri magnam natura ipsa videtur habuisse rationem, quæ formam nostram.

Cynici & veteres Stoici nihil dictum putabant obscenum, quod factum turpe non esset.

Gestus neq; oculorum, auriumque approbatione, fugiamus. Stultus, incessus, sessio, accubatio, vultus, oculi, manuumque motus teneant illud decorum.

Exemplum verecundiae & à scena Peritum.

reliquamque figuram, in qua esset species honesta, composuit in promptu. Quæ autem partes corporis ad naturæ necessitatem data, aspectum essent deformem habituræ, atque turpem formam, eas contexit, atque abdidit. Hanc naturæ tam diligentem fabricam imitata est hominum verecundia. Quæ enim natura occultavit, eadem omnes, qui sana mente sunt, remouent ab oculis: ipsique necessitati, dant operam, ut quàm occultissimè pareant: quarumq; partium corporis usus sunt necessarii, eas neq; partes, neq; earum usus suis nominibus appellant: quodque facere turpe non est, modò occultè; id dicere obscenum est. Itaque nec aperta actio rerum illarum petulantia vacat, nec oratio obscenitate. Nec verò audiendi sunt Cynici, aut si qui fuerunt Stoici penè Cynici, qui reprehendunt, & irrident, quòd ea, quæ turpia re nō sunt, verbis flagitiosa dicamus; illa autem, quæ turpia sunt, nominibus appellemus suis: latrocinari, fraudare, adulterari, re turpe est, sed dicitur non obscenè: liberis dare operam, re honestum est, nomine obscenum: Pluraque in eam sententiam ab eisdem contra verecundiam disputantur. Nos autem naturam sequamur, & ab omni, quod abhorret ab ipsorum, oculorum, auriumque approbatione, fugiamus. Stultus, incessus, sessio, accubatio, vultus, oculi, manuumque motus teneant illud decorum. Quibus in rebus duo sunt maximè fugienda, ne quid effœminatum, aut molle, & ne quid durum, aut rusticum sit. Nec verò histrionibus, oratoribusque concedendum est, ut hæc apta sint, nobis dissoluta. Scenicorum quidem mos tantam habet veteris disciplinæ verecundiam, ut in scena sine subligaculo prodeat nemo. Verentur enim, ne, si quo casu euenerit, ut corporis partes quædam aperiantur, aspiciantur non decorè. Nostrum quidem more cum parentibus puberes filii, cum se-

ceris generi non lavantur. Retinenda est igitur huius generis verecundia, præsertim naturâ ipsâ magistrâ, & duce.

Exemplum
Romane verecundie.

Qua forma virum, quæ fæminam deceat, & quatenus utraque colenda: quis item gestus, quis motus decorus.

Cum autem pulchritudinis duo genera sint, quorum in altero venustas sit, in altero dignitas: venustatem muliebrem ducere debemus: dignitatem virilem. Ergo & à forma removeatur omnis viro non dignus ornatus: & huic simile vitium in gestu, motuque caveatur. Nam & palæstrici motus sæpe sunt odiosiores, & histrionum nonnulli gestus ineptiis non vacant, & in utroque genere, quæ sunt recta & simplicia, laudantur. Formæ autem dignitas coloris bonitate tuenda est: color exercitationibus corporis. Adhibenda est præterea munditia, non odiosa, neque exquisita nimis; tantum quæ fugiat agrestem & inhumanam negligentiam. Eadem ratio est habenda vestitus: in quo, sicut in plerisque rebus, mediocritas optima est. Cavendum est autem, ne aut tarditatibus utamur in gressu mollioribus, ut pompæarum ferculis similes esse videamur, aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates; quæ cum fiunt, anhelitus moventur, vultus mutantur, ora torquentur: ea quibus magna significatio sit, non adesse constantiam. Sed multò etiam magis elaborandum est, ne animi motus à natura recedant: quod assequemur, si cavebimus, ne in perturbationes, atque excitationes incidamus: etsi attentos animos ad decoris conservationem tenebimus. Motus autem animorum duplices sunt: alteri cogitationis, alteri Appetitus. Cogitatio in vero exquirendo maximè versatur: Appetitus impellit ad agendum. Curandum est igitur, ut cogitatione ad res quàm optimas

Dignitas virorum.

Venustas mulierum.

* *Discere.*

Forma & Vestitus.

Mundities media inter elegantiam vitiosam, & agrestem negligentiam.

Incessus moderatus.

Pompæarum, in quibus sacra & simulachra lentissimò incessu circumferuntur.

Hor. sæpè velut qui currebat fugiens hostem, sæpè velut qui Iunonis sacra ferebat.

Cogitatio. Appetitus.

utamur; appetitum rationi obedientem præbeamus.

Duplex orationis genus, rhetoricum & quotidianum.

ET quoniam magna vis orationis est, eaq; duplex, altera contentionis, altera sermonis: Contentio disceptationibus tribuatur iudiciorum, concionum, senatus; Sermo in circulis, disputationibus, congregationibus familiarium versetur, persequatur etiam convivia. Contentionis præcepta rhetorum sunt multa, nulla sermonis: quanquam haud scio, an possit hæc quoque esse. Sed discipulorum studiis inveniuntur magistri: huic autem qui studeat, sunt nulli: rhetorum turba referta omnia. Quanquam quæ verborum, sententiarumque præcepta sunt, eadem ad sermonem pertinebunt. Sed cum orationis indicem vocem habeamus; in voce autem duo sequamur, ut clara sit, ut suavis: utrumque omnino à natura petendum est: verum alterum exercitatio augebit, alterum imitatio pressè loquentium, & leniter. Quid fuit in Catulis, ut eos exquisito iudicio putares uti literarum? quanquam erant literati: sed & alii. Hi autem optimè uti lingua Latina putabantur. Sonus erat dulcis: literæ neq; expressæ, neque oppressæ: ne aut obscurum esset, aut nimis putidum: Sine contentione vox, nec languens, nec canora. Uberior oratio L. Crassi, nec minus faceta: sed bene loquendi de Catulis opinio non minor. Sale verò cõditus, & facetiis Cæsar, Catuli patris frater vicit omnes, ut in ipso illo forensi genere dicendi contentiones aliorum sermone vinceret. In omnibus igitur his elaborandum est, si in omni re, quid deceat, exquirimus.

Sermo familiaris quemadmodum moderandus.

Sit igitur hic sermo (in quo Socratici maximè excellunt) lenis, minimèque pertinax: insit in co-

lepos.

Ha nemo docet quæ nulli cupiunt discere.

Sermo purus & cum dignitate.

Pronunciatio cuiusmodi.

Catuli pater & filius, de quibus in Bruto.

Putidum, id est, odiosum & affectatum.

Iepos. Nec verò, tanquam in possessionem suam venerit, excludat alios: sed cum reliquis in rebus, tum in sermone comuni, vicissitudine nonnunquam utendum putet. Ac videat imprimis, quibus de rebus loquatur: si seriis, severitatem adhibeat: si jocosis, leporem. Imprimis provideat, ne sermo vitium aliquod indicet inesse moribus. Quod maximè tum solet evenire, cum studiosè de absentibus, detrahendi causa, aut per ridiculum, aut severè, maledicè, contumeliosè que dicitur. Habentur autem plerumque sermones, aut de domesticis negotiis, aut de repub. aut de artium studiis, & doctrina. Danda igitur opera est, ut etiam si aberrare ad alia cœperit, ad hæc revocetur oratio. Sed utcunque aderunt res (neque enim omnes iisdem de rebus, nec in omni tēpore, nec similiter delectamur,) animadvertendum est etiam, quatenus sermo delectationem habeat, & ut incipendi ratio fuerit, ita sit desinendi modus. Sed quoniam in omni vita rectissimè præcipitur, ut perturbationes fugiamus, id est, motus animi nimios, rationi non obtemperantes: sic ejusmodi moribus sermo debet vacare, ne aut ira existat; aut cupiditas aliqua aut pigritia, aut ignavia, aut quid tale appareat. Maximèq; curandū est, ut eos, quibuscum sermonem conferemus, & vereri & diligere videamur. Objurgationes etiam nonnunquam incidūt necessariae; in quibus utendum est fortasse, & vocis cōtentione majore, & verborum gravitate acriore. Id agendū etiam est, ut nè ea facere videamur irati sed, ut ad urendum, & secandum medici, sic nos ad hoc genus castigandi rarò, invitq; veniamus: nec unquā, nisi necessariò, si nulla reperietur alia medicina. Sed tamen ira procul absit, cum qua nihil rectè fieri, nihil consideratè potest. Magna autem ex parte clementi castigatione licet uti, gravitate tamen adjuncta, ut severitas

Nec acerbus
ne pertinax,
ne insulsus,
ne immodicus,
ne ob-
treclatorius.

Vt honestis
de rebus.

Ne vagus, &
inæqualis.

Ne concita-
tior.

Ne contumeliosus in
amicos.

Objurgatio
quatenus ad-
hibenda.

veritas

Ne tum qui-
dem referen-
dum maledi-
cium, cum
malè audi-
verimus.
Indecora
jactantia
Thraſonica.

veritas adhibeatur, & contumelia repellatur. Atque etiam illud ipsum, quod acerbitatis habet objurgatio, significandum est, ipsius causa, qui objurgetur, susceptum esse. Rectum est autem, etiam in illis contentionibus, quæ cum inimicissimis fiunt, etiam si nobis indigna audiamus, tamen gravitatem retinere, iracundiam repellere. Quæ enim cum aliqua perturbatione fiunt, ea nec constanter fieri possunt, nec ab iis, qui adsunt, approbari. Deforme etiam est, de seipso prædicare, falsa præsertim, & cum irrisione audientium imitari militem gloriosum.

in ædificiis extruendis qui modus.

Ignominiam
quod a con-
sulatu repul-
sus: calami-
tatem quod
reperunda-
rum reus.
Domus op-
timatum ne-
que angu-
stæ neque
vastæ

ET quoniam omnia persequimur, (volumus quidem certè) dicendum est etiam, qualem hominis honorati, & principis domum placeat esse, cujus finis est usus: ad quem accommodanda est ædificandi descriptio, & tamen adhibenda dignitatis, commoditatisque diligentia. Cn. Octavio (qui primus ex illa familia consul factus est) honori fuisse accepimus, quod præclaram ædificasset in palatio, & plenam dignitatis domum: quæ cum vulgò viseretur, suffragata domino, novo homini, ad consulatum putabatur. Hanc Scaurus demolitus, accessionem adjunxit ædibus. Itaque ille in suam domum Consulatum primus attulit: hic summi & clarissimi viri filius, in domum multiplicatam non repulsam solum retulit, sed ignominiam etiam, & calamitatem. Ornanda est enim dignitas domo, non ex domo dignitas tota quærenda. Nec domo dominus, sed domino domus honestanda est. Et, ut in cæteris habenda ratio non sui solum, sed etiam aliorum: sic in domo clari hominis, in quam & hospites multi recipiendi sunt, & admittenda hominum cujusque generis multitudo, adhibenda est cura laxitatis. Aliiter amplæ domus de decori domino sæpe sit, si est in

ea solitudo: & maxime, si aliquando alio domino solita est frequentari, odiosum est enim, cum à prætereuntibus dicitur: ô domus antiqua, heu quàm dispari domino dominaris. Quod quidem, his temporibus, in multis licet dicere. Cavendum est etiam (præsertim si ipse ædifices) ne extra modum sumptu, & magnificentia prodeas: quo in genere multum mali etiam in exemplo est. Studiosè enim plerique (præsertim in hac parte) facta principum imitantur: ut L. Luculli, summi viri, virtutem quis? at quàm multi villarum magnificentiam imitati sunt? Quarum quidem certè est adhibendus modus, ad mediocritatemque revocandus; eademque mediocritas * ad omnem u-

E poeta quopiam sumptus versiculus videtur. Antiquam autem nobilem dixit & augustam.

*Ad com-
munitatem usum.*

Tria omni in vita servanda.

IN omni autem actione suscipienda, tria sunt renenda. Primum, ut appetitus rationi pareat: quo nihil est ad officia conservanda accommodatius. Deinde, ut animadvertatur, quanta illa res sit, quam efficere velimus, nève major, nève minor cura & opera suscipiatur, quàm causa postulet. Tertium est, ut caveamus, ne ea, quæ pertinent ad liberalem speciem & dignitatem, immoderata sint. Modus autem est optimus, decus ipsum tenere, de quo antè diximus: nec progredi longius. Horum autem trium præstantissimum est, appetitum obtemperare rationi.

Vt consilio non cupiditate suscipiatur.

Decorum à loco, ac tempore.

DEinceps de ordine rerum, & temporum opportunitate dicendum est: hac autem scientiam continetur ea, quam Græci *δωραξία* nominant, non hæc, quam interpretamur modestiam, quo in verbo modus inest. sed illa est *δωρεσία*, in qua intelligitur ordinis conservatio. Itaque ut eandem nos modestiam appellamus, sic definitur à Stoicis; ut modestia sit scientia

δωραξία,
quæ eadem modestia, quid sit.

Συγγράμα,

Quæ Latine

opportunitas

quid sit,

अथर्ववेदः

occafio :

Ευχαριστώ,

opportunitus,

வீரமூர்த்தி,

importunus.

entia earum rerum, quæ agentur, aut dicentur, loco suo collocandarum. Itaque videtur eadem vis ordinis, & collocationis fore. Nam & ordinem sic definiunt, compositionem rerum aptis & accommodatis locis. Locum autem actionis, opportunitatem temporis esse dicunt. Tempus autem actionis opportunum, Græce *ὥρα*, Latinè appellatur *Occasio*. Sic fit, ut modestia hæc, quam interpretamur ita, ut dixi scientia sit opportunitatis idoneorum ad agendum temporum. Sed potest esse eadem Prudentiæ definitio, de qua principio diximus. Hoc autem loco de Moderatione, & temperantia, & harum similibus virtutibus quærimus. Itaque quæ erant prudentiæ propria, loco suo dicta sunt. Quæ autem harum virtutum, de quibus jamdiu loquimur, pertinent ad verecundiam, & ad eorum approbationem, quibuscum vivimus, nunc dicenda sunt.

Quid, quo loco ac tempore deceat, de deceâtque.

Talis est igitur ordo actionum adhibendus, ut quemadmodum in oratione constanti, sic in vita sint omnia apta, & inter se convenientia. Turpe est enim valdeque vitiosum, in re severa, convivio dignum, aut delicatum aliquem inferre sermonem. Bene Pericles: Cum haberet collegam in prætura Sophoclem poetam, hique de communi officio convenissent: & casu formosus puer præteriret, dixissetq; Sophocles, O puerum pulchrum! Pericles ait: At enim prætorem (Sophocle) decet non solum manus, sed etiam oculos abstinentes habere. Atque hoc idem Sophocles, si in athletarum approbatione dixisset, iusta reprehensione caruisset. Tanta vis est loci & temporis; ut si quis cum causam sit acturus, in itinere, aut in ambulatione secum ipse meditetur, aut si quid aliud attentius cogitet, non reprehendatur: at hoc idem si in convivio faciat, inhumanus videatur.

Indecorum,
aut in re se-
ria nugari,
aut re jocosa
serium esse.

Athletæ, qui
virtutis ex-
ercendæ
gratia cer-
tant.

tur, in scitia temporis. Sed ea, quæ multum ab humanitate discrepant, ut si quis in foro cantet, aut si quæ est alia magna perversitas, facile apparent, nec magno perè admonitionem, & præcepta desiderant, quæ autem parva videntur esse delicta, neque à multis intelligi possunt, ab iis est diligentius declinandum: ut in fidibus, aut in tibiis, quamvis paulum discrepent, tamen id à sciente animadverti solet. Sic videndum est in vita, ne fortè quid discrepet: vel multo etiam magis, quo major, & melior actionum quam sonorum concentus est. Itaque ut in fidibus musicorum aures vel minima sentiunt: sic nos (si acres ac diligentes iudices esse volumus, animadversoresque vitiorum) magna intelligentes sæpè ex parvis. Ex oculorum obtuitu, ex superciliorum aut remissione, aut contractione, ex mœstitia; ex hilaritate, ex risu, ex locutione, ex reticentia, ex contentione vocis, ex summissione, ex cæteris similibus facile iudicabimus, quid eorum aptè fiat, quid ab officio, naturæque discrepet. Quo in genere non est incommodum, quale quodque eorum sit, ex aliis iudicare: ut si quid dedeceat in aliis, vitemus & ipsi. Fit enim, nescio quomodo, ut magis in aliis cernamus, quam in nobismetipsis, si quid delinquitur. Itaque facillimè corriguntur illi in discendo, quorum vitia imitantur (emendandi causa) magistri. Nec verò alienum est, ad ea eligenda, quæ dubitationem afferunt, adhibere doctos homines, vel etiam usuperitos, & quid his de unoquoque officii genere placeat exquirere. Major enim pars eò ferè deferri solet, quod à natura ipsa deducitur. In quibus videndum est, non modò, quid quisque loquatur, sed etiam, quid quisque sentiat, atque etiam, qua de causa quisque sentiat. Ut enim pictores, & ii, qui signa fabricantur, & veri etiam poetæ suum quisque opus à vulgo considerari vult, ut si

Harmonia, ut in fidibus, ita & in vita. Ne minimis rebus oportet à loco ac tempore sentire.

Vitia quorum, pro ii quorum vitia.

Id de Apelle refert Plinius, de Marone idem literis proditum.

quid

** Mutanda.*

Socrates
reus factus,
quodd Athe-
nienſium in-
ſtutur con-
temneret.
Nor. Omnis
Ariſtippum
decur color
Cynicorum
inſtitutum,
quoniam ab-
horret ab
humana ve-
recundia, re-
jiciendum:
Quid erga
quamque
perſonam
deceat.

quid reprehensum ſit à pluribus, id corrigatur; hique
& ſecum & cum aliis, quid in eo peccatum ſit, ex-
quirunt: ſic aliorum judicio permulta nobis & faci-
enda & non facienda, & * imitanda, & corrigenda
ſunt. Quæ verò more aguntur, & inſtitutis civilibus,
de iis nihil eſt præcipiendum. Illa enim ipſa præ-
cepta ſunt. Nec quenquam hoc errore duci oportet,
ut, ſi quid Socrates, aut Ariſtippus contra morem
conſuetudinemque civilem fecerint, locutiſque ſint,
idẽ ſibi arbitrerur licere. Magnis enim illi, & divinis
bonis hanc licentiam aſſequebantur. Cynicorũ verò
ratio tota eſt ejicienda. Eſt enim inimica verecundie
ſine qua nihil rectum eſſe poteſt, nihil honeſtum.
Eos autem, quorum vita perſpecta in rebus honeſtis,
atque magnis eſt, bene de Republica ſentientes, ac
bene meritos, aut merentes, aliquo honore, aut im-
perio affectos, obſervare, & colere debemus: tribue-
re etiam multum ſenectuti. Cedere iis, qui magiſtra-
tum habebunt: habere delectum civis, & peregrinis
in ipſo quoque peregrino, privatimne an publice
venerit. Ad ſummam (ne agam de ſingulis) cõmunem
totius generis hominum conciliationem, & conſo-
ciationem colere, tueri, ſervare debemus.

*Que artes, & qui quaſtus ſordidi: qui
contra liberales.*

IAm de artificiis, & quaſtibus, qui liberales ha-
bendi, qui ſordidi ſint, hæc vere accepimus. Primũ,
improbantur ii quaſtus, qui in odia hominum incur-
runt: ut portitorum, * ut ſceneratorum. Illiberales
autem & ſordidi quaſtus mercenariorum, omnium-
que, quorum operæ, non quorum artes emuntur. Eſt
enim in illiſ ipſa merces, auctoramentum ſervitutis.
Sordidi etiam putandi, qui mercantur à mercato-
ribus quod ſtatim vendant. Nihil enim proficiunt,
nili

* Et.
Auctora-
mentum,
præmium
aut obligatio
Circitores.

nisi admodum mentiantur. Nec verò quicquam est turpius vanitate: Opificesque omnes in sordida arte versantur. Nec verò quicquam ingenuum potest habere * officina; minimèque artes hæ probandæ, quæ ministræ sunt voluptatum; cerarii, lanii, coqui, farctores, piscatores, ut ait Terentius: Adde his si placet unguentarios, saltatores, totumque ludum talarium.

* *Opificina.*

Ex Eunuchis

Quibus autem artibus aut prudentia major inest aut non mediocris utilitas quæritur, ut medicina, ut architectura, ut doctrina rerum honestarum, hæ sunt iis, quorum ordini conveniunt, honestæ. Mercatura autem si tenuis est, sordida putanda est. Sin magna & copiosa, multa undique apportans, multisque sine vanitate impertiens, non est admodum vituperanda. Atque etiam, si satiata quæstu vel contenta potius, ut sæpè ex alto in portum, sic ex ipso portu se in agros, possessionesque contulerit, videtur jure optimo posse laudari. Omnium autem rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est Agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homini libero dignius. De qua quoniam in Catone Majoris satis multum diximus, illinc assumes, quæ ad hunc locum pertinebunt.

Artes honestæ.

Medicus fidelis.

Architectura Studia.

Mercatura copiosa, citra vanitatem.

Ex alto, id est, è mari, Laus agriculturæ.

Ex duobus honestis utrum honestius.

Sed ab iis partibus, quæ sunt honestatis, quemadmodum officia ducerentur, satis expositum videtur. Eorum autem ipsorum, quæ honesta sunt, potest incidere sæpè contentio, & comparatio, de duobus honestis, utrum honestius: Qui locus à Panetio est prætermisus. Nam cum omnis honestas manat à partibus quatuor, quarum una sit Cognitionis, altera Communitatis, tertia Magnanimitatis, quarta Moderationis: hæ in deligendo officio sæpè inter se comparentur, necesse est. Placet ergo aptiora esse naturæ ea officia, quæ ex communitate, quàm ea, quæ

Iustitiæ officia potiora officiis prudentiæ.

Sapientia
rerum intel-
ligibilium.
Prudentia
rerum agen-
darum.

Antiquius, id
est, charius,

quæ ex cognitione ducantur. Idque hoc argumento confirmari potest: quod si contigerit ea vita sapienti, ut omnium rerû affluentibus copiis ditetur: quævis omnia, quæ cognitione digna sunt, summo otio secum ipse consideret & contempletur, tamen si solitudo tanta sit, ut hominẽ videre non possit, excedat è vita, Princẽpsque omnium virtutum est illa Sapientia, quam *σοφία* Græci vocant, Prudentiam enim, quam Græci *ἐφρων* dicunt, aliam quandam intelligimus, quæ est rerum expetendarum, fugiendarumque scientia. Illa autem Sapientia (quam principem dixi) rerum est divinarum, atq; humanarum scientia: in qua continetur decorum, & hominũ communitas, & societas ipsorũ inter ipsos. Ea si maxima est (ut est certè) necesse est, quod à communitate ducatur officium, id esse maximum. Etenim cognitio, contemplatiõque naturæ manca quodammodò, atque inchoata sit, si nulla actio rerum consequatur: ea verò actio in hominum commodis tuendis maximè cernitur: pertinet igitur ad societatem generis humani. Ergo hæc cognitioni anteponenda est: atque id optatus quisque re ipsa ostendit, & indicat. Quis est enim tam cupidus in perspicienda, cognoscendâque rerum natura, ut si ei tractanti, contemplantiq; res cognitione dignissimas, subito sit allatum periculum, discriminẽque patriæ, cui subvenire, opitularique possit, non illa omnia relinquat atque abjiciat, etiamsi dinumerare se stellas, aut metiri mundi magnitudinem possẽ arbitretur? Atque hoc idem in parentis, in amici re, aut periculo fecerit. Quibus rebus intelligitur, studiis, officiisq; scientiæ preponenda esse officia justitiæ; quæ pertinent ad hominum utilitatem, qua nihil homini deest et esse antiquius. Atque illi, quorum studia vitæque omnis in rerum cognitione versata est, tamen ab agendis hominum

hominum utilitatibus, & commodis non recesserunt. Nam erudierunt multos, quò meliores cives, utilioresque in rebus suis publicis essent; ut Thebanum Epaminondam, Lyfias Pythagoræus Syracusium Dionem Plato, multique multos: Nosque ipsi, quicquid ad Rempub. attulimus, (si modo aliquid attulimus) à doctoribus, atque doctrina instructi ad eam, & ornati accessimus. Neque solum vivi, atque præsentes studiosos discendi erudiunt, atque decet: sed hoc idem etiam post mortem monumentis literarum assequuntur. Nec enim locus ullus prætermisus est ab iis, qui ad leges, qui ad mores, qui ad disciplinam Reipub. pertineret; ut otium suum ad nostrum negotium contulisse videantur. Ira illi ipsi doctrinæ studiis, & sapientiæ dediti, ad hominum utilitatem, suam sapientiam, prudentiam, intelligentiamque potissimum conferunt. Ob eam etiam causam eloqui copiosè (modo prudenter) melius est, quàm vel acutissimè si sine eloquentia cogitare: quòd cogitatio in se ipsa veritur, eloquentia verò complectitur eos, quibuscum communitate juncti sumus. Atqui, ut apum examina non fingendorum favorum causam congregantur, sed si congregabilia natura sunt, fingunt favos: sic homines, ac multò etiam magis, naturam congregati adhibent agendi, cogitandi; solertiam. Itaque nisi ea virtus, quæ constat ex hominibus tuendis, id est, ex solertate generis humani, attingat rerum cogitationem livaga cognitio, & jejuna videatur. Itemque magnitudo animi remota *communitate, conjunctioneq; humana feritas fit quædam & immanitas. Ita fit, ut necat cognitionis studium consociatio hominum, & communitas. Nec verum est, quod dicitur à quidam, propter necessitatem vitæ (quod, ea, quæ natura desideraret, consequi sine aliis, atque efficere non possumus) idcirco istam esse cum hominibus commu-

Epaminonda
dux
Thebanus à
Lyfia, Ta-
rentino Phi-
losopho Py-
thagoræo
Philosophiæ
præceptis in-
stitutus, Di-
on Syracusa-
nus à Pla-
tone.

Eloquentia
ad commu-
nitatis com-
moda utilior
quam con-
templatio.
Communi-
tatem magis
ac prius se-
cundum na-
turam homi-
nis esse, quàm
cognoscen-
di cupidita-
tem: ideo
enim disci-
mus, ut socie-
tatem adju-
vemus, non
ideo conjun-
gimur, ut
cognosca-
mus, idque
acutissimam
metaphoram
docet.

*Congregatio
dique.

*Comitate.

E

nitatem,

Virgula di-
vina, id est,
extra nostrā
operam :
proverbiale.

Ne justum
quidem,
quod non
idem deco-
rum. Ex ip-
sius justitiæ
officiis aliud
alio hone-
stius.

Gradus offi-
ciorum.
Dii, primus
Patria, 2
Parentes, 3
Pupilli, no-
bis crediti, 4
Clientes, 5
Hospites, 6

nitatem & societatem. Quod si omnia nobis, quæ ad victum, cultumque pertinent, quasi virgula divina (ut ajunt) suppeditarentur, tum optimo quisque ingenio, negotiis omnibus omisissis, totum se in cognitione, & scientia collocaret. Non est ita. Nam & solitudinem fugerit, & socium studii quæreret : tum docere, tum discere vellet, tum audire, tum dicere. Ergo omne officium, quod ad conjunctionem hominum, & ad societatem tuendam valet, anteponendum est illi officio, quod cognitione, & scientia continetur.

Justitiæ, an temperantiæ potior.

Illud forsitan quærendum sit, num hæc communitas, quæ maximè est apta naturæ, sit etiam Moderationi, Modestisq; semper anteponenda. Non placeat. Sunt enim quædam partim ita foeda, quædam partim ita flagitiosa, ut ea ne conservanda quidem patriæ causa sapiens facturus sit. Ea Posidonius collegit permulta, sed ita tetra quædam, ita obscæna, ut dictu quoque videantur turpia. Hæc igitur non suscipiet quisquam Reipub. causa : nec Respub. quidem pro se suscipi volet. Sed hoc commodius se res habet, quod non potest accidere tempus, ut inter Respub. quidquam illorum facere sapientem. Quare, hoc quidem effectum sit in officiis deligendis, ingentis officiorum excellere quod teneatur hominum societate. Etenim Cognitionem, Prudentiamque sequetur considerata actio. Ità fit ut consideratè agere pluris sit, quàm cogitare prudenter. Atque hæc quidem hætenus. Patefactus est enim locus ipse, non sit difficile in exquirendo officio, quid cuique præponendum videre. In ipsa autem communitate sunt gradus officiorum, ex quibus quid cuique præstet, intelligi possit : ut prima diis immortalibus, secunda patriæ, tertia parentibus, deinceps gradatim reliqua reliquis debeantur. Quibus ex rebus bre-

ter disputatis intelligi potest, non solum id homines Cognati, 7
 solere dubitare, Honestumne, an Turpe sit: sed etiam Affines, 8
 am, duobus propositis honestis, utrum honestius. De his apud
 Hic locus à Panætio est (ut supra dixi) prætermittitur. Gellium,
 Sed jam ad reliqua pergamus. lib. 5. cap. 13.

M. T. CICERONIS DE OFFICIIS LIBER SECUNDVS.

Argumentum per D. Erasmum Roterod.

Superiore libro duas propositæ initio divisionis partes
 absoluit, quid honestum, quid contra: & in honestis u-
 trum honestius. In hoc de alteris duabus promittit quid
 utile, quid inutile: tum inter utilia utrum utilius, aut
 quid utilissimum. Deinde inconstantia reprehensionem
 deprecatur, quod à civili vita, quam sæpe prætulit,
 nunc ad otium studiorum se convertit: tum cur ad Phi-
 losophiam potius, quàm aliud studiorum genus. Postremo,
 cur Academicus de officiis præcipiat, rationem reddit.

Quemadmodum officia ducerentur ab hone-
 state, Marce fili, atque ab omni genere
 virtutis satis explicatum arbitror libro su-
 periore. Sequitur ut hæc officiorum genera per-
 equar, quæ pertinent ad vitæ cultum, & ad ea-
 rum rerum quibus utuntur homines, facultatem,
 ad opes, ad copias. In quo tum quæri dixi, quid uti-
 le, quid inutile, cum ex utilibus quid utilius aut quid
 maximè utile. De quibus dicere aggrediar, si pauca
 prius de instituto, ac de iudicio meo dixerem. Quan-
 tum enim libri nostri complures non modò ad le-
 gendi, sed etiam ad scribendi studium excitaverunt:
 tamen interdum vereor, ne quibusdam bonis viris
 philosophiæ nomen sit invisum, mirenturque in ea

1.
2.
3.
Propositio
argumenti
totius hujus
libri.

Benè nomē,
quod erat
apud poli-
titos viros
invidiosum :
nam res ipsa
bono viro
non potest
non probari.
* Gerebatur.

Cæsaris ty-
rannidem
notat.
Soeios,
Catonem
Milonem.

5.
In agendo,
id est, in
dicendo.

Forenses in
iudiciis, se-
natoriæ in
consultatio-
nibus.

Succisive
operæ stu-
diis datæ.
* Temporis.

Laus Philo-
sophiæ. Du-
obus nomi-
nibus phi-
losophiam

tantum me operæ & temporis ponere. Ego autem
quamdiu Respublica per eos * regebatur, quibus se
ipsa commiserat, omnes meas curas, cogitationesque
in eam conferebam. Cùm autem dominatu unius
omnia tenerentur, neque esset usquam consilio, aut
authoritati locus, socios denique tuendæ Reip. sum-
mos viros amisissim : nec me angoribus dedidi (qui-
bus essem confectus, nisi his restitissim :) nec rursus
indignis homine docto voluptatibus. Atque utinam
Respub. stetisset, quo cœperat statu, nec in homines
non tam commutandarum rerum, quàm evertenda-
rum cupidos incidisset : primùm enim, ut stante Re-
pub. facere solebamus, in agendo plus, quàm in scri-
bendo, operæ poneremus : deinde ipsis scriptis non
ea, quæ nunc, sed actiones nostras mandarem, ut
sæpe fecimus. Cùm autem respublica (in qua om-
nis mea cura, cogitatio, opera poni solebat) nulla es-
set omnino, illæ scilicet literæ cōticuerunt forenses
& senatoriæ. Nihil autē agere cùm animus non pos-
set : in iis studiis ab initio versatus ætatis, existimavi
honestissimè molestias deponi posse, si me ad Philo-
sophiam retulissim. Cui cùm multū adolescens, dis-
cendi causa, temporis tribuissim ; postea quàm hono-
ribus inservire cœpi, meq; totum Reip. tradidi, tan-
tum erat Philosophiæ loci, quantum superfuerat a-
micorum, & Reip. * temporibus. Id autem omne con-
sumebatur in legendo (scribendi otium non erat).
Maximis igitur in malis hoc tantum boni assequi
videmur, ut ea literis mandarem, quæ nec satis e-
rant nota nostris, & erant cognitione dignissima.
Quid est enim, per Deos, optabilius sapientiâ ? qui
præstantius ? quid homini melius ? quid homine dig-
nius ? Hanc igitur qui expetunt, Philosophi nominan-
tuntur : nec quidquam aliud est Philosophia, si in-
terpretari velis, quam studium sapientiæ. Sapientiæ
autem

autem est (ut à veteribus philosophis definitum est) commendat.
 rerum divinarum, & humanarum, causarumque, Primū, quod
 quibus hæ res continentur, scientia: vitam tran-
 qui vituperat, haud sanè intelligo quidnam sit, quod quillam ju-
 laudandum putet. Nam siue oblectatio quæritur a cundamque
 nimi, requiesque curarum; quæ conferri cum eo reddat: dein-
 rum studiis potest, qui semper aliquid acquirunt, de, quod per
 quod spectet, & valeat ad benè, beatèque viven- hanc unam
 dum? siue ratio constantiæ, virtutisque quæritur; nobis toti
 aut hæ ars est, aut nulla omninò, per quam eas as- in una con-
 sequamur. Nullam verò dicere maximarum rerum stamus.
 artem esse, cum minimarum sine arte nulla sit, homi- * In Horten-
 num est parum consideratè loquentium, atque in sio qui defi-
 maximis rebus errantium. Si autem est aliqua dis- deratur, neq;
 ciplina virtutis; ubi ea quæretur, cum ab hoc dis- solus. Occur-
 cendi genere discesseris? Sed hæc, cum ad Philo- ritur aut in
 sophiam cohortamur, accuratiùs solent disputari: congressa,
 quod alio quodam * libro facimus. Hoc autem tem- aut resistitur
 pore tantum nobis declarandum fuit, cur, orbat & repugna-
 Reip. muneribus, ad hoc nos studium potissimum tur: nam id
 contulissemus. Occurritur autem nobis & quidem quoque sig-
 à doctis, & eruditis, quærentibus, satisne constanter nificat oc-
 facere videamur, qui, cum percipi nihil posse dica- curro.
 mus, tamen & aliis de rebus differere soleamus, & Quoniam A-
 hoc ipso tempore præcepta officii persequamur. cademicum
 Quibus vellem satis cognita esset nostra sententia. motum mul-
 Non enim sumus ii, quorum vagetur animus errore, tis locis pro-
 nec habeat unquam, quid sequatur. Quæ enim esset bavit.
 ista mens? vel quæ vita potius non solum disputan- Correctio.
 di, sed etiam vivendi ratione sublata. Nos autem, ut Scimus nihil,
 ceteri, qui alia certa, alia incerta esse dicunt, sic, ab opinamur
 his dissentientes, alia probabilia, contrà alia impro- quæ verifi-
 babilia esse dicimus. Quid est ergò, quod me impe- millima.
 diat, ea quæ mihi probabilia videantur, sequi; quæ Id quod erat
 contrà, improbare, atque affirmandi arrogantiam Pythioniorū
omni de re
ambigentiū.
Efficax refu-
tandi genus,
cum argu-
mentum ve-
luti telum in
adversarium

retorqueretur, non erat tibi differendum, quoniam negas quicquam percipi: imò ob istud ipsum omni de re differendum, ut probabile certe eluceat.

Finitima, quod ante ab illis non multum dissidentia dixit.

vitantem, fugere temeritatem, quæ à sapientia diffidet plurimum? Contra autem omnia disputatur à nostris, quòd hoc ipsum probabile elucere non posset, nisi ex utraque parte causarum esset facta contentio: Sed hæc explanata sunt in Academicis nostris satis ut arbitror, diligenter. Tibi autem, mi Cicerone, quanquam in antiquissima nobilissimâque Philosophia Cratippo authore versaris, iis simillimo, qui ista præclara pepererunt; tamen hæc nostra, finitima vestris, ignota esse nolui. Sed jam ad instituta pergamus.

Utilitatem non eam hic accipi, quam vulgus pecuniario lucro metitur, & commoditate undecunque parva: sed eam, quæ cum honesto sit conjuncta, & ad vitæ societatem pertineat.

Quinque igitur rationibus propositis officii persequendi, quarum quæ ad decus honestatémque pertinent: duæ ad comoda vitæ, copias, opes, facultates; quinta ad eligendi iudicium, si quando ea, quæ dixi, pugnare inter se viderentur, honestatis pars perfecta est, quam quidem tibi cupio esse notissimam. Hoc autem, de quo nunc agimus, id ipsum est, quod Utile appellatur. In quo verbo lapsa consuetudo deflexit de via, sensimque eò deducta est, ut Honestatem ab utilitate secerneret, & constitueret honestum esse aliquid, quod utile non esset; & utile, quod non honestum: quâ nulla perniciēs major ho-

Confusa, id est, inseparabilia re.

Cognitione, id est, ratione distinguunt.

* Idem.

minum vitæ potuit afferri. Summa quidem auctoritate Philosophi, severè sanè, atque honestè, hæc tria genere confusa cogitatione distinguunt. Quicquid enim iustum sit, id utile etiam esse censent: Itemque quod honestum, * id esse iustum. Ex quo efficitur, ut quidquid honestum sit, idem sit utile. Quod qui parùm perspiciunt, hi sæpe versutos homines & callidos

callidos admirantes, eorum malitiam, sapientiā judicant, Quorū error eripiendus est, omnisq; opinio ad eam * spem traducenda, ut honestis consiliis, ju-
stisque factis, non fraude & malitia, se intelligant ea, * Speciem.
quæ velint, consequi posse.

Quæ quaq; ex re commoda aut incommoda capiatur, quæ Greci euehrestemata, & discrestemata nomināt. Colligi quæ quicquid est ferè in vita commodi, aut incommodi, id homini ab homine nasci.

QUæ ergo ad vitam hominū tuendam pertinent, partim sunt inanimata, ut aurum, argentum, ut ea, quæ gignuntur è terra & alia ejusdem generis: partim * animata, quæ habent suos impetus, & re-
rum appetitus. Eorum autem alia rationis expertia
sunt, alia ratione utentia. Expertes rationis sunt e-
qui, boves, reliquæ pecudes, apes, quarum opera ef-
ficitur aliquid ad hominum usum, atque vitā. Ratio-
ne autem utentium duo genera ponuntur: unum
Deorum, alterum Hominum. Deos placatos pietas
efficiet, & sanctitas. Proximè autem & secundum
deos, Homines hominibus maximè utiles esse pos-
sunt. Earūque item rerum, quæ noceant & obstant,
eadem divisio est. Sed quia Deos nocere non pu-
tant, his exceptis, homines hominibus plurimum
obesse, vel prodesse arbitrantur. Ea enim ipsa quæ
inanimata diximus, pleraque sunt hominum operis
effecta, quæ nec haberemus, nisi manus, & ars ac-
cessissent, nec his sine hominum administratione u-
teremur. Neque enim valetudinis curatio, neque
navigatio, neque agricultura, neque frugum, fru-
ctuūque reliquorum perceptio, & conservatio, sine
opera hominū, ulla esse potuisset. Jam verò, & earū
rerum quibus abundaremus, exportatio, & earum,
quibus egeremus, invectio certè nulla esset, nisi his

* Animalia.

Dii semper
benefici
piis.
Homini ab
homine plu-
rimum vel
commodi,
vel incom-
modi.

Artes ad u-
sum vitæ ex-
cogitatae.
Quæ verò
quisque in

vita inven-
rit, refert
Plin. lib. 7.
cap. 19.
Commuta-
tio merci-
um.

Fontes ca-
nalibus
ducti.

Rivis deri-
vata flumi-
na.

Portus fa-
citii.

* Quæ non
sint.

E multisquæ
commodita-
tes.

Pastoria.

* Equos.

Venatio.

Medicina.

* Ministra-
re.

Distitit, id
est, distare
cœpir, aut
distat, lega-
tur, ut est in
nonnullis ex-
emplaribus.
Politica.

muneribus homines funderentur. Eadēque rati-
one nec lapides è terra exciderentur ad usum no-
strum necessarii: nec ferrum, aurum, æs, argentum
effoderentur penitus abdita, sine hominum labore,
& manu. Tecta verò, quibus & frigorū vis pelle-
retur, & calorū molestiæ sedarentur, unde aut ini-
tio generi humano dari potuissent, aut postea subve-
nire, si aut vi tempestatis, aut terræ motu, aut vetu-
state cecidissent, nisi communis vita ab hominibus
harum rerum auxilia petere didicisset? Adde ductus
aquarum, derivationes fluminum, agrorum irrigati-
ones, moles oppositas fluctibus, portus manufactos;
quæ * unde (sine hominum opere) habere possemus?
Ex quibus omnibus, multisque aliis perspicuum est,
qui fructus, quæque utilitates ex rebus iis, quæ sunt
inanimate, percipiantur: eas nos nullo modo sine ho-
minum manu atque opere, capere potuisse. Qui de-
niq; ex bestiis fructus, at quæ commoditas (nisi ho-
mines adjuvarent) percipi posset? Nam &, qui prin-
cipes inveniendi fuerunt, quem ex quaque bellua
usum habere possemus, homines certè fuerunt: Nec
hoc tempore sine hominum opera, aut pascere * eas,
aut domare, aut tueri aut tempestivos fructus ex his
capere possemus. Ab eis deniq; & ea quæ nocent,
interficiuntur: & quæ ului possunt esse, capiuntur.
Quid enumerem artium multitudinem, sine quibus
vita omnino nulla esse potuisset? Quis enim ægris
subveniret? quæ esset oblectatio valentium, qui vi-
ctus, aut cultus, nisi tam multæ nobis artes * mini-
strarentur? quibus rebus exulta hominum vita, tan-
tum distitit à victu & cultu bestiarum. Urbes verò sine
hominum cœtu non potuissent nec ædificari, nec fre-
quentari. Ex quo leges morēsque constituit, cum iuri
equa descriptio, certaque vivendi disciplina, per quam
benè beatèque vivitur. Quas res, & mansuetudo
morum

morum consecuta, & verecundia est: effectumque
 est, ut esset vita munitior, atque ut dando, & accipi-
 endo, permutandisque facultatibus, & commodis,
 nulla re egeremus. Longiores hoc loco sumus quam
 necesse est. Quis enim est, cui non perspicua sint il-
 la, quæ pluribus verbis à Panætio commemorantur;
 neminem neque ducem in bello, nec principem do-
 mi magnas res & salutare, sine hominum studiis
 gerere potuisse. Commemoratur ab eo Themistocles,
 Pericles, Cyrus, Agesilaus, Alexander; quos negat
 sine adjumentis hominum tantas res efficere potuisse.
 Utitur in re non dubia, testibus non necessariis.
 Atque ut magnas utilitates adipiscimur conspira-
 tione hominum, atque consensu: sic nulla tam de-
 testabilis pestis est, quæ non homini ab homine, nas-
 catur. Est Dicæarchi liber de interitu hominum, Pe-
 ripatetici magni, & copiosi: qui collectis cæteris
 causis, eluvionis, pestilentiae, vastitatis, belluarum
 etiam repentinæ multitudinis, quarum impetu do-
 cet quædam hominum genera esse consumpta: de-
 inde comparat, quantum plures deleti sint homines
 hominum impetu, id est, bellis, aut seditionibus,
 quam omni reliqua calamitate. Cum igitur hic lo-
 cus nihil habeat dubitationis, quin homines pluri-
 mum hominibus & prosint, & obsint: proprium
 hoc statuo esse virtutis, conciliare sibi animos ho-
 minum, & ad usus suos adjungere. Itaque quæ in
 rebus inanimis, quæque in usu, & tractatione bellu-
 arum fiunt utiliter ad hominum vitam, artibus ea
 tribuuntur operosis. Hominum autem studia ad am-
 plicationem nostrarum rerum prompta ac parata,
 virorum præstantium sapientiâ, & virtute excitan-
 tur. Etenim virtus ferè omnis in tribus rebus ver-
 titur: quarum una est in perspicendo, quid in qua-
 que re verum, sincerumque sit, quid consentaneum
 cuique,

Themistocles, Peri-
 cles, Duces
 Athenien-
 ses, Cyrus
 Persarum
 tyrannus.
 Agesilaus
 Lacedæmo-
 niorum dux,
 Alexander
 Macedonum
 rex.
 Fatales
 casus,
 Eluviones
 ab inundan-
 ribus aquis:
 Pestilentia
 à cælo cor-
 rupto: Vasti-
 tates à fugâ
 incolarum.
 Imperus ser-
 pentium, lo-
 custarum cu-
 niculorum.
 Plurima per-
 nicies homi-
 ni ab homi-
 ne.
 Mirus ordo,
 primum ut
 quid opte-

mum videamus, alterum
iste cupidita-
tibus ab eo
avocemur,
tertium, ut
cōmunitate
æquabiliter
agamus.

Vertitur de-
ponens pro
versatur.

ædñ, cum

morbos, tum

Perturbatio.

nes, tum af-

fectiones,

nonnulli

passiones

verterunt.

Incommoda

à casu.

Reflavit, id

est, adversa

flavit.

Trium Pom-

peii in Thef.

Petrei in

Hisp. filio-

rum Pomp.

Expulsus

Camillus :

Phocion

damnatus.

Cessit invi-

diæ Scipio,

Cōparetur,

id est, com-

pensetur.

culque, quid consequens, ex quo quæque gignan-
tur, quæ cujusque rei sit causa. Alterum, cohibere
motus animi turbatos, quos Græci *πάθη* nominant,
appetitionesque, quas illi *ὀρεῖς* obediētes efficere
rationi. Tertium, iis, quibuscum congregiamur, uti
moderatè & scienter : quorum studiis ea, quæ natu-
ra desiderat, expleta cumulatæque habeamus ; per
eos denique, si quid importetur nobis incommodi,
propulsemus ; ulciscamurque eos, qui nocere nobis
conati sunt, tantæque pœna afficiamus, quantum æ-
quitas humanitæque patitur. Quibus autem ratio-
nibus hanc facultatem assequi possimus, ut hominū
studia complectamur, eaque teneamus, dicemus ; ne-
que ita multò post, sed pauca antè dicenda sunt.
Magnam vim esse in Fortuna in utramque partem, vel
secundas ad res, vel adversas, quis ignorat ? Nam &
cum prospero flatu ejus utimur, ad optatos exitus
provehimur : & cū reflavit affligimur. Hæc igitur
ipsa fortuna cæteros casus rariores habet : primum
ab inanimis procellas, tempestates, naufragia, rui-
nas, incendia ; deinde à bestiis ictus, morsus, impo-
tus. Hæc igitur (ut dixi) rariores. At verò interitus
exercituum, ut proximè trium, sæpe multorum ; cla-
des imperatorum, ut nuper summi ac singularis viri :
invidiæ præterea multitudinis, atque ab eis benè
meritorum sæpè civium expulsionēs, calamitates,
fugæ ; rursumque secundæ res, honores, imperia, vi-
ctoriæ, quanquam fortuita sunt, ramen sine homi-
num operibus, & studiis neutram partem effici pos-
sunt. Hoc igitur cognito, dicendum est quonam mo-
do hominum studia ad utilitates nostras allicere, at-
que excitare possimus. Quæ si longior fuerit oratio,
cum magnitudine utilitatis comparetur, ita fortassis
etiam brevior videbitur.

Quibus

Quibus rebus commoveantur homines, ut quempiam magistratum dignum putent, eique parare velint.

QUæcunque igitur homines homini tribuunt ad eum augendum, atq; honestandum: aut benevolentiae gratia faciunt (cùm aliqua de causa quempiam diligunt) aut honoris, si cuius virtutem suspiciunt, & si quem dignum fortuna quàm amplissima putant: aut cui fidem habent & bene rebus suis consulere arbitrantur: aut cuius opes metuunt: aut contrà, à quibus aliquid expectant: ut cùm reges, popularesve homines largitiones aliquas proponunt: aut postremò, pretio, aut mercede ducuntur: quæ sordidissima quidè est ratio, & inquinatissima, & iis qui ea tenentur, & illis, qui ad eam confugere conantur. Malè enim se res habet, cùm, quod virtute effici debet, id tentatur pecunia. Sed quoniam nonnunquam hoc subsidium necessarium est, quemadmodum sit utendum eo, dicemus, si prius iis de rebus quæ virtuti propiores sunt, dixerimus. Atque etiam subjiciunt se homines imperio alterius, & potestati, pluribus de causis. Ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis præstantia, aut spe, sibi id utile futurum, aut metu, ne vi parère cogantur, aut spe largitionis promissionisque capti: aut postremò (ut sæpe in nostra Republica videmus) mercede conducti.

Primum honores homini ab homine deferuntur.

Conducta suffragia.

Mercenarius honos.

Utilissimum iis, qui cum Imperio sunt, ab omnibus amari metui, cum turpe, tum minimè tutum.

RERUM autem omnium nec aptius est quicquam ad opes tuendas, ac tenendas quàm diligere; nec alienius, quàm timeri. Præclarè enim Ennius: Quæ metuunt oderunt: Quem quisque odit, periisse expetit. Multorum autè odiis nullas opes posse obistere, si

Cæsaryran-
nus oppres-
sus.

Metu coer-
ceri, servile.

Dionysius
Syracularum
tyrannus.
Alexander
Pheræus.
Thracæ
barbari, apud
quos frons
stigmatibus
compuncta,
nobilitatis
erat insignis:
apud alios
servi fugacis
indiciū.

si antea fuit ignotum, nuper est cognitum. Nec verò
hujus tyranni solū, quem armis oppressa pertulit
civitas, interitus declarat quantum odium hominum
valet ad pestem: sed reliquorum similis exitus ty-
rannorum; quorum haud ferè quisquam interitum si-
mitem effugit. Malus enim custos diuturnitatis me-
tus: contrāque Benevolentia fidelis est, vel ad per-
petuitatem. Sed iis, qui vi oppressos imperio coer-
cent, sit sanè adhibenda sævitia, ut heris in famulos,
si aliter teneri non possunt: qui verò in libera civi-
tate ita se instruunt, ut metuantur, his nihil esse po-
test dementius. Quamvis enim demersæ sint leges
alicujus opibus, quamvis tremefacta libertas, emer-
gunt tamen hæc aliquando aut judiciis tacitis, aut
occultis de honore suffragiis. Acriores autem mor-
sus sunt intermissæ libertatis, quàm retentæ. Quod
igitur latissimè patet, neque ad incolumitatem so-
lū, sed etiam ad opus & potentiam valet pluri-
mū, id amplectamur, ut metus absit, charitas re-
tineatur. Ita facillimè, quæ volumus & privatis in
rebus, & in Repub. consequemur. Etenim qui se
metui volent: à quibus metuuntur, eosdem me-
tuant ipsi necesse est. Quid enim censemus supe-
riorem illum Dionysium? quo cruciatu timoris an-
gi solitum, qui cultros metuens tonsorios, candens
i carbone sibi adurebat capillum? Quid Alexan-
dri Pheræi? quo animo vixisse arbitramur?
qui (ut scriptum legimus) cum uxorem Theben
admodum diligeret, tamen ad eam (ex epulis) in cu-
biculum veniens, barbarum, & cum quidē, ut scrip-
tum est, compunctum notis Threiciis, districto gla-
dio jubeat anteire: Præmittebātque de stipato-
ribus suis, qui perscrutarentur arculas muliebres
& ne quod in vestimentis occultaretur telum, ex-
quirerent. O miserum, qui fideliorem & barbarum

& stigmaticum putaret quàm conjugem! Nec eum
 fecellit opinio: ab ea est enim ipse propter pellica-
 tus suspiciōē interfectus. Nec verò ulla vis imperiī
 tanta est, quæ premente metu, possit esse diuturna.
 Testis est Phalaris, cujus est (præter cæteros) nobi-
 litata crudelitas: qui non ex insidiis interiit, ut is,
 quem modo dixi, Alexander; non à paucis, ut hic
 noster: sed in quem universa Agrigentinorum mul-
 tudo impetum fecit. Quid? Macedones nonne
 Demetrium reliquerunt, universique se ad Pyrrhum
 contulerunt? Quid? Lacedæmonios injustè impe-
 rantes, nonne repenti omnes ferè socii deseruerunt,
 spectatoresque se otiosos præbuerunt Leuctricæ ca-
 lamitatis? Externa libentius intalire, quàm do-
 mestica recordor. Veruntamen, quamdiu Imperi-
 um populi Romani beneficiis tenebatur non in-
 juriis, bella aut pro sociis, aut de imperio gere-
 bantur: exitus erant bellorum aut mites, aut ne-
 cessarii Regum, populorum, nationum portus e-
 rat, & refugium Senatus. Nostri autem magistra-
 tus, Imperatoresque ex una hac re maximam lau-
 dem capere studebant, si provincias, si socios æqui-
 tate, & fide defendissent. Itaque illud patrociniū
 orbis terræ veriùs, quàm imperium poterat nomina-
 ri. Sensim hanc consuetudinem & disciplinam jam
 antea minuebamur, post verò Syllæ victoriam, pe-
 nitùs amisimus. Desitum est enim videri quicquam
 in socios iniquum, cum extitisset etiam in cives tan-
 ta crudelitas. Ergo in illo secuta est honestam cau-
 sam, non honesta victoria. Est enim ausus dicere,
 hastā positā, cum bona in foro venderet, & bo-
 norum virorum, & locupletam, & certè civium,
 prædam suam se vendere. Secutus est, qui, in cau-
 sa impia, victoriā etiam foediore, non solum singulo-
 rum civiū bona publicaret, sed universas provincias,
 regionēque

Nobilitata
 adeo, ut eti-
 am in pro-
 verbium abi-
 erit, Phala-
 rismus, &
 Phalaridis
 imperium.
 Defectio
 Macedonū
 à Demetrio
 rege superbo
 ad Pyrrhum
 humanum.
 Lacedæmo-
 nes ob su-
 perbiam à
 sociis deser-
 ti, contra
 Thebanos
 pugnaturi.
 P. R. Imperi-
 um cum cha-
 ritate ausū,
 scilicet
 amissum.
 Syllæ victo-
 ris crudelitas
 in Marianos.
 Desitum est
 pro desit,
 eleganter, ut
 ceptum est,
 quicquid est.
 Cæsar Syllā
 crudelior.

* Iure.
Massilia
Galliæ Nar-
bonensis urbs
P.R. amica,
cujus imago
in triumpho
circumlata.
Sol vidisset,
proverbia-
liter.

Hasta Syllæ,
& Cæsaris.
Cornelius in
priori scriba
tantum, in
posteriore e-
tiam quæstor
Modò non
refertur ad
parietes, id
est, tantum
parietes
stant, non
etiam im-
perium.

Exemplum
à maiore.

regionesque uno calamitatis * genere comprehen-
deret. Itaque vexatis, & perditis exteris nationibus,
ad exempli amissi Imperii portari in triumpho Mas-
siliam vidimus, & ex ea urbe triumphari, sine qua
nunquam nostri Imperatores ex Transalpinis bellis
triumpharunt. Multa præterea commemorarem ne-
cessaria in socios, si hoc uno Sol quicquam vidisset in-
dignius. Iure igitur plectimur. Nisi enim multorum
impunita scelera tulissemus, nunquam unum tan-
ta pervenisset licentia: à quo quidem rei familiaris
ad paucos, cupiditatum ad multos improbos venit
hæreditas. Nec verò unquam bellorum civilium
semen, & causa deerit, dum homines perditæ hastam
illam cruentam & meminerint, & sperabunt, quam
P. Sylla cum vibrasset, dictatore propinquo suo, idem
sexto & tricesimo anno post à sceleratiore hasta ea-
dem non recessit. Alter autem, qui in illa dictatura
scriba fuerat, in hac fuit quæstor urbanus. Ex quo
debet intelligi, talibus præmiis propositis, nun-
quam defutura bella civilia. Itaque parietes urbis
modò stant & manent, iiq; ipsi jam extrema scelera
metuentes: rem verò publicam penitus amisimus.
Atque in has clades incidimus (redeundum est e-
nim ad propositum,) dum metui, quàm chari esse &
diligere maluimus. Quæ si Populo Rom. injustè im-
peranti accidere potuerunt, quid debent putare sin-
guli? Quod cum perspicuum sit, Benevolentia vim
esse magnam, Metus imbecillum. Sequitur ut disce-
ramus, quibus rebus possimus facillimè eam, quam
volumus, adipisci cum honore, & fide Charitatem.
Sed ea non pariter, omnes egemus. Nam ad cuius-
que vitam instituendam accomodandum est, à mul-
tisne opus sit, an satis sit à paucis diligere. Certum igitur
hoc sit, idq; & primum, & maximè necessarium, fa-
miliaritates habere fidas amantium non amicorum,

& nostra mirantium. Hæc enim est una res prorsus, ut non differat multum inter summos, & mediocres viros; eaque utrisque propemodum comparanda. Honore, & gloria, & benevolentia civium fortasse non æquè omnes egent: sed tamen si cui hæc suppetunt, adjuvant aliquantum tum ad cætera, tum ad amicitias comparandas. Sed de amicitia alio libro dictum est, qui inscribitur Lælius. Nunc dicamus de gloria: quanquam ea quoque de re duo sunt nostri libri: sed attingamus, quandoquidem ea in rebus maioribus administrandis, adjuvat plurimum.

Lælius. Cic.
de Amicitia.
Duo libri
Cic. de Glo-
ria.

Tribus maximè rebus adduci multitudinē, ut honore dignū aliquē ducat: Benevolentia, Fide, & Admiratione
Summa igitur, & perfecta gloria constat ex tribus his: si diligit multitudo; si fidem habet; si cum admiratione quadam, honore nos dignosputat. Hæc autem (si est simpliciter, breviterque dicendum) quibus rebus pariuntur à singulis, eisdem fere à multitudine. Sed est alius quoque quidam aditus ad multitudinem, ut in universorum animos tanquam influere possimus.

Liberalitas
optima conciliatrix
amorum.

Quæ res homini multitudinis benevolentiam concilient.

Ac primum de illis tribus, quæ ante dixi benevolentiae præcepta, videamus; quæ quidem beneficiis capitur maximè. Secundo autem loco beneficæ voluntate benevolentia movetur, etiâ si res fortè non suppetit. Vehementer autè amor multitudinis commovetur ipsa fama, & opinione liberalitatis, beneficentiae, iustitiae, fidei, omniumque earum virtutum, quæ pertinent ad mansuetudinem morum, ac facilitatem. Etenim illud ipsum, quod decorum, honestumque diximus, quia per se nobis placet, animosque omnium natura, & specie sua commovet, maximèque quasi

Humanitas
& benignitas
grata populo.

quasi perlucet ex iis, quas commemoravi, virtutibus: idcirco illos, in quibus eas virtutes esse remur, à natura ipsa diligere cogimur. Atque hæ quidem sunt causæ diligendi gravissimæ: possunt enim præterea nonnullæ esse leviores.

Quibus rebus efficiatur, ut nobis habeatur fides.

*Suspecta sine
Iustitia pru-
dentia.*

*Aliter in ex-
actis disputa-
tionibus, ali-
ter in præci-
piendo aut
cohorrando
loquimur.*

Fides autem ut habeatur, duabus rebus effici potest; Si existimabimur adepti conjunctam cum iustitia prudentiam. Nam & iis fidem habemus, quos plus intelligere, quàm nos arbitramur: quosq; & futura prospicere credimus, & (cùm res agatur, in dis- criménq; ventum sit) expedire rem, & consilium ex tempore capere posse: Hanc enim omnes existimant utilem, veràmque prudentiam. Iustis autem, & fidis hominibus, id est, viris bonis, ita fides habetur, ut nulla sit in his fraudis, injuriæque suspicio. Itaq; his salutem nostram, his fortunas, his liberos rectissimè committi arbitramur. Harum igitur duarum ad fidem faciendam iustitia plus pollet, quippè cùm ea sine prudentia satis habeat authoritatis, prudentia sine iustitia nihil valeat ad faciendam fidem. Quo enim quis versutior, & callidior est, hoc invisior & suspectior, detracta opinione probatis. Quamobrem intelligentiæ iustitia conjuncta, quantum volet, habebit ad faciendam fidem virium: iustitia sine prudentia multùm poterit: sine iustitia nihil valebit prudentia. Sed ne quis sit admiratus, cur, cùm inter omnes philosophos constet, à meque ipso sæpe disputatum sit, qui unam haberet, omnes habere virtutes: nunc ita sejungam, quasi possit quisquam, qui non idem prudens sit, iustus esse. Alia est illa, cùm veritas ipsa limatur in disputatione, subtilitas: alia, cùm ad opinionem communem omnis accommodatur oratio. Quamobrem, ut vulgus, ita nos hoc loco loquimur, ut alios fortes, alios bonos viros, alios prudentes

dentes dicamus. Popularibus enim verbis est agendum, & usitatis, cum loquimur de opinione populari: idque eodem modo fecit Panætius. Sed ad propositum revertamur.

Quæ res multitudinis admirationem moveat, quæ contra contemptum.

ERat igitur ex tribus, quæ ad gloriam pertinent, hoc tertium, ut cum admiratione hominum honore ab his digni judicaremur. Admirantur igitur communiter illi quidē omnia, quæ magna, & præter opinionem suam animadverterunt: separatim autē in singulis, si perspiciunt nec opinata quædā bona. Itaque eos viros suspiciunt, maximisq; efferunt laudibus in quibus existiment se excellentes quasdam & singulares virtutes prospicere. Despiciunt autem eos, & contemnunt, in quibus nihil virtutis, nihil animi, nihil nervorum putant. Non enim omnes eos contemnunt de quibus malè existimant. Nam quos improbos, maledicos, fraudulentos putant, & ad faciendam injuriam instructos, eos haud contemnunt quidem, sed de his malè existimant. Quamobrem ut antè dixi contemnuntur ii, qui nec sibi, nec alii profunt (ut dicitur; in quibus nullus labor, nulla industria, nulla cura est. Admiratione autem, quam afficiuntur ii, qui anteire ceteros virtute putantur, & cum omni carere dedecore, tum verò iis viris, quibus alii non facillè possunt obistere. Nam & voluptates, blandissimæ dominæ, sæpè majores partes animæ à virtute detorquent; & dolorum quæ admoventur faces, præter modum pleriq; exterrunt. Vita, mors, divitiæ, paupertas omnes homines vehementissimè permovent. Quæ qui in utraq; partem excessu animo, magnòq; despiciunt; cumq; aliqua res ampla & honesta res objecta est, totus ad se convertit & rapit; tum quis non admiretur splendorem, pulchritudinem.

Nec sibi nec aliis utiles, a proverbio dicto.

Admiratio à continentia; voluptates dominæ.

Admiratio à magnanimitate.

Admiratio à justitia.

Admiratio à fortitudine.

A pecunia-
rum con-
temptu.

Iustitiæ opi-
nio ad om-
nes vitam par-
tes necessa-
ria.

A minore
exemplum.

Leges latro-
num inter
iplos.

Bargulus &
Virgatus la-
trones, ob
æquitatis
opinionem.

pulchritudinēque virtutis? Ergo & hæc animi de-
spicientia admirabilitatem magnam facit: & maxi-
mè iustitia, ex qua una virtute viri boni appellantur
mirifica quædam res multitudini videtur: nec inju-
ria. Nemo enim iustus esse potest, qui mortem, qui
dolorem, qui exilium, qui egestatem timet; aut qui
ea, quæ his sunt contraria, æquitati anteponit. Maxi-
mèque admirantur eum, qui pecuniâ non movetur;
quod in quo viro perspectum sit, hunc dignum spe-
ctatu arbitrantur. Itaque illa tria, quæ proposita
sunt ad gloriam, omnia iustitia conficit; & (benevo-
lentiam) quod prodesse vult plurimis, & ob eandem
causam, fidem, & admirationem, quod eas res sper-
nit, & negligit, ad quas plerique inflammati avidita-
te rapiuntur. Ac meâ quidem sententiâ, omnis ratio
& institutio vitæ, adjumenta hominum desiderat.
Inprimisque ut habeas, quibuscum possis familiares
conferre sermones: quod est difficile, nisi speciem
præ te boni viri feras. Ergo etiam solitario homini
atque in agro viri magenti, opinio iustitiæ necessaria
est, eoque etiam magis, quod si eam non habebunt,
injusti habebuntur; & nullis præsidiiis septi, multa
afficientur injuriis. Atque iis etiam, qui vendunt, qui
munt, conducunt locant, contrahendisque negotiis
implicantur, iustitia ad rem gerendam necessaria est.
Cujus tanta vis est, ut nec illi quidem, qui male-
cio, & scelere pascuntur, possint sine ulla particula
iustitiæ vivere. Nam qui eorum cuipiam, qui uolunt
latrocinantur, clam furatur aliquid aut eripit, is
ne in latrocinio quidem relinquit locum. Ille au-
tem, qui Archipirata dicitur, nisi æquabiliter præ-
dam dispertiat, aut occidetur à sociis, aut relinquitur
tur. Quinetiam leges latronum esse dicuntur, quibus
pareant, quas observent. Itaque propter æquabi-
lem prædæ partitionem, & Bargulus Illyricus

tro, (de quo est apud Theopompum) magnas opes habuit, multò majores Viriatus Lusitanus, cui quidem etiam exercitus nostri, imperatoresque cesserunt: quem C. Lælius, is qui sapiens usurpatur, prætor fregit, & comminuit, ferocitatēque ejus ita repressit, ut facile bellum reliquis traderet. Cum igitur tanta vis justitiæ sit, ut ea etiam latronum opes firmer atque augeat; quantam ejus vim inter leges, & judicia, & instituta Reipublicæ fore putamus? Mihi quidem non apud Medos solum (ut ait Herodotus) sed etiam apud majores nostros *ser-
 vandæ justitiæ causâ videntur olim bene morati reges constituti: nam cum premeretur initio multo ab iis, qui majores opes habebant, ad unum aliquem confugiebant virtute præstantem: qui, cum prohiberet injuria tenuiores, æquitate constituenta, summos cum infimis pari jure retinebat. Eademque constituendarum legum fuit causâ, quæ regum. is enim semper quesitum est æquabile, neque enim iter esset jus. Id si ab uno justo, & bono viro conquebatur, eo erant contenti: cum id minus congeret, leges sunt inventæ, quæ cum omnibus semper unâ atque eadem voce loquerentur. Ergo hoc videm perspicuum est, eos ad imperandum deligendos, quorum de justitia magna esset opinio multitudinis. Adjuncto verò hoc, ut iidem etiam præstantes haberentur, nihil erat, quod homines his auxiliis non posse consequi se arbitrarentur. Omnis autem ratio colenda, & retinenda justitia est, tum propter se, (nam aliter justitia non esset) tum propter amplificationem honoris, & gloriæ. Sed ut justitiæ quærendæ non solum ratio est, sed etiam collocandæ, quæ perpetuos sumptus suppeditet, nec solum necessarios, sed etiam liberales: sic gloria & honoris quærenda, & collocanda ratione. Quanquam præ-

Cesserunt
 verecundæ,
 quum victos
 significet.
 Usurpatur id
 est, vulgò
 nominatur.

Herodotus
 in Thalia, &
 Clio.

* Alias fru-
 enda.

Justitiæ opi-
 nio primùm
 reges fecit.

Honoris vel
 quærendi, vel
 deferendi
 modus.

Compendia-
riam, id est,
expeditam
& brevem:

Agere radi-
ces, ut agere
gemmas.

Nihil fuca-
tum diutur-
num.

* Numerum.

Nobilibus
curandum,
ne quid ma-
jorum ima-
ginibus in-
dignum
commitrant.
Novissim-
a probita-
te opus, ut
nobilitentur.

clare Socrates hanc viam ad gloriam proximam, & quasi compendiarium dicebat esse, si quis id ageret, ut, qualis haberi vellet, talis esset. Quod si qui simulatione, & inani ostentatione, & ficto non modo sermone, sed etiam vultu stabilem se gloriam consequi posse rentur, vehementer errant. Vera gloria radices agit, atque etiam propagatur: ficta omnia celeriter, tanquam flosculi, decidunt, nec simulatum potest quicquam esse diuturnum. Testes sunt per multi in utramque partem; sed brevitatis causa, familia erimus contenti una: Tiberius enim Gracchus, Publii filius, tamdiu laudabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit. At ejus filii nec vivi probabantur à bonis, & mortui obtinent nomen juratorum. Qui igitur adipisci veram gloriam volunt, justitiæ fungatur officiis. Ea quæ essent, dictum est libro superiore. Sed, ut facillimè, quales simus, tales esse videamur; etsi in eo ipso vis maxima est, ut si mus ii, qui haberi velimus; tamen quædam præcepta danda sunt. Nam si quis ab ineunte ætate habet causam celebritatis, & nominis, aut à patre acceptam (quod tibi, mi Cicero, arbitror contigisse.) aut aliquo casu, atque fortuna: in hunc oculi omnium conjiciuntur, atque in eo, quid agat, quemadmodum vivat, inquiritur: & tanquam in clarissima luce versetur, ita nullum obscurum potest, nec dictum esse nec factum. Quorum autem prima ætas propria humilitatem, & obscuritatem, in hominum ignorantia versatur, hi, simul ac juvenes esse cœperunt, magna spectare, & ad ea rectis studiis debent contendere. Quod eo firmore animo facient, quia modo non invidetur illi ætati, verum etiam favetur.

*Adolescentes quibus rebus populo primum commenda-
dantur.*

Prima igitur est adolescenti commendatio ad gloriam, si qua ex bellicis rebus comparari potest: in qua multa apud maiores nostros extiterunt: semper enim ferè bella gerebantur. Tua autem ætas incidit in id bellum, cuius altera pars sceleris numium habuit, altera felicitatis parum. Quo tamen in bello cum te Pompeius alæ alteri præfecisset, magnam laudem & à summo viro, & ab exercitu consequbare, equitando, jaculando, omniâque militari labore tolerando. Atque ea quidem tua laus pariter cum Repub. cecidit. Mihi autem hæc oratio suscepta non de te est, sed de genere toto: quamobrem ad ea, quæ restant, pergamus. Ut igitur in reliquis rebus multo majora sunt opera animi quàm corporis: sic hæc res, quas persequimur ingenio, ac ratione, gratiores sunt, quàm illæ, quas viribus. Prima igitur commendatio proficiscitur à modestia, tum pietate in parentes, tum in suos benevolentia. Facillimè autem, & in optimam partem cognoscuntur adolescentes, qui se ad claros & sapientes viros, bene consulentes Reipublicæ contulerunt, quibuscum si frequentes sunt, opinionem afferunt populo, eorum fore se similes, quos sibi ipsi delegerunt ad imitandum. P. Rutilii adolescentiam ad opinionem & innocentiam, & juris scientiam P. Mutii commendavit domus. Nam Lucius quidem Crassus cum esset admodum adolescens, non aliunde mutuatus est, sed sibi ipse peperit maximam laudem ex illa accusatione nobili, & gloriosa. Et qua ætate qui exercerentur, laudibus affici solent (ut de Demosthene accepimus) ea ætate L. Crassus ostendit, id se in foro optimè jam præmeditatum facere, quod etiam tum poterat domi cum laude

* Cæsariana
& Pompeia.
na.
Cic. filius
alæ Præfectus
si diis placet.

Domus fami-
liaritatis.
Crassus ado-
lescens ac-
cusatione C.
Carbonis
nobilissimi
civis nobilis
tatus.

Cave impræ-
meditatum
legas, magna
quædam ha-
bent exem-
plaria, nihil
enim cum
sensu conve-
nit.

Affabilitas.

Eloquentia.

Senatoria
oratio fortè
fis ad glori-
am paran-
dam libe-
rior.

Rarò accu-
sandum, &
quatenus.
Accusatio
Verris : item
pro Sardis.
* M Aquilio.

meditari. Sed cum duplex sit ratio orationis, qua-
rum in altera sit sermo, in altera contentio; non est
id quidem dubium, quin contentio orationis pluri-
mum possit, & maiorem vim habeat ad gloriam. Ea
est enim, quam eloquentiam dicimus. Sed tamen
difficile dictu est, quantum opere conciliet animos ho-
minum comitas, affabilitasque sermonis. Extant epi-
stolæ & Philippi ad Alexandrum, & Antipatri ad
Cassandrum, & Antigoni ad Philippum filium, trium
prudentissimorum; (sic enim accepimus) quibus præ-
cipiunt, ut oratione benigna multitudinis animos
ad benevolentiam alliciant, militesque, blandè ap-
pellando, sermone delineant. Quæ autem in multi-
tudine cum contentione habetur oratio, ea sæpe u-
niversam excitat gloriam. Magna est enim admi-
ratio copiosè, sapienterque dicentis: quem qui audi-
unt, intelligere etiam, & sapere plus quam cæteros
arbitrantur. Si verò inest in oratione mista modestiæ
gravitas, nil admirabilius fieri potest: eoque ma-
gis, si ea sunt adolescente. Sed cum sint plurima
causarum genera, quæ eloquentiam desiderant;
multiq; in nostra Repub. adolescentes & apud Iudi-
ces, & apud Senatum dicendo laudem assequuti sint,
maxima admiratio est in judiciis. Quorum ratio du-
plex est: Nam ex accusatione, & defensione con-
stat: quarum etsi laudabilior est defensio, tamen e-
tiam accusatio probata persæpe est. Dixi paulò antè
de Crasso: idem fecit adolescens M. Antonius: Eci-
am P. Sulpitii eloquentiam accusatio illustravit,
cum, seditiosum, & inutilem civem C. Norbanum in
iudicium vocavit. Sed hoc quidem non est sæpe fa-
ciendum, nec unquam, nisi aut Reipublicæ causâ,
ut duo Luculli: aut patrecinij, ut nos pro Siculis,
pro Sardis, pro Albutio Iulius Cæsar. In accusando
etiam * Manlio, L. Fusii cognita industria est. Se-
mel

meligitur, aut non sæpe certè. Sin erit, cui facien-
dum sit sæpiùs, Reipub. tribuat hoc muneris, cujus
inimicos ulcisci sæpiùs, non est reprehendendum:
modus tamen adsit. Duri enim hominis, vel potius
vix hominis videtur, periculum capitis inferre mul-
tis. Id enim cum periculosum ipsi est, tum etiam for-
didum ad famam, committere, ut accusator nomine-
tur. Quod contigit M. Bruto, summo genere nato,
illius filio, qui juris civilis imprimis peritus fuit. At-
que etiam hoc præceptum officii diligenter tenen-
dum est, ne quem unquam innocentem iudicio capi-
tis accersas. Id enim sine scelere fieri nullo pacto
potest. Nam quid est tam inhumanum, quàm elo-
quentiã, à natura ad salutem hominũ, & ad conser-
vationem datam, ad bonorum pestem, perniciemq;
convertere? Nec tamen, ut hoc fugiendum est, ita
habendum est religioni contrarium, nocentem ali-
quando, & nefarium impiũq; defendere. Vult hoc
multitudo, paritur consuetudo, fert etiã humanitas.
Iudicis est, semper in causis verum sequi; patroni,
nonnunquam verisimile, etiamsi minus sit verum,
defendere. Quod scribere (præsertim cum de Philo-
sophia scriberem) non auderem, nisi idem placeret
gravissimo Stoicorum Panætio. Maximè autem &
gloria pariter, & gratia defensionibus: eòq; major,
quando accidit, ut ei subveniatur, qui potentis ali-
cujus opibus circumveniri, urgerique videatur: ut
nos & sæpe alias, & adolescentes contra L. Syllæ do-
minantis opes pro Sext. Roscio Amerino fecimus:
hæc (ut scis) extat oratio.

Brutus accu-
sator vehe-
mens.

Scelestum,
accusare in-
nocentem:
humanam,
defendere
aliquando
nocentem.

Adolescen-
tes, id est, in
anno 17.

*Duplex liberalitatis genus, & quatenus ad concili-
andam multitudinem adhibendum.*

Ed expositis adolescentiũ officiisquæ valeant ad
gloriam adipiscendam, deinceps de Beneficentia

ac liberalitate dicendum est. Cujus est ratio duplex. Nam aut opera benignè sit indigentibus, aut pecunia. Facilius est hæc posterior, locupleti præsertim: sed illa lautior, ac splendidior & viro forti claroque dignior. Quanquam enim in utroque inest gratificandi liberalis voluntas; tamen altera ex arca, altera ex virtute deproscitur. Largitioque, quæ sit ex re familiari, fontem ipsum benignitatis exhaurit: ita benignitate benignitas tollitur. Quæ quò in plures usus sit, eò minus in multos uti possis. At, qui operâ, id est, virtute, & industria benefici & liberales erunt, primum quò pluribus profuerint, eò plures ad benignè faciendum adiutores habebunt: deinde consuetudine beneficentiae paratiores erunt, & tanquam exercitatiores ad bene de multis promerendum. Præclare in epistola quadam Alexandrum filium Philippus accusat, quòd largitione benevolentiam Macedonum consecutor. Quæ te malum, inquit ratio in istam spem induxit, ut eos tibi fideles putares, quos pecuniâ corrupisses? An tu id agis ut Macedones non te regem suum, sed ministrum, & præbitorum, putent? Bene ministrum, & præbitorum, quia sordidum regis. Melius etiam, quòd largitionem corruptelam dixisse. Fit enim deterior, qui accepit, atque ad idem semper expectandum paratior. Hoc ille filio; sed præceptum putemus omnibus. Quamobrem id quidem non est dubium, quin illa benignitas, quæ constat ex opera & industria & honestior sit, & latius pateat, & possit prodesse pluribus. Nonnunquam tamen est largiendum, nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum est: & sæpe idoneis hominibus indigentibus de re familiari impertiendum, sed diligenter atque moderatè. Multi enim patrimonia effuderunt inconsultè largiendo. Quid autem est stultius, quàm quod libenter facias, curare, ut id diutius facere non possis.

Largitiones
multis de
causis vitan-
dz.

Largitiones
tum sordide,
tum pestiferae.

possis? Atque etiam sequuntur largitione rapinæ. Cum enim dando egere cœperint; alienis bonis manus afferre coguntur. Ita, cum, benevolentiae comparandæ causâ, benefici esse velint, non tanta studia assequuntur corû, quibus dederunt, quanta odia corû, quibus ademerunt. Quamobrem nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit; nec ita referenda, ut pateat omnibus. Modus adhibeatur isque referatur ad facultates. Omnino non eminisse debemus id, quod à nostris hominibus sæpissimè usurpatum, jamque in proverbii consuetudinem venit, Largitionem fundû non habere. Etenim quis potest esse modus, cum & iidem qui consueverunt, & illud idem alii desiderent? Omnino duo sunt genera largorum: quorum alteri prodigi dicuntur, alteri Liberales. Prodigii, qui epulis, & viscerationibus, & gladiatorum muneribus, ludorum, venationumque; apparatu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut brevem, aut nullam sint relicturi omnino. Liberales autem qui suis facultatibus aut captos à prædonibus redimunt; aut æs alienum suscipiunt amicorum causa aut in filiarum collocatione adjuvant; aut opitulantur vel in re quærenda, vel augenda. Itaque miror, quid in mentem venerit Theophrasto, in eo libro, quem de divitiis scripsit, in quo multæ præclare, illud absurdè. Est enim multus in laudandi magnificentia, & apparatione popularium munerum: taliumque sumptuum facultatem, fructum divitiarum putat. Mihi autem ille fructus liberalitatis, cujus exempla pauca posui, multo & major videtur & certior. Quanto Aristoteles gravius, & verius nos reprehendit qui has effusiones pecuniarum non admitemur, quæ fiunt ad multitudinem deliniendam: ut ii, qui ab hostibus obsidentur, si emere aquæ sex tariû minâ cogerentur, hoc primo auditu incredibile videri,

Adagium à
dolio pertuso
translatum:
quod ut
infusa aqua,
nunquam
tamen im-
pletur; ita
nec populus
largitionibus
visceratio-
nes, conviv-
iæ, carnibus.
Munera
gladiatorum
spectacula
cruenta.
Ludorum, id
est, comædi-
arum aut
tragediarum
Venationum
cùm novæ
quædam fere
populo
exhibentur.
collocatione
cum nuptum
dantur. No-
tatur à Cice-
rone Theo-
phrastus.

(Ad multitu-
dinem deli-
niendam) in
multis
exemplaribus
non est ad-
scriptum.

* Attende-
runt.

Non estis de
causis faci-
enda non-
nunquam
largitiones,
sed modicæ.
Mos anti-
quus deci-
mam parrem
Herculi con-
secrare, ut
dicerentur:
unde deci-
mam Hercu-
lanam par-
tem Plautus
nominat.

Affis hic æ-
neum num-
mulum fig-
nificat.

videri omnēque mirari. Sed, quum * attenderimus, veniam necessitati dare, in his inmanibus jacturis, infinitisq; sumptibus nihil nos magnopere mirari; cum præsertim nec necessitati subveniatur, nec dignitas augeatur, ipsaq; illa delinitio multitudinis ad breve tempus, exiguumq; duratura sit, eaq; à levissimo quoq; animo: in quo tamē ipso unā cū satietate, memoria quoque moriatur voluptatis. Bene etiam colligitur, hæc pueris, & mulierculis, & servis, & servorum simillimis liberis esse grata; gravi verò homini, & ea, quæ sunt judicio certo, ponderanti, probari posse nullo modo. Quanquam intelligo, in nostra civitate inveterasse jam bonis temporibus, ut splendor Ædilitatum ab optimis viris postuletur. Itaque & P. Crassus cum cognomine dives, tum copiis, functus est ædilitio maximo munere. Et paulò post L. Crassus cum omnium hominum moderatissimo Q. Mutio magnificentissima ædilitate functus est. Deinde C. Claudius Appii filius. Multo post, Lucullus, Hortensius, Syllanus. Omnes autem P. Lentulus, (me consule) vicit superiores. Hunc est Scaurus imitatus. Magnificentissima verò nostri Pompeii munera secundo consulatu: in quibus omnibus quid mihi placeat, vides. Vitanda tamen est suspicio avaritię. Nam Mamercus, hominum ditissimo, prætermisio ædilitatis, Consulatus repulsam attulit. Quare & si postulatur à populo, bonis viris si non desiderantibus, attamen approbantibus, faciendum est: modò pro facultatibus; nos ipsi ut fecimus: & si quando aliqua res major, aut utilior populari largitione acquiritur: ut Orestis nuper prandia in semitis, decimæ nomine, magno honori fuerunt. Ne Marco quidem Scio vitio datum est, quòd in caritate annonæ affe modium populo dedit. Magnæ enim se, & inveterata invidia, nec turpi jactura, quando

quando erat ædilis, nec maxima, liberavit. Sed honori summo nuper nostro Miloni fuit, quòd, gladiatioribus emptis Reip. causâ, quæ salute nostra continebatur, omnes Publii Clodii conatus, furoresque compressit. Causa igitur largitionis est, si aut necesse est, aut utile. In his autem ipsis mediocritatis regula optima est. L. quidem Philippus Q. Fabii filius, magno vir ingenio, in primisque clarus gloriari solebat, se sine ullo munere adeptum esse omnia, quæ haberentur amplissima. Dicebat idem Cotta, Curio: Nobis quoque licet in hoc quodam modo gloriari. Nam pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragiis adepti sumus, nostro quidem anno, quod contigit eorum nemini, quos modo nominavi, sanè exiguus sumptus ædilitatis fuit. Atque etiam illæ impensæ meliores sunt, muri, navalia, portus, aquarum ductus, omniâque, quæ ad usum Reipublicæ pertinent. Quanquam enim, quod præsens tanquam in manu datur, jucundius est, tamen hæc in posterum gratiora sunt. Theatra, porticus, nova templa, verècundiùs reprehendo, propter Pompeium, sed doctissimi improbant, ut & hic ipse Panætius, quem multum in his libris secutus sum, non interpretatus: & Phalereus Demetrius, qui Periclem principem Græciæ vituperabat, quòd tantam pecuniam in præclara illa Propylæa conjecerit. Sed de hoc genere toto in his libris, quos de Repub. scripsi, diligenter est disputatum. Tota igitur ratio talium largitionum genere vitiosa est, temporibus necessaria, & * tamen ipsa & ad facultates accommodanda, & mediocritate moderanda est.

Privata liberalitas in quos, & quatenus exercenda.

Nullo autem altero genere largiendi quod à liberalitate profiscitur, non uno modo in disparibus causis

Qui citra ulla largitiones honorem sunt consequi.

Nostro anno Emphasis est.

Quibus in rebus sumptus hujusmodi rectius collocantur.

Propylæa Minervæ, id est, vestibula sumptuosius cepta invidiam attrahere Pericli.
* Tum.

Ad succur-
rendum
promptiores
esse oportet,
quàm ad
ornandum.

causis affecti esse debemus. Alia causa est ejus qui calamitate premitur; & ejus qui res meliores quærit, nullis suis rebus adversis. Propensior benignitas esse debet in calamitosos, nisi fortè erunt digni calamitate. In iis tamen, qui se adjuvari volent, non ut ne affligantur, sed ut ad altiore gradum ascendant, restricti omnino esse nullo modo debemus: sed in deligendis idoneis iudicium, & diligentiam adhibere. Nam præclare Ennius:

Benefacta malè locata, malefacta arbitror.

Carmen
adnominati,
onibus &
contrariis
reciprocatis
oni decen-
tissimum.

Quod autem tributum est bono viro, & grato, in eo cum ex ipso fructus est, tum etiam ex cæteris. Temeritate enim remota, gratissima est liberalitas; eoque eam studiosius plerique laudant, quod summi cujusque bonitas commune perfugium est omnium. Danda igitur opera est, ut hos beneficiis quamplurimis afficiamus, quorum liberis, posterisque prodatur memoria, ut his ingratum esse non liceat. Omnes enim immemorem beneficii oderunt: eamque injuriam in deterrenda liberalitate sibi etiam fieri: cumque, qui faciat, communem hostem tenuiorum putant. Atque hæc benignitas etiam, Reip. utilis est, redimi de servitute capros, locupletari tenuiores; quod quidem vulgò solitum fieri ab ordine nostro, in oratione Crassi scriptum copiosè videmus. Hanc ergo consuetudinem benignitatis largitioni munerum longè antepono. Hæc est gravium hominum, atque magnorum: illa quasi assentatorum populi, multitudinis leuitatem voluptati quasi titillantium. Convenit autem tum in dando munificum esse, tum in exigendo, non acerbum: in omniq; re contrahenda, vendendo, emendo, conducendo, locando, in vicinitatibus, & confiniis æquum, & facilem, multa multis de jure suo concedentem: à litibus verò, quantum liceat, & nescio an paulò plus etiam, quam liceat, abhorrentem.

Est enim non modò liberale, paulum nonnunquam de suo jure decedere, sed interdum etiam fructuosum. Habenda autem est ratio rei familiaris, quam quidem dilabi sinere, efflagitiosum est: sed ita, ut illiberalitatis avaritiæq; absit suspitio. Possè enim liberalitate uti, non spoliante se patrimonium, nimirum is est pecuniæ fructus maximus. Rectè etiam à Theophrasto est laudata hospitalitas: est enim (ut mihi quidem videtur) valdè decorum, parare domus hominum illustrium illustribus hospitibus. Idque etiam Reip. est ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in urbe nostra non egere. Est autem etiam vehemèter utile his, qui honestè posse multa volunt, per hospites apud externos populos valere opibus, & gratiâ. Theophrastus quidem scribit, Cimonem Athenis etiam in suos curiales Lasiadas hospitem fuisse. Ita enim instituisse, & villicis imperavisse, ut omnia præberentur, quicumque Lasiades in villam suam diuertisset.

Paululum
aliis de suo
jure conce-
dere, libera-
litas spe-
cies.

Hospitalitas
publicè pri-
væque
utilis ad
multa.

Cimonis
hospitalitas
in curia-
les suos.

In altero beneficentiæ genere, quod operis cõstat, multum valere jurisprudentiâ, longè plurimum eloquentiâ.

QUæ autem operâ, non largitione, beneficia dantur; hæc tum in universam Rempublicam, tum in singulos cives conferuntur. Nam in jure cavere, consilio juvare, atque hoc scientiæ genere prodesse quamplurimis, vehemèter & ad opes augendas pertinet, & ad gratiam. Itaq; cum multa præclara majorem, tum quàm optime cõstitui. Juris civilis summo semper in honore fuit cognitio, atque interpretatio: quum quidè ante hanc confusionem temporum in possessione sua principes retinuerunt: nunc, ut honores, ut omnes dignitatis gradus; sic hujus scientiæ splendor deletus est. Idq; eo indignius, quòd eo tempore hoc contigit, cum is esset, qui omnes superiores, quibus

Antiquitas
in pretio ha-
bita jurispru-
dentiæ.

Dicendi fa-
cultas ante-
fertur.

Turpis mer-
cenaria elo-
quentia.

* Quam.
Ex leviori-
bus quoque
operis grati-
am concili-
ari.

* Consulun-
tur.

Aut vitanda,
aut mitigan-
da offensa.

* Ceterisque.

quibus honore par esset. scientiâ facile vicisset. Hæc igitur opera grata multis, & ad beneficiis astringen-
dos homines accommodata. Atque huic arti finitima
est dicendi gravior facultas, & gratior, & ornatior.
Quid enim Eloquentiâ laudabilius & præstabilius,
vel admiratione audientium, vel spe indigentium, vel
eorum, qui defensi sunt, gratiâ? Huic quoque ergo à
majoribus nostris est in tota dignitate principatus
datus. Diserti igitur hominis, & facile laborantis,
(quoque in patriis est moribus,) multorum causas,
& non gravatè & gratuito defendentis beneficia, &
parrocina latè patent. Admonebat me res, ut hoc
quoque loco intermissionem eloquentiæ, ne dicam
interitum, deplorarem; nisi vereretur, ne de me ipso a-
liquid videretur queri. Sed tamen videmus quibus ex-
tinctis oratoribus, quàm in paucis spes, * quanto in
paucioribus facultas, quàm in multis sit audacia,
Cum autem omnes non possint, ne multi quidem,
aut Iuris periti esse, aut diserti, licet tamè opera pro-
desse multis, beneficia petentem, commendantem
judicibus, aut magistratibus, vigilantem pro re alie-
rius, eos ipsos, qui aut * consulunt, aut defendunt, ro-
gantem. Quod qui faciunt, plurimum gratiæ con-
sequuntur, latissimèq; eorum manat industria. Iam
illud non sunt admonendi (est enim in promptu) ut
animadvertant, cum alios juvare velint, ne quos
offendant. Sæpe enim aut eos lædunt, quos non de-
bent; aut eos, quos non expedit. Si imprudètes, neg-
ligentiæ est; si scientes, temeritatis. Utendum etiam
est excusatione adversus eos, quos invitus offendas,
quacunque possis, quare id, quod feceris nec esse fu-
erit, nec aliter facere potueris: * ceterisque operis
& officiis erit, quod violatum est, compensandum.

Operam apud tenues & bonos rectius, quàm apud locupletes collocari: nulli tamen nisi iusta in representandam esse.

Sed cum in hominibus iuvādis, aut mores spectari, aut fortuna soleat; dictu quidem est proclive, itaque vulgò loquuntur, se in beneficiis collocandis mores hominum, non fortunam sequi. Honestior oratio est: sed quis est tandem, qui inopis, & optimi viri causa non anteponat in opera danda gratiam fortunati, & potentis? A quo enim expeditior, & celerior remuneratio fore videtur, in eum ferè est voluntas nostra propensior. Sed animadvertendū est diligentius, quæ natura rerum sit. Nimirum enim inops ille, si bonus est vir, etiamsi referre gratiam non potest, habere certè potest. Commodè autem, quicumque dixit: Pecuniam qui habeat, non reddidisse, & qui reddiderit, non jam habere: gratiam autem & qui retulerit, habere, & qui habeat, retulisse. At qui se locupletes, honoratos, & beatos putant, hi ne obligari quidem beneficio volunt, quia etiam beneficium se dedisse arbitrantur, cum ipsi, quamvis aliquid magnum acceperint, æquè etiam à se aut postulari, aut expectari aliquid suspicantur. Patrocinio verò se usos, aut clientes appellari, mortis instar putant. At verò ille tenuis, cum quicquid factum sit, se spectatum, non fortunam, putat: non modò illi, qui est meritis, sed etiam illis, à quibus expectat (cogit enim multis) gratum se videri studet. Neque verò verbis auget suū manus, si quo fortè fungitur, sed etiam extenuat. Videndūque illud est, quòd, si opulentum fortunatūq; defenderis, in illo uno, aut fortè in libris ejus manet gratia: sin autem inopem, probum tamen, & modestum, omnes non improbi humiles (quæ magna in populo multitudo est) præsidium sibi paratum vident. Quamobrè melius apud bonos

Mortis instar, id est, extremum malum.

Humilis probitas.

Contentionem, id est, consulationem, & collationem.

bonos, quàm apud fortunatos, beneficium collocari puto. Danda tamen omnino opera est, ut omni generi satisfacere possimus. Sed, si res in contentionem veniet, nimirum, Themistocles est autor adhibendus; qui cùm consuleretur, utrum bono viro pauperi, an minus probato diviti filiam collocaret: Ego, inquit, malo virum, qui pecuniâ egeat, quàm pecuniam, quæ viro. Sed corrupti mores, depravatæque sunt admiratione divitiarum: quarum magnitudo quid ad unumquemq; nostrum pertinet? Illum fortasse adjuvat, qui habet, ne id quidem semper. Sed fac juvare: potentior sanè sit, honestior verò quomodo? Quod si etiam bonus erit vir, ne impediant divitiæ, quo minus juvetur, modo ne adjuvent: sitque omne iudicium, non quàm locuples, sed qualis quisque sit. Extremum autem præceptum in beneficiis, operæque danda est, ne quid contra æquitatem contendas, ne quid per injuriam. Fundamentum enim perpetuæ commendationis, & tamæ est justitia, sine qua nihil potest esse laudabile.

Liberalitas in universam multitudinem modicè exercenda; exactiones, non nisi in justa necessitate.

SED quoniam de eo genere beneficiorum dictum est, quæ ad singulos spectant; deinceps iis, quæ ad universos, quæque ad rempublicam pertinent, disputandum est. Eorum autem ipsorum partim ejusmodi sunt, ut ad universos cives pertineant, partim, singulos, ut attingunt, quæ sunt etiam gratiora.

Singuli & universi pugnant inter se. In vetusto codice, Helii & duæ voces aberant.

Danda est opera omnino, si possit, utrisque; nec minus, ut etiam singulis consolatur, sed ita, ut ea res aut profit, aut certe ne obsit Reip. C. Helii, & P. Gracchi frumentaria magna largitio fuit; exhauriebat igitur ærarium; modica M. Octavii & reipublicæ tolerabilis, & plebi necessaria; ergo & civibus,

& Reipublicæ salutaris. In primis autem videndum erit ei, qui Rempublicam administrabit, ut suū quisque teneat, neque de bonis privatorum publicè diminutio fiat. Perniciosè enim Philippus in tribunatu, cum legem agrariam ferret: quam tamen antiquari facile passus est, & in eo vehementer se moderatum præbuit: sed cum in agendo multa populariter, tum illud malè; non esse in civitate duo millia hominū, qui rem haberent. Capitalis omninò oratio, & ad æquationem bonorum pertinens? qua peste que potest esse maior? Hanc enim ob causam maximè, ut sua * tenerentur Resp. civitatèsque constitutæ sunt. Nam etsi duce naturâ congregabantur homines; tamen spe custodiæ rerum suarum, urbium præsidia quærebant. Danda etiam opera est, ne (quod apud majores nostros sæpe fiebat) propter ætarii tenuitatem, assiduitatēque bellorum, tributum sit conferendum. Idque ne eveniat, multo antè erit providendum. Sin qua necessitas hujus muneris alicui Reipub. obvenerit; (malè enim alteri, quàm nostræ ominari: neque tantum de nostra, sed de omni Reipub. disputo) danda erit opera, ut omnes intelligant (si salvi esse velint) necessitati esse parendum. Atque etiam omnes qui Remp. gubernabunt, consulere debebunt, ut earum rerum copla sit, quæ sunt necessariæ. Quarum qualis comparatio fieri soleat, & debeat, non est necesse disputare: est enim in promptu: tantum locus attingendus fuit.

Ad gratiam multitudinis comparandam, maximè valere abstinenciam: contraq; ex invasione alieni, immam existere perniciem.

Apud autem est in omni procuratione negotiū & muneris publici, ut avaritiæ pellatur etiam minima suspicio. Utinam, inquit C. Pontius Sam-

Antiquari, id est, tolli, & abrogari.

Capitalis, id est, ad extremam perniciem spectans.

* Tuerentur.

Exactio tributorum vitanda.

Ominari, id est, nominando causam malam omen adferre.

Memorable
de Roman.
ducum con-
tinentia.

Serò avaritia
ad Romanos
demigravit.
Ab hoc Tri-
buno Pleb.
primum lata
lex de repe-
tundis, Cen-
sorino, &
Manilio
Coss.

Africani ab-
stinencia.

Val. Max. de
abstinencia.

Pauli Æmi-
lii in victoria

Persei absti-
nencia

Lege Pla-
tarchum.

Scipio Æmi-
lianus qui

Africanus
minor.

* Laudet.

Mummius
Achaicus

eversa Co-
rintho ab

omni præda
abstinuit.

Oraculum
Spartæ

redditur.

¶ Moxen. 150

nis ad illa tempora fortuna me servasset; & tunc es-
sem natus, quâdo Romani dona accipere cæpissent:
non essem passus diutius eos imperare. Ne illi qui-
dem multa sæcula expectanda fuerunt: modò enim
hoc malum in hanc Rempublicam invasit. Itaque
facile patior tunc potius Pontium fuisse, siquidem
in illo tantum fuit roboris. Nondum centum & de-
cem anni sunt, cum de pecuniis repetundis à Lucio
Pisone lata est lex, nulla antea cum fuisset. At verò
postea tot leges, & proximæ quæque duriores; tot
rei, tot damnati; tantum Italicum bellum propter ju-
diciorum metum excitatum; tanta, sublatis legibus,
& judiciis, expilatio, direptioque sociorum; ut im-
becillitate aliorum, non nostra virtute valeamus.
Laudat Africanum Panætius, quòd fuerit absti-
nens. Quidni laudetur? Sed in illo alia majora,
Laus enim abstinentiæ non hominis est solum, sed
etiam temporum illorum. Omni Macedonum ga-
za, quæ fuit maxima, potitus est Paulus: tantum in
ærarium pecuniæ invexit, ut unius Imperatoris præ-
da finem attulerit tributorum. At hic nihil in do-
mum suam intulit, præter memoriam nominis sem-
piternam. Imitatus patrem Africanus, nihilo locu-
pletior, Carthagine eversa. Quid? qui ejus collega
in censura fuit, Lucius Mummius, nunquid copiosior,
cùm copiosissimam urbem funditus sustulisset? Itali-
am ornare, quàm domum suam maluit. Quanquam
Italia ornata, domus ipsa mihi videtur ornatior. Nul-
lū igitur vitiū est tetrius (ut eò, unde egressa est, re-
ferat se oratio) quàm avaritia, præsertim in princi-
pibus & Rempub. gubernantibus. Habere enim quæ
stui Rempub. non modo turpe est, sed sceleratum &
nefarium. Itaque, quod Apollo Pythius ora-
culo edidit, Spartam nulla re alia, nisi avaricia esse
perituram: id videtur non solum Lacedæmonio

sed & omnibus opulentis populis prædixisse. Nulla enim re conciliare facilius benevolentiam multitudinis possunt ii, qui Reipub. præsumunt, quam abstinentiâ, & continentiâ. Qui verò populares esse volunt, ob eamq; causam aut agrariam rem tentant, ut possesores suis sedibus pellantur, aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant, ii labefactant fundamenta Reip. Concordiam primum tollunt, quæ esse non potest, cum aliis adimuntur, aliis condonantur pecuniæ: deinde æquitatem, quæ tollitur omnis, si habere suum cuique non licet. Id enim est proprium (ut suprâ dixi) civitatis, atq; urbis, ut sit libera, & non sollicita lue rei cujusque custodia. Atque in hac perniciæ Reipub. nè illam quidem consequuntur, quam putant gratiam. Nam cui res erepta est, est inimicus cui data, etiam dissimulat se accipere voluisse; & maximè in pecuniis creditis occultat suum gaudium, ne videatur non fuisse solvendo. At verò ille, qui accipit injuriam, & meminit, & præfert dolorem suum: nec, si plures sunt ii, quibus improbè datum est, quàm illi, quibus injustè ademptum est, idcirco plus etiam valent. Non enim numero hæc judicantur, sed pondere. Quam autem habet æquitatem, ut agrum multis annis, aut etiam seculis antè possessum, qui nullum habuit, habeat: qui autem habuit, amittat? At propter hoc injuriæ genus Lacedæmonii Lyfandrum Ephorū expulerunt: Agin regem, quod nunquam antea apud eos acciderat, necaverunt. Ex eoque tempore tantæ discordiæ securæ sunt, ut tyranni existerent, & optimates exterminarentur & præclarissimè constituta Resp. laberetur. Nec verò solum ipsa cecidit, sed etiam reliquam Græciam evertit contagionibus malorum, quæ à Lacedæmoniis profectæ manarunt laus. Quid? nostros Gracchos, Tiberii Gracchi, sum-

ria *conspicua*
 2101, 2200
 21 217.
 Sparram cu-
 piditas ex-
 pugnavit,
 aliud nihil.
 Condonan-
 tur, remit-
 tuntur.

Quæ cala-
 mitates ex
 injustis
 Largiti-
 onibus.

Arati saluta-
re exem-
plum.

* Aliàs Me-
thodeum.
Historia ex-
tat apud Po-
lybium.

* Præfecit
que.

* Et ut per-
suaderent.

mi viri filios, Africani nepotes, nonne Agrariæ con-
tentiones perdiderunt? At verò Aratus Sicyonius
jure laudatur, qui, cum ejus civitas quinquaginta an-
nos à tyrannis teneretur, profectus Argis Sicyo-
nem, clandestino introitu urbe est potitus; Cum-
que tyrannum * Nicoclem improvisò oppressisset,
sexcentos exules (qui fuerant ejus civitatis locuple-
tissimi) restituit: remque pub. adventu suo libera-
vit. Sed, cum magnam animadverteret in bonis, &
possessionibus difficultatem; quòd & eos, quos, & ip-
se restituerat, quorum bona alii possederant, egere
iniquissimum arbitrabatur, & quinquaginta anno-
rum possessiones movere, non nimis æquum puta-
bat; propterea quòd tam longo spatio multa heredi-
tatibus, multa emptionibus, multa dotibus detine-
bantur sine injuria: judicavit neque illis adimi, ne-
que his non satisfieri, quorum illa fuerunt, oportere.
Cum igitur statuisset, opus esse ad eam rem consi-
tuendam pecuniâ, Alexandriam se proficisci velle
dixit, remque integram ad reditum suum jussit esse.
Isque celeriter ad Ptolomæum, suum hospitem, ve-
nit, qui tum regnabat alter post Alexandriam con-
ditam: cui cum exposuisset, patriam se liberare velle
causamque docuisset; à Rege opulento vir summi
facile impetravit, ut grandi pecuniâ adjuv-
retur. Quam cum in Sicyonem attulisset, adhibuit sibi
consilium quindecim principes, cum quibus causam
cognovit & eorum, qui aliena detinebant, & eorum
qui sua amiserant: * perfecitque æstimandis posses-
sionibus, ut * persuaderet aliis, ut pecuniam acciper-
ent, & possessionibus cederent: aliis, ut con-
modius putarét, numerari sibi quod tanti esset, quam
suum recuperare. Ita perfectum est, ut omnes, con-
cordiâ, sine querelâ discederent. O viri
magnum, dignumq; qui in nostra Rep. natus es-

Sic par est agere cum civibus, non (ut bis jam vidimus) hastam in foro ponere, & bona civium voci subicere præconis. At ille Græcus (id quod fuit sapientis, & præstantis viri) omnibus consulendū putavit: Eaque est summa ratio, & sapientia boni civis, commoda civium defendere, non divellere, atque omnes æquitate eadem continere. Habitent gratis in alieno. Quid ita? ut cum ego emerim, ædificārim, tuear, impendam; tu me invito fruarere meo? Quid est aliud, quā aliis sua eripere, aliis dare aliena? Tabulæ verò novæ quid habent argumenti, nisi ut emas meā pecuniā fundum, & cum tu habeas, ego non habeam pecuniam? Quamobrem, ne sit æs alienum, quod Reipublicæ noceat, providendum est; quod multis rationibus caveri potest, si hoc non fuerit, ut locupletes suū perdant, debitores lucrentur alienum. Nec enim ulla res vehementius Rempub. continet, quā fides; quæ esse nulla potest, nisi erit necessaria solutio rerum creditarū. Nunquam enim vehementius actum est, quā me consule, ne solveretur. Armis & Castris tentata res est ab omni genere hominum, & ordine: quibus ita restiti, ut hoc tantum malum de Repub. tolleretur. Nunquā nec magis æs alienum fuit; nec melius, nec facilius dissolutum est. Fraudandi enim spes sublata, solvendi necessitas consecuta est. At verò hic noster victor, nunc quidem victus, quæ cogitārat, tum ea perdidit, cum ejus jam nihil interesset. Tanta in eo peccandi libido fuit, ut hoc ipsum cum delectaret, peccare, etiamsi causa nō esset. Ab hoc igitur genere lationis, ut aliis detur, aliis auferatur, aberunt ii, qui impetuebuntur: Inprimisque operam dabunt, ut iis, & judiciorum æquitate suum quisque teneat & que tenuiores propter imbecillitatem circumveniantur; neque locupletibus ad sua vel * tenenda,

Stomachatur Cicero nonnihil etiam privato dolore. Divisio 2. grorum indigna. Exaggerat condonationem æris alieni.

Cæsar acriter taxatus.

*Tuenda.

vel recuperanda obfit invidia. Præterea, quibuscumque rebus vel belli, vel domi poterunt, Rempub. augeant Imperio, agris, vectigalibus. Hæc magnorum hominum sunt; hæc apud majores nostros factitata. Hæc genera officiorum qui persequuntur, cum summa utilitate Reipub. magnam sibi adipiscuntur & gratiam & gloriam. In his autem utilitatum præceptis Antipater Tyrius, Stoicus, qui Athenis nuper est mortuus, duo præcepta censet esse à Panætio prætermittenda; Valetudinis curationem, & pecuniarum. Quas res à summo philosopho præteritas arbitror, quod essent faciles: sunt certè utiles.

Panætius à
Cicerone
defensus
contra Anri-
patrum.

Quibus rationibus Valetudo, & res familiaris tum paranda, tum tuenda.

Sed Valetudo sustentatur notitiâ sui corporis, & observatione earum rerum, quæ res aut prodesse soleant, aut obesse: & continentia in victu omni, atque cultu, corporis tuendi causa, & prætermittendis voluptatibus: Postremò arte eorum, quorum ad scientiam hæc pertinent. Res autem familiaris quæ debet iis rebus, à quibus abest turpitudine: conservari autem Diligentia, & Parsimonia; iisdem etiam rebus augeri. Has res commodissime Xenophonus Socraticus persecutus est in eo libro, qui Oeconomicus inscribitur: quem nos ista ferè ætate cum emulamus, quæ es tu nunc, è Græco in Latinum convertimus.

Oeconomi-
cus, id est, de
familia ad-
ministranda.

Quartum genus deliberationis, inter Utilia utrumque utilius, aut quid utilissimum.

Sed utilitatum comparatio (quoniam hic locus erat quartus à Panætio prætermittendus) sæpe est necessaria. Nam & corporis commoda cum externis & externa cum corporis, & ipsa inter se corporis

exte-

externa cum externis comparari solent. Cum externis, corporis, hoc modo comparantur: Valere ut malis, quàm dives esse. Cum corporis, externa, hoc modo: Dives esse potiùs, quàm maximis corporis viribus. Ipsa inter se corporis comparantur sic; Bona valetudo voluptati anteponatur, vires celeritati. Externorum autem; ut gloria divitiis, vectigalia urbana rusticis. Ex quo genere comparationis illud est Catonis senis; à quocum quæreretur, quid maximè in re familiari expediret? Respondit. Benè pascere. Quid secundum? Satis benè pascere. Quid tertium? Benè vestire. Quid quartum? Arare; Et cùm ille qui quæsierat, dixisset, Quid foenerari? cum Cato; Quid hominem, inquit occidere? Ex quo, & multis aliis, intelligi debet, utilitatum comparationes solere fieri, rectèque hoc adjunctum esse quartum exquirendorum officiorum genus. Sed toto hoc de genere, de quærenda, de collocanda pecunia, etiam de utenda, commodius à quibusdam optimis viris, ad medium Janum sedentibus, quàm ab ullis philosophis ulla in schola, disputatur. Sunt tamen ea cognoscenda: pertinent enim ad utilitatem, de qua hoc libro disputatum est. Reliqua deinceps persequemur.

Quid in agricultura
utilissimum
sit, Cato indicavit.

M. T. CICERONIS DE
OFFICIIS LIBER
TERTIUS.

Hic Anniba-
le pulso, A-
fricam fecit
tributariam.
Aequalis ad
ætatem re-
fertur.

Decora con-
tentio ac
traductio.

Cessare, pro
otiosi, aut
nihil agere.

Acuere, pro
acriorem fa-
cere.

Verecundè
collationem
ingreditur.

Publium Scipionem, Marce filium, qui primus Africanus appellatus est, dicere solent, scripsit Cato (qui fuit ferè ejus æqualis;) Nunquam se minus otiosum esse, quam cum otiosus; nec minus solum, quam cum solus esset. Magnifica verò vox, & magno viro, ac sapiente digna; quæ declarat illum & in otio de negotiis cogitare, & in solitudine secum loqui solitum; ut neque cessaret unquam, & interdum colloquio alterius non egeret. Itaque duæ res, quæ languorem afferunt cæteris, illum acuebant, Otium & Solitudo. Vellem, & nobis hoc idem verè dicere liceret. Sed, si minus imitatione tantam ingenii præstantiam consequi possumus, voluntate certè proximè accedimus. Nam & à Repub. forensibusque negotiis, armis impiis, vique prohibiti, otium persequimur; &, ob eam causam urbe relicta, rura peragrantes, sæpe soli sumus. Sed nec otium hoc cum Africani otio, nec hæc solitudo cum illa comparanda est. Ille enim, requiescens à Reipub. pulcherri-
mis muneribus, otium sibi fumebat aliquando, & à cœtu hominum, frequentiaque interdum, tanquam in portum, se in solitudinem recipiebat. Nostrum autem otium negotii inopiâ, non requiescendi studio, constitutum est. Extincto enim Senatu, deletisque judiciis, quid est, quod dignum nobis aut in curia, aut in foro agere possimus? Ita, qui in maxima celebritate, atque in oculis civium quondam viximus, nunc fugientes conspectum sceleratorum, quibus omnia redundant, abdimus nos,

quam

quantum licet, & sæpe soli sumus. Sed quia sic ab hominibus doctis acceperimus, non solum ex malis eligere minima oportere, sed etiam excerpere ex his ipsis, siquid inesset boni: propterea & otio fruor, non illo quidem, quo debeat is, qui quondam peperisset civitati; nec eam solitudinem languere patior, quam mihi affert necessitas, non voluntas. Quamquam Africanus nostra orem laudem vel meo iudicio assequeretur, nulla tamen ejus ingenii monumenta mandata literis, nullum opus otii, nullum solitudinis munus extat. Ex quo intelligi debet, illum mentis agitatione, investigationeque earum rerum, quas cogitando consequeretur, nec otiosum, nec solum inquam fuisse: nos autem, qui non tantum roboris habemus, ut cogitatione tacita à solitudine abstrahamur, ad hanc scribendi operam omne studium, cumque convertimus. Itaque plura brevi tempore eversa, quam multis annis, stante Rep. scripsimus. Sed cum tota philosophia, mi Cicero, frugifera, & fructuosa, nec ulla pars ejus inculta, ac deserta sit: tamen nullus feracior in ea locus est, nec uberior, quam de Officiis, à quibus constanter, honesteque vivendi præcepta ducuntur. Quare, quanquam à Cratippo nostro, principe hujus memorie philosophorum, hæc te assidue audire, atque accipere confido: tamen conducere arbitror talibus aures tuas vobis undique circumsonare, nec eas (si fieri possit) quicquam aliud audire. Quod cum omnibus est faciendum, qui vitam honestam ingredi cogitant, tamen aud scio, an nemini potius quam tibi. Sustines enim non parvam expectationem imitandę industrie nostrę, magnam honorum, nonnullam fortasse nominis. Tulcepisti onus præterea grave & Athenarum, & Cratippi: ad quos cum tanquam ad mercaturam bonarum artium sis profectus, inanem redire turpissimum

Latenter suum otium commendat. Sapiens neque otiosus unquam, neque solus.

Memoria, id est, aratis. Loci cohortandi primum à re, deinde ab expectatione, quam à sua, Cratippique persona, tum etiam à loco colligit.

Novè dixit
discendi,
pro discere.

mum est, dedecorantem & urbis auctoritatem, & magistri. Quare, quantū conniti animo potes, quantum labore contendere? (si discendi labor est potius, quā voluptas) tantum fac ut efficias: neve committas, ut cū omnia suppeditata sint à nobis, tibi defuisse videre. Sed hæc hæcenus. Multa enim sæpe ad te cohortandi gratiā scripsimus, nunc ad reliquam partem propositæ divisionis revertamur.

Reprehensus Panætius, quod tria genera pollicitus, tertium non exolverit. Ab aliis item notatus, quod eam partem homo Stoicus induxerit, in qua diceretur cum Honestate pugnare Utilitas, atq; à Cicerone defensus.

PANÆTIUS igitur, qui sine controversia de officio accuratissimè disputavit, quēque nos correctione quadam adhibita, potissimū secuti sumus, tribus generibus propositis, in quibus deliberare homines & consultare de officio solerent; uno, cum dubitarent, Honestūne id esset, de quo ageretur, aut turpe: altero, Utilēne an Inutile: tertio, si id quod speciem haberet honesti, pugnaret cum eo, quod utile videretur, quomodo ea discerni oporteret: de duobus generibus primis, tribus libris explicavit; de tertio autem genere deinceps se scripsit dicturum, nec exolvit quod promiserat. Quod eò magis miror, quia scriptum à discipulo ejus Posidonio est, triginta * annos vixisse Panætium, postquam eos libros edidisset. Quem locum miror à Posidonio breviter esse tractatum in quibusdā commentariis, præsertim cum scribat, nullum esse locum in tota Philosophia tam necessarium. Minimè verò assentior iis, qui negant eum locum à Panætio prætermisum, sed consultò relictum, nec omninò scribendum fuisse; quia nunquam posset Utilitas cum Honestate pugnare.

* Annis.

pugnare. De quo alterum potest habere dubitationem, adhibendumne fuerit hoc genus, quod in divisione Panætii tertium est, an planè omittendum: Alterum dubitari non potest, quin à Panætio susceptum sit, sed derelictum. Nam, qui è divisione tripartita duas partes absolverit, huic necesse est restare tertiam. Præterea, in extremo libro tertio de hac parte pollicetur se deinceps esse dicturum. Accedit eodem testis locuples Posidonius; qui etiam scribit in quadam epistola, Publium Rutilium Rufum dicere solere, qui Panætium audiverat; ut nemo pictor esset inventus, qui Veneris eam partem, quam Apelles inchoatâ reliquisset, absolveret, (oris enim pulchritudo reliqui corporis imitandi spem auferrebat:) sic ea, quæ Panætius prætermisisset, & non perfecisset, propter eorum, quæ * perfecisset, præstantiam, neminem esse persecutum. Quamobrem de iudicio Panætii dubitari non potest: rectène autem hanc tertiam partem ad exquirendum officium adjunxerit, an secus, de eo fortasse dubitari potest. Nā siue honestum solum bonum est, ut Stoicis placet: siue quod honestum est, id ita summum bonum est, (quemadmodum Peripateticis nostris videtur) ut omnia ex altera parte collocata, vix minimi momenti instar habeat: dubitandum non est, quin nunquā possit utilitas cum honestate contendere. Itaq; accipimus, Socratem solitum execrari eos, qui primū hanc naturā coherentia, opinione distraxissent. Cui quidē ita sunt Stoici assensu, ut etiā, quicquid honestum esset, id utile esse censerent; nec utile quicquā, quod non honestum. Quod si is esset Panætius, qui virtutem propterea colendam diceret, quod ea efficiens utilitatis esset; ut ii, qui res expetendas vel voluptate, vel indolentiā metiuntur; liceret ei dicere, Honestatē aliquando cū Utilitate pugnare. Sed, cum

Nobilis illa
Venus Apel-
lis, capite
tantum ab-
soluta, reli-
quo corpore
delineata
solum.

* Fecisset.
Unicum bo-
num Stoici
ponunt.

Peripatetici
ordinem bo-
norum in-
ducunt.

* Discessi-
one.

Legere, pro
sumere, vel
deligere.

Vera virtus,
in uno sapi-
ente: simula-
chraeque e-
tiam in me-
diocribus.

Meta, & adi-
aphora.

Omnes nu-
meros habet
id est, nulla
pars deest.

* Comparan-
tur.

De artibus
nemo rectè
judicat, nisi
artifex: de
virtute non
nisi sapiens.

fit is, qui id solum bonum iudicet, quod honestum sit; quæ autem huic repugnent specie quadam utili-
ratis. eorum neque accessione meliorem vitam fieri,
nec * decessione pejorè: non videtur huiusmodi de-
buisse deliberationem introducere, in qua, quod uti-
le videretur, cum eo, quod honestum est, compare-
tur. Etenim, quod summum bonum à Stoicis dicitur
convenienter naturæ vivere, id habet hanc (ut opi-
nor) sententiam, cum virtute congruere semper: cæ-
tera autè, quæ secundum naturam essent, ita legere,
si ea virtuti non repugnarent. Quod cum ita sit, pu-
tant quidam hanc comparisonem nō rectè esse in-
troducendam, nec omnino de eo genere quicquam præ-
cipiendum fuisse. Atque illud quidem honestum,
quod propriè verèque dicitur, id in sapientibus est
solis, neque à virtute divelli unquam potest: In iis
autem, in quibus sapientia perfecta non est, ipsum il-
lud quidem perfectum honestum nullo modo esse
potest, sed similitudines honesti esse possunt. Hæc
igitur omnia officia, de quibus his libris disputa-
mus, Media Stoici appellant: & ea communia sunt,
& latè patent: quæ & ingenii bonitate multi asse-
quuntur, & progressionē discendi. Illud autè officiū,
quod rectum iidem appellant, perfectum atq; abso-
lutum est; & ut iidem dicunt, omnes numeros habet
nec præter sapientem, cadere in quenquam potest.
Cum autem aliquid actum est, in quo media officia
* compareant, id cumulatè videtur esse perfectū: prop-
terea quod vulgus, quid absit à perfecto, fere non ex
toto intelligit: quatenus autè intelligit, nihil putat
prætermisum. Quod autem in poëmatibus, & in pi-
cturis usu venit, in alijsque compluribus, ut delecten-
tur imperiti, laudentque ea, quæ laudanda non sint;
ob eā credo causam, quod insit in his aliquid probi,
quod capiat ignaros, qui quidem, quid in unaquaq;

re vitii sit, nequeant judicare. Itaque, cum sint docti à peritis, facile desistunt à sententiā. Hec igitur officia, de quibus his libris differimus, quasi secunda quædam honesta dicunt esse, non sapientum modò propria, sed cum omni hominum genere communia. Itaque * his omnes, in quibus est virtutis indoles commoventur. Nec verò, cum duo Decii, aut duo Scipiones, fortes viri, commemorantur; aut cum Fabricius, aut Aristides justus nominatur: aut ab illis fortitudinis, aut ab his justitię, tanquā à sapientibus, petitur exemplum. Nemo enim horum sic sapiens est, ut sapientem intelligi hinc volumus. Nec hi, qui sapientes habiti sunt, & nominati, M. Cato, & C. Lælius, sapientes fuerunt; Nec illi quidem septem, sed ex mediorum officiorum frequentia similitudinem quandam gerebant, speciẽmque sapientum. Quocirca nec id, quod verè honestum est, fas est, cum utilis repugnantia comparari: nec id, quod communiter appellamus honestū, quodq; colitur ab iis, qui bonos viros haberi se volūt, cū emolumentis unquā est comparandū. Tāmq̃ue id honestum, quod in nostram intelligenciā cadit, tuendum conservandūq; est nobis, quā id, quod propriè dicitur, verèque est honestum, sapientibus. Aliter enim teneri nō potest, siqua ad virtutem est facta progressio. Sed hæc quidem de iis, qui conservatione officiorum existimantur boni. Qui autem omnia metiuntur emolumentis & cōmodis, neq; ea volunt præponderari honestate, hi solent in deliberando honestū cum eo, quod utile putant, comparare; boni viri non solent. Itaque existimo Panætium, cum dixerit homines solere in hac comparatione dubitare, hoc ipsum sensisse, quod dixerit, solere modò, non etiam oportere. Etenim non modò pluris putare, quod utile videatur, quā quod honestum; sed hæc etiam inter se comparare, &

Docti, participium.
Virtutis indoles.
Decii, pater & filius.
Scipiones, fratres.
Fabricius auri contemptor.
Aristides Atheniensis, ob abstinentiam, iusti cognomen meruit.
Cato & Lælius sapientes cognominati.
* Ii.

Epicturi.
Exponit quæ habeat intellectum, cum honestas distinguitur cum utilitate pugnat.
Modò pro duntaxat.

in his addubitare turpissimum est. Quid est ergo, quod nonnunquam dubitationem asserre soleat, considerandumque videatur? credo, si quando dubitatio accidit, quale sit id, de quo consideretur. Sæpe enim tempore sit, ut, quod plerunque turpe haberi soleat, inveniatur non esse turpe. Exempli causa, ponatur aliquid quod pateat latius. Quod potest esse majus scelus, quam non modo hominem, sed etiam familiarem occidere? Num igitur se obstrinxit scelere, si quis tyrannum occidit, quamvis familiarem? Populo quidem Romani non videtur, qui ex omnibus præclaris factis illud pulcherrimum existimat. Vicit igitur utilitas honestatem, immò verò honestas utilitatem secuta est.

Formula præscripta, ne quando nos falsa utilitatis species ab honestate abducat; ut iustitiam, vel solum, vel maximum bonum statuamus, iniustitiam malorum maximam: nihilq. ad privatum commodum, sed ad communem societatem referantur omnia.

ITaque, ut sine ullo errore dijudicare possimus, quando cum illo, quod honestum intelligimus, pugnare id videbitur, quod appellamus utile; formula quædam constituenda est: quam si sequemur, in cõparatione rerum, ab officio nunquã recedemus. Erit autem hæc formula Stoicorum rationi, disciplinæq. maximè consentanea, quam quidẽ in his libris prætereà sequimur, quòd, quanquam & à veteribus Academicis, & Peripateticis nostris, (qui quondam

Olim iidem
Academici,
& Peripatetici.

iidem erant, qui Academici) quæ honesta sunt, atreponuntur iis quæ videntur utilia: tamen splendidius hæc ab iis differuntur, quibus, quicquid honestum est, idem utile videtur; nec utile quicquam, quod non honestum: quàm ab iis, quibus est honestum aliud, quod non utile, aut utile non honestum. Nobis autem

em nostra Academia magnā licentiā dat, ut, quod-
 unque maximè probabile occurrat, id nostro jure li-
 ceat defendere. Sed redeo ad formulam. Detrahe-
 re igitur aliquid alteri, & hominem hominis incō-
 modo suum augere commodū, magis est contra na-
 turam, quā mors, quā paupertas, quā dolor,
 quā cætera, quæ possunt aut corpori accidere, aut
 rebus externis. Nam principio tollit convictum hu-
 manum, & societatem. Si enim sic erimus affecti, ut
 propter suum quisque emolumentum spoliet, aut vi-
 olet alterum; disrumpi necesse est eam, quæ maximè
 est secundum naturam, humani generis societatem.
 Et, si unumquodque membrum sensum hunc habe-
 ret, ut posse putaret se valere, si proximi membri va-
 letudinem ad se traduxisset; debilitari & interire to-
 tum corpus necesse esset; sic, si unusquisque nostrum
 rapiat ad se commoda aliorum, detrahâtque, quod
 cuique possit, emolumentum sui gratia; societas homi-
 num communitasque evertatur necesse est. Nam, si
 ut quisque malit, quod ad usum vitæ pertineat,
 quā alteri acquirere, concessum est, nō repugnan-
 te naturā. Illud quidem natura non patitur, ut ali-
 um spoliis nostras facultates, copias, opes augea-
 mus. Neq; verò hoc solū naturā, id est, jure gentiū,
 sed etiā legibus populorum, quibus in singulis civi-
 tatibus Resp. continentur, eodem modo constitutum
 est, ut nō liceret sui cōmodi causā nocere alteri. Hoc
 enim spectant leges, hoc volunt, incolumem esse ci-
 vium conjunctionem: quam qui dirimunt, eos mor-
 te, exilio, vinculis, damno coercent. Atque hoc mul-
 to magis exigit ipsa naturæ ratio, quæ est lex divi-
 na, & humana: cui parere qui velit, (omnes autē pa-
 rebunt, qui secundum naturam volent vivere) nun-
 quam committet, ut alienum appetat, & id, quod al-
 teri detraxerit, sibi assumat. Etenim multò magis est
 secundum

Quodvis in-
 commodum
 potius acci-
 piendum,
 quā injustè
 quid com-
 mittendum.

Ratio natu-
 ræ, jus genti-
 um; jus civile
 quod hic le-
 ges populo-
 rum vocat:

* Comitas,

Complexio
qualiscun-
que.

secundum naturam celsitas animi, & magnitudo itémque * communitas, iustitia, liberalitas, quàm voluptas, quàm vita, quàm divitiæ. Quæ quidem contemnere, & pro nihilo ducere, comparantem cum utilitate communi, magni animi, & excelsi est. Detrahere autē alteri sui commodi causâ, magis est contra naturam, quàm mors, quàm dolor, quàm cetera generis ejusdem. Itémq; magis est secundum naturam pro omnibus gentibus (si fieri possit) conservandis aut juvandis maximos labores molestiasque suscipere, imitantem Herculem illum, quem hominum fama, beneficiorum memor, in consilio cœlestiū collocavit; quàm vivere in solitudine, non modò sine ullis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus, abundantem omnibus copiis, ut excellas etiam pulchritudine, & viribus. Quocircà optimo quisque splendidissimòq; ingenio longè illam vitâ huic anteponit. Ex quo efficitur, hominē naturæ obediētē, homini nocere non posse. Deinde qui alterū violat, ut ipse aliquid commodi consequatur; aut nihil se existimat contra naturam facere: aut magis fugiendam censet mortem, paupertatem, dolorem, amissionem etiam liberorum, propinquorum, amicorum, quàm facere cuiquam injuriā. Si nihil existimat contra naturam fieri in hominibus violandis; quid cum eo differas, qui omninò hominem ex homine tollat? Sin fugiendū id quidē censet, sed & multò illa peiora, mortem, paupertatem, dolorem: errat in eo, quòd ullum aut corporis, aut fortunæ vitium, animæ vitium gravius existimat. Ergo unum debet esse omnibus propositum, ut eadem sit utilitas uniuscujusque, & universorum: Quam si ad se quisque rapiat, dissolvetur omnis humana consociatio. Atq; si etiam hoc natura præscribit, ut homo homini, quicumque sit, ob eam ipsam causam, quod is homo sit, consultum

velit

velit; necesse est, secundum eandem naturam omnium utilitatem esse communem. Quod si ita est, unâ continemur omnes, & eadem lege naturæ. Idque ipsum, si ita est, certè violare alterum lege naturæ prohibemur. Verum autem primum; verum igitur & extremum. Nam illud quidem absurdum est, quod quidam dicunt, parenti se, aut fratri nihil detracturos commodi sui causâ; sed aliam rationem esse civium reliquorum. Hi sibi nihil juris, & nullam societate communis utilitatis causâ, statuunt esse cum civibus: quæ sententia omnem societatem distrahit civitatis. Qui autem civium rationem dicunt esse habendam, externorum negant; hi dirimunt communem humani generis societatem: quâ sublatâ, beneficentia, liberalitas, bonitas, justitia funditus tollitur. Quæ qui tollunt, etiam adversus Deos immortales impii judicandi sunt: ab iis enim constitutam inter homines societatem evertunt. Cujus societatis arctissimum vinculum est, magis arbitrari esse contra naturam, hominem homini detrahere sui commodi causâ, quàm omnia incommoda subtrahere vel externa, vel corporis, vel etiam ipsius animi, quæ vacent justitia. Hæc enim una virtus omnium est domina, & regina virtutum. Forsitan quispiam dixerit. Nonne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri homini ad nullam rem utilem? Minime verò. Non enim mihi est vita mea utilior quàm animi talis affectio, neminem ut violenter commodi mei gratiâ. Quid? si Phalarim crudelissimum tyrannum, & immanem, vir bonus, ne ipse frigore conficiatur, vestitu spoliari possit, nonne faciat? Hæc ad judicandum sunt facillima. Nam si quid ab homine ad nullam partem utili, tuæ utilitatis causâ detraxeris, inhumanè feceris, contrâque naturæ legem: sin autem is tu sis, qui multam utilita-

Societatis jus non modò cum propinquis, sed etiam cum universis civibus, postremò & cum hospitibus servandum.

Alienum nihil usurpandum, nec si citra cujusque injuriam fieri potest.

Homini ad nihil utili detrahere licet, si ed species, ut societati prodis, non propriè tibi.

Causam, id
est, pretextum,
& communitiam
defensionem.

* *Prevenisset.*
Fastigium, id
est summam
manum: ab
aedificiis tran

tem Reipub. atque hominum societati, si in vita re-
maneas, afferre possis, si quid ob eam causam alteri
detraxeris, non sit reprehendendum, sin autem id
non sit ejusmodi, suum cuique incommodum feren-
dum est potius, quàm de alteris commodis detra-
hendum. Non igitur magis est contra naturam mor-
bus, aut egestas, aut quid hujusmodi, quàm detra-
ctio, aut appetitio alieni. Sed cõmunis utilitatis de-
relictio, contra naturam est: est enim injusta. Itaque
lex ipsa nature, quę utilitatem hominũ conservat, &
cõtinet, decernit profectò, ut ab homine inerti, at-
q; inutili ad sapientẽ, bonum, fortemq; vrum trans-
ferantur res ad vivendum necessariae: qui si occide-
rit, multum de communi utilitate detraxerit: modò
hoc ita faciat, ut ne ipse de se benè existimans, se-
que diligens, hanc causam habeat ad injuriam. Ita-
que semper officio fungetur, utilitati consulens ho-
minum & ei (quam saepe commemore) humane
societati. Nam quod ad Phalarim attinet, per facile
judiciũ est. Nulla est enim nobiscum tyrannis socie-
tas, sed potius summa distractio: neque est con-
tra naturam spoliare eum, si possis, quem honestum
est necare: atque hoc omne genus pestiterum, atq;
impium ex hominum communitate exterminandũ
est. Etenim, ut membra quædam amputantur, si
ipsa sanguine, & tanquam spiritu carere cœperunt
& nocent reliquis partibus corporis: sic ista in figu-
ra hominis feritas & immanitas belluina a cõmun-
tanquam humanitate corporis segreganda est. Hu-
jus generis sunt quæstiones omnes eæ in quibus
tempore officium exquiritur. Ejusmodi igitur crea-
res Panætium persecuturũ fuisse, nisi aliquis casus
aut occupatio consilium ejus * peremisset. Ad quæ
ipsas consultationes ex superioribus libris satis
ta præcepta sunt, quibus perspicui possit, quid
proprie

propter turpitudinem fugiendum: quid sit id, quod
 idcirco fugiendum non sit, quia omnino turpe non
 est. Sed quoniam operi inchoato, propè tamen abso-
 luto tanquam fastigium imponimus: ut Geometrae
 solent, non omnia docere, sed postulare, ut quaedam
 tibi concedantur, quò facilius, quæ velint explicent:
 ego à te postulo, mi Cicero, ut mihi concedas (si
 potes) nihil præter id, quod honestum sit, esse prop-
 ter se expetendum. Sin non hoc licet per Cratipu-
 tum, at illud certè dabis quod honestum sit, id esse
 maxime propter se expetendum. Mihi utrumvis satis
 est, & tum hoc, tum illud probabilius videtur, nec
 reverea quicquam probabile. At primum Panætius
 hoc loco defendendus est, quòd non utile cum
 honestis pugnare dixerit aliquando posse (neque e-
 ni ei fas erat) sed ea quæ videntur utilia. Nihil ve-
 rù utile, quod non idem honestum; nec honestum,
 quod non idem utile sit, sæpe testatur: negatq; ullam
 pestem majorem in vitam hominum invasisse, quàm
 eorum opinionem, qui ista distraxerint. Itaque non
 aliquando anteponeremus utilia honestis, sed ut
 sine errore dijudicaremus, si quando incidissent,
 auxit eam, quæ videretur esse, non quæ esset, re-
 gnantiam. Hanc igitur partem relictam explebi-
 mus, nullius adminiculis, sed (ut dicitur) Marte no-
 stro. Neque enim quicquam de hac parte post Pa-
 nætium explicatum est, quod mihi probaretur, de
 quæ in manus meas venerunt.

statum, quæ
 bus perfectis
 conus aliquis
 impenitur in
 summo.
 Principia
 prima per se
 nota.

Marte no-
 stro, prover-
 bialiter à
 militia tran-
 sitam, ubi
 suo Marte
 rem gerere
 dicebantur,
 qui nullis
 auxiliaribus
 copiis adjun-
 ctis committe-
 rent.

Nequa nos commoditas quantavis, cum summa e-
 impunitate conjuncta permoveat, ut vel tantil-
 ab honesto recedam⁹ sine quo nihil nō perniciosum.
 Um igitur aliqua species utilitatis objecta est,
 nos commoveri necesse est: sed si, cum animum
 adideris, turpitudinem videas adjunctam ei rei,

Turpis utili-
tas omnium
scelerum pa-
rens.

Turpitude
per se fugi-
enda, etiam
summa im-
punitate
proposita.

Turpi in re
turpis etiam
ipsa delibe-
ratio.

que speciem utilitatis attulerit: tunc utilitas non re-
quirenda est; sed intelligendum, ubi turpitudine sit,
ibi utilitatem esse non posse. Quod si nihil est tam
contra naturam, quam turpitudine (recta enim, &
convenientia, & constantia natura desiderat, aspe-
natúrque contrà) nihilq; tam est secundum natu-
ram, quam utilitas. Certè in eadem re & utilitas, &
turpitudine esse non potest. Itémq; si ad honestatem
nati sumus; eaq; aut sola expetenda est, ut Zenon
est visum, aut certè omni pondere gravior est ha-
benda, quam reliqua omnia, quod Aristoteli place-
neceste est, quod honestum sit, id esse aut solum, aut
summum bonum: quod autem bonum, id certè utile
itaq; quicquid honestum, id utile. Quare error homi-
num non proborum, cum aliquid, quod utile visum
est, arripuit, id continuo secernit ab honesto. Hinc
sciz, hinc venena, hinc falsa testamenta nascuntur
hinc furta, hinc peculatus, expilationes, direptiones
nèque sociorum & civium: hinc opum nitiditas
potentiæ non ferendæ: postremo etiam in liberis
civitatibus existunt regnandi cupiditates; quibus
nil nec retrius, nec foedius excogitari potest. Emolu-
menta enim rerum fallacibus judiciis vident: per
non dico legum, quas sæpe perumpunt, sed ipsa
turpitudinis (quæ acerbissima est) non vident. Quo-
obrem hoc quidem deliberantium genus pellatur
medio (est enim totum sceleratum, & impium) quod
deliberant, utrum ad sequantur, quod honestum
esse videant; an se scientes scelere contaminent.
ipsa enim dubitatione facinus inest, etiam si ad
non pervenerit: Ergo ea deliberanda omnino non
sunt, in quibus est turpis ipsa deliberatio. Atque etiam
in omni deliberatione, celandi, & occultandi spes
pinióq; removenda est. Satis enim nobis (si modo
philosophia aliquid profecimus) persuasum esse

bet, si omnes Deos, hominēsq; celare possimus, nihil
tamen avarē, nihil injustē, nihil libidinosē, nihil in-
continēter esse faciendū. Hinc ille Gyges inducitur
à Platone: qui, cum terra discessisset magnis quibus-
dam imbribus, in illū hiatus descendit. ēnecūq; e-
quum (ut ferant fabulę) animadvertit, cuius in late-
ribus fores essent: quibus apertis, hominis mortui
vidit corpus magnitudine inusitata, annulūque
aureum in digito: quem ut detraxit, ipse induit (erat
autem regius pastor) tum in concilium pastorum
ē recepit. Ibi cum palam ejus annuli ad palmam
converterat, à nullo videbatur; ipse autem omnia
videbat: idem rursus videbatur, cum in * lucem an-
nulum inverterat. Itaque hac opportunitate an-
nuli usus, reginæ stuprum intulit: eaque adjutrice
regem dominum interemit, sustulīque, quos obsta-
re arbitrabatur. Nec in his quisquam eum facino-
ribus potuit videre: sic repentē annuli beneficio rex
exortus est Lydiæ. Hunc igitur ipsū annulum si
habeat sapiens, nihil plus sibi licere putet peccare,
quàm si non haberet. Honesti enim bonis viris,
non occulta quæstuntur. Atque hoc loco Philoso-
phi quidam, minimē mali illi quidem, sed non satis
tuci, fictam & commentitiam fabulam dicunt
volatam à Platone: quasi verò ille aut factum
esse, aut fieri potuisse defendat. Hæc est vis hu-
jus annuli, & hujus ejus exempli. Si nemo sciturus,
nemo ne suspicaturus quidem sit, cum aliquid divi-
tarum, potentie, dominationis, libidinis causâ fece-
rit, si id Diis hominibūque futurum sit semper ig-
notum, si sine facturus? negant id fieri posse, quan-
tū * potest id quidem. Sed quæro: quod negant
esse, id si possent, quidā facerent? Urgent rusticē
nē, negant enim posse, & in eo perstant. Hoc ver-
um quid valeat, non vident. Cum enim quærimus, si

Aurea præ-
ceptio &
semper in
pectore ge-
standa.

Lib. 2. de
Rep.
Fabula Gy-
gis Platonicī
quem habe-
at sensum.

Pala, Massa
quā annuli
gemma clau-
ditur.

* Locum.

Cui rei fabu-
lę fingantur,
nempe ut
exempla
proponan-
tur.

* Alias, non
potest.

In Collatino
no propter
invidiam no-
minis eje-
cto, quia
publicæ uti-
litati consul-
tum est, ne
honestas qui-
dem absuit.
Romulus, ut
solus impe-
raret, Re-
mum fratrem
occidit, hanc
quidem cau-
sam præte-
xens, quod
mœnia con-
tra legem
transiisset.
Romulus
Quirinus.

possint celare, quid facturi sint; non quaerimus, pos-
sintne celare: sed tanquam tormenta quædam ad-
hibemus, ut, si responderint, se impunitate propo-
sita, facturos, quod expediat, facinorosos se esse fate-
antur: si negent, omnia turpia per se ipsa fugienda
esse concedant. Sed jam ad propositum revertemur.
Incidunt sæpe multæ causæ, quæ conturbant animos
utilitatis specie, non, cum hoc deliberetur, relin-
quendane sit honestas propter utilitatis magnitudi-
nem, (nam id quidem improbum est) sed illud, pos-
sintne id, quod utile videatur, fieri non turpiter. Cum
Collatino Tarquinio Collegæ Brutus imperium ab-
rogabat, poterat videri facere id injustè: fuerat enim
in regibus expellendis socius Bruti; & consiliorum
etiam adjutor. Cum autem consilium hoc principes
cepissent, cognationem Superbi, noménque Tar-
quiniorum, & memoriam regni esse tollendam; quod
erat utile patriæ consulere, id erat ita honestum, ut
etiam ipsi Collatino placere deberet. Itaque utili-
tas valuit propter honestatem, sine qua nec utilitas
quidem esse potuisset. At in eo rege, qui urbem con-
didit, non ita: Species enim utilitatis animum pepu-
lit ejus, cui cum visum esset utilius, solum se quam
cum altero regnare, fratrem interemit. Omisit hic
& pietatem, & humanitatem ut id, quod utile vide-
batur, neque erat, assequi posset: & tamen naturæ
causam opposuit, speciem honestatis, nec probabi-
lem, nec satis idoneam. Peccavit igitur, pace vel
Quirini, vel Romuli dixerim.

*Propriis commodis quatenus cuique inservire per-
missum.*

Nec tamen nostræ nobis utilitates omittenda
sunt, aliisque tradendæ, cum his ipsi egeamus
sed suæ cuique utilitati, quod sine alterius injuria
faci-

fiat serviendum est. Scitè Chrysippus, ut multa: Qui stadium, inquit, currit, eniti & contendere debet, quàm maximè possit, ut vincat: supplantare eum, quicum certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic in vita sibi quemque petere, quod pertineat ad usum, non iniquum est; alteri surripere, jus non est.

Formula de amicitia, ut semper honestati cedat benevolentia amici fides præstetur, etiam maximis incommodis propositis. Communibus in rebus tantum charitati amicorum tribuatur, quantum religio, & honesti ratio patitur: ceterum ne qua res turpis aut petatur ab amico, aut præstetur petenti.

Maximè autem perturbantur officia in amicitia, quibus & non tribuere, quod rectè possis, & tribuere, quod non sit æquum, contra officium est. Sed hujus generis totius breve, & non difficile præceptum est. Quæ enim videntur utilia, honores, divitiæ, voluptates, & cetera generis ejusdem, hæc amicitia nunquam anteponenda sunt. At neque contra Remp. neque contra jusjurandum, ac fidem (amici sui causa) vir bonus facit, nec si judex quidè erit de ipso amico. Ponit enim personam amici, cum induit judicis. Tantum dabit amicitia, ut veram amici causam esse malit, & ut perorandæ litis tempus, quoad per leges liceat, accommodet. Cum verò jurato dicenda sententia sit, meminerit, Deum se adhibere testem, id est (abitor) mentem suam, qua nihil homini dedit ipse Deus divinius. Itaque præclarum à majoribus accepimus morem rogandi judicis, si eum teneremus. Quæ salva fide facere possit. Hæc rogatio ad ea pertinet, quæ paulò ante dixi, honesta amico à judice posse concedi. Nam si omnia facienda sint, quæ amici velint, non amicitia

Commodandum amicis, sed usque ad aras.

Perorandæ, finiendæ. Malim equidem ad amplificationem, quam ad elephidrum numerum referre. Iudex quod salva fide præstare non possit, ne rogandus quidem est.

Damon &
Pythias, no-
bile par ami-
corum.

* Revertisse
ad diem.

Jaceat pro
negligatur.

tales, sed conjurationes putandæ sunt. Loquor autē de communibus amicitiiis: nam in sapientibus viris atque perfectis nihil potest esse tale. Damonem, & Pythiam, Pythagoreos, ferunt hoc animo inter se fuisse, cū eorum alteri Dionysius tyrannus diem necis destinavisset, & is, qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum causā postulavisset, vas factus alter ejus sistendi: ut si ille non * revertisset, moriendum esset sibi ipsi. Qui cū ad diem se recepisset, admiratus eorum fidem tyrannus, petivit, ut se in amicitiam tertiam adscriberet. Cū igitur id, quod utile videtur in amicitia, cum eo quod honestum est, comparatur; jaceat utilitatis species, valeat honestas. Cū autem in amicitia, quæ honesta non sunt, postulabuntur, religio, & fides anteponatur amicitiae. Et sic habebitur is, quem exquirimus, delectus officii.

In publicis consultationibus semper honestum falsa utilitate potius habendum, neque consilium ullum videri utile oportere, quod cum honesto pugnet. Atque hujus rei utramque in partem exempla.

In Corintho
delēda, falsa
utilitatis spe-
cies sefellit
Romanos:
nihil enim
utilior sit
quod crude-
liter.

Aegina insu-
la ē regione
Atticæ, Pyra-
us portus A-
thenarum.

* Petronius.

SED utilitatis specie in Republica sapissimè pec-
catur, ut in Corinthi disturbance nostrī. Duri-
us etiam Athenienses, qui sciverunt, ut Æginensis
(qui classe valebant) pollices præciderentur. Hoc
visum est utile: nimis enim imminebat propter pro-
pinqunitatem Ægina Piræo: sed nihil quod crudele,
utile. Est enim hominum naturæ (quam sequi de-
bemus) maxime inimica crudelitas. Male etiam po-
regrinos urbibus uti prohibent, eosque exter-
minant, ut * Penæus apud patres nostros, Papius
nuper. Nam esse pro cive, qui civis nō sit, rectum esse
non licere: quam tulerunt legem sapientissimi con-
sules Crassus & Scævola; usu verò urbis prohibere

peregrinos

peregrinos, sanè inhumanum est. Illam præclara, in quibus publicæ utilitatis species præ honestate continetur. Plena exemplorum est nostra Resp. cum sepe aliàs, tum maximè bello Punico secundo, quæ, Cannensi calamitate accepta, maiores animos habuit, quàm unquam rebus secundis. Nulla timoris significatio, nulla mentio pacis. Tanta vis est honestatis, ut speciem utilitatis obscuraret. Athenienses cum Persarum impetum nullo modo possent sustinere, statuerentque, urbe relicta, conjugibus, & liberis Træzene depositis, naves conscenderent, libertatemque Græciæ classe defenderent, * Cyrsilium quendam, suadentem ut in urbe manerent, Xerxémque reciperent, lapidibus obruerunt. Atque ille sequi utilitatem videbatur: sed ea nulla erat, repugnante honestate. Themistocles post victoriam ejus belli, quod cum Persis fuit, dixit in concione, se habere consilium Reip. salutare, sed id sciri opus non esse; postulavitque, ut aliquem populus daret, quicum communicaret. Datus est Aristides. Huic ille classem Lacedæmoniorum, quæ subducta esset ad Gytheum, clam incendi posse: quo facto, frangi Lacedæmoniorum opes necesse esset. Quod Aristides cum audivisset, in concionem magna expectatione venit, dixitque, perutile esse consilium quod Themistocles afferret, sed minimè honestum. Itaque Athenienses, quod honestum non esset, id ne utile quidem putaverunt totamque eam rem, quam ne audiverant quidem, autore Aristide repudiaverunt. Melius hi, quàm nos qui piratas immunes socios vectigales habemus. Maneat ergo, quod turpe sit, id nunquàm esse utile, ne tum quidem, cū id quod utile esse putes adipiscare. Hoc enim ipsum utile putare, quod turpe sit, calamitosum est. Piratis a se victis, aliquot millia per colonias divisit: in altero Campanorum agros distribuit.

Cannensi, i
Cannis vico
Apuliz, ubi
Paulus Ac-
milius fuit
cum innu-
merabili ci-
vium & soci-
orum Rom.
multitudine
caus.

Træzen in
Peloponne-
so, in sinu
Argolico,
quæ olim
Posidonia
dicta.

* Cyrsilium,
alii Lycidam
fuisse scribunt
Historia est
apud De-
mosthenem.

ἡ τὴν ἀνα-
στασίαν λέγει.

Sic accipien-
di erant qui
nunc tyranni
nostris
omnia, vel
turpissima
suadent,
modò quæ-
stiosa.

Gytheum
nobile nava-
le Lacedæm.
In altero
notam Pom-
peius, qui ex

In contractibus communibus, quæ formula honesti, & utilis. Fingit autem speciem quandam juris consultorum more, deque ea duos Stoicos diversa sentientes, quorum alter ad Stoicam rationem omnia fert, alter ex hominum consuetudine, & jure civili moderatur.

Sed incidunt (ut supra dixi) sæpe causæ, cum repugnare utilitas honestati videatur; ut animadvertendum sit, repugnétne planè, an possit cum honestate conjungi. Ejus generis hæ sunt quæstiones: Si (exempli gratiâ) vir bonus, ab Alexandria profectus Rhodum, magnum frumenti numerum advexerit in Rhodiorum inopia, & fame, summâque annonæ caritate: si idem sciat complures mercatores ab Alexandria solvisse, navésq; in cursu frumento onustas petentes Rhodum viderit, dicturûsne sit id Rhodiis, an silentio suum quamplurimo venditurus? Sapientem & bonum virum fingimus: de ejus deliberatione, & consultatione quærimus, qui celaturus Rhodios non sit, si id turpe judicet; sed dubitet, an turpe non sit. In ejusmodi causis aliud Diogeni Babylonio videri solet, magno & gravi Stoico, aliud Antipatro, discipulo ejus homini acutissimo. Antipatro, omnia patefacienda, ut ne quid omnino, quod venditor norit, emptor ignoret: Diogeni, venditoris quatenus jure civili constitutû sit, dicere vitium oportere, cætera sine insidiis agere: & quoniam vendat, velle quàm optimè vendere. Advexi, expesui, vendo meum non pluris, quàm cæteri, fortasse etiam minoris: Cum major est copia, cui sit injuria? Exortur Antipatri ratio ex altera parte; Quid agis? tute cum hominibus cōsulere debeas, & servire humanæ societati; eaque lege natus sis, ut ea habeas principia naturæ, quibus parere, & quæ semper sequi debeas, ut utilitas tua, communis utilitas sit, vicissim, &

Solvisseneutraliter, id est, navigasse.

Felices dialogos inter Diogenem & Antipatrum.

æque

æquæ cōmunis utilitas, tua sit; celabis homines, quid
 iis adsit cōmoditatis, & copiae? Respondebit Dioge-
 nes fortasse sic: Aliud est celare, aliud tacere: ne-
 que ego nunc te celo, si tibi non dico, quæ natura
 Deorum sit, quis sit finis bonorum; quæ tibi plus pro-
 desse cognita, quàm tritici utilitas. Sed non quic-
 quid tibi audire utile est, id mihi dicere necesse est.
 Immo verò (inquit ille) necesse est: siquidem memi-
 nisti esse inter homines naturā conjunctam societa-
 tem. Memini, inquit ille, sed num ista societas talis
 est, ut nihil suū cuiusque sit: Quod si ita est, ne ven-
 dendum quidem quicquid est, sed donandum. Vides
 in hac tota disceptione non illud dici: Quamvis
 hoc turpe sit, tamen, quoniam expedit, faciā: sed ita
 expedire, ut turpe non sit. Ex altera autem parte, ca-
 re, quia turpe sit, non esse faciendum. Vendat ædes
 vir bonus propter aliqua vitia, quæ ipse norit, cæte-
 ri ignorent: pestilentes sint, & habeantur salubres:
 ignoretur in omnibus * cubiculis apparere serpen-
 tes: malè materiata, ruinosæ: sed hoc præter do-
 minum nemo sciat. Quæro, si hoc emptoribus ven-
 ditor non dixerit, ædesq; vendiderit pluris multò
 quàm se venditurum putārit; num * id justè, an im-
 probè fecerit? Ille verò (inquit Antipater) impro-
 bè facit. Quid enim est aliud, erranti viam nō mon-
 strare (quod Athenis execrationibus publicis san-
 ctum est) si hoc non est: emptorem pati ruere, &
 per errorem in maximam fraudem incurrere? Plus
 etiam est, quàm viam non monstrare: nam est scien-
 tem in errorem alcerum inducere. Diogenes contrā.
 Nū te emere coegit, qui ne hortatus quidē est? Ille,
 quod non placebat proscripsit: tu, quod placebat,
 emisti. Quod si qui proscribunt villam bonā, (ut ipsi
 asserunt) benèq; edificatā, nō existimātur fefellisse,
 etiam si illa nec bona est, nec ædificata; ratione
 multo

* Quidam
 cubilibus le-
 gunt pro la-
 tebris.

* Alias, in-
 justè aut im-
 probè.

Publicæ ex-
 ecrationes
 Athenienfi-
 um in eos,
 qui viam er-
 ranti non
 monstrarent,
 Tabula re-
 rum vena-
 lium.

Præco autem
onarius.

multò minus, qui domum non laudarunt. Ubi enim
judicium emptoris est, ibi fraus venditoris quæ po-
test esse? Sin autem dictum non omne præstandum
est; quod dictum non est, id præstandum putas?
Quid verò est stultius, quàm venditorem ejus rei
quam vendat, vitia narrare? Quid autem tam absur-
dum, quàm, si domini jussu ita præco prædicet, Do-
mum pestilentem vendo? Sic ergo in quibusdam
causis dubiis ex altera parte defenditur honestas;
ex altera ita de utilitate dicitur, ut id, quod utile vi-
deatur, non modò facere honestum sit, sed etiam,
non facere turpe. Hæc est illa, quæ videtur utilium
fieri cum honestis sæpè, dissentio.

*Superiori altercationi Philosophorum suam interpo-
nit sententiam, omninò viro bono neq, simulandum esse
quicquam, neq, dissimulandum sui commodi causâ; et i-
am si mos, legesq, civiles quædam reticere non vetent.*

Aliud celare
aliud reti-
cere.

* *Quicquid
vis in omni.*

Turpe celandi
quod est,
turpius men-
tiri quod
non est.

QUæ dijudicanda sunt: non enim, ut quærere-
mus, exposuimus, sed ut explicaremus. Non i-
gitur videtur nec frumentarius ille Rhodius, nec hic
ædium venditor celare emptores debuisse. Neque
enim id est celare, cum quid reticeas, sed cum, quod
tu scias, id ignorare emolumenti tui causâ velis, eos,
quorum intersit id scire. Hoc autem celandi genus
quale sit, & cujus hominis, quis non videt? Certè
non aperti, non simplicis est, non ingenui, non iusti,
non viri boni: versuti potius, obscuri, astuti, fallacis,
malitiosi, calidi, veteratoris, vafri. Hæc tot, & alia
plura, nōne inutile est vitiorū subire nomina? Quod
si vituperandi sunt qui reticuerunt; quid de iis exi-
stimandum est, qui orationis vanitatem adhibue-
rant? Cujus Cannius, eques Romanus, homo nec
infacetus, & satis literatus, cum se Syracusas ori-
andi causâ, non negotiandi (ut ipse dicere solebat)

con-

contulisset, dicebat se hortulos aliquos velle emere, quò invitare amicos, & ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. Quod cum percrebuisset, Pythius ei quidam, qui argentariam facere Syracusis, dixit venales quidem se hortos non habere, sed licere uti Cannio (si vellet) ut suis: & simul ad cœnam hominem in hortos invitavit in posterum diem. Cum ille promississet, tum Pythius, ut argentarius qui esset, apud omnes ordines graciosus, piscatores ad se convocavit, & ab eis petivit, ut ante suos hortulos postera die piscarentur: dixitque quid eos facere vellet. Ad cœnam tempore venit Cannius: opiparè à Pythio* apparatus erat convivium. Cymbarum ante hortulos multitudo. Pro se quisque, quod ceperat, afferebat: ante pedes Pythii pisces abiciebantur. Tum Cannius, Quæso, inquit, quid est, ô Pythi? tantumne piscium? tantumne cymbarum? Et ille, Quid mirum, inquit? hoc loco est Syracusis quicquid est piscium, hîc aquatio, hac villa isti carere non possunt. Incensus Cannius cupiditate, contendit à Pythio, ut venderet. Gravatè ille primò. Quid multa? impetrat. Emit homo cupidus & locuples tanti, quanti Pythius voluit: & emit instructos, Nomina facit, negotium conficit. Invitat Cannius postridiè familiares suos. Venit ipse maturè, scalmum nullum videt. Quærit ex proximo vicino, num feriaz quædam piscatorum essent, quòd eos nullos videret. Nullæ (quòd sciam) inquit ille: sed hîc piscari nulli solent, itaq; heri mirabar, quid accidisset: stomachari Cannius: sed quid faceret? nondum enim Aquilius collega, & familiaris meus, protulerat de dolo malo formulas. In quibus ipsis, cum ex eo quæreretur, quid esset dolus malus, respondebat, cum esset aliud simulatum, aliud actum. Hoc quidem sanè luculentè, ut ab homine perito definiendi,

Fabula perquam amonâ, quo æstu Græculus Cannio imposuerit.

* Paratum

Gravatè, vel gravatim invitus & vix.

Nomina facit, debitorum se constituit.

Formulas juris regulas.

Quod dolo malo gestum est, id in integrum restitui oportet.

Circumscribere, circumvenire, circumducere.

* *Alias ple.*
Floria.

* *Alias Ple.*
zoria.

* *Alias ad-*
ditur.

Bona fidei
judicia.

Inter bonos
bene agier.

Verba sunt
solemnia,
quibus in
negotiis bo-
nz fidei ute-
bantur.

Novæ Scæv-
olæ in e-
mendo in-
tegritas.

Indicaretur,
id est, æsti-
maretur. Se-
mel, id est, ut
statim sum-
mum preci-
um eloque-
retur.

Simile est
vendere mi-
noris quàm
possis, & e-
mere plus
quam possis.

Ex Ennii
Medea.

* *Emisset.*

niendi. Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud simulantes. perfidi, improbi, malitiosi sunt. Nul- lum igitur factum eorum potest utile esse, cum sit tot vitiis inquinatum. Quod si Aquiliana definitio vera est ex omni vita simulatio, dissimulatioque tol- lenda est. Ita nec, ut emat melius, nec, ut vendat, quicquam simulabit, aut dissimulabit vir bonus. At- que iste dolus malus etiam legibus erat vindicatus, ut tutela xii. tabulis, & circumscriptio adolescenti- um lege * Latoria. & sine lege, judiciis, in quibus ex fide bona * agitur. Reliquorum autem judiciorum hæc verba maxime excellunt; In arbitrio rei uxoriæ, Melius, Æquius. In fiducia, Ut inter bonos bene agier. Quid ergo? aut in eo, quod melius, æquius est, potest ulla pars inesse fraudis: aut, cum dicitur, inter bonos bene agier, quicquam agi dolosè, aut malitiosè potest? Dolus autem n. alius simulatione, & dissimulatione (ut ait Aquilius) continetur. Tol- lendum est igitur in rebus contrahendis omne men- dacium: non licitatore venditor, nec, qui contra se liceatur, emptor opponet. Uterque si ad eloquen- dum venerit, non plus, quàm semel eloquetur. Q. quidem Scævola P. filius, cum postulasset, ut sibi fundus, cujus emptor erat, semel indicaretur, idque venditor ita fecisset, dixit se plus æstimare, addi- dit centum millia. Nemo est, qui hoc viri boni fuisse neget; sapientis, negant: ut etiam si minoris, quàm potuisset, * vendidisset. Hæc igitur est illa perniciēs, quod alios Bonos, alios Sapientes existimant. Ex quo Ennius: Ne quicquam sapere sapientem, qui sibi ipsi prodesse nequiret: Verè id quidem, si, quid esset prodesset mihi cum Ennio conveniret. Heca- tonem quidem Rhodium, discipulum Panætii, vi- deo in his libris, quos de officiis scripsit. Q. Tubero- ni differentem, Sapientis esse, nihil contra mores,

leges,

ges, instituta facientem, habere rationem rei familiaris. Neque enim solum nobis divites esse volumus, sed liberis, propinquis, amicis, maximèque Reipub. Singulorum enim facultates, & copias, di-
 citur sunt civitatis. Huic Scævola factum (de quo paulo antè dixi) placere nullo modo potest. Etenim omnino se negat facturum còpendii sui causa, quod non liceat. Huic nec laus maxima tribuenda est, nec gratia. Sed sive & simulatio, & dissimulatio dolus malus est: per paucae res sunt, in quibus dolus iste malus non versetur; sive vir bonus est is, qui prodest quibus potest, nocet nemini, rectè justum virum bonum non facillè reperiemus. Nunquam igitur est utile peccare, quia semper est turpe: Et quia semper est honestum, virum bonum esse; semper est utile. Et de jure quidem prædiorum sancitum est apud nos iure civili, ut in his vendendis vitia dicerentur, quæ nota essent venditori. Nā, cum ex duodecim tabulis vitis esset cautum, ea præstari, quæ essent lingua nuncupata: quæ qui inficiatus esset, dupli poenā subiret: Jurisconsultis etiam reticentiæ poenā est constituta. Quicquid enim inest prædio vitii, id statuerunt, venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, præstari oportere. Ut, cum in arce augurium Augures acturi essent, iussissentque Titum Claudium Centumalium, qui ædes in Cælio monte habebat, demoliri eas quarum altitudo officeret auspiciis: Claudius proscripsit insulam, vendidit: emit Publicus Calphurnius Lanarius. Huic ab Auguribus illud idem denunciatum est: itaque Calphurnius, cum demolitus esset, cognovissetque Claudium ædes postea proscriptas, quā in esset ab Auguribus demoliri iussus, ad arbitrium illum adegit, * quid sibi de ea re facere deberet, ex fide bona. M. Cato sententiā dixit, huic nostri Catonis pater. Ut enim ceteri ex patribus

Compendium, id est, lucrum.

Lingua nuncupata, veterum jurisprudentium sermo.

Id Claudio reticentiæ pro dolo malo damnata.

* Quicquid sibi dare facere oportet.

hic

Serviebant,
id est, debe-
bant servi-
tutem.
Rigor juris.
Urgebat id
est, preme-
bat.
Acquitas.

Quid inter
leges & Phi-
losophorum
dogmata.

* Sis bestiam
nec agis.

fichic, qui illud lumen progenuit, ex filio est no-
minandus. Is igitur iudex ita pronunciavit, cum in-
venundando rem eam scisset, & non pronunciasset
emptori damnum præstari oportere. Igitur ad fidem
bona statuit pertinere, notum esse emptori vitium
quod nō esset venditor. Quod si rectè iudicavit: non
rectè frumentarius ille, non rectè ædium pestilentia-
um venditor tacuit: sed huiusmodi reticentiæ iure
civili omnes comprehendendi non possunt: quæ autem
possunt, diligenter tenentur. M. Marius Grati-
dianus, propinquus noster, C. Sergio Oratæ vendiderat
ædes eas, quas ab eodem ipse paucis antè annis eme-
rat. Hæ Sergio serviebant: Sed hoc in mancipio Ma-
rius non dixerat. Adducta res in iudicium est. Ora-
tam Crassus, Gratiidianum defendebat Antonius.
Ius Crassus urgebat, quod vitium venditor non
dixisset; sciens, id oportere præstari; equitatem An-
tonius, quoniam id vitium ignotum Sergio non fu-
isset, qui illas ædes vendidisset, nihil fuisse necessa-
dici: nec eum esse deceptum, qui id, quod emerat,
quo jure esset, teneret. Quorsum hæc? ut illud in-
telligas, non placuisse majoribus nostris astus. Sed
aliter Leges, aliter Philosophi tollunt astutias: Le-
ges, quatenus manu tenere res possunt; Philosophi
quatenus ratione, & intelligentia. Ratio igitur hoc
postulat, ne quid insidiosè, ne quid simulatè, ne
quid fallaciter. Sūntne igitur insidiæ, tendere pla-
gas, etiamsi excitaturus non * sis, nec agiturus
ipsæ enim feræ, nullo insequente, sæpe incidunt
sic, tu cum ædes proseribas, tabulam tanquam pla-
gam ponas, domum propter vitia vendas, in eam a-
liquis incurrat imprudens. Hoc quanquam video
propter depravationem consuetudinis, neque mo-
re turpe haberi, neque aut lege sanciri, aut jure ci-
vili: naturæ tamen lege sancitum est. Societas est
enim

enim (quod etsi sæpe dictum est, dicendum tamen est sæpius) latissimè quidem, quæ pateat * omnium * *Hominum inter homines.* inter omnes; interior eorum, qui ejusdem gentis sunt; propior eorum, qui ejusdem civitatis. Itaque majores aliud jus gentiū, aliud jus civile esse voluerunt. Quod enim civile, non idem continud Gentium; quod autem Gentium, idem Civile esse debet. Sed nos veri juris, germanæq; justitiæ solidam, & expressam effigiem nullam tenemus; umbrâ & imaginibus utimur, easq; ipsas utinam sequeremur. Feruntur enim ex optimis * naturæ, & veritatis exemplis. Nam quanti verba illa? Uti ne propter te, fidemvè tuam captus, fraudatusnè sim; quàm illa aurea? Ut, inter bonos bonè agier oportet, & sine fraudatione. Sed qui sint boni, & quid sit. Bonè agier, magna quæstio est. Q. quidem Scævola, pontifex maximus, summam vim esse dicebat in omnibus his arbitriis, in quibus * adderetur, Ex fide bona; * *Aliis, agitur ex fide.* fideiq; bonæ nomen existimabat manare latissimè, &que versari in tutelis, societatibus, fiduciis, mandatis, rebus emptis, venditis, conductis, locatis, quibus vitæ societas continetur. In his magni esse judicis, statuere, præsertim cum in plerisque essent judicia contraria, quid quemq; cuiq; præstare oportere. Quocirca astutiæ tollendæ sunt, eaq; malitiæ, quæ vult quidem videri se esse prudentiam, sed abest ab ea, distatq; plurimum. Prudentia est enim beata in delectu bonorum, & malorum: malitia, si omnia, quæ turpia sunt, mala sunt, mala bonis antepone. Nec verò in prædiis solum jus civile ductum In mancipiis, id est, servis aut ancillis queri solet, an sanctus, an fugitivus, an furacius, natura, malitiam fraudemque vindicat: sed & in mancipiorum venditione, venditorum fraus omnis excluditur. Qui enim scire debuit de sanitate, de fuga, de turtis, præstat edicto Ædilium. Sed quid aliud est causa: Ex quo intelligitur, quoniam

niam juris natura fons sit, hoc secundum naturam esse, neminem id agere, ut ex alterius prædetur inscitia. Nec ulla perniciēs vitæ major inveniri potest, quàm in malitia simulatio intelligentiæ: ex quo illa innumerabilia nascuntur, ut utilia cum honestis pugnare videantur. Quotus enim quisque reperitur, qui impunitate & ignoratione omnium propostita abstinere possit injuriâ? Periclitemur (si placet) & in iis quidem exemplis, in quibus *peccari vulgus hominum fortasse non putat. Neque enim de sicariis, veneficis, testamentariis, furibus, peculatoribus hoc loco differendum est: qui non verbis sunt, & disputatione Philosophorum, sed vinculis, & carcere *fatigandi; sed hæc consideremus, quæ faciunt ii qui habentur boni. L. Minutii Basilii, locupletis hominis, falsum testamentum quidam è Græcia Romanam attulerunt: quod quò facilius obtinerent, scipserunt hæredes secum M. Crassum, & Q. Hortensium, homines ejusdem civitatis potentissimos, qui, cum illud falsum esse suspicarentur, sibi autem nullius essent conscii culpæ, alieni facinoris munusculum non repudiaverunt. Quid ergo? satin' hoc est, ut non deliquisse videantur? Mihi quidem non videtur: quanquam alterum amavi vivum, alterum non odi mortuum. Sed cum Basilii Marcum Satyrium, sororis filium, nomē suum ferre voluisset, eumque fecisset hæredem; hunc autem dico patronum agri Pyceni, & Sabini; (ô turpem notam temporum illorum!) non erat æquum principes *civis rem habere, ad Satyrium nihil præter nomen pervenire. Etenim si is, qui non defendit injuriam, neque propulsat à suis, cum potest, injustè facit, ut in primo libro differui: qualis habendus est is, qui non modò non repellit, sed etiam adjuvat injuriam? Mihi quidem etià veræ hæreditates, non honeste videntur, si

* Peccare.

* Alii castigandi.

Testamentum falsum.

Notati Crassus & Hortensius.

* Civitatis.

Hæredipe-
re turpes.

sint

et malitiosis blanditiis officiorum, non veritate, sed
 simulatione * acquiritur. Atqui in talibus rebus aliud * *Quæsitum*
 utile interdum, aliud honestum videri solet: falso.
 à eadem utilitatis, quæ honestatis, est regula: qui
 hoc non * præviderit, ab hoc nulla fraus aberit, nul- * *Alias per-*
 lum facinus. Sic enim cogitans; est illud quidem ho- *viderit.*
 nestum, verum hoc expedit; res à natura copulatas
 debet errore divellere; qui fons est fraudum, ma-
 ficiorum, scelerum omnium. Itaque si vir bonus
 habeat hanc vim, ut si digitis concrepaverit, possit in
 cupletum testamenta nomen ejus irrepere, hac vi
 non utatur, ne si explorarum quidem habeat, id om-
 nino neminem unquam suspicaturum. At si dares
 hanc vim M. Crasso, ut digitorum percussione hæres
 esset scriptus esse, qui revera non esset hæres; in-
 tro (mihi crede) saltaret. Homo autem justus, & is-
 tem sentimus virum bonum, nihil cuiquam, quod
 se transferat, detrahet. Hoc qui admiratur, is se,
 si sit vir bonus nescire fateatur. At verò si quis vo-
 lerit animi sui complicatam notionem evolvere, *Notionem*
 in se ipse doceat, eum virum bonum esse, qui profici- *formam, &*
 tibus possit; noceat nemini, nisi laceffitus injuriâ, *speciem*
 Quid ergo? hic non noceat, qui quodam quasi ve- *dicat.*
 ro perficiat ut veros hæredes moveat, in eorum
 eum ipse succedat? Non ergo faciat (dixerit quis)
 quod utile sit, quodque expediat? Imò intelligat,
 nihil nec expedire, nec utile esse, quod sit injustum.
 Hoc qui non didicerit, bonus vir esse non poterit.
 Fimbriam consularem, audiebam de patre nostro
 fuer, judicem M. Luctatio Pythiæ fuisse, Equitæ Ro-
 mano sanè honesto, cum is sponsonem fecisset, Ni
 bonus vir esset: Itaque ei dixisse Fimbriam, se illam
 eum nunquam judicaturum; ne aut spoliaret fama
 probatum hominē, si contrā judicasset; aut statuisse
 deretur, virum bonum aliquem esse, cum ea res in-

*Supini, &
 quibus loquar
 non liberera
 digiulo cre-
 pitantes
 quippiam
 significa-
 bant.*

*Notionem
 formam, &
 speciem
 dicat.*

*De patre,
 pro à patre
 iustificatus.*

*Exaggeratio
 est à Socrate
 ad Fimbriam,
 à Fimbria ad
 rusticos.*

Lusus genus
erat micatio
digitis re-
pentè motis.
Cic. de Divi-
natione.
Quid est e-
nim fors?
idem prope-
modum
quod micare
quod talos
jacere, quod
tesseras. Ci-
tat idem ad-
agium & in
secundo de
finib. lib.
Notatus
Marius, qui
consulatus
gratiâ ab of-
ficio reces-
serit.

* Duceret
Notatus
Gratidianus,
qui collega-
rum omnium
nem gratiam
ad se propriè
transulit.

numerabilib. officiis & laudib. cōtineretur. Huic igitur viro bono, quē Fimbria etiā, nō modò Socrates, noverat, nullo modo videri potest quicquā esse utile, quod nō honestū sit. Itaq; talis vir nō modò facere, sed nec cogitare quidem quicquā audebit, quod non audeat prædicare. Hæc, nonne est turpe dubitare Philosophos, quæ ne rustici quidem dubitent? à quibus natum est id, quod jam tritum est vetustate proverbium: cū enim fidem alicujus, bonitatemque laudāt, Dignum esse dicunt, quicum in tenebris miccs. Hoc quam habet vim, nisi illam: nihil expedire, quod non deceat etiam si id possis nullo refellente obtinere? Vidēsne igitur hoc proverbio, neq; Gygi illi posse veniam dari, neque huic, quem paulo ante fingebā digitorū percussione hæreditates omnium posse ad sese convertere? Vt enim, quod turpe est, id quamvis occultetur, tamē honestum fieri nullo modo potest: sic, quod honestum non est, id utile ut sit, effici non potest, adversante etiam & repugnante naturā. At enim, cū permagna præmia sunt, est causa peccandi. C. Marius, cū à spe Consulatus longè abesset, & jam septimum annum post præturā jaceret, neq; petiturus unquam Consulatum videretur; Q. Metellum, cujus legatus erat, summum virum, & civem, cū ab eo, Imperatore suo, Romam missus esset, apud populum Romanum criminatus est, bellū illū* producere: si se Consulem fecissent, brevi tempore aut vivum, aut mortuum Iugurtham se in potestatem populi Rom. redacturum. Itaque factus est ille quidem Consul, sed à fide, justitiāque discessit, qui optimum, & gravissimum civem, cujus legatus & à quo missus esset, in invidiam falsocrimine adduxerit. Nec noster quidē Gratidianus officio boni viri functus est tū cū Prætor esset, collegiumque Prætorū Tribuni plebis adhibuissent, ut res nū-

mar

maria de communi sententia constitueretur. Jactabatur enim temporibus illis nummus, sic, ut nemo posset scire, quid haberet. Conscripserunt communiter edictum cum poena, atque judicio, constitueruntque; ut omnes simul in rostra post meridiem descenderent, & ceteri quidem alius alio: Marius à subsellis in rostra recta: idque quod communiter compositum fuerat, solus edixit. Et ea res (si quæris) ei magno honori fuit. Omnibus vicis statuae factae sunt, ad eas thus & cerei. Quid multa? nemo unquam multitudini fuit charior. Hæc sunt quæ conturbant homines in deliberatione nonnunquam, cum id, in quo violatur æquitas, non habetur ita magnum: illud autem, quod ex eo paritur, permagnum videtur: ut Mario, præcipere collegis, & Tribunis plebis popularem gratiam, non ita turpe: consulem obeam rem fieri, quod tibi tunc proposuerat, valde utile videbatur. Sed omnium una regula est, quam cupio tibi esse notissimam: aut illud, quod utile videtur, turpe ne sit, aut si turpe est, ne videatur esse utile. Quid igitur? possuimusne aut illum Marium virum bonum judicare, aut tunc? Explica, atque excute intelligentiam tuam, ut videas, quæ sit in ea species, forma, & notio viri boni. Cadit ergo in virum bonum mentiri emolumentum causa, criminari, præcipere, fallere? Nihil profecto minus. Est ergo ulla res tanti aut commodum ultimum tam expetendum, ut viri boni & splendorem & nomen amittas? Quid est, quod asferre tantum utilitas ista, quæ dicitur, possit, quantum auferre, si boni viri nomen eripuerit, fidem, justitiamque detraxerit? Quid enim interest, utrum ex homine se converterat quis in belluam, an in hominis figura immanitatem gerat belluæ? Quid? qui omnia recta, & honesta negligunt, dummodo potentiam consequantur, nonne idem faciunt, quod is, qui etiam socerum

Explica, nam
superius com-
plicatam
dixit noti-
onem.

Multi iniqui, atque infideles regno, pauci sunt boni,
 Inquit Accius. At cui regno? quod à Tantalò, &
 Pelope proditum jure obtinebatur. Nam quanto
 plures ei regi putas, qui tum exercitu Pop. Rom. po-
 pulum ipsum Romanum oppressisset, civitatémque
 non modò liberam, sed etiam gentibus imperan-
 tem, servire sibi coegisset? Hunc tu quas conscientiae
 labe in animo centes habuisse? quæ vulnera? Cujus
 autem vita ipsi potest utilis esse, cum ejus vitæ ea
 conditio sit, ut, qui illam eripuerit in maxima & gra-
 tia futurus sit, & gloria? Quòd si hæc utilia non
 sunt quæ maximè videntur, quia plena sunt dede-
 coris ac turpitudinis; satis persuasum esse debet, ni-
 hil esse utile, quod non honestum sit. Quanquam
 id quidem, cum sæpe aliàs, tum Pyrrhi bello à C. Fa-
 bricio, Consule iterùm, & à senatu nostro judicatum
 est. Cum enim rex Pyrrhus Pop. Rom. bellum ultrò
 intulisset, cùmque de Imperio certamen esset cum
 Rege generoso ac potente, perfuga ab eo venit in
 castra Fabricii, eique est pollicitus, si præmium ei
 proposuisset, se, ut clàm venisset, sic clàm in Pyrrhi ca-
 stra rediturum, & eum veneno necaturum. Hunc Fa-
 bricius reducendum curavit ad Pyrrhum: idque e-
 us factum à Senatu laudatum est. Atque si speciem
 utilitatis, opinionémque quærimus, magnum illud
 bellum perfuga unus & gravem adversarium Impe-
 ri sustulisset: sed magnū dedecus, & flagitium, qui-
 um laudis certamen fuisset, eum non virtute, sed
 scelere superatum. Vtrum igitur utilius vel Fabri-
 cio, qui talis in hac urbe, qualis Aristides Athenis
 fuit; vel Senatui nostro, qui nunquam utilitatem à
 ignitate sejunxit armis cum hoste certare, an vene-
 re? Si gloriæ causâ Imperium expetendū est, scelus
 est, in quo non potest esse gloria: sin ipsæ opes ex-
 petuntur quoquo modo, non poterunt esse utiles cū
 infamia.

Historiæ à
 Pyrrhi medi-
 co epistolam
 Fabricio mis-
 sam narrant.

Turpis quo-
que nec uti-
lis L. Philip-
pi sententia.

Cato per-
strictus.

Turpis ora-
tio Cutionis,
Vincat utili-
tas.

infamia. Non igitur utilis illa L. Philippi. Q. filii
sententia: quas civitates L. Sylla, pecuniâ acceptâ,
ex Senatusconsulto liberavisset, ut hæc rursus vecti-
gales essent; neque his pecuniam, quam pro liber-
tate dederat, redderemus. Ei senatus est ascensus,
Turpe imperio. Piratarum enim melior fides, quàm
Senatus. At aucta vectigalia: Utile igitur. Quous-
que audebunt dicere, quicquid utile, quod non ho-
nestum? Potest autem ulli Imperio, quod gloria de-
bet fultum esse, & benevolentia sociorum, utile esse
odium, & infamia? Ego etiam cum Catone meo sæ-
pe dissensi: nimis enim mihi videbatur præ fractè æ-
rarium, vectigaliaque defendere; omnia publicanis
negare, multa sociis: cum in hos beneficii esse debe-
remus; cum illis sic agere, ut cum colonis nostris so-
leremus. Eoque magis, quod illa ordinum conjun-
ctio ad salutem Reipub. pertinebat. Malè etiam Cu-
rio, cum causam Transpadanorum equam esse dice-
bat: semper autem addebat, Vincat Utilitas. Poti-
ùs diceret, non esse æquam, quia non esset utilis
Reip. quam cum æquam esse diceret, non esse uti-
lem fateretur.

*Formulas aliquot; rogatiunculas colligit non ina-
mœnas, in quibus videtur aliud hortari utilitas, aliud
honestas.*

Plenus est sextus liber de officiis Hecatonisti-
um questionum: si tunc boni viri, in maxima cari-
tate annonæ, familiam non alere? In utramq; par-
tem disputat: sed tamen ad extremum, utilitate putat
officium dirigi magis, quàm humanitate. Quærit,
si in mari jactura facienda sit, equine pretiosi potius
jacturam faciat, quàm servuli vilis? Hic aliò res fa-
miliaris, aliò ducit humanitas. Si tabulam de nau-
fragio stultus arripuerit, extorquebuntne eam sapi-
ens,

ens si potuerit? Negat, quia sit injurium. Quid dominus navis, eripiétne suum? Minimè: non plus, quàm si navigantem in altum ejicere de navi velit, quia sua non sit. Quoad enim perventum sit eò, quò sumpta navis est, non domini est navis, sed navigantium. Quid si in una tabula sint duo naufragi, æ què sapientes, * sibi ne uterq; rapiat, an alter cedat alteri? Cedat verò; sed ei, cujus magis inter sit vel sua, vel Reip. causâ vivere. Quid, si hæc paria in utroq;? Nullum erit certamen, sed, quasi in sorte, aut * in dimicando victus, alteri cedat alter. Quid, si pater farina expilet, cuniculos agat in ærarium, indicétne id magistratibus filius? Nefas id quidem est: quin etiam defendat patrem, si arguatur. Non igitur patria præstabit omnibus officiis? Imò verò: sed ipsi patrie cōducit, pios habere cives in parentes. Quid, si tyrannidem occupare, si patriam prodere conabitur pater? silebitne filius? Imò verò obsecrabit patrem, ne id faciat: si nihil proficiet, accusabit: minabitur etiam: Ad extremum, si ad perniciem patriæ res spectabit, patriæ salutem anteponit saluti patris. Quærit etiam, si sapiens adulterinos nummos acceperit imprudens pro bonis, cū id rescierit soluturusne sit eos, si cui debeat, pro bonis? Diogenes ait Antipater negat: cui potius assentior. Qui vinum fugiens vendat sciens, debeātne dicere? Non necesse putat Diogenes: Antipater viri boni existimat, Hæ sunt quasi controversiæ in jure Stoicorum. In mancipio vendendo, dicendāne vitia? Non ea, quæ nisi dixeris, redhibeatur mancipium jure civili: sed hæc, mendacem esse, aleatorem, furacem, ebriosum: alteri dicenda videntur, alteri * non videntur. Si quis aurum vendens, aurichalchum se putet vendere, indicétne ei vir bonus aurum illud esse, an emat denario, quod sit mille denariū? Perspicuum est

Sumpta
conducta.

* Verus exemplar, sibi
uter rapiat.

* In micando.
Agere cuniculos, ut antè,
agere rimas.

Fugit, quod
duraturum
non sit.

Redhibitio,
cū venditor rem,
emptor pretium recipit,
verbum est
jurisconsultorum.

* Nec dicenda.

Aqua inter-
cus, quæ hy-
drops, aut
hydropisis.

est jam, & quid mihi videatur, & quæ sit inter eos Philosophos, quos nominavi, controversia. Pacta, & promissa semperne servanda sint, quæ nec vi, nec dolo malo (ut prætores dicere solent) facta sint? Si quis medicamentum cuipiam dederit ad aquam intercutem, pepigeritque; ne illo medicamento unquam postea uteretur: si eo medicamento sanus factus fuerit, & annis aliquot post inciderit in eundem morbum: nec ab eo, quicum pepigerat, impetret, ut item eo liceat uti: quid faciendum sit, cum sit is inhumanus, qui non concedat uti, nec ei quicquam fiat injuriæ? Vitæ, & salutis consulendum est, Quid? si quis sapiens rogatus sit ab eo, quicum hæredem faciat, cum ei testamento sestertium millies relinquatur, ut ante quam hæreditatem adeat, luce palam in foro saltet, idque se facturum promiserit quod aliter cum hæredem scripturus ille non esset: faciat quod promiserat ille, necne? Promisisse nollem, & id arbitror fuisse gravitatis: sed quoniam promisit, si saltare in foro turpe ducet, honestius mentietur si ex hæreditate nihil ceperit, quam si ceperit: nisi forte eam pecuniam in Reip. magnum aliquod tempus contulerit; ut vel saltare eum, cum patriæ consulturus sit, turpe non sit. Ac ne illa quidem promissa servanda sunt, quæ non sunt iis ipsis utilia, quibus illa promiseris. Sol Phaethonti filio (ut redeamus ad fabulas) facturum se esse dixit, quicquid optasset: optavit, ut in currum patris tolleretur: sublatus est, & atque is antequam constitit, ictu fulminis deflagravit. Quanto melius fuerat, in hoc, promissum patris non esse servatum? Quid? quod Theseus exegit promissum à Neptuno? cui cum tres optiones Neptunus dedisset, optavit interitum Hippolyti, filii sui, cum is patri suspectus esset de noverca: quo optato impetrato, Theseus in maximis fuit

luctibus

De Sole &
Phaethonte
filio.

* Atque quæ
constitit.

De Theseo
& Neptuno.

ductibus. Quid? Agamemnon cum devovisset Diana, quod in suo regno pulcherrimum natum esset illo anno, immolavit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius. Promissum potius non faciendū, quā tam tetrum facinus admittendum fuit: Ergo & promissa non facienda nonnunquam. Neque semper deposita reddenda sunt. Si gladium quis apud te satę mentis deposuerit, repetat insaniens: reddere, peccatum sit: non reddere, officium. Quid? si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patrię? reddasne depositum? Non credo: facies enim contra Remp. quę debet esse charissima. Sic multa, quę naturā honesta videntur esse, temporibus fiunt non honesta. Facere promissa, stare conventis, reddere deposita, commutata utilitate fiunt non honesta. Ac de iis quidem, quę videntur esse utilitates contra justiciam, simulatione prudentię, satis arbitror dictum. Sed quoniā à quatuor fontibus honestatis primo libro officia duxim?, in eisdem versabimur, cum docebimus ea, quę videntur esse utilia, neque sunt, quā sint virtutis inimica. Ac de Prudentia quidem, quam vult imitari Machiavellus: itēque de justitia (quę semper est utilis) disputatum est.

DE FORTITVDINE.

Reliquę sunt duę partes honestatis, quarum altera in animi excellentis magnitudine, & præstantia cernitur: altera in conformatione, & modulatione continentię, temperantię. Utile videbatur Ulyssi, ut quidam poetę Tragici prodiderunt: tam apud Homerum optimum autorem, talis de Ulyssē nulla suspicio est; sed insimulat eum tragedię simulatione insanię militiam subterfugere voluisse. Non honestum consilium. At utile (ut aliquis fortasse

De Agamemnone, & filia immolata.

Vlysses ne ad Trojam iret, furorem simulavit, agri proscissu sale serens. Palamedes odoratus illic astutiam filiam ejus, quā sulcus ducendus ē,

est. objecit.
Vlysses, arte
aratum sus-
pendit.

Itaque dete-
cta fraus.

Cujus rei
memor Vlysses,
postea
Palamedem
falso crimi-
natus op-
pressit.

Ex iragredia
quoniam se-
naris sunt.

* Quod ires.

ta esse dixerit) regnare, & Ithacæ vivere otiosè cum parentibus, cum uxore, cum filio. An ullum tu decus in quotidianis periculis, & laboribus cum tranquillitate hac conferendum putas? Ego verò istam contemnendam, & abjiciendam; quoniam, quæ honesta non sit, ne utilem quidem esse arbitror. Quid enim auditurum putas fuisse Vlysses, si in illa simulatione perseverasset? qui cum maximas res gesserit in bello, tamen hæc audivit ab Ajace:

Cujus ipse princeps jurisjurandi fuit,

Quod omnes scitis solus neglexit fidem:

Furere assimulavit, ne coiret, institit.

Quod ni Palamedis perspicax prudentia

Istius percepisset malitiosam audaciam,

Fidei sacratae jus perpetuò falleret.

Illi verò non modò cum hostibus, verum etiam cum fluctibus, id quod fecit, dimicare melius fuit, quàm deserere consentientem Græciam ad bellum Barbaris inferendum. Sed dimittamus & fabulas, & externa: ad rem factam, nostramque veniamus. M. Attilius Regulus, cum consul iterum in Africa ex insidiis captus esset, duce Xantippo Lacædemonio, imperatore autem patre Annibalis, Hamilcare, juratus missus est ad Senatum, ut, nisi redditi essent Poenis captivi nobiles quidam, rediret ipse Carthaginem: is cum Romam venisset, utilitatis speciem videbat, sed eam (ut res declarat) falsam judicavit: quæ erat talis, manere in patria, esse domi suæ cum uxore, cum liberis; quam calamitatem accepisset in bello, communem fortunæ bellicæ judicante tenere Consularis dignitatis gradum. Quis hæc neget esse utilia? Quid censes? Magnitudo animi & fortitudo negat. Num locupletiores quæris autores? Harum enim est virtutum proprium, nil extimescere, omnia humana despiciere; nihil, quod homini ac-
cidere

cidere possit intolerandum putare. Itaque quid fecit? In Senatum venit, mandata exposuit: sententiamne diceret, recusavit: quamdiu jurejurando hostium teneretur, non esse se Senatorem. Atque illud etiam (ô stultum hominem, dixerit quispiam, & repugnantem utilitati suæ;) reddi captivos, negavit esse utile: illos enim adolescentes, & bonos duces esse, se jam confectum senectute. Cujus cum valuisse autoritas, captivi retenti sunt, ipse Carthaginem rediit: neque eum charitas patriæ retinuit, nec suorum. Neque verò tum ignorabat, se ad crudelissimū hostem, & ad exquisita supplicia proficiscis, sed jusjurandum conservandū putabat. Itaque tum, cum vigilando necabatur, erat in meliori causa quàm si domi senex, captivus, & perjurus Consularis remansisset. At stultè, qui non modò non censuerit captivos remittendos, verum etiam dissuaserit. Quomodò stultè? etiamne si Reip. conducebat? Potest autè, quod inutile Reip. sit, id cuiquā civi utile esse? Pervertunt homines ea, quæ sunt fundamenta naturæ, cum utilitatem ab honestate sejungunt. Omnes enim expetimus utilitatē, ad eāque rapimur, nec facere aliter ullo modo possumus. Nam quis est, qui utilia fugiat? aut quis potius, qui ea non studiosissimè persequatur? Sed quia nusquam possumus, nisi in laude, decore, honestate utili reperire, propterea illa prima, & summa habemus: utilitatis nomen non tam splendidū, quàm necessariū ducimus. Quid est igitur, dixerit quis in jurejurando? Num iratum timeamus Iovem? At hoc quidem commune est omnium Philosophorum, non eorum modò, qui Deum nihil habere ipsum negotiū dicunt, & nihil exhibere alteri: sed eorum etiam, qui Deum semper agere aliquid, & moliri volunt, nunquam nec irasci Deum, nec nocere. Quid autem iratus Iupiter plus nocere

Minima de
malis eli-
genda.
Eclipsis usi-
tata in ser-
monibus
vulgo usur-
patis.

Iusjurandi.

Fides in Ca-
pitolio Iovi
proxima.

Certe con-
cedentis.

nocere potuisset, quàm nocuit sibi ipse Regulus? Nulla igitur vis fuit religionis, quæ tantam utilitatē perverteret. Anne turpiter faceret? Primum, minima de malis. Nam igitur tantum mali turpitudine ista habebat, quantum ille cruciatus? Deinde illud etiam apud Accium, Fregisti ne fidem? Neque dedi, neque do infideli cuiquam. Quanquam ab impio Rege dicitur, luculentè tamen dicitur. Addunt etiam quemadmodum nos dicamus, videri quædam utilia, quæ non sint: sic se dicere, videri quædam honesta, quæ non sint: ut hoc ipsum videtur honestum, conservandi iurisjurandi causâ ad cruciatum revertisse: sed sit non honestum, quia, quod per vim hostium esset actum, ratum esse non debuit. Addunt etiam quicquid valde utile sit, id fieri honestum, etiam si antea non videretur. Hæc ferè contra Regulum. Sed prima videamus. Non fuit Jupiter metuendus, ne iratus noceret, quia neque irasci solet, neque nocere. Hæc quidem ratio non magis contra Regulum, quàm contra omne iusjurandum valet. Sed in iurejurando, non qui metus, sed quæ vis sit, debet intelligi. Est enim iusjurandum affirmatio religiosa. Quod autem affirmatè, quasi Deo teste, promiseris, id tenendum est, jam enim non ad iram deorum, quæ nulla est; sed ad justitiam & ad fidem pertinet. Nam præclare Ennius: O fides alma, apta pinnis, & iusjurandum Iovis! Qui igitur iusjurandum violat, is fidem violat: quam in Capitolio vicinam Jovis Opt. Max. (ut in Catonis oratione est) majores nostri esse voluerunt. At enim ne iratus quidem Jupiter plus Regulo nocuisset, quàm sibi nocuit ipse Regulus. Certè si nihil malum esset, nisi dolere: Id autem non modò non summum malum, sed ne malum quidem esse, maxima autoritate Philosophi affirmant. Quorum quidem testem non me-
diocrem,

diccrem, sed haud scio an gravissimum, Regulum nolite (quæso) vituperare. Quem enim locupletiorē quærimus, quàm principem Po. Ro. qui retinendi officii causa, cruciatum subierit voluntarium? Nam, quod aiunt, Minima de malis, id est, ut turpiter potius, quàm calamitosè: an est ullum majus malum turpitudine? Quæ, si in deformitate corporis habeat aliquid offensionis, quanta illa depravatio, & scditas turpificati animi debet videri? Itaque, nervosius qui ista disserunt, solùm audent malum dicere id, quod turpe sit: qui autem remissius, hi tamen non dubitant summum malum dicere. Nam illud quidem. Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam: Idcirco rectè à poeta dicitur, quia, cum tractaretur Atreus, personæ serviendum fuit. Sed si hoc sibi sumunt, Nullam esse fidem, quæ infideli data sit: videant, ne quærat latebra perjurio. Est autè jus etià bellicū, fidēsque jurisjurandi sæpe hosti servanda. Quod enim ita juratū est, ut mens deferētis conciperet fieri oportere, id observandum: quod aliter, id si non feceris, nullum perjurium est. Ut, si prædonibus pactum pro capite pretium non attruleris, nulla fraus est, ne si juratus quidem id non feceris. Nam pirata non est ex perduellium numero designatus, sed communis hostis omnium. Cum hoc nec fides esse debet, nec jusjurandum commune. Non enim, falsum jurare, pejerare est: sed, quod ex animi tui sententia juraveris, sicut verbis concipitur, (more nostro) id non facere, perjurium est. Scitè enim Euripides,

Juravi linguā, mentem injuratam gero.

Regulus verò non debuit conditiones, pactionesque bellicas, & hostiles perturbare perjurio: cum justo enim & legitimo hoste res gerebatur, adversus quem & totum jus faciale, & multa sunt jura communia.

Quod

Nervosius, ut
Stoici: Remissius, ut
Peripatetici.

* Hinc.

Iustis hostibus pacta præstanda, latronibus nihil oportet.

Quid pejerare.

In Hippolyto coronato.

ἡ γλαῦρος -
μυῖς, ἡ δὲ
φύλαξ ἀνίσταται

τ. 6.

Rom. exercitus in Caudinis furcis sub jugum missus a Samnitibus.

Quod ni ita esset, nunquam claros viros Senatus victos hostibus dedidisset. At verò T. Veturius, & Spurius Posthumius, cum iterum consules essent, quia, cum malè pugnatum apud Caudium esset, legionibus nostris sub jugum missis, pacem cum Samnitibus fecerant, dediti sunt his: in jussu enim populi, Senatusque fecerant. Eodemque tempore T. Numitius, Q. Æmilius, qui tum tribuni plebis erant, quod eorum auctoritate pax erat facta, dediti sunt, ut pax Samnitum repudiaretur. Atque hujus deditionis ipse Posthumius, qui dedebatur, suator, & auctor fuit. Quod idem multis annis post C. Mancinus, qui, ut Numantinis, quibuscum sine Senatus auctoritate foedus fecerat, dederetur, rogationem suavit eam, quam Lucius Furius & Sextus Artilius ex Senatusconsulto ferebant: quam acceptam, est hostibus deditus. Honestum hic, quam Q. Pompeius, quo, cum in eadem causa esset, deprecante, accepta lex non est, Hic ea, quam videbatur utilitas, plus valuit, quam honestas. Apud superiores utilitatis species falsa, ab honestatis auctoritate superata est. At non debuit ratum esse, quod erat actum per vim. Quasi verò forti viro vis possit adhiberi. Cur igitur ad Senatum proficiscebatur, cum præsertim de captivis dissuasurus esset? Quod maximum in eo est, id reprehenditis. Non enim suo judicio stetit, sed suscepit causam, ut esset judicium Senatus: cui nisi ipse auctor fuisset, captivi profecto Pœnis redditi essent, ita incolumis in patria Regulus restitisset. Quod quia patriæ non utile putavit, idcirco honestum sibi & sentire illa, & pati credidit. Nam (quod aiunt) quod valdè utile sit, id fieri honestum: imò verò esse, non fieri. Est enim nihil utile, quod idcirco non honestum: nec quia utile, honestum: sed quia honestum, utile. Quare ex multis mirabilibus ex

haud facile quis dixerit hoc exemplo aut laudabili-
us aut praestantius. Sed ex tota hac laude Reguli,
unum illud est admiratione dignum, quod captivos
retinendos censuerit. Nam quod rediit, nobis * nunc
mirabile videtur: illis quidem temporibus aliter
facere non potuit. Itaque ista laus non est hominis,
sed temporum. Nullum enim vinculum ad astrin-
gendam fidem jurejurando majores arctius esse vo-
luerunt. Id indicant leges in Duodecim tabulis,
indicant sacra, indicant foedera, quibus etiam cum
hoste devincitur fides: indicant notationes, animad-
versionesque Censorum, qui nulla de re diligentius,
quam de jurejurando judicabant. L. Manlio, Auli
filio, cum dictator fuisset, M. Pomponius Tribunus
plebis diem dixit, quod is paucos sibi dies ad dicta-
toram gerendam addidisset: criminabatur etiam;
quod Titum filium, qui postea est Torquatus appel-
latus, ab hominibus relegasset, & ruri habitare jus-
sisset. Quod cum audisset adolescens filius, negotium
exhiberi patri; occurrisse Romam; & prima luce
Pomponii domum venisse dicitur. Cui cum esset
nunciatum, quod illum iratum allaturum ad se ali-
quid contra patrem arbitraretur, surrexit e lectulo,
remotisq; arbitris, ad se adolescentem jussit venire.
At ille, ut ingressus est, confestim gladium distin-
xit, juravitque se illum statim interfecturum, nisi
juszurandum sibi dedisset, se patrem missum esse fa-
cturum. Juravit hoc terrore coactus Pomponius: rem
ad populum detulit: docuit, cur sibi a causa desistere
necesse esset. Manlium missum fecit; tantum tempo-
ris illis juszurandum valebat. Atque hic T. Man-
lius est, qui ad Anienem Gallo, quem ab eo provo-
catus occiderat, torque detracto, cognomen inve-
nit; cujus tertio Consulatu Latini ad Vesperim fusi,
fugati; Magnus vir imprimis, & qui nuper in-

* Non.

Quanta
antiquitas
juszurandi
religio.

Pomponius
juszurandum
etiam metu
extortum
praestandum
putavit.

Torquatus
cognomen.

Indulgens
in patrem,
quem acer-
bum in se, sic
tamen ama-
vit, idem fi-
lium securi
percussit.

dulgens in patrem; idem acerbus, & severus in fili-
um. Sed ut laudandus Regulus in conservando ju-
rejurando; sic decem illi quos post Cannensem pug-
nam juratos ad Senatum misit Annibal, se in ca-
stra redituros ea, quorum potiri erant Poeni, nisi de-
redimendis captivis impetravissent, si non redie-
runt, vituperandi. De quibus non omnes uno modo.
Nam Polybius, bonus autor imprimis, scribit, ex de-
cem nobilissimis, qui tum erant missi, novem rever-
tisse, à Senatu re non impetrata: unum ex decem,
qui paulo postquam egressus erat è castris, rediisset,
quasi aliquid esset oblitus, Romæ remansisset. Reditu
enim in castra liberatum se esse jurejurando inter-
pretabatur: non rectè. Fraus enim distringit, non
dissolvit perjurium. Fuit igitur stulta calliditas per-
versè imitata prudentiam. Itaque decrevit senatus,
ut ille veterator, & callidus, victus ad Annibalem
duceretur. Sed illud maximum: octo hominum mil-
lia tenebat Annibal, non quos in acie cepisset, aut
qui periculo mortis diffugissent, sed qui relictì in ca-
stris fuissent à Paulo, & Varrone consulibus. Eos
Senatus non censuit redimendos, cum id parvâ pe-
cuniâ fieri potuisset: ut esset iustum militibus no-
stris, aut vincere, aut emori. Qua quidem re audita,
fractum animum Annibalis scripsit idem, quod à Se-
natus, populusque Romanus, rebus afflictis, tam ex-
celso animo fuisset. Sic honestatis comparatione, ea
que videntur utilia, vincuntur. * Acilius autem ille,
qui Græcè scripsit historiam, plures, ait fuisse, qui
in castra revertissent, eadem fraude, ut jurejurando
liberarentur, eosque à Censoribus, omnibus igno-
miniis notatos. Sit jam hujus loci finis. Perspicu-
um est enim ea, quæ timido animo, humili, demisso
fractoque fiant, (quale fuisset Reguli factum, si aut
de captivis, quod ipsi opus esse videtur, non
quod

* Acilius.

quod Reipub. consuiſſet, aut domi remanere voluiſſet) non eſſe utilia, quia ſunt flagitioſa, ſæda & turpia.

DE TEMPERANTIA.

R Eſtat quarta pars, quæ decore, moderatione, modèſtia, continentia, temperantia continetur.

Poteſt igitur qui quam utile eſſe, quod ſit huic ta-

lumi virtutum Choro contrarium? Atqui ab Ariſtip-

po Cyreniaci, atque Annicerii Philoſophi nomina-

ti, omne bonum in voluptate poſuerunt: virtutem-

que cenſuerunt ob eam rem eſſe laudandam, quod

efficiens eſſet voluptatis. Quibus obſoletis, floret E-

picurus; ejuſdem ferè adjuſor, autórque ſententiæ,

cum his, velis equiſque (ut dicitur) ſi honeſtatem

tueri, ac retinere ſententia eſt, decertandum eſt.

Nam ſi non modò utilitas, ſed vita omnis beata, cor-

poris firma conſtitutione, ejuſque conſtitutionis lpe

explorata (ut à Metrodoro ſcriptum eſt) continetur

certè hæc utilitas, & quidem ſumma (ſic enim cen-

ſent) cum honeſtate pugnabit. Nam ubi primùm

prudentiæ locus dabitur? An ut conquirat undique

ſuavitates? Quàm niſer virtutis famulatus, ſervi-

entis voluptati? Quod autem munus prudentiæ?

An legere intelligenter voluptates? Fac nihil iſto

eſſe jucundius; quid cogitari poteſt turpius? Jam,

qui dolorem ſummum malum dicat, apud eum queni

habet locum fortitudo, quæ eſt dolorum, laborumq;

contemptio? Quamvis enim multis in locis dicat

Epicurus (ſicut hic dicit) ſatis fortiter de dolore; ta-

men ponid ſpectandum eſt, quid dicat, ſed quid con-

ſentaneum? Et ei dicere, qui bona voluptate terri-

averit, mala dolore: ut ſi illum audiam de cont-

inentia, & temperantia dicit ille quidem multa mul-

Cyreniaci
Epicurei ab
Ariſtippo
Cyreniaco.
Annicerii ab
Anniciere,
qui priorem
ſectam e-
mendavit.
Obſoletis, id
eſt, obſcura-
tis. Velis e-
quiſque pro-
verbialiter.

Aqua hæret.

De finibus
bonorum &
malorum.

his locis : sed aqua hæret, ut aiunt : Nam quí potest Temperantiam laudare is, qui ponat summum bonum in voluptate ? est enim Temperantia libidinum inimica : libidines autem confectatrices voluptatis. Atque in his tamen tribus generibus, quoquo modo possunt, non incallidè tergiversantur. Prudentiam introducunt, scientiam suppeditantem voluptates, depellentem dolores. Fortitudinem quoque aliquo modo expediunt, cum tradant, rationem negligendæ mortis, perpetiendique doloris. Etiam temperantiam inducunt, non facillimè illi quidem, sed tamen quoquo modo possunt. Dicunt enim voluptatis magnitudinem doloris detractioe fieri. Iustitia vacillat, vel jacet potius, omnesque ex virtutes, quæ in communitate cernuntur, & in societate generis humani. Neq; enim bonitas, nec liberalitas, nec comitas esse potest, non plus, quàm Amicitia, si hæc non per se expetantur, sed ad voluptatem, utilitatemve referantur. Conferamus igitur in pauca. Nam ut utilitatem nullam esse docuimus, quæ honestati esset contraria : sic omnem voluptatem dicimus honestati esse contrariam. Quo magis reprehendendos Calliphonem, & Dinomachum iudico, qui se dirempturos controversiam putaverunt, si cum honestate voluptatem, tanquam cum homine pecudem, copulavissent. Non recipit istam conjunctionem honestas : aspernatur, repellit : Nec verò finis bonorum & malorum, qui simplex esse debet ex dissimilibus rebus misceri, & temperari potest. Sed de hoc hætenus : magna enim res, alio loco pluribus verbis disputata. Nunc ad propositum. Quem admodum igitur, si quando ea, quæ videretur utilis, honestati repugnat, dijudicanda res sit, satis est supra disputatum. Sin autem speciem utilitatis cuius voluptas habere dicatur, nulla potest esse ei cum honestate.

neſtate conjunctio. Nam ut tribuamus aliquid vo-
luprati, condimenti fortasſe non nihil, utilitatis certè
nihil habebit.

PERORATIO OPERIS.

HAbes à patre munus, Marce fili, mea quidem
ſententia magnum; ſed perinde erit, ut accepe-
ris, quanquam & hi tibi tres libri inter Cratippi
commentarios, tanquam hospites, erunt recipiendi.
Sed ut ſi ipſe veniſſem Athenas (quod quidem eſſet
factum, niſi me è medio curſu clara voce patria re-
vocaſſet) aliquando me quoque audires: ſic, quoni-
am his voluminibus ad te profecta vox mea eſt, tri-
bues his, temporis quantum poteris: poteris autem
quantum voles. Cùm verò intellexero, te hoc ſci-
entiz genere gaudere, tum & præſens tecum pro-
cediam (ut ſpero) &, dum aberis, abſens loquar.
Vale igitur, mi Cicero, tibiſque perſuade, te mihi qui-
dem eſſe chariſſimum: ſed multò fore chariorem, ſi
alibus * monumentis, præceptiſque lætabere.

* Al. leg. mo-
nitis & me-
lius.

Marci Tullii Ciceronis libri tertii de

Officiis ſinis.

K 3

M. T.

M. T. CICERONIS LÆLIUS, SIVE DE AMICITIA
DIALOGUS AD

T. Pomponium
Atticum.

PRÆFATIO.

Lælius Scævola Augur
volæ Auguris, & Fannii
socer.

Toga viriles
mores exi-
gebat.

Scævola
pontifex.
Hemicyclis
cathedra
modum me-
dii circuli
Pomponius
Atticus.
P. Sulpitius
& Q. Pom-
peius, quo-
rum alter
tribunus, al-
ter vero
consul fuit.

Quintus Mutius Augur Scævola multa nar-
rare de C. Lælio, socero suo, memoriter, &
jucundè solebat, nec dubitare illum in om-
ni sermone appellare Sapientem. Ego autem
patre, ita eram deductus ad Scævola, cum pra-
vili toga, ut quoad possem, & liceret, à senis late-
re nunquam discederem. Itaque multa ab eo pro-
deutor disputata, multa etiam breviter, & con-
modè dicta, memoriæ mandabam, serisque stu-
debam ejus prudentiâ ductior. Quo mortuo,
ad Pontificem Scævola contuli, quem unum mo-
stræ civitatis & ingenio, & industria præstantissi-
mum audeo dicere. Sed de hoc aliàs: nunc redeo
Augurem. Cum sæpe multa narraret, tum memini
domi in hemicyclo sedentem (ut solebat) cum
ego essem unâ, & pauci admodum familiares,
cum sermonem illum incidere, qui tum ferè nullo
erat in ore. Meministi enim profectò (ut opinor)
Attice, & eo magis, quòd P. Sulpitio utebare mi-
tum, cum is tribunus Pleb. capitali odio à Q. Pom-
peio qui tum erat consul, dissideret, quicum conjun-
ctissimè, & amantissimè vixerat, quanta hominum
esset vel admiratio, vel querela. Itaque tum Scævola
cum in eam ipsam mentionem incidisset, exposuit
nobis sermonem Lælii de amicitia, habitum ab illo
secum, & cum altero genere C. Fannio Marci filio
paucis diebus post mortem Africani. Cujus disputa-

tione

tionis sententias memoriae mandavi, quas in hoc libro exposui meo arbitratu. Quasi enim ipsos introduxi loquentes, ne inquam, & inquit, sæpius interponeretur. Atque idē feci, ut tanquam à præsentibus coram haberi sermo videretur. Cum enim sæpē mecum ageres, Attice, ut de amicitia scriberem aliquid, digna mihi res, tum omnium cognitione, tum nostra familiaritate, visa est: itaque feci non invitus, ut prodessem multis tuo rogatu. Sed ut in Catone majore feci (qui est scriptus ad te de Senectute) Catonem induxi senem disputantem, quia nulla videbatur aptior persona, quæ de illa ætate loqueretur, quàm ejus, qui & diutissimè senex fuisset, & in ipsa senectute præ cæteris floruisset: sic cum accepissemus à patribus maximè memorabilem C. Lælii & P. Scipionis familiaritatem fuisse; C. Lælii persona visa est idonea mihi, quæ de amicitia ea ipsa differeret quæ disputata ab eo meminisset magister meus Scævola. Genus autem hoc sermonum, positum in hominum veterum autoritate, & eorum illustrium, plus (nescio quo pacto) videtur habere gravitatis. Itaque ipse mea legens, sic afficior interdum, ut Catonem, non me loqui existimem: Sed ut tum ad senem senex de senectute, sic in hoc libro ad amicum amicissimus de Amicitia scripsi. Tum est Cato locutus, quo erat nemo fere senior temporibus illis, nemo prudentior: Nunc Lælius & sapiens (sic enim est habitus) & amicitiae gloria excellens, de amicitia loquitur. Tu velim à me animum parumper avertas. Lælium loqui ipsum putes. C. Fannius, & Q. Mutius ad socerum veniunt post mortem Africani; ab his sermo oritur: respondet Lælius, cujus tota disputatio est de amicitia: quam legens tu ipse cognosces. FAM. Sunt ista vera, Læli: nec enim melior vir fuit Africano quisquam, nec clarior: sed existimare

Cato major,

C. Lælii & P. Scipionis familiaritas Plus habet gravitatis sermo positus in autoritate veterum & illustrium virorum.

Acilius.

Septem
Græciæ sa-
pientes.
Socrates
Apollinis
oraculo sa-
pientissimus
iudicatus.

Commenta-
rii.

debes, omnium oculos in te esse coniectos; unum te sapientem, & appellant, & existimant: tribuebatur hoc modo M. Catoni. Scimus L. Acilium apud patres nostros appellatum esse sapientem; sed uterque alio quodam modo: Acilius, quia prudens esse in iure civili putabatur; Cato, quia multarum rerum usum haberet, multaque ejus & in Senatu & in foro vel provisæ prudenter, vel acta constanter, vel responsa acutè ferebantur: propterea quasi cognomen jam habebat in senectute sapientis. Te autè alio quodam modo dicunt, non solum naturâ, & moribus, verum etiam studio, & doctrinâ esse sapientem: nec sicut vulgus, sed ut eruditi solent appellare sapientem: qualem in reliqua Græcia neminem. Nam qui septem appellantur, eos, qui ista subtilius quærent in numero sapientum non habent. Athenis unum accepimus, & eum quidem etiam Apollinis oraculo sapientissimum iudicatum. Hanc esse in te sapientiam existimant, ut omnia tua in te posita esse ducas, humanosque casus virtute inferiores esse putes. Itaque ex me quærent credo, & ex hoc item Scævola, quonam pacto mortem Africani feras, eoque magis quòd his proximis Nonis, cum in hortos D. Bruti Auguris, commentandi causâ (ut assolet) venissemus, tu non affuisti, qui diligentissimè semper illum diem & illud munus solitus es obire. SCÆVOLA. Quærent quidem, C. Læli, multi, ut est à Fanio dictum; sed ego id respondeo, quod animadverti te, dolorem, quem acceperis cum summi viri, tum antantissimi morte, ferre moderatè, nec potuisse non commoveri, nec fuisse id humanitatis tuæ. Quòd autem his Nonis in nostro collegio non affuisses, valetudinem causam, non mœstitiam fuisse. LÆLIUS. Rectè tu quidem, Scævola, & verè. Nec enim ab isto officio, quod semper usurpavi cum vale-

rem,

em, abduci incommodo meo debui; nec ullo casu
 arbitror hoc constanti homini posse contingere, ut
 illa intermissio fiat officii. Tu autem, Fanni, qui
 nihil tantum tribui dicis, quantum ego nec agnosco,
 nec postulo, facis amicè; sed (ut mihi videris) non
 rectè judicas de Catone. Aut enim nemo (quod
 quidem magis credo) aut si quisquam, ille sapiens
 sit. Quomodo enim (ut alia omittam) mortem
 tulit? Memineram Paulum, videram Caium; sed
 nec comparantur Catoni, maximo, & spectato
 ri; Quamobrem cave Catoni anteponas ne istum
 quidem ipsum, quem Apollo (ut ais) sapientissimum
 indicavit; Hujus enim facta, illius dicta laudantur.
 Me autem (ut jam cum utroque loquar) sic ha-
 bere. Ego si Scipionis desiderio me moveri ne-
 cem, quàm id rectè faciam, viderint sapientes, sed
 rectè mētiar. Moveor enim tali amico orbatus, qua-
 (ut arbitror) nemo unquam erit; & ut confirmare
 possum, nemo certè fuit. Sed non egeo medicinā,
 & ipse consolor, & maximè illo solatio, quod eo
 rore careo, quo amicorum decessu, plerique ang
 iunt. Nihil enim mali accidisse Scipioni puto;
 mihi accidit, si quid accidit. Suis autem incommodis
 aviter ang, non amicum, sed seipsum amantis est.
 Cum illo verò quis negat actum esse præclare?
 Nisi enim (quod ille minimè putabat) immorta-
 tem optare vellet; quid non est adeptus, quod
 mini fas esset optare? Qui summam spem civium,
 iam de eo jam puero habuerant, continuo ado-
 lescens incredibili virtute superavit; qui consulatum
 tulit nunquam, factus est Consul bis; primùm antè
 opus, iterum sibi suo tempore. Reipub. penè se-
 ; qui duabus urbibus everfis, inimicissimis huic
 perio; non modò præsentia, verùm etiam futu-
 bella delevit. Quid dicam de moribus facillimis?

Scipionis
 laus.

de

Scipionis
mors à tota
Roma de-
plorata.
* Nunc.

Quod anima
sic immorta-
lis.

de pietate in matrem? liberalitate in sorores? boni-
tate in suos? justitia in omnes? Hæc nota sunt vobis.
Quàm autem civitati charus fuerit, mœnore funeris
indicatum est. Quid igitur hunc paucorum anno-
rum accessio juvare potuisset? Senectus enim quam-
vis non sit gravis (ut memini Catonem uno anno
antèquàm mortuus est, mecum & cum Scipione dis-
serere) tamen aufert eam viriditatem, in qua etiàm
* tunc erat Scipio. Quamobrem vita quidem talis
fuit, vel fortuna, vel gloria, ut nihil posset accedere.
Moriendi autem sensum celeritas abstulit: de quo
genere mortis difficile dictu est. Quid homines su-
spicentur, videtis: hoc tamen verè licet dicere, P.
Scipioni, ex multis diebus, quos in vita celeberrimos
latissimòsq; viderit, illum diem clarissimum fuisse,
cùm Senatu dimisso, domum reductus ad vespertinam
est à patribus conscriptis, à populi Romani sociis &
Latinis, pridè quàm excessit è vita: ut ex tam alta
dignitatis gradu ad superos videatur potius, quàm
ad inferos pervenisse. Neque enim assentior iis, qui
hæc nuper disserere cœperunt, cum corporibus si-
mul animas interire, atque omnia morte deleri. Plus
apud me antiquorum auctoritas valet, vel nostrorum
majorum, qui mortuis tam religiosa jura tribuerunt,
quod non fecissent profectò, si nihil ad eos pertinere
arbitrarentur, vel eorum, qui in hac terra fuerunt
magnàmq; Græciam (quæ nunc quidem deleta est)
cum florebat, institutis, & præceptis suis erudierunt
vel ejus, qui Apollinis oraculo sapientissimus est ju-
dicatus: qui non tum hoc, tum illud, ut in plebs
que, sed idem dicebat semper, animos hominum
esse divinos, usque cum è corpore excessissent
reditum ad cœlum patere, optimòque & justissi-
mo cuique expeditissimum: quod idem Scipio
videbatur. Qui idem quasi prælagiret, perpauci
ant

ante mortem diebus: cum & Philus & Manlius ad-
 essent, & alii plures; tunc; etiam Scævola mecum
 venisses, triduum differuit de Repub. Cujus disputa-
 tionis fuit extremum ferè de immortalitate animo-
 rum; quæ se in quiete per visum ex Africano audisse
 dicebat. Id si ita est, ut optimi cujusque animus in
 morte facillimè evolet, tanquam è custodia vincu-
 lisque corporis, cui censemus cursum ad Deos facili-
 orem fuisse; quàm Scipioni? Quocirca mœrere hoc
 ejus eventum, vereor, ne invidi magis; quàm amici sit.
 Sin autem illa * vereor, ut idem interitus sit animo-
 rum & corporum, nec ullus sensus maneat: ut nihil
 boni est in morte, sic certè nihil est mali. Sensu enim
 amisso: sit idem, quasi natus non esset omnino: quem
 tamen esse natum; & nos gaudemus; & hæc civitas
 dum erit, lætabitur. Quamobrem cum illo quidem
 (ut supra dixi) actum optimè est, mecum autem in-
 commodius: quem fuit æquius, ut prius introieram
 in vitam, sic prius exire de vita. Sed tamen recorda-
 tione nostræ amicitiae sic fruor, ut beatè vixisse vi-
 dear, quia cum Scipione vixerim, quicquid mihi con-
 juncta cura de Repub. & de privata fuit: quocum
 domus fuit, & militia communis; & id, in quo est
 omnis vis amicitiae, voluntatum, studiorum, senten-
 tiarum summa consensus. Itaque non tam ista me
 sapientiae (quam modo Fannius commemoravit) fa-
 ma delectat, falsa præsertim; quam quod amicitiae
 nostræ memoriam spero sempiternam fore; idque
 mihi eo magis est cordi, quod ex omnibus seculis vix
 tria aut quatuor nominantur paria amicorum: quod
 in genere sperare videor Scipionis amicitiam & Læ-
 lii notam posteritati fore. FAN. Istud quidem (Læ-
 li) ita necesse est; sed, quoniam amicitiae mentio-
 nem fecisti, & sumus ociosi, pergratum mihi fece-
 ris, spero item Scævolæ, si quemadmodum soles de
 ceteris

Philus.

Manlius,

* *Variora.*

Quid sit a-
 micitia.

Vix tria aut
 quatuor a-
 micorum pa-
 ria nominan-
 tur.

ceteris

cæteris rebus, cum ex te quærentur, sic de Amicitia disputabis, quid sentias, qualem existimes, quæ præcepta des. SCAE. Mihi verò pergratum hoc erit; atque id ipsum cum tecum agere conarer, Fannius antevertit: quamobrem utrique nostrum gratum admodum feceris. LAEL. Ego verò non gravarer, si mihi ipse considerem. Nam & præclara visa res est, & sumus (ut dixit Fannius) otiosi. Sed quis ego sum; aut quæ in me est facultas? doctori est ista consuetudo, eaque Græcorum, ut iis proponatur, de quo disputent, quamvis subito. Magnum opus est, egerque exercitatione non parva. Quamobrè, quæ disputari de Amicitia possunt, ab eis, censeo, petatis, qui ista profitentur. Ego vos hortari tantum possum, ut amicitiam omnibus rebus humanis anteponatis. Nihil est enim tam naturæ aptum, tam conveniens ad res vel secundas, vel adversas. Sed hoc primum sentio, nisi in bonis amicitiā esse non posse. Neque id ad vivum refeco, ut illi, qui hæc subtilius differunt, fortasse verè, sed ad communem utilitatem parum. Negant enim quenquam virum bonum esse, nisi sapientem. Sit ita sanè: sed eam sapientiam interpretantur, quam adhuc mortalis nemo est consecutus; Nos autem ea quæ sunt in usu, vitæque communi, non ea, quæ finguntur, aut aptantur, sperare debemus. Nunquam ego dicam C. Fabricium, M. Curium, T. Coruncanum, quos sapientes nostri majores judicabant, ad istorum normam fuisse sapientes. Quare sibi habebant sapientiæ nomen, & invidiosum, & obscurum, concedantque, ut hi boni viri fuerint. Nè id quidem facient, negabunt id nisi sapienti, posse concedi. Agamus igitur pingui Minervâ, ut aiunt. Qui ita se gerunt, ita vivunt, ut eorum probetur fides, integritas, æquitas, liberalitas: nec sit in eis ulla cupiditas, vel libido, vel audacia; sintque magna constantia,

Amicitia
omnibus re-
bus humanis
anteponenda.

Amicitia nisi
in bonis esse
non potest:
declarat au-
tem qui sunt
boni.

Pingui Mi-
nerva.

hi fuerunt, quos modò nominavi; hos viros bonos, ut habiti sunt, sic etiam appellandos esse putamus: qui sequuntur, quantum homines possunt, naturam optimam rectè vivendi ducem. Sic enim conspici mihi videor, ita natos esse nos, ut inter omnes esset societas quædam: major autem, ut quicquid proximè accederet: itaque cives potiores sunt, quàm peregrini: & propinqui quàm alieni: cum his nimiam amicitiam natura ipsa peperit; sed ea non satis habet firmitatis. Namque hoc præstat Amicitia propinquitate, quòd ex propinquitate benevolentia tolli potest, ex amicitia autem non potest. Subtraham enim benevolentiam, amicitiae nomen tollitur, propinquitatis manet. Quanta autem vis amicitiae ex hoc intelligi maximè potest, quòd ex infinita societate generis humani, quam conciliavit ipsa natura, ita contracta res est, & adducta in angustum omnis charitas aut inter duos, aut inter paucosungeretur. Est autem amicitia nihil aliud, nisi omnium divinarum, humanarumque rerum cum benevolentia, & charitate, summa consensus. Quam quidem haud scio an, exceptam sapientiam, quicquam melius homini sit à Diis immortalibus datum. Divitias illi præponunt, bonam alii valetudinem, alii potentiam, alii honores, multi etiam voluptates; bellum hoc quidem extremum est: illa autem superiora sunt caduca & incerta: posita non tam in nostris consiliis, quàm in fortunæ temeritate. Qui autem in Virtute summum bonum ponunt, præclare illi quidem: sed hæc ipsa virtus amicitiam & gignit, & continet; nec sine amicitia esse ullo pacto potest. Sine virtute amicitia esse non potest. Nam virtutem ex consuetudine vitæ, sermonisque nostri interpretemur: nec metiamur eam (ut quidam indocti) verborum magnificentia; viròq; bonos, qui habentur, numeremus, Paulos, Catones, Caios,

Natura optima rectè vivendi dux.

Amicitia definitio.

Sine virtute amicitia esse non potest.

* *Qui potest.*

*Amicitia æ-
quæ necessa-
ria, ac ali-
menta.*

Caïos, Scipiones, Philoſ: his communis vita con-
tenta eſt. Eos autem omittamus, qui omnino nulli
quam reperiuntur. Tales igitur inter viros amicitia
tantas opportunitates habet, quantas vix queo dice-
re. Principiò * quis poteſt eſſe vita vitalis (ut ait En-
nius) qui non in amici mutua benevolentia conqui-
eſcat? Quid dulcius, quàm habere, quicum omnia
audeas ſic loqui, ut tecum? Quis eſſet tantus
fructus in proſperis rebus, niſi haberes, qui illis æquæ
ac tu ipſe gauderet? Adverſas verò res ferre difficile
eſſet ſine eo, qui illas gravius etiam, quàm tu, ferret.
Denique cæteræ res, quæ expetuntur, opportuna
ſunt ſingulæ rebus ferè ſingulis: divitiæ, ut utare;
opes, ut colare: honores, ut laudare: voluptates, ut
gaudeas; valetudo, ut dolore careas, & muneribus
fungare corporis. Amicitia plurimas res continet;
quoquò te verteris, præſto eſt, nullo loco excluditur;
nunquam intempeſtiva, nunquam moleſta eſt.
Itaque non aqua, non igni, non aëre (ut aiunt) plu-
ribus locis utimur, quàm amicitia. Neque ego nunc
de vulgari aut de mediocri (quæ tamen ipſa dele-
ctat, & prodeſt) ſed de vera, & perfectâ loquor; qua-
lis eorum, qui pauci nominantur, fuit. Nam & ſecun-
das reſ ſplendidioreſ facit amicitia, & adverſas par-
tiens, communicanſque leviores. Cùmque plurimas
& maximas commoditates amicitia contineat, tum
illa omnium præſtat omnibus, quòd bona ſpe præ-
lucet in poſterum: nec debilitari animos, aut cadere
patitur. Verum enim amicum qui intuetur, tanquam
exemplar aliquod intuetur ſui. Quocirca & ab-
ſentes adſunt, & egentes abundant; & imbecilles
valent, &, quod difficilius dictu eſt, mortui vivunt:
tantus eos honos, memoria, deſiderium proſequitur
amicorum. Ex quo illorum beata mors videtur, ho-
rum vita laudabilis. Quod ſi ex me, ſi ex natura re-

um benevolentiae conjunctionem; nec domus ulla, nec urbs stare poterit; nec agri quidem cultus permanebit. Id si minus intelligitur, quanta vis amicitiae, concordiaeque sit ex dissensionibus, atque ex discordiis percipi potest. Quae enim domus tam stabilis, quae tam firma civitas est; quae non odiis atque diffidiis funditus possit everti? Ex quo quantum boni sit in amicitia, judicari potest. Agrigentinum quidem doctum quendam virum, carminibus Graecis vaticinatum ferunt; quae in rerum natura, totoque mundo constarent, quaeque moverentur, ea contrahere amicitiam, dissipare discordiam. Atque hoc quidem omnes mortales & intelligunt, & reprobant. Itaque si quando aliquod officium existit amici in periculis aut ad eundis, aut communicandis, quis est, qui id non maximis efferat laudibus? Qui amores tota cavea nuper hospitis, & amici mei M. Pacuvii fuerunt in nova fabula? cum ignorante rege, inter eorum esset Orestes, Pylades Orestem se esse diceret ut pro illo necaretur; Orestes autem, ita ut erat, Orestem se esse perseveraret? Stantes autem laudebant in re ficta. Quid arbitramur in vera visse facturos? Facile indicabat ipsa natura vim summam; cum homines, quod facere ipsi non possent, id esse fieri in altero judicarent. Haec nunc mihi videatur de amicitia, quid sentirem, potissime dixisse: si qua praeterea sentit (credo autem esse multa) ab iis, si debetur, qui ista disputant quæritote. FAN. Nos autem à te potius, quamquam etiam ab istis saepe audivi, & audiui, non invitum quidem; sed aliud quiddam expetimus filium orationis tuae. SCAE. Tu magis id diceres, Fanni, si nuper in hortis Scipionis, cum est de Republica disputatum, affuisses: qualis in patronus iustitiae fuit contra accuratam orationem Philii? FAN. Facile id quidem fuit, iustitiam iustissimo

Omnia sine amicitia corrumpunt.

Empedocles Agrigentinus poeta, dicebat omnes res, & mundum totum constare ex amicitia.

Cavea.

M. Pacuvii tragedia de Oreste & Pylade.

Filium orationis.

Antiquior, id
est, Nobilior
Amor, ex
quo amicitia
à natura po-
tius, quam ab
imbecillitate
orta. Fictam
& simulatū.

* Indigentia.

stissimo viro, defendere. S C A E. Quid amicitiam?
nonne facile erit, qui ob eam, summā fide, constan-
tiā, justitiāq; servatam maximam ceperit gloriam?
L A E L. Vim hoc quidem est asferre. Quid enim re-
fert, qua me ratione cogatis? Cogitis certè: studiū
enim generosum, præsertim in re bona, cum diffici-
le est, tum ne æquum quidem obistere. Sæpius
igitur mihi de amicitia cogitanti, maximè illud con-
siderandū videri solet, num propter imbecillitatem,
atque inopiam desideranda sit amicitia; ut in dan-
dis, recipiendisq; meritis, quod quisque minus per-
se posset, id acciperet ab alio, vicissimque redderet.
an esset hoc quidē propriū amicitiae, sed antiquior,
& pulchrior, & magis à natura ipsa profecta, alia
causa esset. Amor enim (ex quo amicitia est nomina-
ta) princeps est ad benevolentiam conjungendam.
Nam utilitates quidem etiam ab iis percipiuntur sæ-
pe, qui simulatione amicitiae coluntur, & observantur
temporis causa. In amicitia autem nihil fictum, nihil
simulatum; & quicquid in ea est, id verum, & vo-
luntarium est. Quapropter à natura mihi videtur
potius, quam ab * imbecillitate, orta amicitia, & ap-
plicatione magis animi cum quodam sensu amandi
quam cogitatione, quantum illa res utilitatis esse
habitura. Quod quidem quale sit, etiam in bestiis
quibusdam animadverti potest, quæ ex se natos ita
amant ad quoddam tempus, & ab eis ita amantur
ut facile earum appareat sensus. Quod in hominibus
multò est evidentius. Primum ex ea charitate, quæ
est inter natos, & parentes; quæ dirimi (nisi de
restabili scelere) non potest. Deinde, cum simili
sensus extitit amoris, si aliquem nacti sumus, cu-
jus cum moribus, & naturā congruamus; quod
in eo quasi lumen aliquod probitatis, & virtutis
perspicere videamur. Nihil est enim amabilius
virtute

virtute; nihil quod magis alliciat homines ad diligendum: quippe cum propter virtutem, & probitatem eos etiam, quos nunquam vidimus, quodam modo diligamus. Quis est, qui C. Fabritii, M. Curii cum charitate aliqua, & benevolentia memoriam non usurpet, quos nunquam viderit? Quis autem est qui Tarquinius Superbum; qui Sp. Cassium, Sp. Melium non oderit? Cum duobus ducibus de imperio in Italia decertatum est, Pyrrho & Annibale: Ab altero propter probitatem ejus, non nimis alienos animos habemus: Alterum propter crudelitatem ejus semper hæc civitas oderit. Quod si tanta vis probitatis est, ut eam vel in eis, quos nunquam vidimus; vel quod majus est, in hoste etiam diligamus: quid mirum si animi hominum moveantur, cum eorum, quibuscum usu conjuncti esse possint, Virtutem, & bonitatem perspicere videantur? Quanquam confirmatur amor & beneficio accepto, & studio perspecto, & consuetudine adjuncta: quibus rebus ad illum primum motum animi & amoris adhibitis, admirabilis quædam exardescit benevolentiae magnitudo: quam si qui putant ab imbecillitate proficisci, ut sit er quam quisque assequatur, quod desideret; humilem sanè relinquunt, & minimè generosum (ut dicam) ortum amicitiae, quam ex inopia, atque indigentia nasci volunt. Quod si ita esset, ut quisque valetudinis minimum in se esse arbitraretur, ita amicitiam esset aptissimus: quod longè secus est. *Alias ut quisque minimum in se.* enim quisque sibi plurimum confidit, & ut quisque maximè virtute, & sapientia sic munitus est, ut illo egeat, suâque omnia in se ipso posita judicet: in amicitiiis expetendis, colendisque maximè exultat. Quid enim? Africanus erat indigens mei? Minè herclè: ac ne ego quidem illius: sed ego admiratione quadam virtutis ejus, ille vicissim opinione

Non esse for-
nerandum
beneficium
Amicitia
non spe mer-
cedis, sed ex
fructu amo-
ris experien-
da est.

Sicut natura
mutari non
potest, ita a-
micitia, quæ
a natura est,
perpetuo
durat.

fortasse nonnulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit: auxit benevolentiam consuetudo. Sed quanquam utilitates multæ, & magnæ consecutæ sunt; non sunt tamen ab earum spe causæ diligendi profectæ. Vt enim benefici, liberalisq; sumus, non ut exigamus gratiam, (neque enim beneficium forneramur) sed naturâ propensi ad liberalitatem sumus: sic amicitiam, non spe mercedis adducti, sed quòd omnis ejus fructus in ipso amore inest, expectandam putamus. Ab iis, qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt, longè dissentimus. Nec mirum: nihil enim altum, nihil magnificum, ac divinum suspicere possunt, qui suas omnes cogitationes abjecerunt in rem tam humilem, tamque contemptam. Quamobrem hos quidem ab hoc sermone removeamus: ipsi autem intelligamus, à naturæ gigni sensum diligendi, & benevolentie charitatem facta significatione probitatis. Quam qui appetiverunt, applicant sese, & propius admovent, ut & ejus, quem diligere coeperunt, fruantur, & moribus sintque pares in amore, & æquales, propensioresque ad bene merendum, quàm ad reposcendum. Atque hæc inter eos sit honesta certatio. Sic & utilitates ex amicitia maximæ capientur; & erit ejus ortus natura, quàm ab inbecillitate & gravior, & verior. Nam si utilitas amicitias conglutinaret, eadem commutata dissolveret. Sed quia natura mutari non potest, idcirco veræ amicitie sempiternæ sunt. Oportet quidem amicitie videri, nisi quid adhuc forte vultis, S C A E. Tu verò perge, Læli: pro hoc enim qui minor est natus, meo jure respondeo. FAN. Respondeo tu quidem: quamobrem audiamus.

LAELIUS.

Aldite verò optimi viri ea, quæ sæpiſſimè inter
me & Scipionem de Amicitia diſſerebamur:
quanquam ille quidem nihil difficilius eſſe dicebat,
quàm amicitiam uſque ad extremum vitæ diem per-
manere. Nam vel ut non idem expedirèt utrique, in-
cidere sæpe: vel ut de Repub. non idem ſentirent:
mutari etiam mores hominum sæpe dicebat, aliàs
adverſis rebus, aliàs ætate ingreſſeſcente. Atque ca-
um rerum exemplum ex ſimilitudine capiebat in-
tantis ætatis; quòd ſummi puerorum amores sæpe
nà cum prætexta, * & toga deponerentur. Sin au-
em ad adoleſcentiam perduxiffent, dirimi tamen in-
rdū contentione, vel luxuriæ, vel conditionis, vel
modi alicujus, quòd idem adipiſci uterq; non poſ-
t. Quòd ſi qui longiùs in amicitia proſecti eſſent,
men sæpe labefactari, ſi in honoris contentionem
cidiffent. Peſtem enim majorem eſſe nullam in a-
micitia, quàm in plerique pecuniæ cupiditatem,
optimis quibuſque honoris certamen, & gloriæ;
quo inimicitias maximas sæpe inter amicuſſimos
ciſſe. Magna etiam diſſidia, & plerunque juſta,
ci, cum aliquid ab amicis, quòd rectum non eſſet,
ſtularetur; ut aut libidinis miniſtri, aut adjuto-
eſſent ad injuriam. Quòd qui recuſarent, quam-
honestè id facerent, juſta tamen amicitie deſerere
uerentur ab iis, quibus obſequi nollent; illos au-
t, qui quidvis ab amico auderent poſtulare, po-
tione ipſa profiteri omnia ſe amici cauſà eſſe
uros: eorum querela inveterata, non modo fa-
aritates extingui ſolere, ſed etiã odia gigni max-
atque ſempiterna. Hæc ita multa, quaſi fata im-
dere amicitia, ut omnia ſubterfugere non mo-
apientia, ſed etiam felicitatis diceret ſibi vi-
deri,

Nihil diffici-
lius, quàm
amicitiam
uſque ad ex-
tremum vitæ
diem perma-
nere.

* *Sumpta*
toga.

Nulla major
peſtis in ami-
citia, quàm
pecuniæ cu-
piditas.

Quatenus amor in amicitia progredi debeat. Coriolanus arma contra patriam movens.

Deprecari, id est, à se crimen removere.

Nefaria vox C. Blossii.

Nulla est excusatio peccati, si amici causa peccaveris.

deri. Quamobrem id primum videamus, si placeat, quatenus amor in amicitia progredi debeat. Num, si Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriam arma illi cum Coriolano debuerunt? Num Becillinum amici regnum appetentem, num Sp. Melium juvare debuerunt? Tiberium quidem Gracchum, Rempublicam vexantem à Q. Tuberone, æqualibusque amicis derelictum videbamus. At C. Blossius Cumanus, hospes familiæ vestræ, Scævola, cum ad me, qui aderam cum Lænati, & Rutilio consulibus in consilio, deprecatum venisset, hanc ut sibi ignoscerem, causam afferebat, quò tanti Tib. Gracchum fecisset, ut, quicquid ille vellet, sibi faciendum putaret. Tum ego: Etiamne, inquam, si te in Capitolium facere ferre vellet? Nunquam, inquit, voluisset id quidem: sed si voluisset, paruissem. Videtis quàm nefaria vox & herclè ita fecit, vel plus etiam, quàm dixit. Non enim paruit ille Tiberii Gracchi temeritati, sed præfuit: nec se comitem illius furoris, sed ducem præbuit. Itaque hac amentiam, quæstione nova perterritus in Asiam profugit, ad hostes se contulit, pœnas Republicæ graves, iustasque persolvit. Nulla est igitur excusatio peccati, si amici causam peccaveris. Nam cum conciliatrix amicitiae virtutis opinio fuerit, difficilis est amicitiam manere, si à virtute defeceris. Quod si rectum statuerimus, vel concedere amicis, quicquid velint; vel impetrare ab amicis, quicquid velimus: perfecta quidem sapientia sumus, si nihil habeamus vitii: sed loquimur de iis amicis, qui ante oculos sunt, quos videmus, aut de quibus memoriam accepimus, aut quos novit vita communis. Ex hoc numero nobis exempla sumenda sunt, & eorum quidem maximè, qui ad sapientiam proximè accedunt. Vidimus Paulum Æmilium C. Lusciniò familiarem fuisse, (sic à patribus accepimus) bis

Consule

Consules, & collegas in Censura: tum etiam cum
iis, & inter se conjunctissimos fuisse M. Curium, &
T. Coruncanum, memoriae traditum est. Igitur ne
susplicari quidem possumus, quenquam horum ab
amico quippiam contendisse, quod contra fidem,
contra jusjurandum, contra Remp. esset. Nam hoc
quidem in talibus viris quid attinet dicere? si con-
tendissent, scio impetraturos non fuisse; cum illi
sanctissimi viri fuerint. Æquè autem nefas sit, tale
aliquid & facere rogatum, & rogare. At verò Tibe-
rium Gracchum sequebantur C. Carbo, C. Cato, &
minimè tunc quidem Caius frater, nunc idem a-
terrimum * ininicus.

H Æc igitur prima lex in amicitia sancitur, ut ne-
que rogemus res turpes, nec faciamus rogati.
Turpis enim excusatio est, & minimè accipienda,
tum in cæteris peccatis, tum si quis contra Remp. se
amici causâ fecisse fateatur. Etenim eo loco, Fanni
& Scauola, locati sumus, ut nos longè prospicere
oporteat futuros casus Reip. Deflexit enim jam ali-
quantulum de spatio, curriculòque consuetudo ma-
iorum. Tib. Gracchus regnum occupare conatus est,
et regnavit is quidem paucos menses. Num quid
mille Pop. Ro. audierat, aut viderat? Hunc etiam
post mortem secuti amici, & propinqui; quid in P.
scipionem Nasicam effecerint, sine lacrymis non
queo dicere. Nam Carbonem quoque, quem modò
coluimus, propter recentem pœnam Tib. Gracchi
coluimus. De C. Gracchi autem tribunatu quid
expectè, non libet augurari? Serpit enim deinde res,
ut proclivis ad perniciem, cum semel cœpit, labitur.
Videris, in tabella jam antè quâta sit facta labe, pri-
us Gabiniâ lege, biénio autem post, Cassiâ. Videre
non videor pop. Rom. à Senatu disjunctum, multitu-
dineque arbitrio res maximas agi. Plures enim dis-

* Hostis.

Prima lex in
amicitia, ut
neque roge-
mus res tur-
pes, nec faci-
amus rogati.

cent, quemadmodum hæc fiant, quàm queniadmo-
dum his resistatur. Quorsum hæc? quia sine sociis
nemo quicquam tale cernatur. Præcipiendum est igitur
bonis, ut si in ejusmodi amicitias ignari casu ali-
quo inciderint, nec existiment ita se alligatos, ut ab
amicis in magna re aliqua in repub. peccantibus
non discedant: Improbis autem poena statuenda est
nec minor verò iis, qui sequuti erunt alterum, quàm
iis, qui ipsi fuerint impietatis duces. Quis clarior in
Græcia Themistocle? quis potentior: qui cum Im-
perator bello Persico servitute Græciam liberasset
proptérque invidiam in exilium missus esset, ingra-
te patriæ * injuriam non tulit, quam ferre debuit.
Fecit idem quod xx. annis antè apud nos fecerat
Coriolanus. His adjutor contra patriam inventus est
nemo: itaque mortem sibi uterque conscivit. Qua
re talis improborum consensus, non modò excusati-
one amicitiae regenda non est, sed potius omni sup-
plicio vindicanda: ut ne quis sibi concessum puta-
amicum, bellum patriæ inferentem, sequi. Quo-
quidem, ut res cœpit ire, haud scio, an aliquando
futurum sit. Mihi autem non minori curæ est, qualis
Respub. post mortem meam futura sit, quàm qualis
hodiè sit.

HÆc igitur prima lex amicitiae sanciat, ut a-
micis honesta petamus, amicorum causâ ho-
nesta faciamus: neque expectemus quidem dum re-
gemur, sed studium semper adsit, cunctatio absit
consilium verum dare gaudeamus liberi. Plurimum
in amicitia amicorum benè suadentium valeat auro-
ritas; eaque adhibeatur ad monendum non modò
apertè, sed etiam acriter, si res postulabit; & autho-
ritati adhibere pareatur. Nam quibusdam, quos a-
dio sapientes fuisse habitos in Græcia, placuisse op-
nor mirabilia quædam. Sed nihil est, quod illi no-

* Alias in-
vidiam,
Coriolanus,
& Themisto-
cles mortem
sibi consci-
verunt.

persequantur suis argutis; partim fugiendas esse
 nimias amicitias; ne necesse sit, unum sollicitum esse
 pro pluribus; satis superque esse sibi suarum cuique
 rerum curam; alienis nimis implicari molestum esse;
 commodissimum esse, quàm laxissimas habenas ha- Πολυφιλία.
 bere amicitia, quas vel adducas, cum velis, vel re-
 mittas. Caput enim esse ad beatè vivendum securi-
 tatem; quā frui non possit animus, si tanquam par-
 turiat unus pro pluribus. Alios autē dicere aiunt eti-
 am multò inhumanius, (quem locum breviter per-
 strinxi paulò antè;) praesidii adjumentiq; causā, non
 benevolentiae, neque charitatis, amicitias esse expe-
 tendas. Itaque, ut quisque minimū firmitatis habeat
 minimūque virium; ita amicitias appetere maxi-
 mē. Ex eo fieri, ut mulierculæ magis amicitiarum
 praesidia quærant, quàm viri; & inopes, quàm opu-
 lenti: & calamitosi, quàm ii, qui putantur beati. O
 præclaram sapientiam; Solem enim è mundo tolle-
 re videntur, qui amicitiam è vita tollunt: quā à Diis
 immortalibus nihil melius habemus, nihil jucundius. Solem è mū-
 do tollere
 videntur, qui
 amicitiam è
 vita tollunt.
 Quæ est enim ista * securitas? specie quidem blanda,
 sed re ipsa multis locis repudianda est. Neque enim
 est consentaneū, ullam honestam rem, actionēve
 ne sollicitus sis, aut non suscipere, aut susceptā depo-
 nere. Quod si curā fugimus, virtus fugienda est, quæ
 necesse est, ut cū aliqua cura res sibi cōtrarias asper-
 netur, atq; oderit; ut bonitas malitiam, temperantia
 libidinem, ignaviam fortitudo. Itaque videas rebus
 injustis justos maximè dolere, imbecillibus fortes,
 flagitiosis modestos. Ergo hoc proprium est animi
 bene constituti, & letari bonis rebus, & dolere con-
 trariis. Quæ obrem si cadit in sapientem animi do-
 lor, qui profectò cadit, nisi ex ejus animo extirpatam
 humanitatem arbitremur, quæ causa est, ut amicitia
 funditus tollamus è vita, ne aliquas propter eam
 suscipia-

Solem è mū-
 do tollere
 videntur, qui
 amicitiam è
 vita tollunt.
 * Severitas.

Proprium
 animi bene
 constituti.

In Stoicos.

Amici-ia ex
amore nas-
cens.
Morum si-
militud. a-
micitiā
contrahit.
ἁμοιβὴ ὁμοίᾳ
φίλοι.

*Immunis.

suscipiant molestias? Quid enim interest (motu animi sublato) non dico inter pecudem, & hominem; sed inter hominem, & saxum, aut truncum, aut quidvis generis ejusdem? Neque enim sunt isti audiendi, qui Virtutem duram, & quasi ferream esse volunt: quæ quidem est tum multis in rebus, tum in amicitia, tenera atque tractabilis; ut & bonis amici quasi diffundatur, & incommodis contrahatur. Quamobrem angor iste, qui pro amico lape capiendus est, non tantum valet, ut tollat è vita amicitiam non plus, quam ut virtutes, quia nonnullas curas, & molestias afferunt, repudientur. Cum autem contrahat virtus amicitiani (ut supra dixi) si qua significatio virtutis eluceat, ad quam se similis animus applicet, & adjungat: id cum configit, amor ibi exoritur necesse est. Quid enim tam absurdum, quam delectari multis in rebus, ut honore, ut gloriâ, ut ædificio, vestitu, cultuque corporis: animo autem virtute prædito, eo, qui vel amare, vel (ut ita dicam) redamare possit, non admodum delectari? nihil est enim remuneratione benevolentiae, nihil vicissitudine studiorum, officiorumque jucundius. Quod si etiam illud addimus, quod rectè addi potest, nihil esse, quod ad se rem ullam tam alliciat, & tam attrahat, quam ad amicitiam similitudo: conceditur profectò verum esse, ut bonos boni diligant, adiscantque sibi, quasi propinquitate conjunctos, atque naturâ. Nihil est enim appetentius similium sui, nihil rapacius, quam Natura. Quamobrem hoc quidem, Fanni & Scævola, constat, ut opinor, bonis inter bonos quasi necessariam benevolentiam esse, quæ est amicitiae fons, à natura constitutus. Sed eadem bonitas etiam ad multitudinem pertinet: non est enim inhumana virtus, neq; immanis, neque superba; quæ etiam populos universos tueri, cæque

esseque optimè consulere soleat: quod non faceret
 profectò, si à charitate vulgi abhorreret. Atque
 etiam mihi quidem videntur, qui utilitatis causâ fin-
 gunt amicitias, amabilissimum nodum amicitiae
 tollere. Non enim tam Utilitas parva per amicum,
 quam amici Amor ipse delectat. Tùmque illud fit,
 quod ab amico est profectum, jucundum, si cum
 amore, & studio est profectum. Tantùmque abest,
 ut amicitiae propter indigentiam colantur; ut ii, qui
 opibus & copiis, maximeque virtute præditi (in qua
 plurimum est præsidii) minimè alterius indigeant,
 liberalissimi sint, & beneficentissimi: atque haud
 scio, anne opus sit quidem, nihil unquam omnino
 deesse amicis. Ubi enim studia nostra viguissent, si
 nunquam studio, nunquam consilio, nunquam opera
 nostra nec domi, nec militiae Scipio eguisset? non
 igitur utilitatem amicitia, sed utilitas amicitiam
 consequuta est. Non ergo erant homines divitiis
 affluentes audiendi, si quando de amicitia, quam nec
 usu, nec ratione habent cognitam disputabunt.
 Nam quis est (proh Deum fidem atque hominum)
 qui velit, ut neque diligat quenquam, nec ipse ab
 ullo diligatur, circumfluere omnibus copiis, atque
 in omnium rerum abundantia vivere? Hæc enim est
 tyrannorum vita; nimirum in qua nulla fides, nulla
 charitas, nulla stabilis benevolentiae potest esse fi-
 ducia: omnia semper suspecta atque sollicita sunt;
 nullus locus est amicitiae. Quis enim aut cum diligat
 quem metuit: aut cum, à quo se metui putat? Co-
 untur tamen simulatione amicitiae duntaxat ad
 tempus: quòd si fortè (ut fit plerunque) ceciderint;
 tum intelligitur, quam fuerint inopes amicorum.
 Quod Tarquinius dixisse ferunt, tum cum exul
 esset, se intellexisse, quos fidos amicos habuisset,
 quosque infidos; cum jam neutris gratiam referre
 posset.

Tyrannorum

vita.

In adversis
 cognoscun-
 tur amici.

Fortuna
caeca.

* Indulgere.

* Parantur.

Melius lau-
dabiliorque
est amicos,
quàm diviti-
as parare.

Qui sunt in
amicitia
fines.

posset. Quanquam miror, in illa superbia, & impor-
tunitate si quenuquam habere potuit. Atque ut hu-
jus (quem dixi) mores veros amicos parare non po-
tuere: sic multorum opes præpotentium excludunt
amicitias fideles. Non enim solum ipsa Fortuna cæ-
ca est, sed eos etiam plerunque efficit cæcos, quos
complexa est. Itaque illi efferuntur fastidio ferè, & cõ-
tumaciâ: neque quicquam inspiciente fortunato into-
lerabilius fieri potest. Atque hoc quidem videre licet
eos, qui antea commodis fuerant moribus, imperio,
potestate, prosperis rebus immutari, sperniq; ab his
veteres amicitias, & * indulgeri novis. Quid autem
stultius, quàm, ut plurimum copiis, facultatibus, opi-
bus possint cætera parare, quæ * parant, pecuniam,
equos, famulos, vestes egregias, vasa pretiosa: ami-
cos non parare, optimam & pulcherrimam vitæ (ut
ita dicam) supellectilem? Etenim cætera cum parant,
cui parent, nesciunt, nec cuius causa laborent. Ejus
enim est istorum quicquid est, qui vincit viribus; a-
micitiarum sua cuique permanet stabilis & certa pos-
sessio; ut, etiamsi illa mancant, quæ sunt quasi dona
Fortunæ, tamen vita inculta, & deserta ab amicis,
non possit esse jucunda. Sed hæc hæc haec. Consti-
tuendi autem sunt, qui sint in amicitia fines, & quasi
termini deligendi. De quibus tres video sententias
ferri quarum nullam probo: Unam, ut eodem modo
erga amicum affecti simus, quo erga nosmetipsos:
Alteram, ut nostra in amicos benevolentia, illorum
erga nos benevolentia pariter, æqualitérque respon-
deat: Tertiam, ut quanti quisque seipsum facit, tanti
fiat ab amicis. Harum trium sententiarum nulli pro-
fus assentior: nec enim illa prima vera est, ut quem-
admodum in se quisque, sic in amicum sit animatus.
Quàm multa enim, quæ nostrâ causâ nunquam fa-
ceremus, facinus causâ amicorum? precari ab in-
digno,

digno, supplicare, tum acerbius in aliquem invehi, inlectarique vehementius: quæ in nostris rebus non satis honestè, in amicorū sunt honestissimè. Multæ quoque res sunt, in quibus de suis commodis viri boni multa detrahunt, detrahi que patiuntur, ut iis amici potius, quàm ipsi, fruantur. Altera sententia est, quæ definit amicitiam paribus officiis, ac voluntatibus. Hoc quidem est nimis exigue & exiliter ad calculos revocare amicitiam, ut par sit ratio acceptorum & datorum. Ditiior mihi, & affluētior videtur esse vera amicitia, nec observare strictè, ne plus reddat, quàm acceperit. Neque enim verendum est, ne quid excidat, aut ne quid in terram defluat, aut ne plus æquo quid in amicitia congeratur. Tertius verò ille finis deterrimus, ut quanti quisque se ipse faciat, tanti fiat ab amicis. Sæpe enim in quibusdam aut animus abjectior est, aut spes amplificandæ fortunæ fractior. Non igitur amici, talem esse in eum, qualis ille in se est: sed * potius eniti, & efficere, ut amici jacentem animum excitet, inducātque in spem, cogitationemque meliorem. Alius igitur finis veræ amicitiae constituendus est, si prius, quid maximè reprehendere Scipio solitus sit, edixero. Negabat ullam vocem inimiciorem amicitiae potuisse reperiri, quàm ejus qui dixisset, Ita amare oportere, ut aliquando esset osurus. Nec verò se adduci posse, ut hoc (quemadmodum putaretur) à Biante dictum esse crederet qui sapiens habitus esset unus è septem: sed imperi cujusdam, & ambitiosi, aut omnia ad suam potentiam revocantis esse sententiam. Quonam enim modo quisquam amicus ejus esse poterit, cujus se putabit inimicum esse posse? Quinetiam necesse erit cupere, & optare, ut quàm sapissimè peccet amicus, quo plures det sibi tanquam ansas ad reprehendendum. Rursum autem rectè factis, commodisque

Procuri amicitia ab indigna.

Ad calculos revocare.

** Potius de-
beris eniti,*

Quousque
amicitia pro-
ducenda sit.

Difficile est
amicum ju-
dicare.

modisque amicorum necesse erit angere, dolere, invidere. Quare hoc quidem præceptum, cujuscunque est, ad tollendam amicitiam valet. Illud potius præcipiendum fuit, ut eam diligentiam adhiberemus in amicitiis comparandis, ut ne quando amare inciperemus eum, quem aliquando odisse possemus. Quinetiam si minus felices in deligendo fuissetmus; ferendum id Scipio potius, quam inimicitiarum tempus cogitandum, putabat. His igitur finibus utendum arbitror, ut, cum emendati mores amicorum sint, tum sit inter eos omnium rerum, consiliorum, & voluntatum sine ulla exceptione communitas: ut etiam si qua fortuna acciderit, ut minus justæ amicorum voluntates adjuvandæ sint, in quibus eorum aut de capite agatur, aut fama, declinandum est de via, modò ne summa turpitudine sequatur. Est enim, quatenus amicitia dari venia possit. Nec verò negligenda est fama: Nec mediocre telum ad res gerendas existimare oportet benevolentiam civium; quam blanditiis, & assentationibus colligere turpe est. Virtus, quam sequitur Charitas, minimè repudianda est. Sed sæpe (redeo enim ad Scipionem, cujus omnis sermo erat de amicitia) querebatur, quòd in omnibus rebus homines diligentiores essent; capras & oves quot quisque haberet, dicere posse: amicos quot haberet, non posse dicere: & in illis quidem parandis curam adhibere, in amicis eligendis negligentes esse, nec habere quasi signa quædam, & notas, quibus eos qui ad amicitiam essent idonei, judicarent. Sunt igitur firmi, & stabiles, & constantes eligendi: cujus generis est magna penuria; & judicare difficile est sanè nisi expertum. Experendum autem est in ipsa amicitia: ita præcurrit amicitia judicium, tollitque experiendi orestatem. Est igitur prudentis iustinare, ut cursum, sic impetum bene.

benevolentiae, quo utamur, quasi aquis tentatis, sic amicitiiis, aliqua parte periclitatis moribus amicorum. Quidam saepe in parva pecunia perspiciuntur, quam sunt leves: quidam autem, quos parva movere non potuit, cognoscuntur in magna. Si verò erunt aliqui reperti, qui pecuniam praeferre amicitiae sordidum existiment: ubi eos inveniemus, qui honores, magistratus, imperia, potestates, opes, amicitiae, non anteponant? ut cum ex altera parte proposita haec sint, ex altera * vis amicitiae: non multo illa malint? Imbecilla enim * natura est ad contemnendam potentiam: quam, etiamsi neglecta amicitia, consecuti sunt, excusatum iri se arbitrantur, quia non sine magna causa sit neglecta amicitia. Itaque verae amicitiae difficillimè reperiuntur in iis, qui in honoribus, Rēque publicā versantur. Ubi enim istum invenias, qui honorem amici anteponat suo? Quid? (haec ut omittam) quam graves, quam difficiles plerisque videntur calamitatum societates? ad quas non est facile inventus, qui descendat. Quanquam Ennius rectè:

Amicus certus in re incerta cernitur.

Tamen haec duo levitatis, & infirmitatis plerisque, convincunt: aut si in bonis rebus contemnunt amicos, aut si in malis deserunt. Qui igitur, utraque in re gravem, constantem, stabilem se in amicitia praestiterit, hunc ex maximè raro hominum genere judicare debemus, & penè divino. Firmamentum autem stabilioris, constantiorisque ejus, quam in amicitia quaerimus, Fides est. Nihil enim stabile est, quod infidum est. Simplicem praeterea, & communem, & consentientem, * & qui rebus iisdem moveatur, eligi par est: quae omnia pertinent ad fidelitatem. Neque enim fidum potest esse multiplex ingenium, & torquosum: neque verò, qui non iisdem rebus movetur,

* *Ius.*

* *Alia: huiusmodi natura.*

Fides stabilis amicitiae fundamentum.

* *Alia, id est, qui rebus.*

& na-

Obliatis.

Tristitia &
severitas ab-
esse debent
ab amicitia.

Novi amici
non sunt ve-
teribus an-
teponendi.

Notandum
proverbium.

& natura consentit, aut fidus, aut stabilis potest esse. Addendū eodē est, ut ne criminibus aut inferendis delectetur amicus, aut credat * illatis: quæ omnia pertinent ad eam, quam jamdudam tracto, Constantiam. Ita fit verum illud, quod initio dixi, Amicitiam nisi inter bonos esse non posse. Est enim boni viri (quem eundem Sapientem licet dicere) hæc duo tenere in amicitia. Primum ne quid fictum sit, neve simulatum: Apertè enim vel odisse, magis ingenuum est, quàm fronte occultare sententiam. Deinde, non solum ab aliquo, illatas criminationes depellere, sed ne ipsum quidem esse suspiciosum, semper aliquid existimantem ab amico esse violatum. Accedat huc suavitas quædam, oportet, sermonum, atque morum, haudquaque mediocri condimentum amicitiae. Tristitia autem, & in omni re severitas absit. Habet illa quidem gravitatem, sed amicitia remissior esse debet & liberior, & dulcior, & ad omnem comitatem, facilitatēque proclivior. Existit autem hoc loco quædam quæstio subdifficilis: Num quando amici novi, non indigni amicitia, veteribus sint anteponendi; ut equis vetulis teneros antepondere solemus? Indigna homine dubitatio. Non enim amicitiarum esse debent, sicut aliarum rerum, satietates. Veterinæ quæque (ut ea vina, quæ vetustatem ferunt) esse debent suavissimæ: verumque illud est, quod vulgo dicitur: Multos modios salis simul edendos esse, ut amicitiae munus expletum sit. Novitates autem, si spem afferunt, ut tanquam in herbis non fallacibus fructus appareat, non sunt illæ quidem repudiandæ: vetustas tamen suo loco conservanda est: Maxima est enim vis vetustatis, & consuetudinis. Atqui in ipso equo (cujus modò mentionem feci) si nulla res impediat, nemo est, qui non eo, quo consuevit, libentius utatur, quàm intrectato,

intrectato, & novo. Nec modò in hoc, quod est animal, sed in iis etiam quæ sunt inanimata, consuetudo valet: cum locis etiam ipsis montosis delectemur, & sylvestribus, in quibus diutius commorati sumus. Sed maximum est in amicitia, superiorem parem esse inferiori. Sæpe enim excellentiæ quædam sunt; qualis erat Scipionis in nostro (ut ita dicam) grege. Nunquam se ille Philo, nunquam Rutilio, nunquam Mummio anteposuit, nunquam inferioris ordinis amicis. Q. verò Maximum, fratrem, egregium virum, omnino sibi nequaquam parem, quod is anteibat ætate, tanquam superiorem colebat: suòsq; omnes per se esse posse ampliores volebat. Quod faciendum, imitandumque est omnibus; ut si quam præstantiam virtutis, ingenii, fortunæ consecuti sunt, impertiant eam suis, communicentque cum proximis: ut, si parentibus nati sint humilibus, si propinquos habeant imbecilliores vel animo, vel fortunâ, eorum augeant opes, eisque honori sint & dignitati: ut in fabulis, qui aliquandiu, propter ignorantiam stirpis, & generis, in famulatu fuerint, cum cogniti sunt, & aut Deorum, aut regum filii inventi, retinent tamen charitatem in pastores, quos patres suos multos annos esse duxerunt. Quod quidem est multò profectò magis in veris patribus, certisque faciendum. Fructus enim ingenii, & virtutis, omnisque præstantiæ tum maximè capitur, cum in proximum quæq; confertur. Ut igitur ii, qui sunt in amicitia conjunctionisque necessitudine superiores, exæquare se cum inferioribus debent: sic inferiores dolere non debent, se à suis amicis aut ingenio, aut fortunâ aut dignitate superari. Quorum plerique aut queruntur semper aliquid, aut etiam exprobrant; eoque magis, si aliquid habere se putant, quod efficiose, aut amice, & cum labore aliquo suo factum

Superior ætate colendus est.

queant

Meminisse
debet is, in
quem colla-
tum est be-
neficium,
non memo-
rare qui con-
tulit.

Scipio Ru-
tilium con-
sulem fecit.
* *Alias*
Legimus.
Amicitia æ-
tate prove-
cta judican-
da sunt.

queant dicere. Odiosum sanè genus hominum of-
ficia exprobrantium; quæ meminisse debet is, in
quem collata sunt, non commemorare, qui contulit.
Quamobrem ut ii, qui superiores sunt, submittere se
debent in amicitia; sic quodam modo inferiores ex-
tollere. Sunt enim quidam, qui molestas amicitias
faciunt, cum ipsi se contemni putant: quod non fe-
rè contingit nisi iis, qui etiam contemnendos se ar-
bitrantur; qui hac opinione non modò verbis, sed
etiam opere levandi sunt. Tantum autem cuique
tribuendum est, primum, quantum ipse efficere pos-
sis: Deinde etiam, quantum ille, quem diligas atque
adjuves, possit sustinere. Non enim tu possis (quan-
tumvis licet excellas) omnes tuos ad honores am-
plissimos perducere: ut Scipio P. Rutilium potuit
Consulem efficere, fratrem ejus * Lucium non po-
tuit. Quod si etiam possis quidvis deferre ad alte-
rum, videndum est tamen, quid ille possit sustinere.
Omnino amicitia, corroboratis jam confirmatisque
& ingeniis, & ætatibus, judicanda sunt. Nec, si qui
ineunte ætate venandi, aut pilæ studiosi fuerint, eos
habere necessarios oportet, quos tum eodem studio
præditos dilexerunt: isto enim modo nutrices, &
pædagogi jure vetustatis plurimum benevolentia
postulabunt: qui negligendi quidē non sunt, sed alio
quodam modo colendi: aliter enim amicitia stabiles
permanere non possunt. Disparēs enim mores, dispa-
ria studia sequuntur: quorum dissimilitudo dissociat
amicitias: nec ob aliam causam ullam boni improbis,
improbi boni amici esse non possunt, nisi quòd tanta
est inter eos quanta maxima potest esse, morum, stu-
diorumq; distantia. Rectè etiam præcipi potest in a-
micitiis, ne quis intemperatâ quadam benevolentia
(quod persæpè fit) impediatur magnas utilitates ami-
corum. Nec enim (ut ad fabulas redeam) Trojam

Neopto-

Neoptolemus capere potuisset, si Lycomedem, apud quem erat educatus, multis eum lacrymis iter suum impediens, auoie voluisset. Et sæpe incidunt magnæ res, ut discedendum sit ab amicis: quas qui impedire vult, quod desiderium non facile ferat is & infirmus est, mollisq; nature, & ob eam ipsam causam in amicitia parum iustus. Atq; in omni re considerandum est, & quid postules ab amico, & quid pati a te impetrari. Est enim quasi quædam calamitas in amicitias dimittendis nonnunquam necessaria. Jam enim à sapientum familiaritatibus, ad vulgares amicitias oratio nostra dilabitur. Erumpunt sæpe vitia amicorum; tum in ipsos amicos, tum in alienos; quorum tamen ad amicos redundet infamia. Tales igitur amicitie sunt remissione usus elevandæ, & (ut Catonem dicere audivi) dissuendæ magis, quàm discindendæ sunt: nisi quædam admodum intollerabilis injuria exarserit; ut neq; rectum neque honestum sit, neq; fieri possit, ut non statim alienatio, disjunctioq; facienda sit. Sin autem momentum, aut studiorum commutatio quædam, (ut fieri solet) facta erit, aut in Reipublicæ partibus dissentio intercesserit; (loquor enim, ut paulò antè dixi, non de sapientum, sed de communibus amicitias) cavendum erit, ne non solum amicitie depositæ, sed inimicitie etiam susceptæ videantur. nihil enim turpius, quàm cum eo bellum gerere, cum familiaritè vixeris. Ab amicitia Q. Pompei eo nomine se removerat (ut scitis) Scipio: propter dissensionem autem, quæ erat in Rep. alienatus à collega nostro Metello. Utrumq; egit gravitèr, auctoritate, & offensione animi nō acerba. Quam rem primùm danda opera est, ne qua amicorum iurgia fiant: sin tale aliquid evenerit, ut extinctæ ius amicitie, quàm oppressæ esse videantur;

Neoptolemus.
Lycomedes.

Considerandum est quid ab amicis petatur.

Dissuendæ magis quam discindendæ amicitie.

Q. Pompeius

Metellus.

Cavendum verò est, ne etiam in graves inimicitias convertant se amicitia, è quibus jurgia, maledicta, contumelia gignuntur. Quæ tamen si tolerabiles erunt, ferendæ sunt; & hic honos veteri amicitia tribuendus est, ut is in culpa sit, qui faciat, non qui patiatur injuriam. Omnino omnium horum vitiorum, atq; incômodorum una cautio est, atq; una provisio, ut ne nimis citò diligere incipiamus, néve indignos Digni autē sunt amicitia, quibus in ipsis inest causa, cur diligantur. Rarū istud genus. (& quidem omnia præclara rara) nec quicquam difficilius, quàm reperire, quod sit omni ex parte in suo genere perfectū. Sed pleriq; neque in rebus humanis quicquam bonum nōrunt, nisi quod fructuosum sit: & amicos, tãquam pecudes, eos potissimùm diligunt, ex quibus sperunt se maximum fructum esse capturos. Itaque pulcherrima illa, & maximè naturali carēt amicitia, per se, & propter se experenda: nec ipsi sibi exemplo sunt, hæc vis amicitia, qualis & quanta sit. Ipse enim se quisq; diligit, non ut aliquam à seipso mercedem exigat charitatis suæ, sed quòd per se sibi quisq; charus est: quod nisi idem in amicitiam transferatur, verus amicus nunquam reperietur. Est enim is Amicus quidem, qui est tanquam alter idem. Quòd si hoc apparet in bestiis, volucribus, agrestibus, nantibus, cicuribus, feris, primùm, ut se ipse diligant (id enim pariter cum omni animante nascitur) deinde, ut requirant, atq; appetant, ad quas se applicent ejusdem generis animantes: idq; faciunt cum desiderio, & cum quadã similitudine amoris humani, quantò id magis in homine sit natura, qui se ipse diligit; & alteram acquirit, cujus animū ita cum suo commisceat, ut efficiat penè unum ex duobus: Sed plerique perversè, ne dicam impudentèr, amicum habere talem volunt, quales ipsi esse non possunt.

Quis sit
amicus.

quæque

quæque ipsi non tribuunt amicis, hæc ab iis desiderant. Par est autem primum, ipsum esse virum bonum, tum alterum similem sui quærere. In talibus ea, quam jamdudum tractabamus, stabilitas amicitiae confirmari potest, cum homines benevolentia conjuncti, primum cupiditatibus iis, quibus cæteri serviunt, imperabunt: deinde æquitate, justitiâq; gaudebunt, omniâq; alter pro altero suscipiet; neque quicquam unquam, nisi honestum, & rectum, alter ab altero postulabit: neq; solum colent se inter se, ac diligunt, sed etiam verebuntur. Nam maximum ornamentum amicitiae tollit, qui ex ea tollit verecundiam. Itaq; in iis perniciosus est error, qui existimant libidinum, peccatorumq; omnium patere in amicitia licentiam. Virtutum enim amicitia adiutrix à natura data est, non viciorum comes, ut quoniam solitaria non posset virtus ad ea, quæ summa sunt, pervenire; conjuncta & sociata cum altera perveniret; quæ si quos inter societas aut est, aut fuit, aut futura est; eorum est habendus ad summum naturæ bonum optimus, beatissimusq; comitatus. Hæc est, inquam, societas, in qua omnia insunt, quæ putant homines expetenda, honestas, gloria, tranquillitas animi, atque jucunditas; ut cum hæc adsint, beata vita sit, & sine his esse non possit. Quod cum optimum, maximumq; sit; si id volumus adipisci, virtuti opera danda est; sine qua neque amicitiam, neq; ullam rem expetendam consequi possumus. Ea verò neglecta, qui se amicos habere arbitrantur, tum se deniq; errasse sentiunt, cum eos gravis aliquis casus experiri cogit. Quocirca (dicendum est enim sæpius) cum

Amicus, vir bonus esse debet.

Nunquam nisi honestum & rectum petendum est. Non debet verecundia ab amicitia abesse.

Apothegma. Indicandum est prius, quam diligamus.

Adum
agere.

Timon.

mus, quod vetamur veteri proverbio. Nam implicati ultro & citro, vel usu diuturno, vel etiā officiis, repente in medio cursu amicitias, exorta aliqua offensione, dirumpimus. Quo etiam magis vituperanda est rei tā maximē necessariæ tanta incuria. Una est enim amicitia in rebus humanis, de cujus utilitate omnes uno ore consentiunt: quanquam à multis ipsa virtus contemnitur, & venditatio quædam, atq; ostentatio esse dicitur. Multi divitias despiciunt, quos parvo contentos tenuis victus, cultusq; delectat: honores verò, quorum cupiditate quidam inflammantur, quàm multi ita contemnunt, ut nihil inanius esse, nihil levius existiment. Item cætera, quæ quibusdam admirabilia videntur, permulti sunt, qui pro nihilo putent. De amicitia omnes ad unū idem sentiunt, & hi, qui ad Rempublicam se contulerunt, & ii, qui rerum cognitione, doctrināq; delectantur; & ii, qui suum negotium gerunt otiosè: postremò ii qui se totos tradiderunt voluptatibus, sine amicitia vitam esse nullam sentiunt, si modò velint aliqua ex parte liberalitè vivere. Serpit enim nescio quo modo per omnium vitam amicitia, nec ullam ætatis degendæ rationem patitur esse experte sui. Quinetiā, si quis asperitate ea est, & immanitate naturæ, ut congressus, & societatem hominum fugiat, atq; oderit, qualem fuisse Athenis Timonem, nescio quem, accepimus: tamen is pati non possit, ut non acquirat aliquem, apud quem evomat virus acerbitalis suæ. Atque hoc maximē judicaretur, si quid tale posset contingere, ut aliquis nos Deus ex hac hominum frequentia tolleretur, & in solitudine uspiam collocaret; atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat abundantiam, & copiam, hominis omninò aspiciendi potestatem eriperet: quis tam esset ferreus, qui eam vitam ferre posset? cuiq; non auferret fructum

Etum voluptatum omnium solitudo ? Verum igitur
 illud est quod à Tarentino Archita (ut opinor) dici
 solitum, nostros senes commemorare audivi, ab aliis
 senibus auditum : Si quis cœlum ascendisset, natu-
 ramq; mundi, & pulchritudinē siderū perspexisset,
 insuavem illam admirationem ei fore, quæ jucun-
 dissima fuisset, nisi aliquem, cui narraret, habuisset.
 Sic natura solitariū nihil amat; semp̄q; ad aliquid
 tanquam adminiculum annititur, quod in amicissi-
 mo quoq; dulcissimum est. Sed cum tot signis eadem
 natura declaret, quid velit, ac quærat, quid deside-
 ret, obsurdescimus tamen nescio quomodo, nec ea,
 quæ ab ea monemur, audim⁹. Est enim varius & mul-
 tiplex usus amicitia, multæq; causæ suspicionū, of-
 fensionūq; dantur, quas tum evitare, tum elevare,
 tum ferre sapiētis est. Una illa sublevanda offensio
 est, ut & * veritas in amicitia, & fides retineatur. Nā * Utilitas-
 & monendi amici sæp̄ sunt, & objurgandi; & hæc An verum
 accipienda amicē, cum benevolē fiunt. Sed nescio sit Terentia-
 quomodo verū est, quod in Andria familiaris meus num illud :
 Terentius dixit; *Obsequiū amicos, veritas odiū parit.* Obsequium
 Molesta veritas est, siquidem ex ea nascitur odium, amicos, ve-
 quod est venenū amicitia: sed obsequiū multò mo- ritas odium
 lestius, quod peccatis indulgens, præcipitem amicū parit.
 ferri sinit. Maxima autē culpa in eo est qui & veri-
 tatem aspernatur, & in fraudē obsequio impellitur.
 Omnis igitur hac in re habenda ratio, & diligentia
 est; primū, ut monitio acerbitate; deinde objur-
 gatio contumeliā careat. In obsequio autē (quoni-
 am Terentiano verbo libēter utimur) comitas adsit,
 assentatio vitiū adiutrix procul amoveatur, quæ Fugiendam
 non modò amico, sed ne libero quidem digna est. esse assenta-
 Aliter enim cum tyranno, aliter cum amico vivitur. tionem.
 Cujus autem aures clausæ veritati sunt, ut ab amico Audienda
 verum audire nequeat, hujus salus desperanda est. est veritas.

Scitum est enim illud Catonis, multò melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quàm eos amicos, qui dulces videantur; illos verum sæpe dicere, hos nunquam. Atque illud absurdum est, quòd ii scilicet, qui monentur, eam molestiam, quam debent capere, non capiunt; eam capiunt, qua debent carere. Peccasse enim se, non anguntur; objurgari, molestè ferunt; quod contrà oportebat, delicto dolere, objurgatione gaudere. Ut igitur & monere, & moneri proprium est veræ amicitiae; & alteri liberè facere, non asperè; alterum patienter accipere, non repugnanter; sic habendum est, nullam in amicitias pestem esse majorem, quàm adulationem, blanditias, assentationem. Quamvis enim multis nominibus est hoc vitium notandum, levium hominum, atque fallacium, ad voluntatem loquentium omnia, nihil ad veritatem. Cùm autem omnium rerum simulatio est vitiosa, (tollit enim judicium veri, idq; adulterat) tum amicitiae repugnat maximè; delet enim veritatem, sine qua nomen amicitiae valere non potest.

Amicitiae. Nam cùm amicitiae vis sit in eo, ut unus quasi animus fiat ex pluribus; quòd id fieri poterit, si ne in uno quidem unus animus erit, idemq; semper; sed varius, còmutabilis, multiplex? Quid enim potest esse tam flexibile, tam devium, quam animus ejus, qui ad alterius non modò sensum, ac voluntatem, sed etiam vultum atque nutum convertitur? Negat quis? nego, ait? aio. Postremò imperavi egomet mihi, omnia assentari, ut ait idem Terentius, sedile sub Gnathonis persona quod amici genus adhibere omninò levitatis est. Multi autem Gnathonum similes cùm sint, loco, fortuna, fama superiores; horum est assentatio molesta, cùm ad vanitatē accessit authoritas. Secerni autem blandus amicus à vero, & interno sciri tam potest adhibitâ diligentia, quàm omnia fucata

& simulata à sinceris, atque veris. Concio, quæ ex
 imperitissimis constat, tamen judicare solet, quid
 intersit inter popularem, id est, assentatorem, & levē
 civem, & inter constantem, severū & gravem. Qui-
 bus blanditiis C. Papyrius Consul nuper, influebat *Papyrius.*
 in aures concionis, cū ferret legem de Tribunis
 pleb. reficiendis? Dissuasimus nos. Sed nihil de me;
 de Scipione dicam libentius. Quanta illi (Dii im-
 mortales) fuit gravitas, quanta in oratione majestas
 ut facilē ducem Populi Rom. nō comitē diceres: sed
 affuistis, & est in manibus oratio. Itaq; lex popularis
 suffragiis populi repudiata est, atq; (ut ad me redeā)
 meministis. Q. Maximo fratre Scipionis, & L. Man-
 cino consulibus, quā popularis lex de sacerdotiis
 C. Liconii Crassi * videbatur: cooptatio enim colle-
 giorum ad populi beneficium transferebatur. Atq;
 is primum instituit in forum * versibus agere cum
 populo. Tamen illius vendibilem orationem religio
 deorum immortalium, nobis defendentibus, facilē
 vincebat. Atq; id actum est Prætorē me quinquen-
 nio antequam Consul sum factus. Itaq; re magis,
 quā authoritate causa illa defensa est: Quod si in
 scena, id est, in concione, in qua rebus fictis, & ad-
 umbratis loci plurimum est, tamen verum valet, si
 modò id patefactum & illustratum est, quid in ami-
 citia fieri oportet, quæ tota veritate pependitur? in
 qua nisi (ut dicitur) * apertum pectus videas, unūmq; *
 ostendas, nihil fidum, nihil exploratum habeas: ne
 amare quidem, aut amari possis, cum id, quā verē
 fiat, ignores. Quanquam ista assentatio, quamvis
 periculosa sit, nocere tamen nemini potest, nisi ei, *Assentatio-*
 qui eam recipit, atque ea delectatur. Ita fit, ut is, *nem amat,*
 assentatoribus patefaciat aures suas maximē, qui ip- *qui ipse sibi*
 se sibi assentetur, & se maximē ipse delectet. Omni- *assentatur.*
 nō est amans sui virtus; optimē enim se ipsa novit;
 quāmq;

* A. jube-
batur.

* Versus.

Scena.

* *Apertum
amici pectus.*

Voluntatem.

Semper au-
get assen-
tatio.

Nota.

Aliàs defle-
xit, Epilogus
disputationis
de amicitia.

quamque amabilis sit, intelligit. Ego autem non de virtute nunc loquor, sed de virtutis opinione. Virtute enim ipsa non tam multi præditi esse, quàm videri volunt. Hos delectat assentatio; his fictus ad eorum * voluntatem sermo cum adhibetur, orationem illam vanam testimonium esse laudum suarum putant. Nulla est igitur hæc amicitia, cum alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus est. Nec parasitorum in comædiis assentatio nobis faceta videretur, nisi essent milites gloriosi. Magnas verò agere gratias Thais mihi? Satis erat respondere, Magnas: Ingentes, inquit. Semper auget assentatio id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult esse magnum. Quamobrem quamvis blanda ista vanitas apud eos valeat, qui ipsi illam allecant, & invitant, tamen etiam graviores, constantioresq; admonendi sunt, ut animadvertant, ne callida assentatione capiantur. Apertè enim adulantem nemo non videt, nisi qui admodum est excors. Callidus ille, & occultus ne se insinuet, studiosè cavendum est: nec enim facillimè agnoscitur, quippe qui etiam adverlando sæpè assentetur, & litigare se simulans blandiatur, atq; ad extremum det manus, vincisque se patiat, ut is, qui illusus sit, plus vicisse videatur. Quid autem turpius quàm illud? Quod ne accidat, magis cavendum est, ut in Epicureo;

*Hodiè me ante omnes comicos, stultos, senes
Versaris, atq; luseris lautissime.*

Hæc etiam in fabulis stultissima persona est, improvidorum, & credulorū senum. Sed nescio quo pacto ab amicitiiis perfectorum hominum, id est, sapientū, (de hac dico sapientia, quæ videtur in hominem cadere posse) ad leves amicitias defluxit oratio. Quamobrem ad illam primam redeamus, eamque ipsam concludamus aliquando. Virtus, inquā, C. Fanni, &

cu Q. Muti, & conciliat amicitias, & conservat. In ea
est enim convenientia rerum, in ea stabilitas, in ea
constantia. Quæ cum se extulit, & ostendit lumen
suum, & idem aspexit, agnovitque in alio, ad id se
admovent, vicissimq; accipit illud, quod in altero
est, ex quo eorum exardescit sive amor, sive amici-
tia: utrumque enim dictum est ab amando. Amare
autem nihil aliud est, nisi eum ipsum diligere, quem
ames, nullâ indigentia, nullâ utilitate questâ. Quæ
tamen ipsa efflorescit ex amicitia, etiam si tu eâ mi-
nus sequutus sis. Hac nos adolescentes benevolen-
tiâ, senes illos L. Paulum, M. Catonem, C. Gallum,
P. Nasicam, T. Gracchum, Scipionis nostri socerum
dileximus. Hæc etiam magis elucet inter æquales,
ut inter me, Scipionem, L. Furium, P. Rutilium,
Sp. Mummiû. Vicissim autem senes in adolescenti-
um charitate acquiescimus: ut ego in vestra & in Q.
Tuberonis; equidem etiâ admodum adolescentis P.
Rutilii, & A. Virginii familiaritate delector. Quâdo-
quidem enim ita ratio comparata est vitæ, naturæq;
nostræ, ut alia ætas oriatur ex alia: maximè quidem
proprandum est, ut cum æqualibus possis vivere, qui-
buscumque tanquam è carceribus emissus, cum iisdem
ad calcem (ut dicitur) pervenire possis. Sed quoniam
res humanæ fragiles, caducæq; sunt, semper aliqui
acquirendi sunt, quos diligamus, & à quibus diliga-
mur. Charitate enim, benevolentiaq; sublatâ, om-
nis est è vita sublata jucunditas. Mihi quidem Sci-
pio, quanquam est subito ereptus, vivit tamen, sem-
perque vivet. Virtutem enim semper amavi illi-
us viri, quæ extincta non est: nec mihi soli versa-
rante oculos, qui illam semper in manibus ha-
ui; sed etiam posteris erit clara, & insignis. Nemo
quamquam animo, aut spe majora suscipiet, qui sibi
non illius memoriam, atque imaginem proponen-
dam

Virtus con-
ciliat amici-
tias & con-
servat.
Quid sit
amare.

dam putet. Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possim comparare. In hac mihi de Republica consensus, in hac rerum privatarum consilium, in eadem requies plena oblectationis fuit: nunquam illum, ne minima quidem re, offendi, quod quidem senserim; nihil audiui ex coipese, quod nollem. Una domus erat, idem victus, isque communis: neque solum militia, sed etiam peregrinationes, rusticationesque communes. Nam quid ego de studiis dicam cognoscendi semper aliquid, atque discendi, in quibus, remoti ab oculis populi, omne otium, tempusque contrivimus. Quarum rerum recordatio, & memoria, si unà cum illo occidisset, desiderium conjunctissimi viri, atque amantissimi ferre nullo modo possem. Sed nec illa extincta sunt, alunturque potius, & augentur cogitatione, & memoria. Et si planè illis orbatus essem, magnum ta-
men afferet mihi ætas ipsa solatium; diutius enim jam in hoc desiderio esse non possum. Omnia autem breviter tolerabilia esse debent, etiam si magna sint. Hæc habui de amicitia, quæ dicerem. Vos autem hortor, ut ita virtutem locetis (sine qua amicitia esse non potest) ut, eâ exceptâ, nihil amicitiam præstabilius esse putetis.

M. T. C. Lelii, seu de amicitia Finis.

M. T.

M. T. C I C E R O N I S C A T O
M A J O R, S E U D E S E N E C T U T E

Ad T. Pomponium At-
ticum.

D I A L O G I P E R S O N Æ.

S C I P I O, C A T O, L A E-
L I U S.

P r æ f a t i o.

*Tite, si quid ego adjuro, curâ me
levaſſo,*

*Quæ nunc te coquit, & verſat ſub
pectore fixa.*

*Ecquid erit * pretiū?*

* *Premiū*

Licet enim verſibus iſdem mihi

affari te, Attice, quibus affatur Flamminium ille vir
laud magna in re, ſed fidei plenus: quanquam
certò ſcio non ut Flamminium,

Sollicitari te (Tite) ſic, nocteſque, diēſque.

Novi enim moderationem animi tui, & æquitatem
que non cognomen ſolùm Atheniſis deportaſſe, ſed

Attici

humanitatem, & prudentiā intelligo. Eſt tamen ſu-
ſpicor iſdē rebus te, quibus me ipſum ſentio inter-
tum graviùs commoveri: quarum conſolatio, & ma-
ior eſt; & in aliud tempus differenda. Nunc autem
mihi viſum eſt, de ſenectute aliquid ad te ſcribere:
hoc enim onere (quod mihi tecum commune eſt)
aut jam urgentis, aut certè adventantis ſenectutis,
& te, & me ipſum levare volo; etſi te quidē id mode-
ſtè, ac ſapienter; ſicut omnia, & ferre, & latum eſſe
certò ſcio. Sed mihi, cum de ſenectute aliquid vel-
lem ſcribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo
uterque

uterque nostrum communiter uteretur. Mihi quidem ita jucunda hujus libri confectio fuit, ut non modò omnes abstergeret senectutis molestias; sed effecerit mollem etiam, & jucundam senectutem. Nunquam igitur satis laudari dignè poterit Philosophia; cui qui pareat, omne tempus ætatis sine molestia possit degere. Sed de cæteris & diximus multa, & sæpè dicemus. Hunc verò librū de senectute ad te misimus. Omnem autem sermonem tribuimus, non Tithono, ut Aristoteli Chius, ne parum esset authoritatis, tanquam in fabula: sed M. Catoni seni, quò majore authoritatem haberet oratio. Apud quem, Lælium, & Scipionem facimus admirantes, quod is tam facile senectutem ferat; itaque cum respondentem. Qui si eruditius videbitur disputare, quàm consuevit ipse in suis libris, attribuito Græcis literis: quarum constat eum per studiosum fuisse in senectute. Sed quid opus est plura? Jam enim ipsius Catonis sermo explicabit nostram omnem de senectute sententiam.

Tithonus, Aristoteli Chius. Personarum dignitas addit orationi authoritatem.

DIALOGUS. P. SCIPIO, C. LÆLIUS ET CATO INTERLOCUTORES.

SCIPIO.

Sæpe numero admirari soleo cum hoc C. Lælio, cum cæterarum rerum tuam excellentem, M. Cato, perfectamque sapientiam; tum vel maximè, quòd senectutem tuam nunquam tibi gravè esse senserim.

Quæ plerisque senibus sic odiosa est, ut onus se etiam gravius dicant sustinere. CATO. Rem hæud sanè, Scipio & Læli, difficilem admirari videmini. Quibus enim nihil opis est in ipsis ad benè, beatèque vivendum,

videndum, iis omnis gravis est ætas: qui autem omnia
bona à seipsis petunt, iis nihil potest malum videri,
quod naturæ necessitas afferat. Quo in genere in-
primis est Senectus, quam ut adipiscantur, omnes
optant, eandem accusant adepti, tanta est inconsuetu-
dia, stultitia, atq; perversitas. Obrepere aiunt eam
citiùs, quàm putassent. Primum, quis coegit eos fal-
sum putare? Quì enim citiùs adolescentiæ senectus,
quàm pueritiæ adolescentia, obrepit? Deinde, quì
minus gravis esset iis Senectus, si octogintiesimum
annu agerent, quàm si octogesimum? præterita enim
ætas quamvis longa, cum effluxisset, nullâ consola-
tione permulcere posset stultâ senectutem. Quocir-
ca, si sapientiam meam admirari soletis (quæ utinam
signa esset opinione vestra, nostròq; cognomine,) in
hoc sumus sapientes, quòd naturam optimâ du-
ctam tanquam Deum sequimur, ei que paremus: A
qua non verisimile est, cum cæteræ partes ætatis
venè descriptæ sint, extremum actum, tanquã ab in-
cognito poeta, esse neglectu. Sed tamen necesse fuit
et aliquod extremum, & tanquã in arborum bac-
is, terræq; frugibus, maturitate tēpestiva, quasi vi-
vum & caducum: quod ferendum est molliter sapi-
enti. Quid enim est aliud, gigantum more bellare
cum diis, nisi naturæ repugnare? LÆLI. Atqui Cato
gratissimum nobis, ut etiam pro Scipione pollicear,
feceris, si (quoniã volumus, & speramus quidem se-
des fieri) multò antè à te didicerimus, quibus facil-
itè rationibus ingravescentem ætatem ferre pos-
sumus. CATO. Faciam verò, Læli, præsertim si utri-
usque vestrũ gratum (ut dicis) futurum sit. SCIP.
volumus sanè (nisi molestum est, Cato) tanquam a-
liam viam longam confeceris, qua nobis quoque
pergrediendum sit, istuc, quò pervenisti, videre
facile sit. CATO. Faciam, ut potero, Læli: sæpè
enim

Epiphonema
Nota.

Cato sapiem
dicebatur.
Ite Stp.

Quid sit gi-
gantes cum
diis bellare.
Epiphonema.

Proverbium,

* *Qual.*In moribus
est culpa,
non in ætate.Themisto-
clis respon-
sio ad Seri-
phium quen-
dam.Senectutis
arma.

enim interfui querelis meorum æqualium, (pare-
autem cum paribus, veteri proverbio, facillimè con-
gregantur)* quæ C. Salinator, quæ Spu. Albinus
homines Consulares, nostri ferè æquales, deplorare
solebant; tum, quod voluptatibus carerent, sine qui-
bus vitam nullam putarent; tum quod spernerentur
ab iis, à quibus essent coli soliti. Qui mihi non id vi-
debantur accusare; quod esset accusandum. Nam si
id culpâ senectutis accideret, eadem mihi usu eveni-
rent, reliquisque omnibus majoribus natu; quorum
ego multorum cognovi senectutē sine querela; qui
se & à libidinū vinculis laxatos esse nō molestè fe-
rent, nec à suis despicerentur. Sed omnium istius
modi querelarum in moribus est culpa, non in æta-
te: Moderati enim, & nec difficiles senes, nec in-
humani, tolerabilem agunt senectutem. Importuni-
tas autem, & inhumanitas omni ætati molesta est.
LÆL. Est, ut dicis, Cato: sed fortasse dixerit quispi-
am, tibi propter opes, & copias, dignitatem tu-
am tolerabilem senectutem videri: id autem non
posse multis contingere, CATO. Est illud quidem
LÆL. aliquid, sed nequaquam in isto sunt omnia: ut
Themistoclem ferunt, Seriphio cuidam in iurgio re-
spondisse; cum ille dixisset, non eum suâ, sed patriæ
gloriâ splendorem assecutum: Nec herclè, inquit,
ego Seriphius essem, nobilis; nec si tu Atheniensis
esses, clarus unquam fuisses. Quod eodē modo de se-
nectute potest dici. Neq; enim in sūma inopia lev-
esse Senectus potest ne Sapienti quidem; nec insipi-
enti etiā in summa copia, non gravis. Aptissima ou-
nindō sunt, Scipio, & Læli, arma senectutis, arte ex-
citationesque virtutum: quæ in omni ætate cultæ
cum multum, diūque veris, mirificos afferunt fru-
ctus; nec solum quia nunquam deserunt, ne in ex-
tremo quidem tempore ætatis, (quanquā id max-

mum est;) verum etiam, quia conscientia bene actæ
vitæ, multorumque benefactorum recordatio ju-
cundissima est. Ego quidem Q. Maximum, cum, qui Q. Fabii
Tarentum recepit, adolescens ita dilexi senem, ut c. Max. gesta.
qualem: Erat enim in illo viro comitate cõdita gra-
vitas; nec senectus mores mutaverat. Quanquam
eum colere cœpi non admodum grandem natu, sed
tamen jam ætate provectum. Anno enim post,
quàm primùm Consul fuerat, ego natus sum; cumq;
eo quartū Consule adolescentulus miles profectus
sum ad Capuam, quintòq; anno post ad Tarentum Capua Apu-
Questor; Deinde Ædilis; quadriennio post factus liz civitas.
sum prætor: quem magistratum gessi Consulibus
Tuditano, & Cethego. Tum quidem ille admodum
senex, suator legis Cinciz de donis, muneribus Cinciz lex.
fuit. Hic & bella gerebat, ut adolescens, cùm planè
grandis esset; & Annibalem, juvenilitèr exultan-
tem, patientiâ suâ mollicbat; de quo præclarè fa-
miliaris noster Ennius,

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

Non ponebat enim rumores ante salutem.

Ergo postq; magisq; viri nunc gloria claret.

Tarentū verò quā vigilantia, quo consilio recepit? Fuga Salina-
Cum quidem, me audiente, Salinatori, qui, amisso toris.
oppido, fugerat in arcem, gloriant, atq; ita dicenti;
Mea opera (Q. Fabi) Tarentum recepisti. Certè, in-
quit ridens; nā nisi tu amisisses, ego nunquā recepis-
sem. Nec verò in armis præstator, quàm in toga; qui
consul iterum, Sp. Carvilio collega quiescente, C.
Flaminio tribuno plebis quoad potuit, restitit, agrū
Picenum, & Gallicū viritim contra Senatus autho-
ritatem dividenti. Augurq; cum esset, dicere ausus
est, optimis auspiciis ea geri; quæ pro Reip. salute
gererentur; quæ contra Remp. fierent, contra au-
spicia fieri. Multa in eo viro præclara cognovi; sed
nihil

Cunctator
Fabius.

Fuga Salina-
toris.

μάρτυς τῆς
ἀπορίας.

nihil est admirabilius, quàm quomodo ille mortem M. filii tulit, clari viri, & Consularis. Est in manibus viri laudatio, quam cum legimus, quem Philosophum non contemnimus? nec verò ille in luce modò, atque in oculis civium magnus: sed intus, domique præstantior. Qui sermo? quæ præcepta? quanta notitia antiquitatis? quæ scientia juris augurandi? multæ etiam, ut in homine Romano, literæ: omnia memoria tenebat, non domestica solum, sed etiam externa bella: Cujus sermone ita tum cupidè fruebar, quasi jam divinarem id quod evenit, illo extincto, unde discere, fore neminè. Quorsum igitur hæc tam multa de Maximo? Quia profectò videtis, nefas esse dictu, miseram fuisse talem senectutem. Nec tamen omnes possunt esse Scipiones, aut Maximi, ut urbium expugnationes, ut pedestres, navalisque pugnas, ut bella à se gesta, triumphosque recordentur. Est enim quietè, & purè, & elegantè actæ ætatis placida, ac lenis senectus: qualem accepimus Platonis, qui uno & octogesimo anno scribens mortuus est. Qualem Isocratis, qui cum librum, qui Panathenæicus inscribitur, quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur, vixitque quinquennium postea: cujus magister Leontinas Gorgias centum & septem complevit annos: neque unquam in suo studio, atque opere cessavit. Qui, cum ex eo quæreretur, cur tamdiu vellet esse in vita: Nihil habeo, inquit, quod accusem senectutem. Præclarum responsum, & docto homine dignum. Sua enim vitia insipientes, & suam culpam in senectutem conferunt: quod non faciebat is, cuius modò mentionem feci, Ennius:

*Sicut fortis equus, spatio qui sæpe supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.*

Equi fortis, & victoris senectuti comparat suam: quem quidem probè meminisse potestis. Anno enim

Isocrates
scripsit Pana-
thenæicum.

unde

undevigesimo post ejus mortem, hi consules T. Flaminus & M. Atilius facti sunt: ille autem * Cæpio ne & Philippo iterum Consulibus mortuus est: cum ego quidē v. & LX. annos natus, legē Voconia voce magna, & bonis lateribus suavissem: sed annos LXX. natus (tot enim vixit) Ennius ita ferebat duo quæ maxima putantur, onera, Paupertatem, & Senectutem, ut eis penè delectari videretur. Etenim, cū cōplector animo, quatuor causas reperio, cui senectus misera videatur: unam, quod a vocet à rebus gerendis: alteram, quod corpus faciat infirmum: tertiam, quod privet omnibus ferè voluptatibus: quartam, quod haud procul absit à morte. Earum si placet, causarum, quantum quæq; valeat, quantumq; iusta sit unaquæque, videamus. A rebus gerendis senectus abstrahit. Quibus? an iis quæ geruntur juventute, & viribus? Nullæne igitur res seniles sunt quæ vel infirmis corporibus, animo tamen administrantur? Nihil igitur agebat Q. Maximus? nihil L. Paulus, pater tuus Scipio, locet optimi viri, filii mei? Et cæteri senes, Fabricii, Curii, Coruncani, cū Remp. consilio, & autoritate defendebant, nihil agebant? Ad Appii Claudii senectutem accedebat etiam ut cæcus esset: tamen is cū sententia senatus inclinaret ad pacem & fœdus faciendum cum Pyrrho, non dubitavit dicere illa, quæ versibus persecutus est Ennius.

Quod vobis mentes, rectæ quæ stare solebant

Ansebac, dementi sese flexere ruina?

Cæterâque gravissimè. Notum enim vobis carmen est: & tamen ipsius Appii extat oratio: atq; hanc ille egit septem & decem annis post alterum Consulatum; cū inter duos Consulatus anni x. interfluxissent, Censôrq; ante consulatum superiorem fuisset. Ex quo intelligitur, Pyrrhi bello grandem sanè

N

fuisse:

* al. Scipione.

Lex Voconia.

Cui senectus misera videatur.

Prima vitæ peratio senectutis, sed neque impedimento non esse rebus gerendis.

Appius cæcus.

fuisse : & tamen sic à patribus accepimus. Nihil igitur afferunt, qui in re gerenda versari senectutē negant : similēsque sunt, ut si qui gubernatorem in navigando nihil agere dicant, cum alii malos scandā, alii per foros cursitent, alii sentinam exhauriant ; ille autem clavum tenens, sedeat in puppi quietus : Non facit ea, quæ juvenes : at verò multò majora, & meliora facit. Nō enim viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporum res magnæ geruntur ; sed consilio, & autoritate, & sententia : quibus non modò non orbat, sed etiam augeri senectus solet. Nisi fortè ego vobis (qui & miles, & Tribunus, & legatus, & Consul versatus sum in vario genere bellorum) cessare nunc videor, cum bella non gero : at Senatui, quæ sunt gerenda, præscribo : & quon odo Carthagini, malè jam diù cogitanti, bellū inferatur, multò antè denuncio : de qua non antè vereri de sinā, quàm illam excisam esse cognovero. Quam palam utinam immortales Dii tibi, Scipio, reservent, ut avi reliquias persequare : cujus à morte hic tertius & trigessimus est ann⁹ : sed memoriā illius viri excipient omnes anni cōsequentes. Anno ante me Censor mortuus est, novem annis post meum consulatū, cum Consul iterum, me Consule, creatus esset. Num igitur, si ad centesimū annū vixisset, senectutis eum suæ pæniteret : nec enim excursionē, nec saltus, nec eminūs hastis, aut cominūs gladiis uteretur ; sed consilio, ratione, sententia. Quæ nisi essent in senibus, non summum consiliū majores nostri appellassent Senatū. Apud Lacedæmonios quidem ii, qui amplissimum magistratum gerunt, ut sunt, sic etiam appellantur, Senes. Quòd si legere, & audire volentibus externa, maximas Respub. ab adolescentulis labefactas, à senibus sustentatas, & restitutas reperieris. Cedò, quā vestram Remp. tantā amissi sitis tam citò

Senatus à
senio.

ῥέροντες

senes, unde

ῥαπρία

summum

consilium,

apud Lace-

dæmonios.

ſic enim percontanti, ut eſt in Nævii Poëtæ Ludo, reſpondentur & alia, & hæc inprimis.

Proveniebant oratores novi, ſtulti, adoleſcentuli.

Temeritas eſt videlicet florentis ætatis, prudentia ſeneſtutis, At memoria minuitur. Credo, niſi exerceas eam, aut etiam ſi ſis naturâ tardior. Themifto- cles omnium civium nomina percèperat : num igitur cenſetis eum, cum ætate proceſſiſſet, qui Ariſti- des eſſet, Lyſimachum ſalutare ſolitum ? Equidem

Iambicus
tetrameter.
Memoriam
in ſeneſtute
non minui.
Themifto-
clis memo-
ria.

non modò eos, qui ſunt, novi, ſed eorum patres eti- am, & avos. Nec, ſepulchra legens, vereor (quod aiunt) ne perdam memoriam : his enim ipſis legen- dis in memoriâ redeo mortuorum. Nec verò quen- quam ſenem audiivi oblitum, quo loco theſaurum obruiſſet, omnia, quæ curant, meminerunt, vadimo- nia conſtituta, qui ſibi, quibus ipſi, debeant. Quid Jurifconſulti ? quid Pontifices ? quid Augures ? Quid Philoſophi ſenes ? quàm multa meminerunt ? Ma- nent ingenia ſenibus, modò permaneat ſtudium, & induſtria. Nec ea ſolum in claris, & honoratis vi- ris, ſed in vita etiam privata, & quieta. Sophocles ad

Sophocles.
Seneſtutem
non eſſe re-
motam à re-
bus geren-
dis.

ſummam ſeneſtutem tragœdias fecit : qui propter ſtudium, cum rem familiarem negligere videretur, à filiis in judiciũ vocatus eſt : ut, quem admodum no- ſtro more, malè rem gerentibus patribus, bonis in- terdicti ſolet : ſic illum, quaſi deſipientem, à re fami- liarum removerent iudices. Tum ſenex dicitur eam fa- bulam quam in manibus habebat, & proximè ſcrip- ſerat, Oedipum Coloneum recitaſſe iudicibus, quæ- ſiſſeq; ; num illud caro eſt deſipientis videretur ? Quo recitato, ſententiis judiciũ eſt liberatus. Num igitur hunc, num Heſiodum, num Simonidem, num Ste- ſichorum, num, quos antè dixi, Iſocratem, Gorgiam, num Homerum, num Philoſophorum principes, Pythagoram, Democritum, num Platonem, num

* Romanos.

Socratem, num postea Zenonem, Cleanthem, aut cum, quem vos etiã Romæ vidistis, Diogenẽ Stoicum coëgit in suis studiis obmutescere senectus? An non in omnibus iis studiorum agitatio vitæ æqualis fuit? Age, ut ista divina studia omittamus, possum nominare ex agro Sabino rusticos *vicinos, & familiares meos, quibus absentibus nunquam ferè ulla in agro majora opera fiunt, non ferendis, non percipiendis fructibus, non condendis. Quanquam in illis hoc minus mirum; nemo enim est cã senex, qui se annum non putet posse vivere; sed iidẽ laborant in eis, quæ sciunt nihil ad se omninò pertinere.

Serunt arbores quæ alteri seculo profint.

Statii duo
fuerunt.

Scæpius Cæ-
cilius.

Ut ait Statius noster in Synephebis. Nec verò dubitat agricola, quamvis is senex, quærenti, cui serat, respondere, Diis immortalibus; qui me non accipere tantummodò hæc à maioribus voluerunt, sed etiam posteris proderet. Melius Cæcilius de senectute alteri seculo prospiciente quàm illud:

Adepol senectus, si nihil quicquam aliud vitii

Apportet secum, cum advenerit, unum id est satius,

Quod diu vivendo, multa quæ non vult, videt:

Et multa forte esse, quæ vult. Atq; in ea quidem quæ non vult, sæpè etiam adolescentia incurrit. Illud verò idem Cæcilius vitiosius:

Tum etiam in senectate hoc deputo miserrimum,

Sentire ea etate esse odiosum se alteri.

Jucundum potiùs, quàm odiosum. Ut enim adolescentibus bonâ indole præditis, sapientes senes delectantur; leviórq; sit eorum senectus, qui à juventute coluntur, & diliguntur; sic adolescentes senum præceptis gaudent, quibus ad virtutũ studia ducuntur. Nec minus intelligo me vobis, quàm vos mihi esse jucundos. Sed videtis, ut senectus, non modò languida, atq; iners non sit, verùm etiã sit operosa,

&

& semper agens aliquid, & moliens, tale scilicet, Solonis ver-
 quale cujusq; studium in superiore vita fuit. Quid, *lus.*
 quod etiam addiscunt aliquid? ut Solonem in versi- *μεγίστων δ'*
 bus gloriantem vidimus; qui se, quotidie aliquid ad- *αἰνῶν, πολλὰ δ'*
 discuntem, senem fieri dicit; ut ego feci, qui Græ- *διδακνός-*
 cas literas senex didici; Quas quidem sic avidè ar- *μύθη.*
 ripui, quasi diuturnam sitim explere cupiens; ut ea
 ipsa mihi nota essent, quibus me nunc exemplis uti
 videtis. Quod cum fecisse Socratem in fidibus audi-
 rem; vellem equidem & illud; (discebant enim fi-
 dibus antiqui) sed in literis certè elaboravi.

Cato senex
 Græcas lite-
 ras didicit,
 quas puer
 contem-
 pserat.

NEc nunc quidem vires desiderio adolescentis (is
 enim locus erat alter de vitiis senectutis) non
 plus, quàm adolescens etiam vires tauri, aut elephā-
 tis, desiderabam. Quod enim homini naturaliter in-
 fitum est, eo uti decet; & quicquid agas, agere pro
 viribus. Quæ enim vox potest esse contemptior,
 quàm Milonis Crotoniatæ? qui cum jã senex esset,
 athletasq; se in curriculo exercentes videret, aspe-
 xisse lacertos suos, dicitur, illacrynq; ansq; dixisse; At
 hi quidem jam mortui sunt. Non verò tam isti,
 quàm tu ipse, nugator; neq; enim ex te unquam es
 nobilitatus, sed ex lateribus, & lacertis tuis. Nihil
 Sextus Æmilius tale, nihil multis annis ante T. Co-
 runcanus, nihil modò P. Crassus; à quibus jura ci-
 vibus præscribebantur; quorum usque ad extre-
 mum spiritum provecta est prudentia. Orator, me-
 tuo, ne languescat senectute; est enim munus ejus
 non ingenii solùm, sed laterum etiam, & virium.
 Omnino canorum illud in voce spler descit, etiam
 nescio quo pacto in senectute; quod equidè non a-
 misi adhuc, & tamen videtis annos meos; sed tamen
 decorus est sermo senis, quietus, & remissus; facit-
 que persæpe ipsa sibi audientiã disertis senis comp-

Secunda vi-
 tuperatio se-
 nectutis.
 Senectutem
 hoc miseram
 non esse,
 quòd corpus
 infirmum
 reddat.
 Milonis
 querimonia.

Senectutem
 non officere
 oratori.

ta & mitis oratio. Quod si exequi nequeas, possis ta-
men Scipioni præcipere, & Lælio. Quid enim est
jucundius senectute, stipata studiis juventutis? An-
ne eas quidē vires senectuti relinquemus, ut adole-
scentulos doceat, instituat, ad omne officii munus
instruat? Quo quidem opere quid potest esse præ-
clarius? Mihi verò C. & P. Scipiones, & avi tui duo,
L. Æmilius, & P. Africanus comitatu nobilium juve-
num fortunati videbantur. Nec ulli bonarum artium
magistri non beati putandi, quamvis consenuerint
vires, atq; defecerint; etsi ista ipsa defectio virium,
adoleſcentiæ vitium efficitur sæpius, quàm senectutis.
Libidinosa etenim, & intemperans adolescentia ef-
fectum corpus tradit senectuti. Cyrus quidem apud
Xenophontem eo sermone, quem moriens habuit,
cùm admodum senex esset, negat se unquam sensis-
se senectutem suam imbecillioſiorem factam, quàm a-
dolescentia fuisset. Ego L. Metellum memini puer,
qui cum quadriennio post alterum consulatum
Pontifex maximus factus esset, (viginti & duos an-
nos ei sacerdotio præfuit,) ita bonis viribus esse in
extremo tempore ætatis, ut adolescentiam non re-
quireret. Nihil necesse est mihi de me ipso dicere,
quanquam est id quidem senile, ætatiq; nostræ
conceditur. Videtisne, ut apud Homerum sæpissi-
mè Nestor de virtutibus suis prædicet? Tertiam
enim jam ætatem hominum vixerat; nec erat ei ve-
rendum, ne vera de se prædicans, nimis videretur
aut insolens, aut loquax. Etenim (ut ait Homerus) ex
ejus lingua melle dulcior fluebat ratio; quam ad
suavitatem nullis egebat corporis viribus. Et tamen
ille dux Græciæ nunquam optat, ut Ajacis similes
decem habeat, at ut Nestoris quandoque; Quod si
acciderit, non dubitat quin brevi Troja sit peritura.
Sed redeo ad me. Quartum annum ago & octoge-
simum;

Cyri senis
fortitudo.

Seipsum lau-
dare senex
quis potest.
Nestoris se-
nectus & e-
loquentia in
Iliad. primo
Decem Ne-
storis similes
optat Aga-
memnon in
secundo
Iliad.

simum, equidem posse vellem idem gloriari, quod
Cyrus: sed tamen hoc quæo dicere, non me quidem
his esse viribus, quibus aut miles Punico bello, aut
Quæstor in eodem bello, aut Consul in Hispania
fuerim, aut quadriennio post, cum Tribunus milita-
ris depugnavi apud Thermopylas, M. Attilio Gla-
brione Consule; sed tamen, ut vos videtis, non pla-
nè me enervavit, non afflixit senectus: non curia
vires meas desiderat, non rostra, non amici, non cli-
entes, non hospites. Nec enim unquam sum assen-
sus illi veteri, laudatòque proverbio, quod monet,
Maturè fieri senem, si diù velis esse senex. Ego verò
me minùs diù senem esse mallet, quàm esse senem,
antequam essem. Itaq; nemo adhuc convenire me
* valuit, quin fuerim occupatus. At minus habeo vi-
rium quàm vestrùm utervis. Nec vos quidè T. Pon-
tii centurionis vires habetis. Num idcirco ille est
præstantior vobis? Moderatio modò virium adsit,
& tantum, quantum quisque potest, nitatur: nã ille
non magno desiderio tenebitur virium. Olympiæ
per stadium ingressus esse Milo dicitur, cum hume-
ris sustineret bovem: utrùm igitur has corporis, an
Pythagoræ tibi malis vires ingenii dari? Denique
isto bono utare, dum adsit; cum absit ne requiras:
nisi fortè adolescentes pueritiam, paululum ætate
progressi, adolescentiam debeant requirere. Cursus
est certus ætatis, & via una naturæ, eaque simplex;
suâq; cuique parti ætatis tempestivitas est data. Ut
enim infirmitas puerorum est, & ferocitas juvenum,
& gravitas jam constantis ætatis: sic senectutis
maturitas naturale quiddam habet, quod suo tem-
pore percipi debeat. Arbitror te audire, Scipio, ho-
spes tuus Masinissa quæ faciat hodiè, nonaginta an-
nos natus; cum ingressus iter pedibus sit, in equum
omninò non ascendere: cum equo, ex equo non
descendere;

* Voluit.
T. Pontii
robur.

Milo.

Maturitas
senectutis
Masinissa
rex Mau-
ritaniz.

descendere; nullo imbre, nullo frigore adduci, ut capite aperto sit: summam in eo esse corporis siccitatem: itaq; exequi omnia regis officia, & munera. Potest igitur Exercitatio & Temperantia etiam in senectute conservare aliquid pristini roboris. Non sunt in senectute vires; nec postulatur quidē vires à senectute; ergo & legibus, & institutis, vacat ætas nostra muneribus iis, quæ non possunt sine viribus sustineri. Itaq; non modò quod non possumus, sed ne quantum possumus quidem, cogimur. At ita multi sunt imbecilli senes, ut nullum officii, aut omninò vitæ munus exequi possint. At id quidē non proprium senectutis est vitium, sed commune valetudinis. Quam fuit imbecillis P. Africani filius is, qui te adoptavit? quàm tenui aut nullā potiùs valetudine? Quod nisi ita fuisset, alterum ille extitisset lumen civitatis. Ad paternam enim magnitudinem animi, doctrina uberior accesserat. Quid mirū igitur in senibus si infirmi sunt aliquando, cum ne id quidem adolescentes effugere possint? Resistendum Læli, & Scipio, senectuti est, & ejus vitia diligentia

* compensanda sunt. Pugnandum tanquam contra morbum est, sic contra senectutem. Habenda ratio valetudinis: utendum exercitationibus modicis. Tantum cibi, & potionis adhibendum, ut reficiantur vires: nō opprimantur. Nec verò corpori solum subveniendum est, sed etiam menti, atque animo multò magis: namque hæc quoque, nisi tanquam lumini oleum instilles, extinguuntur senectute: & corpora quidem defatigatione, & exercitatione ingravescent, animi autem se exercendo levantur. Nā, quos ait Cæcilius comicus stultos senes, hos significat credulos, obliviosos, dissolutos: quæ vitia sunt non senectutis, sed inertis ignaviæ, somniculosæ senectutis. Ut petulantiæ, ut libido magis est adolescē-

tum

* *Corrigenda*
Documenta
ad resisten-
dum senec-
tuti.

Corpus ex
ercitatione
ingravescit,
animus le-
vatur.

rum, quàm senum, nec tamen omnium adolescentium, sed non proborum; sic ista senilis stultitia (quæ deliratio appellari solet) senum levium est, non Deliratio. omnium. Quatuor robustos filios, & filias quinque, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat & Appius cæcus. Senex & cæcus. Intentum enim animum, tanquam arcum habebat; nec languescens succumbebat senectuti. Tenebat, non modò autoritatem, sed etiam imperium in suos: metuebant eum servi, verebantur liberi, charum omnes habebant: vigeat in ea domo patrius mos, & disciplina. Ita enim senectus honesta est, si se ipsa defendit, si jus suum retinet, si nemini mancipata est, si usq; ad extremum spiritum dominatur in suos. Ut enim adolescentum, in quo senile aliquid, sic senem, in quo adolescentis est aliquid, laudamus: quod qui sequitur, corpore senex esse poterit, animo nunquam erit. Septimus mihi Originum liber est in manibus: omnia antiquitatis monumenta colligo: causarum illustrium, quasunque defendi nunc quàm maximè conficio orationes. Ius augurum, pontificum, civile tracto: multum etiam Græcis literis utor; Pythagoreorumq; more, ex- Pythagore, ercendæ memoriæ gratiâ, quid quoquo die dixerim, opum inqs. audiverim, egerim, cōmemoro vesperi. Hæ sunt exercitationes ingenii, hæc curricula mentis. In his desudans atq; elaborans, corporis vires non magis properè desidero. Adsum amicis, venio in Senatum frequens; ultròq; afferro res multum & diù cogitatas, easq; tueor animi, non corporis viribus. Quæ si exequi nequirè, tamè me lectulus oblectaret meus, si ipsa cogitantem, quæ jam agere non possem: sed, ut possim, facit acta vita. Semper enim in iis studiis, laboribûsq; viventi non intelligitur, quando obrepit senectus. Ita sensim sine sensu ætas senescit nec subito frangitur, sed diuturnitate extinguatur.

Sequitur

Tertia vitu-
peratio sene-
cutis; sene-
cutem mise-
ram non
esse, quod
priveret
Voluptati-
bus. Oratio
Architæ con-
tra volupta-
tem.

Menti vo-
luptas ini-
mica.

SEquitur tertia vituperatio senectutis, quod carere dicunt voluptatibus. O præclarum munus ætatis! liquidem id aufert à nobis, quod est in adolescentia vitiosissimum. Accipite enim, optimi adolescentes, veterem orationem Architæ Tarentini magni in primis, & præclari viri; quæ mihi tradita est, cum essem adolescens Tarenti cum Q. Maximo. Nullam capitaliorem pestem, quàm corporis voluptatem, hominibus dicebat à Natura datam: cupit voluptatis avidæ libidines, temerè, & effrenatè appetiundum incitarentur. Hinc patriæ proditiones, hinc Rerum publicæ everfiones, hinc cum hostibus clandeſtina colloquia nasci, dicebat: nullum denique scelus, nullum magnum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret: stuprum verò, adulteria, & omne tale flagitium nullis aliis illecebris excitari, nisi voluptate. Cùmque hominibus sive natura, sive quis Deus nihil in mente præstabilius dedisset; huic divino muneri, ac dono nihil tam esse inimicum, quàm voluptatem. Nec enim, libidine dominante, temperantiæ locum esse omninò, nec in voluptatis regno virtutem posse consistere. Quoquo magis intelligi posset, fingere animo jubebat tanta incitatum aliquem voluptate corporis, quantum ta percipi posset maxima: nemini censebat fore dubium, quin tamdiù dum ita gauderet, nihil agitante mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset. Quocirca nihil esse tam detestabile, tamque pernicietiferum, quàm voluptatem; Siquidem ea, cum major esset, atque longior, omne animi lumen extingueret. Hæc cum C. Pontio Samnite, patre ejus, quo Caudino prælio Sp. Posthumius, & T. Venturius Consules superati sunt, locutum Architam, Nearchus Tarentinus hospes noster, qui in amicitia populi Romani permanserat, se à minoribus natum accepisset.

cepisse dicebat; cum quidem ei sermoni interfuis-
 set Plato Atheniensis, quem Tarentum venisse L.
 Emilio, Appio Claudio Consulibus, reperio. Quor-
 um hæc? ut intelligatis, si voluptatem aspernari ra-
 tione, & sapientia non possumus, magnam habendâ
 nec uti gratiâ, quæ effecerit, ut id nō liberet, quod
 non oporteret. Impedit enim consilium voluptas ra-
 tioni inimica, ac mentis (ut ita dicam) perstringit
 oculos, nec habet ullum cum virtute commercium.
 Civitas quidem feci, ut fortissimi viri T. Flaminii
 patrē, L. Flaminium è Senatu ejicerem, septem annis
 postquam Consul fuisset; sed notandam libidinem
 utavi. Ille enim cum esset Consul in Gallia, exora-
 tus est in convivio à Scorto; ut securi feriret aliquē
 eorum, qui in vinculis essent damnati rei capitalis.
 Sic Titō fratre suo, Censore (qui proximus ante me
 fuerat) elapsus est; mihi verò, & Flæco neutiquam
 probari potuit tam flagitiosa, & tam perdita libido,
 quæ cum probro privato conjungeret Imperii dede-
 rit. Sæpè à majoribus natu audivi, qui se porrò pu-
 ros à senibus audivisse dicebant, mirari solitum
 C. Fabricium, quòd quum apud Regem Pyrrhum
 legatus esset, audisset à Thessalo Cineâ, Athenis
 morandam esse, qui se sapientem profiteretur, eū n-
 que dicere; Omnia, quæ faceremus, ad voluptatem
 esse referenda. Quod ex eo audiventes, M. Curium,
 & Titum Coruncanum optare solitos, ut id Samni-
 tibus, ipsique Pyrrho persuaderetur; quò facilius
 vinci possent, cum se voluptatibus dedissent. Vixit
 etiam M. Curius cum P. Decio, qui quinquennio antè
 eum Consulem se pro Republica quarto consulatu
 devoverat. Norat eundem Fabricius, norat Co-
 runcanus; qui tum ex sua vita, tum ex ejus, quem
 amico, P. Decii factō, judicabant esse protecto ali-
 quid naturâ pulchrum, atq; præclarum, quod sua
 sponte

Plato quo
 tempore Ta-
 rentum ve-
 nerat.

Detestabile
 scelus à L.
 Flaminio fa-
 ctum ob vo-
 luptatem.

Fabricius.
 Pyrrhus:
 Epicurus
 Philosophus.

P. Decius se
 pro Repub.
 devovit.

Voluptas
malorum
esca.

Δέλειον τῆς
κατασκευῆς
ἀσθενείας.

C. Duillus
primus Pœ-
nos classe
devicit.

* Crebro fa-
nalis.
Sodalitates,
Idæa sacra.

Quæ e dica-
tur convi-
vium.

sponte peteretur; quôdque sprete & contempta vo-
luptate, optimus quisque sequeretur. Quorsum igitur
tam multa de voluptate? Quia non modò vitupera-
tio nulla, sed etiam summa laus senectutis est, quòd
ea voluptates nullas magnoperè desiderat. Carer e-
pulis, extructisque mensis, & frequentibus poculis
caret ergo vinolentiâ, cruditate & insomniis. Sed,
aliquid dandum est voluptati, quoniam ejus blandi-
tiis non faciliè obstitimus; (Divinus enim Plato es-
cam malorum appellat voluptatem, quòd ea videli-
cet homines capiantur, ut hamo pisces,) quanquam
immoderatis epulis careat senectus, modicis convi-
viis tamen potest delectari. C. Duillum, M. filium
qui Pœnos primus classe devicerat, redeuntē à coe-
na senem sæpè videbam puer: delectabatur * cere-
funali, & tibicine; quæ sibi, nullo exemplo privati-
sumpserat: tantum licentiæ dabat gloria. Sed qui
ego alios? ad meipsum jam revertar. Primum habu-
i semper sodales. Sodalitates autem, me Quæstore
côstitutæ sunt, sacris Idæis Magnæ matris acceptis.
Epulabar igitur cum sodalibus, omninò modicè, se-
erat tamen quidā fervor ætatis, qua progrediente
omnia fiunt etiam indies mitiora. Neque enim ip-
sorum conviviorum delectationem, corporis volup-
tatibus magis, quàm cœtu amicorum, & sermonibus
metiebar. Benè enim majores nostri accubationem
epularem amicorum, quia vitæ conjunctionem ha-
beret, convivium nominârunt, melius, quàm Græci
qui hoc idem tum Computationem, tum Concen-
tionem vocant; ut, quod in eo genere minimum est
id maximè probare videantur. Ego verò, propter
sermonis delectationem, tempestivis conviviiis dele-
ctor; nec cum æqualibus solum, qui pauci admodum
restant, sed cum vestra etiam ætate, atque vobiscum
habendūque senectuti magnam gratiam, quæ mihi se-

monis aviditatem auxit; potionis, & cibi sustulit. Quod si quem etiam ista delectant, ne omninò bel- lum indixisse videar voluptati, cujus est etiam for- tasse quidam naturalis * motus; non intelligo, ne in istis quidē voluptatibus ipsis, carere sensu senectutem. Me verò & magisteria delectant à majoribus instituta: & is sermo, qui, more majorum, à summo adhibetur magistro in poculo: & pocula, sicut in symposio Xenophontis, minuta, atque rorantia: & refrigeratio æstate, & vicissim aut sol, aut ignis hyemus. Quæ quidem in Sabinis etiam persequi soleo; conviviumque vicinorum quotidie compleo: quod ad multam noctem quam maximè possumus, vario sermone producimus. At non est voluptatum tanta quasi titillatio in senibus. Credo, sed nec desideratio quidem. Nihil autem molestum, quod non desideres. Benè Sophocles, cum ex eo quidam jam confecta ætate quæreret, utereturne rebus veneris: Oii meliora inquit: libenter verò istinc tanquam à domino agresti, ac furioso, profugi. Cupidis enim rerum talium odiosam, & molestum est fortasse carere; satiatis verò & expletis jucundius est carere, quàm frui. Quanquam non caret is, qui non desiderat. Ergo non desiderare, dico esse jucundius, quàm frui. Quod si istis ipsis voluptatibus bona ætas frui- tur libentiùs: primum parvulis fruitur rebus, ut dixi- mus: deinde iis, quibus senectus etiam si non abundè potitur, non omninò caret. Ut Turpione Ambivio magis delectatur, qui in prima cavea spectat; dele- ctatur tamen etiam, qui in ultima: sic adolescentia, voluptates propè intruens, magis fortasse letatur, sed delectatur etiam senectus, procul eas spectans, tan- tum, quantum sat est. At illa quanti sunt, animum, tanquam emeritis stipendiis, libidinis, ambitionis, contentionis, inimicitarum, cupiditatum omnium, secum

Modus.

Συμπόσιον
ἡ

Xenophontis sympo-
sium.

* Vicissim
in hyeme
aut Sol.

Pulchra So-
phoclis re-
sponso.

Cavea.
Emeritis sti-
pendia.
Proverbium.
Senectutis
voluptas.

Senes stu-
diofi.

Gallus a-
strologus.

Livius An-
dronicus.
* docuisset
legis Gaze.

Suadē me-
dulla M. Ce-
thegus di-
ctus.

Solonis
dictum.

ἡγεμονία δ'
αὐτοῦ, πρὸς τὴν
δυσκοιμίαν
ἐστίν.

Agriculturae
laus.

secum esse, secumque (ut dicitur) vivere? Si ver-
habeat aliquod tanquam pabulum studii, atq; de-
ctrinæ, nihil est otiosa senectute jucundius. Moriv-
debamus in studio dimetiendi penè cœli, atq; te-
re C. Gallum, familiarem patris tui Scipio. Quoti-
illū lux, noctu aliquid describere ingressum, quoti-
nox oppressit, cū cepisset mane? Quam delecte-
batur, cū defectiones Solis, & Lunæ multò nob-
antè prædiceret? Quid in levioribus studiis, sed te-
men acutis? Quam gaudebat bello suo Punico Na-
vius? quam Truculento Plautus? quam Pseudolo-
Vidietiam senem Livium, qui cū septem anne-
ante, quàm ego natus sum, fabulam * edidisset, Ce-
thego, Tuditanoque Consulibus, usque ad adol-
scentiam meam processit ætate. Quid de P. Licin-
Crassi & pontificii, & civilis juris studio loquar? a-
de hujus P. Scipionis, qui his paucis diebus Pon-
fex maximus factus est? Atq; eos omnes, quos com-
memoravi, his studiis flagrantēs senes vidimus. I-
verò Cethegum, quem rectè Suadē medullam dix-
Ennius, quanto studio exerceri in dicendo videb-
mus etiam senem? quæ sunt igitur epularum, aut lu-
dorum, aut scortorum voluptates cum his volup-
tibus comparandæ? Atque hæc quidem studia sunt
doctrinæ, quæ quidem prudentibus, & benè insti-
tutis pariter cum ætate crescunt: ut honestum illu-
Solonis sit, quod ait versiculo quodam (ut antè dixi)
Senescere se multa indies addiscentem: qua volup-
tate animi nulla certè potest esse major. Venio nunc
ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibili-
ter delector: quæ nec ulla impediuntur senectute,
mihi ad sapientis vitam proximè videntur acceden-
Habent enim rationem cum terra, quæ nunquam
recusat imperium; nec unquam sine usura reddi-
quod accepit, sed aliàs minore, plerumque majori

eum foenore. Quanquam me quidem non fructus
modò, sed etiam ipsius terrę vis, ac natura delectat:
quæ cum gremio mollito, ac subacto semen sparsum
excepit, primùm id occasum cohibet; ex quo occa-
sio, quę hoc efficit, nominata est, deinde tepesfactum
vapore, & complexu suo diffundit, & elicit herbes-
centem ex eò viriditatem; quæ nixa fibris stirpium
sensim adolescit, culmòq; erecta geniculato, vagi-
nis jam quasi pubescens includitur. E quibus cum
emerferit, fundit frugem spicę ordine structam, &
contra avium minorum morsum munitur vallo ari-
starum. Quid ego vitium satus, ortus, incrementa,
commemorem? Satiari delectatione non possum; ut
meę senectutis requiē oblectamentumq; noscatis.
Omitto enim vim ipsam omniũ, quæ generantur è
terra, quæ ex fici tantulo grano, aut ex acino vina-
teo, aut ex cæterarũ frugũ, aut stirpiũ minutissimis
seminibus tantos truncos, ramòsq; procreat: malle-
coli, plantę, sarmenta, *vivi radices, propagines non-
ne ea efficiunt, ut quemvis nõ sine admiratione de-
lectent? Vitis, quę naturã caduca est, & nisi fulta sit,
ad terram fertur: eadem, ut se erigat claviculis suis,
quasi manibus, quicquid est nacta, complectitur;
quam serpentem multiplici lapsu, & erratico, ferro
amputans coercet ars agricolarum, ne sylvescat sar-
mentis, & in omnes partes nimia fundatur. Itaque
ineunte vere in iis, quæ relicta sunt, existit tan-
quam ad articulos sarmentorum ea, quæ gemma di-
citur; à qua oriens uva sese ostendit; quæ & succo
terrę, & colore solis augescens, primò est peracer-
ba gustatu; deinde maturatu dulcessit, vestitã-
que pampinis, nec modico tepore caret, & nimios
Solis * defendat ardores. Qua quid potest esse tũ
fructu lætius, tũ aspectu pulchrius? cuius quidem
non utilitas me solũ (ut antè dixi,) sed etiam
cultura

Occasio.

Requiem
legis Priscia-
nim, lib. 2.

Acinum.

Malleoli.

Propago.

* Vires, tra-
duces.

Claviculi.

Gemma.

* defugit la-
gis Gaze.

Repastina-
tio.
Stercoratio
Cato de re
Rustica.

Homerus
ante Hesio-
dum.

Senatores
quos,

cultura, & ipsa natura delectat adminiculorum or-
dines, capitum conjugatio, religatio, propagatio vi-
rium, sarmentorumq; ea, quam dixi aliorum ampu-
tatio, & aliorum immissio. Quid ego irrigationes
quid agri fossiones, repastinationesque proferam,
quibus fit multò terra fecundior? Quid de utilitate
loquar stercoreandi? dixi in eo libro, quem de rebus
rusticis scripsi: de qua doctus Hesiodus ne verbum
quidem fecit, cum de cultura agri scriberet. At Ho-
merus, qui multis, ut mihi videtur, antè seculis fuit.
Laërtem lenientem desiderium, quod capiebat è fi-
lio, colentem agrum, & cum stercoreantem facit.
Nec verò segetibus solum & patris, & vineis, & ar-
bustis res rusticæ lætæ sunt, sed pomariis etiam &
hortis, tum pecudum pastu, & apum examinibus,
tum florum omnium varietate. Nec consitiones mo-
dò delectant, sed etiam insitiones: quibus nihil in-
venit agricultura solercius. Possum persequi multa
oblectamenta rerum rusticarum, sed ea ipsa quæ dixi
sentio fuisse longiora. Ignoscetis autem, nam & stu-
dio rerum rusticarum provectus sum; & senectus est
naturâ loquacior, ne ab omnibus eam vitiiis videar
vindicare. Ergo in hac vita M. Curius, cum de Sam-
nitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphasset, con-
sumpsit extremum tempus ætatis: cuius quidem vil-
lam ego contemplans (abest enim non longè à me)
admirari satis non possum vel ipsius hominis conti-
nentiam vel temporum disciplinam. Curio ad focum
sedenti magnum auri pondus Samnites cum attu-
lissent, repudiari ab eo sunt. Non enim aurum ha-
bere, præclarum sibi videri dixit; sed eis, qui habe-
rent aurum, imperare. Poterátne tantus animus
non jucundam efficere senectutem? Sed venio ad
agricolas ne à me ipso recedam. In agris erant tum
senatores, id est, Senes: Siquidem L. Quintius
Cincinnatus

Cincinnati in agro aranti nunciatum est, cum Dictatorem esse factum: cuius Dictatoris iussu, magister equitum C. Servilius Ahala, Sp. Melium, regnū appetentem, & occupare volentē interemit. A villa in Senatum accersebantur & Curius & cæteri senes, ex quo, qui eos accersebant, Viatores nominati sunt. Num igitur eorum senectus miserabilis fuit, qui se * agricolatione oblectabant? Meâ quidem sententiâ, haud scio, hæc an ulla vita beatior esse posset; neq; solum officio, quod hominum generi universo cultura agrorum est salutaris, sed & delectatione quam dixi, & saturitate, copiâque omnium rerum, quæ ad victum hominum, & cultum etiam deorum pertinent. Et quoniam hæc quidam desiderant, in gratiam jam cum voluptate redeamus. Semper enim boni, assiduique domini referta cella vinaria, olearia, mellaria, & penuaria est, villâque tota locuples est, abundat porco, hædo, agno, gallina, lacte, caseo, melle. Jam, hortum ipsi agricolæ Succidiam alteram appellant: tum conditiora facit hæc etiam supervacanei operis aucupium, atque venatio. Quid de pratorum viriditate aut arborum ordinibus, aut vinearum, olivetorumve specie dicam? Brevi expeditiam. Agro bene culto nihil potest esse, nec usu uberior; nec specie ornatus; ad quem fruendū non modo non retardat, verū etiam invitat, atque allecat senectus. Ubi enim potest illa ætas aut melius, aut equè caloscere, vel apricatione, vel igni? vel vicissim umbris, aquisve refrigerari salubrius? habeant igitur alii sibi arma sibi equos, sibi hastas, sibi clavam, & pilam, sibi narrationes, & cursus: nobis senibus exusionibus multis talos relinquant & tesseras: id ipsum tamen, ut libebit: quoniam sine his beata esse senectus potest. Multas ad res perutiles, Xenophontis libri sunt, quos legere, quæso, studiosè, ut facitis.

Avilla in senatum accersebantur senes.

Viatores unde.

* No. Marcellus legit, agricolatione duabus distinctionibus, an vitio scriptoris nescio.

Succidia:

Ager bene cultus.

Apricari:

Tali.

Tesserae

Quam

Xenophon-
tis Oecono-
micus.
Cyrus.
Lyander.

Quincunx.

Cyrus bea-
tus, a Lyfan-
dro appella-
tus.
Virtuti for-
tuna comes.
M. Valerius
Corvinus.

Quàm copiosè ab eo agricultura laudatur in eo li-
bro, qui est de tuendâ re familiari, qui Oeconomicus
inscribitur? Atque, ut intelligatis, nihil ei tam regale
videri, quàm studium agricolendi; Socrates in eo
libro loquitur cum Critobulo: Cyrum minorem,
Persarum Regem præstantem ingenio, atq; imperii
gloriâ (cùm Lyander Lacedæmonius, vir summæ
virtutis, venisset ad eum Sardis, eique dona à sociis
attulisset) & cæteris in rebus comem erga Lyfan-
dram atque humanum fuisse, & ei quendam consec-
tum agrum, diligentèr consitum, ostendisse. Cùm
autem admiraretur Lyander & proceritates arbo-
rum, & directos in quincuncem ordines, & humum
subactam, atque puram, & suavitatem odorum, qui
afflarentur è floribus, tum eum dixisse, mirari se non
modò diligentiam, sed etiam solertiam ejus, à quo
essent illa dimensa, atque descripta: & ei Cyrum re-
spondisse: Atqui ego sum omnia ista dimensus, mei
sunt ordines, mea descriptio; multæ etiam istarum
arborum meâ manu sunt satæ. Tum Lyandrum, in-
tuerente purpuram ejus, & nitorem corporis, orna-
tûmque Persicum multo auro, multisque gemmis,
dixisse: Rectè verò te Cyre beatum ferunt, quoniam
virtuti tuæ fortuna conjuncta est. Hæc igitur fortu-
nâ frui licet senibus: nec ætas impedit, quo minus
& cæterarum rerum, & imprimis agricolendi studia
teneamus usque ad ultimum tempus senectutis. M.
quidem Valerium Corvinum accepimus ad centesi-
mum annû vitam perduxisse, cum esset (exactâ jactu
ætate) in: gris, eosque coleret: cujus inter primum
& sextum Consulatum lex & quadraginta anni in-
terfuerunt. Itaque quantum spatium ætatis majores
nostri ad senectutis initium esse voluerunt, tantus
illi curius honorum fuit: atque ejus extrema ætas in
hoc beator, quàm media, quòd authoritatis plus ha-
bebat;

bebat, laboris verò minus. Apex autem senectutis est autoritas. Quanta fuit in L. Cæcilio Metello? quanta in Attilio Calatino? in quem illud elogium unicum;

*Uno ore plurima * consensuunt gentes, Populi
Præmarium fuisse virum.*

* Consensuunt
Elogium.

Notū est totū ejus carmē incisum in sepulchro. Jure igitur gravis, cujus de laudibus omnium esse fama consentiens. Quem virum P. Crassum, nuper Pontificem maximum; quem postea M. Lepidum, eodem sacerdotio præditum, vidimus? Quid de Paulo, aut Africano loquar? aut ut, jam ante, de Maximo? quorum non in sententia solum, sed etiam in nutu residebat autoritas. Habet senectus, honorata præsertim, tantam auctoritatem, ut ea plaris sit, quam omnes adolescentiæ voluptates. Sed in omni ratione mementote, eam me laudare senectutem, quæ fundamentis adolescentiæ constituta sit. Ex quo id efficitur, quod ego magno quondam cum assensu omnium dixi: Miseram esse senectutem, quæ se oratione defenderet. Non cani non rugæ repente auctoritatē afferre possunt; sed honeste acta superior ætas fructus capit auctoritatis extremos. Hæc enim ipsa sunt honorabilia, quæ videntur levia atq; communia, saluari, appeti, decedi, assurgi, deduci, reduci, consuli: quæ & apud nos, & in aliis civitatibus, ut quæque optimè morata ita diligentissimè observantur. Lylandrum Lacedæmonium (cujus modò mentionem feci) dicere aiunt solitum: Lacedæmonie esse honestissimum domicilium senectutis: nusquam enim tantum tribuitur ætati; nusquam est senectus honoratior. Quin etiam memoriæ proditum est, quum Athenis, ludis, quidam in theatrum grandis natu venisset, in magno consecrati locum ei à suis civibus nusquam datum: cum autem ad Lacedæmo-

νεος περὶ αὐτοῦ
ἰδ' ἢ τὴν ἀρετὴν
αὐτοῦ ἀποδείχῃ

Apud Lacedæmonios,
honestissimum
domicilium
senectutis de-

* *Alias, si sum.*

Athenienses
sciunt quæ
recta sunt,
sed facere
nolunt.

nios accessisset, qui, cum legati essent, in loco certo confederant, consurrexisse omnes illi dicuntur, & senem illum* sessum recepisse. Quibus cum à cuncto confesso plausus esset multiplex datus, dixisse ex his quendam, Athenienses scire, quæ recta essent, sed facere nolle. Multa in nostro collegio præclara sunt, sed hoc, de quo agimus in primis, quod ut quisque ætate antecellit, ita sententiæ principatum tenet. Neque enim solum honore antecedentibus, sed iis etiam qui cum imperio sunt, majores natu Augures anteponuntur. Quæ sunt igitur voluptates corporis cum authoritatis præmiis comparandæ? quibus qui splendide usi sunt, ii mihi videntur fabulam ætatis peregisse; nec, tamquam inexercitati histriones, in extremo actu corruisse. At sunt morosi, & anxii, & iracundi, & difficiles senes, si quærimus etiam, avari. Sed hæc morum vitia sunt, non senectutis. At morositas tamen, & ea vitia, quæ dixi, habent aliquid excusationis, non illius quidem justæ, sed quæ probari posse videatur. Contemni se putant, despici, illudi: præterea in fragili corpore odiosa omnis offensio est, quæ tamen omnia dulciora fiunt & bonis moribus, & artibus: idque tum in vita, tum in scena intelligi potest ex iis fratribus qui in *Adelphis* sunt, quanto in altero duritas, in altero comitas? Sic se res habent. Ut enim non omne vinum, sic non omnis ætas vetustate coaccessit. Severitatem in senectute probo, sed eam (sicut alia) modicam, acerbicatem nullo modo. Avaritia verò senilis quid sibi velit, non intelligo: potest enim quicquam esse absurdius, quam, quod minus viæ restat, eò plus viatici quærere?

Quartæ restat causa, quæ maximè augere, atque sollicitam habere nostram ætatem videtur. Appropinquatio mortis, quæ certè à senectute non potest

test longè abesse. O miserum senem, qui mortem senectutem contemnendam esse in tam longâ ætate non viderit! quæ aut planè negligenda est, si omninò extinguit animum, aut etiam appetenda, si aliquò cum deducit, ubi sit futurus æternus. Atqui tertium certè nihil inveniri potest. Quid igitur timeam, sit aut non miser post mortem, aut beatus etiam futurus sum? Quanquam quis est tam stultus (quamvis sit adolescens) cui sit exploratum, se ad vesperum esse victurum? Quinetiam ætas illa multo plures, quàm nostra, mortis casus habet. Faciliùs in morbos incidunt adolescentes, gravius ægrotant, tristius curantur. Itaq; pauci veniunt ad senectutem; quod nisi ita accideret, meliùs, & prudentiùs viveretur. Mens enim, & ratio & consilium in senibus est, qui si nulli fuissent, nullæ omninò civitates essent. Sed redeo ad mortem impendentem. Quid illud est crimen senectutis, cum illud videatis cum adolescètia esse commune? Sensi ego tum in optimo filio meo, tû, in expectatis, ad amplissimam dignitatem fratribus tuis, Scipio, omni ætati mortem esse communem. At sperat adolescens, diù se victurum: quod sperare idem senex non potest. Insuper sperat. Quid enim est stultius, quàm incerta pro certis habere, falsa pro veris? At senex nec quod speret, habet quidem. At est eò melior cõditione, quàm adolescens, cum id quod sperat ille, hic jam affectus est. Ille vult diù vivere, hic diù vixit. Quanquam (ô Dii boni) quid est in hominis vita diù? Da enim supremum tempus: expectemus Tarteßiorum regis ætatem: fuit enim (ut scriptum video) Argantonius quidam Gadibus, qui octoginta regnavit annos centum & viginti vixit. Sed mihi ne diuturnum quidem quicquam videtur, in quo est aliquid extremum: cum enim id advenerit, tunc illum, quod præterit, effluxit:

hoc miseram
non esse,
quòd hanc
procul abfit
à morte.

Hip. Aphor:
Seniores
juvenibus,
ut plurimum
ægrotant
minus.

Omni ætati
mortem esse
communem.

Melior senis
quàm adoles-
centis con-
ditio.
Tarteßio-
rum rex.

tantum remanet, quod virtute, & rectè factis sis consecutus. Horæ quidem cedunt, & dies, & menses, & anni; nec præteritum tempus unquam revertitur, nec quid sequatur, sciri potest. Quod cuique temporis ad vivendum datur, eo debet contentus esse. Neque enim histrioni ut placeat, peragenda est fabula; modò, in quocunque fuerit actu, probegetur *vivendum.* nec sapienti usque ad Plaudite, * vivendum. Breve enim tempus ætatis satis est longum ad benè honestèque vivendum. Sin processeris longiùs, non magis dolendum est, quàm agricolæ dolent, præteritâ verni temporis suavitate, & statè, autumnûmque venisse. Ver enim tanquam adolescentiam significat, ostenditque fructos futuros: reliqua tempora demetendis fructibus, aut percipiendis accommodata sunt. Fructus autem senectutis est, (ut sæpe dixi) antè partorum bonorum memoria, & copia. Omnia verò quæ secundum naturam fiunt, sunt habenda in bonis. Quid est autem tam secundum naturâ, quàm senibus enori? quod idem contigit adolescentibus adversante & repugnante naturâ. Itaque adolescentes mori sic mihi videntur, ut cum aquæ multitudine vis flammæ opprimitur: senes autem, sicut sua sponte, nulla adhibita vi, consumptus ignis extinguitur. Et quasi poma ex arboribus, si cruda sunt, vi avelluntur; si matura & cocta, decidunt: sic vitam adolescentibus vis aufert: senibus maturitas. Quæ mihi quidè tam jucunda est, ut quò propiùs ad mortem accedam eò citiùs quasi terrâ videar videre, aliquandòq; in Portû ex longa navigatione esse venturus. Omnium etatû certus est terminus; senectutis autem nullus certus est terminus; rectèq; in ea vivitur, quoad munus officii exequi & rueri possis, & tamen mortem contemnere. Ex quo fit, ut animosior etiam senectus sit, quàm adolescentia, & fortior.

Ver.

Quæ secundum naturam.

Adolescentis acerba, senis verò matura mors.
Nota.

Hoc est illud, quod Pisistrato tyranno à Solone responsum est: quum illi quærenti, Qua tandem spe fretus, sibi tam audacter obstitet: respondisse dicitur, Senectute. Sed vivendi finis est optimus; cum integrâ mente, cæterisque sensibus, opus ipsa suum, eadē, quæ coagmentavit, Natura dissolvit. Ut enim navem, ut ædificium idem destruit facillimè, qui construxit: sic hominem eadem optimè, quæ conglutinauit, Natura dissolvit. Nam omnis conglutinatio recens, egrè inveterata, facillimè divellitur. Ita fit, ut illud breve vitæ reliquum, nec avidè appetendum senibus, nec sine causa deferendum sit. Veratq; Pythagoras, injussu Imperatoris, id est, Dei, de præsidio & statione vitæ decedere. Solonis quidem sapientis elogium est, quo se negat velle suam mortem dolore amicorum, lamentiisque vacare. Vult se charum, credo suis esse. Sed haud scio an melius Ennius.

Solonis responsum.

Solonis elogium extrat apud Plutarchum.
Ennii versus

Nemo me lacrymis decoret, neque funera fletu

Faxit; cur? Volito vivu' per ora virum.

Non esse lugendam mortem censet, quam immortalitas cōsequatur. Jam, sensus moriendi, si aliquis esse potest, is ad exiguum tempus durat, præsertim seni: Post mortem quidem sensus aut optandus, aut nullus est. Sed hoc meditatum ab adolescentiâ debet esse, mortem ut negligamus: sine qua meditatione tranquillo esse animo nemo potest. Moriendum enim certè est, & id incertum, an eo ipso die. Mortem igitur omnibus horis impendentem timens, quis possit animo consistere? De quâ non ita longâ disputatione opus esse videtur, cum recorder non solum L. Brutum, qui in liberandâ patriâ est interfectus: non duos Decios, qui ad voluntariam mortem cursum eorum incitaverunt: non M. Attilium, qui ad supplicium est profectus; ut fidem hosti datam conservaret: non duos Scipiones, qui iter Pœnis vel.

Non est lugenda mors, quam immortalitas consequitur.

Qui pro pa-
tria mortui
sint.

Varia ætatu
studia.
Ætas media

Vita vera.

Quare ani-
mus immor-
talis in cor-
pora huma-
na iactus sit

corporibus suis obstruere voluerunt: non autem tu-
um L. Paulum, qui morte sua luit collegæ in Can-
nensi ignominia temeritatem; non M. Marcellum:
cujus interitum ne crudelissimus quidem hostis ho-
nore sepulturæ carere passus est: sed legiones qui-
dem nostras (quod scripsi in Originibus) in eum lo-
cum sæpe profectas alacri animo, & erecto, unde
se nunquam redituras arbitrarentur. Quod igitur a-
dolescentes, & ii quidem non solum indocti, sed eti-
am rustici contemnunt, id docti senes extimescent?
omninò, (ut mihi quidem videtur) rerum omnium
satietas, vitæ facit satietatem. Sunt pueritiæ certa
studia: num igitur ea desiderant adolescentes? Sunt
& incuntis adolescentiæ: num ea jam cõstans requi-
rit ætas, quæ dicitur media? Sunt etiam hujus ætatis
ne ea quidem in senectute quærentur. Sunt autem
extrema quædam studia senectutis: ergo & superio-
rum ætatum studia occidunt, sic occidunt etiam se-
nectutis. Quod cum evenit, satietas vitæ tempus
maturum mortis affert. Equidem non video, cur,
quid ipse sentiam de morte, non audeam dicere vo-
bis: quod eò melius cernere mihi videor, quo ab ea
propius absum. Ego vestros patres, P. Scipio, tuque
C. Læli, viros clarissimos, mihiq; amicissimos, vivere
arbitror, & eam quidem vitam, quæ est sola vita no-
minanda. Nam dum sumus in his inclusi compagi-
bus corporis, munere quodam necessitatis, & gravi
opere perfungimur. Est enim animus cœlestis ex al-
tissimo domicilio depressus, & quasi demersus in
terram, locum divinæ naturæ, æternitatq; contra-
rium. Sed credo Deos immortales iparxisse animos
in corpora humana, ut essent, qui terras tuerentur,
quisque cœlestem ordinem contemplantes, imita-
rentur eum, vitæ modo atque constantiâ. Nec me
solum ratio, ac disputatio impulit, ut ita crederem,

sed

sed nobilitas: etiam summorum Philosophorum, & authoritas. Audiebam Pythagoram, Pythagoricòsque, incolas penè nostros (qui essent tælici Philosophi quondam nominati) nunquam dubitasse, quin ex universâ mente diuinâ delibatos animos haberemus. Demonstrabantur mihi præterea, quæ Socrates supremo vitæ die de immortalitate animorû differuisset, is, qui esset sapientissimus oraculo Apollinis iudicatus. Quid multa? sic mihi persuasi, sic sentio; cum tanta celeritas animorum sit, tanta memoria præteritorum, futurorûmq; prudentia, tot artes, tantæ scientiæ, tot inventa, non posse eam naturam, quæ res eas contineat, esse mortalem: cumque animus semper agitetur, nec principium motus habeat, quia ipse se moveat, nec finem quidem habiturum esse motus, quia nunquam se ipse sit relicturus. Et, cum simplex animi natura esset, neq; haberet in se quicquam admixtum, dispar sui, atq; dissimile, non posse eû dividi; quod si non possit; nõ posse interire. Magnòque esse argumento, homines scire pleraque antequàm nati sint, quòd jam pueri, cum artes difficiles discant, ita celeritè res innumerabiles arripiant, ut eas non tam primùm accipere videantur, sed reminisci & recordari. Hæc Platonis sunt ferè. Apud Xenophontem autem moriens Cyrus major hæc dicit: Nolite arbitrari, ò mihi charissimi filii, me cum à vobis discessero, nunquam, aut nullum fortè, nec enim, dum eram vobiscum, animum meum videbatis; sed, cum esse in hoc corpore, ex his rebus, quas gerebam, intelligebatis: Eundè igitur esse creditote etiamsi nullum videbitis. Nec verò clamorem virorum post mortem honores permanerent, si nihil eorum ipsorum animi efficerent, quo diutius memoriam sui teneremus: Mihi quidem nunquam persuaderi potuit; animos, dum in corporibus essent, mortu-

Animorum
immortalitas
probat. *Πλάτωνος*

Verba Cyri
morientis,
odavo Pz-
diz, apud
Xenophon-
tem.

Nihil tam
morti simile,
quàm som-
nus.

mortalibus, vivere: cum exissent ex iis, emori: nec
verò tum animū esse insipientem, cum ex insipienti
corpore evasisset: sed cum, omni admixtione cor-
poris liberatus, purus & integer esse cōpisset, tum
esse sapientem. Atque etiam, cum hominis natura
morte dissolvitur ceterarum rerum, perspicuum est,
quò quæque discedant: abeunt enim illuc omnia,
unde orta sunt; animus autem solus, nec cum adest,
nec, cum discedit, apparet. Jam verò, videtis nihil
morti tam esse simile, quàm somnum. Atqui dormi-
entium animi maximè declarant divinitatem suam:
multa enim, cum remissi & liberi sunt, futura pro-
spiciunt. Ex quo intelligitur, quales futuri sint, cum
se planè corporis vinculis relaxaverint. Quare si hæc
ita sint, sic me colite inquit, ut Deū, sin una interitu-
rus est animus cū corpore, vos tamè Deos verentes,
qui hanc omnem pulchritudinem tuetur, & regunt,
memoriam nostri piè, inviolatèque servabitis. Cy-
rus quidem hæc moriens: Nos (si placet) nostra vi-
deamus. Nemo unquam mihi, Scipio, persuadebit,
aut patrem tuum Paulum, aut duos avos, Paulum &
Africanum, aut Africani patrem, aut patrum, aut
multos præstantes viros, quos enumerare necesse
non est, tanta esse conatos quæ ad posteritatis me-
moriam pertinerent; nisi animo cernerent, posteri-
tatem ad se pertinere posse. An censes (ut de me ip-
so aliquid more senum gloriæ) me tantos labores
diurnos, nocturnosque domi, militiæque susceptu-
rum fuisse, iisdem finibus gloriam meam, quibus
vitam, esset terminaturus? Nonne melius multò
fuisset otiosam ætatem, & quietā, sine ullo labore, &
contentione traducere? Sed nescio quomodo ani-
mus erigens se, posteritatem semper ita prospicie-
bat, quasi, cum excessisset è vita, tum denique victu-
rus esset, quod quidem ni ita se haberet, ut animi
immo-

immortales essent, 'haud optimi cujusque animus
maximè ad immortalē gloriam niteretur. Quid?
quòd sapientissimus quisque æquissimo animo mor-
ritur, stultissimus iniquissimo? Nonne vobis vi-
detur animus is, qui plus cernat, & longiùs, vi-
dere se ad meliora proficisci: ille autem, cujus obtru-
sior sit acies, non videre? Equidem efferor studio pa-
tres vestros (quos colui & dilexi) videndi. Neque
eos verò solum convenire * aveo, quos ipse cogno-
vi: sed illos etiam, de quibus audiui, & legi, & ip-
se conscripsi. Quò quidem me proficiscentem haud
sanè quis facile retraxerit, neve tãquam * Peliam re-
coxerit. Quod si quis Deus mihi largiatur, ut ex hac
ætatē repuerascam, & in cunis vagiam, valdè recu-
sem: nec verò velim, quasi decurso spatio, à calce ad
carceres revocari. Quid enim habet vita commodi?
quid non potiùs laboris? Sed habeat sanè; habet
certè tamen aut satietatem, aut modum. Non libet
enim mihi deplorare vitam; quod multi, & hi docti
sæpe fecerunt. Nec me vixisse pœnitet: quoniam
ita vixi, ut frustrà me natum non existimem: & ex
vita ista discedo, tanquam ex hospitio, non tan-
quam ex domo; commorandi enim naturā diverso-
rium nobis, non habitandi, dedit. O præclarū diem,
cū ad illud divinorū amicorū concilium, cœtūque
proficiscar; & cum ex hâc turbâ, & colluvione dis-
cedam! proficiscor enim non ad eos solum viros,
de quibus antè dixi, sed etiam ad Catonem meum,
quo nemo vir melior natus est, nemo pietate præ-
stantior: cujus à me corpus crematum est, quod
contrà decui, ab illo meum. Animus verò non me
deserens, 'sed respectans, in ea profectò loca disces-
sit, quò mihi ipse cernebat esse veniendum. Quem
ego meum casum fortitèr ferre visus sum, non
quòd æquo animo ferrem, sed me ipse consolabar:
existimans

Sæpi inique
animo mor-
tem ferant,
sapientes ve-
rò æquis-
simo.

* Laurentius
Valla cap. 98
lib. 5. legit
habeo, atq;
ita legisse
videtur
Theodo.
Gaza.
* Proverbis,
al.

Peliam re-
coxerit.

Sic vixit Ca-
to, ut frustra
senatum non
existimet.

Commoran-
di non habi-
tandi diver-
sorium ha-
bemus.

existimans non longinquum inter nos digressum, & discessum fore. His mihi rebus, Scipio, (id enim tecum Lelio admirari solere dixisti) levis est senectus, nec solum non molesta, sed etiam jucunda. Quod si in hoc erro, quod animos hominum immortales esse credam; libenter erro: nec mihi hunc errorem, quod, delector, dum vivo, extorqueri volo: si mortuus (ut quidam minuti philosophi censent) nihil sentiam; non vereor, ne hunc errorem meum mortui Philosophi irrideant. Quod si non sumus immortales futuri, tamen extingui homini suo tempore, optabile est. Nam habet natura, ut aliarum omnium rerum, sic vivendi modum. Senectus autem peractio ætatis est tanquam fabulæ, cujus defatigationem fugere debemus, præsertim adjunctâ satietate. Habui hæc de senectute, quæ dicerem; ad quam utinam perveniat, ut ea, quæ ex me audistis, re experti probare possitis.

Senectus
peractio
ætatis.

M. T. CICERONIS DE SENECTUTE FINIS.

meas 3 a

M. T.

M. T. C I C E R O N I S P A -
R A D O X A , A D M A R C U M
B R U T U M .

Nimadverti, Brute, sepe Catonē
avunculum tuum, cū in Senatu
sententiam diceret. locos graves
ex Philosophiā tractare, abhor-
rentes ab hoc usu forensi, & pub-
lico, sed dicendo consequi tamen,
ut illa etiā populo probabilia vi-

derentur. Quod eō majus est illi, quā n aut tibi, aut
nobis, quia nos eā Philosophiā plus utimur, quē pe-
perit dicendi copiam, & in quā dicūtur ea, quæ non
multum discrepant ab opinione populari. Cato autē
perfectus (mea sentētia) Stoicus, & ea sentit, quæ nō
sanē probātur in vulgus; & in ea est heresi, quæ nul-
lum sequitur florem orationis, neque dilatat argu-
mentum, sed minutis interrogatiunculis, & quasi
punctis, quod proposuit, efficit. Sed nihil est tam in-
credibile, quod non dicendo fiat probabile: nihil
tam horridum, tam incultum, quod non splendescat
oratione, & tanquam excolatur. Quod cum ita pu-
tarem, feci etiam audaciū, quā ille ipse, de quo lo-
quor. Cato enim duntaxat de magnitudine animi,
de Continentia, de Morte, de omni laude Virtutis,
de Diis immortalibus, de Charitate patriæ, Stoicē
solet, nullis oratoriis ornamentis adhibitis, dicere.
Ego autem illa ipsa, quæ vix in gymnasiis, & in o-
tio Stoici probant. ludens conjeci in communes lo-
cos. Quæ quia sunt admirabilia, contrāque opinio-
nem omnium, ab ipsis etiam *παράδοξα* appellan-
tur; tentare volui, possēntne proferri in lucem, id
est, in forum, & ita dici, ut probarentur: an alia

Paradoxa, id
est, præter
opinionem.

quædam

quædam esset erudita, alia popularis oratio. Eoque scripsi libentius, quod mihi ista, *παράδοξα* quæ appellantur, maximè videntur esse Socratica, longèque verissima. Accipies igitur hoc parvum opusculum, lucubratum his jam contractionibus noctibus: quoniam illud majorum vigiliarum munus in tuo nomine apparuit. Degustabis & hoc genus exercitationum mearum, quibus uti consuevi, cum eas, quæ dicuntur in scholis *διηγεῖται*, ad nostrum hoc oratoriū transfero dicendi genus. Hoc tamen opus in apertum ut proferas, nihil postulo: non enim est tale, ut in arce poni possit, quasi illa * Minerva Phidiaz, tale tamen est, ut ex eadem officina exisse appareat.

* Ex ebore,
Plin. lib. 34.
cap. 8.

* *Ὅτι μόνον ἀγαθόν, τὸ καλόν*: id est,
Quod solum bonum, honestum.

Pecunia &
id genus non
est in bonis
consumenda.

Vereor, ne cui vestrum ex Stoicorum hominum disputationibus, non ex meo sensu, deprompta hæc videatur oratio. Dicam tamen, quod sentio, & dicam brevius, quam res tanta dici possit. Nunquam mehercule ego neque pecunias istorum, neque tanta magnifica, neque opes, neque imperia, neque eas, quibus maximè adstricti sunt, voluptates, in bonis rebus, aut expectedis, esse numerandas duxi, quippe cum viderem homines rebus his circumfluentes; ea tamen desiderare maximè, quibus abundarent. Neque enim unquam expletur, nec satiatur cupiditatis sitis: neque ea solum, quæ habent, libidine augendi cruciantur, sed etiam amittendi metu. In quo equidem continentissimorum hominum, majorum nostrorum sæpe requiro prudentiam, qui hæc imbecilla, & commutabilia pecuniarum membra, solo verbo Bonæ putaverunt appellanda, cum re, ac factis longè aliter judicavissent. Potestne bonum cuiquam malo esse? aut potest quisquam in abundantia bonorum ipse esse non bonus? Atqui ista omnia talia videmus,

ut etiam improbi habeant, & obſint probis Quamobrem, licet irrideat, ſi quis vult: plus apud me tamen vera ratio valebit; quam vulgi opinio. Neque ego unquam illum bona perdiſſe dicam, ſi quis pecus, aut ſupelleſtilem amiſerit. Nec non ſæpe laudabo ſapientē illum, Biantem, ut opinor, qui enumeratur inter ſeptem ſapientes. Cujus cum patriam Prienen cepiſſet hoſtis; cæteriſque ita fugerent, ut multa de ſuis rebus ſecum aſportarent: cum eſſet admonitus à quodam, ut idem ipſe faceret: Ego verò, inquit, facio; nam omnia mea mecum porto. Ille hæc ludibria fortunæ, ne ſua quidem putavit, quæ nos appellamus etiam Bona. Quid eſt igitur, quæret aliquis, Bonum? ſi quid rectè fit, & honeſtè & cum virtute, id benè fieri, & rectè dicitur: &, quod rectum & honeſtum, & cum virtute eſt, id ſolum opinor Bonum. Sed hæc videri poſſunt obſcuriora, cùm ſine appoſitione exemplorum lentiùs diſputantur: vita atque factis illuſtranda ſunt ſummorum virorum hæc quæ verbis ſubtiliùs, quàm ſatis eſt, diſputari videntur. Quæro enim à vobis, num ullam cogitationem habuiſſe videantur ii, qui hanc Rempublicam tam præclarè fundatam nobis reliquerunt, aut auri, aut argenti, ad avaritiam, aut amœnitatum ad delectationem, aut ſupelleſtilis ad delicias, aut epularum ad voluptates: Ponite ante oculos unumquemque regem; vultis, incipiam à Romulo? vultis, poſt liberam civitatem ab iis ipſis, qui liberaverunt eam? Quibus tandem gradibus Romulus aſcendit in cœlum: iſſne, quæ iſti bona appellant? an rebus geſtis atque virtutibus? Quid autem Numa Pompilius? minùsne gratas Diis immortalibus capedines, ac fiſtiles urnulas fuiſſe, quàm delicatas aliorum patetas arbitramur? Omitto reliquos: ſunt enim omnes pares inter ſe, præter Tarquinium Superbum. Brac-

cum

Epiphone:
ma, quæ cō-
cludit Biantis ſenten-
tiam.

Pulchra
distributio.

Inductione
probat divi-
tias à vere-
ribus Romæ
nis non ha-
bitas in albo
bonorum.

Enumeratio
vehemens &
copiosa.

* Alias, An
putabimus
quenquam
horum cogi-
tasse quic-
quam in vita
sibi expeten-
dum?
Permissio
amarulenta.

Voluptas
non est sum-
mum bonum

tum verò si quis roget, quid egerit in patria liberanda: si quis item reliquos ejusdem consilii socios, quid spectaverint, quid secuti sint: num quis existat, cui voluptas, cui divitiæ, cui denique, præter officium fortis, & magni viri, quicquam aliud propositum fuisse videatur? Quæ res ad necem Porſennæ Q. Mutium impulit, sine ulla spe salutis suæ? Quæ vis Horatium Coclitem contra omnes hostium copias tenuit in ponte solum? Quæ vis patrem Decium, quæ filium devovit, ac immisit in armatas hostium copias? Quid continentia C. Fabritii? Quid tenacitas victus M. Curii sequebatur? Quid duo propugnacula belli Punici C. & P. Scipiones, qui Carthaginensium adventum corporibus suis intercludendum putaverunt? Quid Africanus minor? quid major? Quid inter horum ætates interjectus Cato? Quid innumerabiles alii? Nam domesticis exemplis abundamus. * An cogitasse quicquam putamus in vita sibi expetendum, nisi quod laudabile esse & præclarum videretur? veniant igitur irrisores hujus orationis, ac sententiæ: & jam vel ipsi judicent, utrum se horum alicujus, qui marmoreis tectis ebore & auro fulgentibus, qui signis, qui tabulis, qui celato auro & argento, qui Corinthiis operibus abundant, an C. Fabricii, qui nihil eorum habuit, nihil habere voluit, similes esse malint? Atque hæc quidem, quæ modò huc, modò illuc transferuntur, faciliè adduci solent, ut in rebus bonis esse negent: illud tamen arctè tenent, accuratèque defendunt, voluptatem esse summum Bonum. Quæ quidem mihi vox pecudum videtur esse, non hominum. Tu, cum tibi, siue Deus, siue mater (ut ita dicam) rerum omnium Natura dederit animum, quo nihil est præstantius, neque divinius; sic te ipse abjicies, atque prosteras, ut nihil inter te, atque inter quadrupedem putes

putes interesse? Quicquāne bonum est, quod non Repugnare
 cum, qui possidet, meliorem facit? ut enim quisque bono, melio-
 est maximè boni particeps, ita & laudabilis maximè; rem non
 neque est ullum bonum, de quo non is, qui id habe-
 at, honestè possit gloriari. Quid autem est horum in
 voluptate? Meliorēne efficit, aut laudabiliorem
 virum? an quisquam in potiundis voluptatibus glo-
 riā se & prædicatione * effert? Atqui si volupras * Extollit,
 (quæ plurimorum patrociniis defenditur) in rebus
 bonis habenda non est, eaque, quo est major, eo ma-
 gis mentem è suā sedē, & statu dimover: profectò, Conclusio
 nihil est aliud benè & beatè vivere, nisi honestè &
 rectè vivere.

Ὅτι αὐτὸς ὁ ἀπὸ τοῦ ἀποδείξεως, id est,

Quod seipsā contenta virtus ad beatè vivendum.

NEc verò ego M. Regulum ærumnosum, nec in-
 felicem, nec miserum unquam putavi. Non e-
 nim magnitudo animi ejus cruciabatur à Poenis, Inductio à
 non gravitas, non fides, non constantia, non ulla vir- loco conju-
 tus, non denique animus ipse, qui, tot virtutum præ- gatorum.
 sidio munitus, tantòque comitatu circumspectus,
 cū corpus ejus * caperetur, * capi certè ipse non * Carperetur.
 potuit. C. verò Marium vidimus, qui mihi secundis * Carpi-
 in rebus unus ex fortunatis hominibus: in adversis
 unus ex summis viris videbatur: quo beatius esse
 mortali nihil potest. Nescis, insane, nescis, quantas
 vires virtus habeat; nomen tantum virtutis usurpas;
 quid ipsa valeat, ignoras. Nemo potest non beatissi-
 mus esse, qui est totus aptus ex sese, quique in se
 uno sua ponit omnia. Cujus autem spes omnis, &
 ratio, & cogitatio pendet ex fortunā; huic nihil
 potest esse certi, nihilque quod exploratum ha-
 beat permanfurum sibi, nè unum quidem diem. E-
 um tu hominem terreto, si quem eris nactus isti-
 usmodi, mortis, aut exilii minis: mihi verò quic-
 quid

Probat nec
mortem, nec
exilium ma-
la esse.

quid acciderit in tam ingrata civitate, ne recusanti quidem evenerit, non modò non repugnanti. Quid enim ego laboravi, aut quid egi, aut in quo evigilaverunt curæ & cogitationes meæ? Siquidem nihil peperit tale, nihil consecutus sum, ut in eo statu essem quem neque fortunæ temeritas, neque inimicorum labefactaret injuria. Mortemne mihi minitaris, ut omninò ab hominibus; an exilium, ut ab improbis demigrandum sit? Mors terribilis est iis, quorum cum vita omnia extinguuntur; non iis, quorum laus emori non potest: exilium autè terribile est iis, quibus quasi circumscriptus est habitandi locus, non iis, qui omnem orbem terrarum unam urbem esse ducunt. Te miseræ, te ærumnæ premunt omnes, qui te beatum, qui te florentem putas: tuæ libidines te torquent: tu dies, noctesque cruciaris, cui nec satis est, quod est, & id ipsum, quod habes, ne non diuturnum sit futurum, times. Te conscientia stimulant maleficiorum tuorum: te metus exanimant iudiciorum, atque legum. Quocunque aspexisti, ut furia sic tuæ tibi occurrunt injuriæ, quæ te respirare non sinunt. Quamobrem ut improbo, & stulto, & inerti nemini benè esse potest: sic bonus vir, & sapiens, & fortis miser esse non potest. Nec verò, cujus virtus morésque laudandi sunt, ejus non laudanda vita est: neque porrò fugienda vita est, quæ laudanda est: Esset autem fugienda, si esset misera. Quamobrem, quicquid laudabile, idem & beatum, & florens, & expetendum videri debet.

Ὅτι τὰ δ' ἀμάρτυρα, id est,

æqualia esse peccata.

PARVA, inquit, res est, atque magna culpa. Nec enim peccata rerum eventu, sed vitiis hominum metienda sunt. In quo peccatur, id potest aliud alio majus esse, aut minus: ipsum quidem illud, peccare, quoque

quoquo te verteris, unum est. Auri navem evertat gubernator, an paleę, in re aliquantum, in gubernatoris inscitia nihil interest. Lapsa est alicujus libro in muliere ignota, dolor ad pauciores pertinet, quàm si etiam petulans fuisset in aliqua generosa; ac nobili virgine: peccavit verò nihilominus: siquidem est peccare, tanquam transilire lineas. Quod cum feceris, culpa commissa est: quàm longè progrediare, cum semel transieris, ad augendum transeundi culpam nihil pertinet. Peccare certè licet nemini. Quod autem non licet, id hoc uno tenetur, si arguitur, non licere. Id siquidè nec majus, nec minus unquam fieri potest: quoniam in eo est peccatum, si non licuit; Quod semper unum, & idem est: quæ ex eo peccato nascuntur, & qualia sint oportet. Quod si virtutes pares sunt inter se, paria esse etiam vitia necesse est. Atqui pares esse virtutes, nec bono virò meliorem, nec temperante temperantiorē, nec forti fortiorē, nec sapiente sapientiorē posse fieri facillimè potest perspicui. An virum bonum dices, qui depositum nullo teste, cum lucrari impunè posset, auri pondo decem reddiderit, si idem in decem millibus pondo auri non idem fecerit? Aut temperantem eum, qui se in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? Una virtus est consentiens cum ratione, & perpetua constantia. Nihil huic addi potest quo magis virtus sit: nihil demì, ut virtutis nomen relinquatur. Etenim si benè facta, rectè facta sunt, & nihil recto rectius est: certè nec bono quidè melius quicquam inveniri potest. Sequitur igitur, ut etiam vitia sint paria: siquidem pravitates animi rectè vitia dicuntur. Atqui, quoniam pares virtutes sunt; rectè etiam facta, quando à virtutibus proficiuntur, paria esse debent. Itémque peccata, quoniam ex vitiis manant, sint æqualia necesse est,

Æqualia
peccata.

Declarant
exempla,
quæ à speci-
ebus sumun-
tur per indu-
ctionem.
Similitudo.
Argumenta-
tio ex vi de-
finitionis.

Epiphone-
ma.

Approbatio
ex conjuga-
tis.

est. A philosophis, inquis, ista sumis; Metuebam, ne à leonibus, diceres. Socrates disputabat isto modo. Benè herculè narras: nam istum doctum, & sapientem virum fuisse, memoriæ traditum est. Sed tamen quæro ex te (quando verbis inter nos contendimus, non pugnis) utrùm potius de bonis est quærendum, quid bajuli, atque operarii, an quid homines doctissimi senserint? præsertim cum hæc sententiâ non modò verior, sed ne utilior quidem hominum vitæ reperiri ulla possit. Quæ vis est enim, quæ magis arceat homines ab omni improbitate, quàm si senserint, nullum in delictis esse discrimen? & æquè peccare se, si privatis, ac si magistratibus manus inferant? quæcunque in domum stuprum intulerint, eandem esse labem libidinis? Nihilne igitur interest (nam hoc dicet aliquis) patrem quis necet, an servum? Nuda ista si ponas; judicari, qualia sint, non facile possunt. Patrem vitâ privare, si per se scelus est; Saguntini, qui parentes suos liberos emori, quàm servos vivere, maluerunt, patricidæ fuerunt. Ergo & parenti nonnunquam adimi vita sine scelere potest; & servo sæpè, sine injuriâ non potest. Causa igitur hæc, non natura, distinguit: quæ quando alteri accessat, id fit propensius: si utrique adjuncta sit, paria fiant necesse est. Illud tamen interest, quod in servo necando, si id sit injuria, semel peccatur: in patris vitâ violandâ, multa peccantur. Violatur is, qui procreavit; is qui aluit; is qui erudit; is, qui in sede, ac domo, atque in Repub. collocavit. Multitudine peccatorum præstat, eoque pœnâ majore dignus est. Sed nos in vita, non quæ cuique peccato pœna sit, sed quantum cuique liceat, spectare debemus. Quicquid non oportet, scelus esse: quicquid non licet, nefas putare debemus. Etiamne in minimis rebus? Etiam. Siquidem rerum modum fingere non

Ab exemplo.

non possumus, animorum tenere possumus. **Histrion** Exemplum
 si paulò se movit extra numerum, aut si versus pro- à minore.
 nunciatus est syllabâ unâ brevior aut longior, exhibi-
 latur, & exploditur: in vita, quæ omni gestu mode-
 rator, omni versu aptior esse debet, ut in syllaba, te
 peccare dices? Poëtam non audio in nugis; in vitæ
 societate audiam, civem, digitis peccata dimetientē
 sua? quæ si visa sint breviora, leviora qui possint vi-
 deri? cum, quicquid peccatur, perturbatione pecce-
 tur rationis, atque ordinis; perturbatâ autem semel
 ratione, & ordine, nihil possit addi, quo magis pec-
 cari posse videatur.

Ὅτι πάντες μωροὶ καὶ ἄνθρωποι, id est,

Omnes stultos insanire.

EGo verò te non stultum, ut sepe; non improbum, *Invehitur in*
 ut semper; sed dementē, & insanum * rebus * ad- *P. Claudium*
 dicam necessariis. Sapientis animus magnitudine * *Vide num*
 consilii, tolerantia rerum humanarum, contempti- *rationibus*
 one fortunæ, virtutibus denique omnibus, ut mœ- *fit legendum*
 nibus, septus vincetur, & expugnabitur, qui nec ** Id est, pro-*
 civitate quidem pelli potest? Quæ est enim civi- *babo.*
 tas? Omnisne conventus ferorum, & immanium?
 Omnisne etiam fugitivorum, ac latronum congre-
 gata unum in locum multitudo? Certè negabis.
 Num igitur erat illa tum civitas, cum leges in ea ni-
 hil valebant, cum judicia jacebant; cum mos patri-
 us occiderat; cum ferro pulsus magistratibus, Sena-
 tus nomen in Repub. non erat? Prædonum ille con-
 cursus, & te duce latrocinium in foro constitutum,
 & reliquæ conjurationis, à Catilinæ furiis ad tuum
 scelus, furorēque conversæ, num civitas erat? Ita-
 que pulsus ego civitate non sum, quæ tum nulla erat:
 accersitus in civitate sum, cum esset in Republica
 Consul, qui tum nullus fuerat; esset Senatus, qui
 tum occiderat; esset consensus populi liberi, cū esset

juris, & æquitatis (quæ vincula sunt civitatis) repetita memoria. At vide, quàm ista tui latrocinii tela contempserim. Jactam, & immissam à te nefariam in me injuriam semper duxi; pervenisse tamen ad me nunquam putavi: nisi fortè, cum parietes disturbabas, aut cum tectis sceleratas faces inferebas: tunc meorum aliquid ruere, aut deflagrare arbitrabare: Nihil neque meum est, neque cujusquam, quod auferri, quod eripi, quod amitti potest. Si mihi eripuisses * divinam animi mei constantiam, meas curas, vigilias, consilia, * quibus Resp. invicta stat; si hujus æterni beneficii immortalē memoriam delevisse. multò etiā magis si illam mentem, undè hæc consilia manarunt, mihi eripuisses: tum ego accepisse me confiterer injuriam. Sed si hæc nec fecisti, nec facere potuisti, reditum mihi gloriosum tua dedit injuria, non exitum calamitosum. Ergò ego semper civis eram, & tum maxime, cum meam salutem Senatus exteris nationibus, ut civis optimi, commendabat: tu nē nunc quidem es civis, nisi fortè idem hostis, & civis esse potest. An tu civem ab hoste naturā, ac loco, non animo, factisque distinguis? Cædem in foro fecisti, armatis latronibus templa tenuisti: privatorum domos, ædēsque sacras incendiisti. Cur hostis Spartacus, si tu civis? Potes autem esse tu civis, propter quem aliquandò civitas non fuit? Et me exulem, tuo nomine appellas, cum omnes meo discessu exulasse Rempub. putent? nunquāme, homo amentissime, te circumspicies? nunquāme, quid facias, considerabis, nec quid loquare? Nescis, exilium scelerum esse pœnam? meum illud iter, ob præclarissimas res à me ante gestas, esse susceptum? omnes scelerati atque impii, quorum tute ducem esse profiteris, quos leges exilio affici volunt, exules sunt, etiā si solū non mutarunt. An, quū omnes leges te exulē

esse

* Dicitur
nam.

* Quibus te
invictissimam
stat Resp.

Conclusio à
contrario.

esse jubeant, non eris tu exul? Non appellatur inimi-
cus, QUI CUM TIBLO FUERIT? ante Sena-
tum tua sica deprehensa est: QUI HOMINEM
OCCIDERET? tu plurimos occidisti: QUI IN-
CENDIUM FECERIT? ædes Nympharum inanu-
tuâ deflagrârunt. QUI TEMPLA DEORUM OC-
CUPAVERIT? in foro etiam castra posuisti. Sed
quid ego communes leges profero, quibus omnibus
es exul? Familiarissimus tuus Cornificius de te pri-
vilegium tulit, ut, si in opertum Bonæ Deæ acces-
sisses, exulares. At, te id fecisse, etiam gloriari soles.
Quomodò igitur tot legibus in exilium ejectus, no-
men exulis non perhorrescis? Romæ sum, inquis.
Et tu quidem in * operto fuisti. Non igitur ubi
quisque erit, ejus loci jus tenebit, si ibi cum legibus
* esse non oportebit.

Argumen-
tum à defini-
tione exulæ
& à legumi-
norum auctoritate.

Clodius re-
pertus in
templo Bo-
næ Deæ.

* al. portual/
ponto.
* esse subje-
ctum non opo-

*Ὅτι πάντες σοφοὶ ἐλεύθεροι, καὶ οἱ μωροὶ δούλοι, id est,
Omnes sapientes liberos esse, & stultos omnes servos.*

Laudetur verò hic Imperator, aut etiam appelle-
tur, aut hoc nomine dignus putetur. Quomodò?
aut cui tandem hic libero imperabit, qui non po-
test cupiditatibus suis imperare? Refrænet primum
libidines, spernat voluptates, iracundiam teneat,
coerceat avaritiam, cæteras animi labes repellat;
tum incipiat aliis imperare, cum ipse improbissimis
dominis, dedecori, ac turpitudini, parere desierit.
Dum quidem his obediens, non modò Imperator, sed
liber habendus omninò non erit. Præclare enim est
hoc usurpatum à doctissimis, quorum auctoritate
non uterer, si mihi apud aliquos agrestes hæc habē-
da esset oratio; cum verò apud prudentissimos lo-
quar, quibus hæc inaudita non sunt; cur ego simu-
lem me, si quid in his studiis operæ posuerim, perdi-
disse? Dictum est igitur ab eruditissimis viris, nisi sa-
pientem, liberum esse neminē. Quid est enim liber-

Invehitur in
M. Antoni-
um.

Nemo liber
nisi sapiens,

tas? potestas vivēdi, ut velis. quis igitur vivit, ut vult; nisi profectò qui recta sequitur? qui gaudet officio, cui vivendi via considerata, atque provisa est; qui legibus quidem non propter metum paret, sed eas sequitur atque colit, quia id salutare maximè esse iudicat: qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique, nisi libentèr, ac liberè, cuius omnia consilia, resque omnes, quas gerit, ab ipso proficiuntur, eodèmq; referuntur: nec est ulla res, quæ plus apud eum polleat, quàm ipsius voluntas, atque iudicium? Cui quidem etiam (quæ vim habere maximam dicitur) Fortuna ipsa cedit; quæ, sicut sapiens poëta dixit. Suis cuique fingitur moribus. Soli igitur hoc contingit sapienti, ut nihil faciat invitus, nihil dolens, nihil coactus. Quod etsi, ita esse, pluribus verbis differendum est: illud tamen *brevi confitendum est, nisi qui ita sit affectus, esse liberum neminem. Igitur omnes improbi, servi. Nec hoc tã re est, quàm dictu, inopinatum, atque mirabile. Non enim ita dicunt eos esse servos, ut mancipia quæ sunt dominorum facta nexu, aut aliquo jure civili: sed si servitus sit, sicut est, obedientia fracti animi, & abjecti, & arbitrio carentis suo; quis neget omnes leves, omnes cupidos, omnes denique improbos esse servos? An ille mihi liber videatur, cui mulier imperat? cui leges imponit, præscribit, jubet, vetat, quod videtur? qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare audet? poscit, dandum est: vocat, veniendum: ejicit, abeundum: minatur, extimescendum? Ego verò istum non modò servum, sed nequissimum servum, etiamsi in amplissima familia natus sit, appellandum puto. Atque, ut in magna familia servorum; sunt alii lautiores (ut sibi videntur) sed tamen servi, Atrien- ses, topiarii: pari stultitiâ sunt, quos signa, quos tabulæ, quos cælatum argentum, quos Corinthia opera,

* *Bruti confitendum est.*

Epiphonema
quo claudit
sententiam.
Similitudo.

opera, quos ædificia magnifica nimio opere delectant. At sumus, inquiunt, principes civitatis. Vos verò ne conservorum quidem vestrorum principes estis. Sed, ut in familia, qui tractant ista, qui terunt, qui ungunt, qui verrunt, qui spargunt, non honestissimum locum servitutis tenent: sic in civitate, qui se istarum rerum cupiditatibus dediderunt, ipsius civitatis locum penè infimum obtinent. Magna, inquis, bella gessi: magnis imperiis, & provinciis præfui: gere igitur animum laude dignum. * Echionis tabula te stupidum detinet, aut signum aliquod Polycreti; omitto, unde sustuleris, & quomodo habeas: intuentem te, admirantem, clamores tollentem cum video, servum te esse ineptiarum omnium judico. Nonne igitur sunt illa festiva? Sunt: nam nos quoque oculos eruditos habemus. Sed, obsecro te, ita venusta habeantur ista, non ut vincula virorum sint, sed ut oblectamenta puerorum. Quid enim censes? si L. Mummius aliquem istorum videret matellionem Corinthium cupidissimè tractantem, cum ipsa totam Corinthum contempsisset, utrum illum civem excellentem, an Atrientem servum diligentem putaret? Reviviscat M. Curius, aut eorum aliquis, quorum in villa, ac domo nihil splendidum, nihil ornatum fuit, præter ipsos, & videat aliquem, summis populi beneficiis usum, barbatulos, mululos *exceptantem de piscina, & pertractantem, & murænarum copiam gloriantem; nonne hunc hominem ita servum judicet, ut ne in familiam quidem dignum maiore aliquo negotio putet? An eorum servitus dubia est, qui cupiditate peculii nullam conditionem recusant durissimæ servitutis? Hæreditatis spes, quid iniquitatis in serviendo non suscipit? Quem nutum locupletis orbi senis non observat? Loquitur ad voluntatem: quicquid denunciatum sit, facit: assentatur, assidet, miratur.

* Hic locus variat, de quo vide ea quæ post Annotationes Brasmi adjecimus.

* Captantem Murænam, lampredam, vocavit.

Servitus ex
conscientia.
Adolescen-
tes dicit, qui
malos cives
accusabant.

Servitus
quid sit.

* Sic fortè
melius. Nisi
vobis uni-
versis, quibus
& possumus,
& debemus
Dominum
mutare, &c.
Rede ad
Antonium,
& abruptè
concludit.

miratur. Quid horum est liberi? quid denique non
servi inertis? Quid jam illa cupiditas (quæ videtur
esse liberior) honoris, imperii, provinciarum? Quàm
dura est domina, quàm imperiosa, quàm vehemens?
Cethego, homini non probatissimo servire res coe-
git eos, qui sibi esse amplissimi videbantur, munera
mittere, noctu venire domum ad eum, precari, deni-
que supplicare. Quæ servitus est, si hæc libertas exi-
stimari potest? Quid? cum cupiditatum dominatus
excessit, & alius est Dominus, exortus, ex conscientia
peccatorum, timor? Quàm est illa misera, quàm du-
ra servitus? Adolescentibus paulò loquacioribus est
serviendum: omnes, qui aliquid scire videntur, tan-
quam domini timentur. Iudex verò quantum habet
dominatum? quo timore nocentes afficit? An non
est omnis metus servitus? Quid valet igitur illa, elo-
quentissimi viri, L. Crassi copiosa magis, quàm sa-
piens oratio? ERIPITE NOS EX SERVITUTE.
Quæ est ista servitus? tam claro homini, tamq; no-
bili? omnis animi debilitati, & humilis, & fracti
rimiditas, servitus est. NOLITE SINERE NOS
CUI QUAM SERVIRE. In libertatem vindicari
vult? Minime. Quid enim? adjungit, * NISI VO-
BIS UNIVERSIS: Dominum mutare, non liber
esse, vult. QUIBUS ET POSSUMUS, ET DEBE-
MUS. Nos verò, si quidem animo excelso, & alto, &
virtutibus exaggerato sumus, nec debemus, nec pos-
semus. Tu posse te dicito, quando quidem putes;
debere ne dixeris: quoniam nihil quisquam debet,
nisi quod est turpe non reddere. Sed hæc hæc hactenus;
Ille videat, quomodo Imperator esse possit; cum
eum ne liberum quidem esse ratio, & veritas ipsa
convincat.

Ὅτι μὲν ὁ σὸς πλεῖστον.
Quod solus sapiens dives sit.

Quæ

QUæ est ista in commemoranda pecunia tua tam insolens ostentatio? Solusne tu dives? Proh dii immortales! egone me audivisse aliquid, & didicisse non gaudeam? Solusne tu dives? Quid, si nè dives quidem? Quid, si pauper etiam? Quem enim intelligimus divitem? aut hoc verbum in quo homine ponimus? Opinor in eo, cui tanta possessio est, ut ad liberaliter vivendum facile contentus sit: qui nihil quærat, nihil appetat, nihil optet amplius. Animus enim tuus oportet se judicet divitem, non hominum sermo neque possessiones tuæ. Qui si nihil sibi deesse putat, nihil curat amplius, satius est, aut contentus etiam pecuniâ; concedo dives est. Sin autem propter aviditatem pecuniæ nullum quæstum turpem putas, cum isti ordini ne honestus quidem possit esse ullus: si quotidie fraudas, decipis, polciscis, pacisceris, auferis, eripis: si socios spoliâs, ærarium expilas: si testamenta amicorum expectas; aut ne expectas quidem, aut ipse supponis: hæc utrum abundantis, an egentis signa sunt? Animus hominis dives, non arca appellari solet. Quamvis illa sit plena, dum te inanem videbo, divitem non putabo. Etenim ex eo, quantum cuique satis est, metiuntur homines divitiarum modum. Filiam quis habet? Pecuniâ est opus. Duas? majore: Plures? majore etiam. Si, ut aiunt, Danaï quinquaginta sint filiarum: tot dotes magnam quærunt pecuniam. Quantum enim cuique opus est, ad id accommodatur, ut ante dixi, divitiarum modus. Qui igitur non filias plures, sed innumerabiles cupiditates habet, quæ brevi tempore maximas copias exhaurire possit, hunc quomodo ego appellabo divitem, cum ipse egere se sentiat? Multi ex te audierunt, cum diceres, Neminem esse divitem: nisi qui exercitum alere posset suis fructibus: quod populus

Contra M.
Crassum om-
nium Roma-
norum ditis-
simum,

* *Sav.*
Conclusio.

Quem divitem appellabat Crassus.

Declarat rem admittam similitudine.

* *Intercessas.*
Dimissiones in diversum
missiones.

Colligit argumentationem, & concludit.

populus Romanus ex tantis vectigalibus jampridem vix potest. Igitur, hoc proposito, nunquam eris dives, antequam tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut ex eo tueri sex legiones, & magna equitum, ac peditum auxilia possis. Jam fateris igitur non esse te divitem, cui tantum desit, ut expleas id, quod exoptas. Itaque istam paupertatem, vel potius egestatem, ac mendicitatem tuam nunquam obscurè tulisti. Nam, ut iis, qui honestè rem quærunt mercaturis faciendis, operis dandis, publicis sumendis, intelligimus opus esse quæsito: sic qui videt domi tuæ pariter accusatorum, atque judicum consociatos greges; qui nocentes, & pecuniosos reos eodem te authore corruptelâ judicii molientes; qui tuas mercedum pactiones in patrociniis, * intercessionibus pecuniarum in concionibus candidatorum, dimissiones libertorum ad cœnerandas, diripiendâsq; provincias; qui expulsionem vicinorum, qui latrocinia in agris, qui cum servis, cum libertis, cum clientibus societates, qui possessiones vacuas, qui proscriptiones locupletum, qui cædes mancipiorum, qui illam Syllani temporis messem recorderetur; qui testamenta subjecta, qui sublato tot homines, qui denique omnia venalia delectum, decretum; alienam, suam sententiam; forum, domum; vocem, silentium; quis hunc nō putet confiteri, sibi quæsito opus esse? Cui autem quæsito opus sit, quis unquam hunc verè dixerit divitem? Est enim divitiarum fructus in copia: copiam autem declarat satietas rerum, atque abundantia: quam tu quoniam nunquam assequere, nunquam omninò es futurus dives. Meam autem quoniam pecuniam contemnis, & rectè: est enim ad vulgi opinionem mediocris, ad tuam nulla, ad meam modica: de me silebo, de te loquor. Si censenda nobis atque æstimanda res sit; utrum tandem

tandem pluris æstimabimus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricii, qui illam pecuniam repudiabat? utrùm aurum Samnitum, an responsum M. Curii? hæreditatem L. Pauli, an liberalitatem Africani, qui ejus hæreditatis Q. Maximo fratri partem suam concessit? Hæc profectò, quæ sunt summarum virtutum, & pluris æstimanda sunt, quàm illa, quæ sunt pecuniæ. Quis igitur (siquidẽ, ut quisq; quod plurimi sit, possideat, ita ditissimus habendus sit) dubitet, quia in virtute divitiæ positæ sint? quoniam nulla possessio, nulla vis auri, & argenti, pluris quàm virtus æstimanda est. O dii immortales! non intelligunt homines, quàm magnũ vectigal sit parsimonia. Venio enim jam ad sumptuosos: relinquo istum quæstuosum. Capit ille ex suis prædiis sexcenta sestertia, ego centena ex meis; illi aurata tecta in villis, & sola marmorea facienti, & signa, tabulas, supellectilem, & vestem infinitè concupiscenti, non modò ad sumptum ille fructus est, sed etiam ad cœnus, exiguus: ex meo tenui vectigali, detractis sumptibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit. Uter igitur est ditior, cui deest, an cui superat? qui eget, an qui abundat? Cujus possessio quo est major, eò plus requirit ad se tuendam: an quæ suis se viribus sustinet? Sed quid ego de me loquor, qui, morum ac temporum vitio, aliquantum etiam ipse fortasse in hujus seculi errore verfer? Marcus Manilius patrum nostrorum memoriâ (ne semper Curios, & *Luscinos loquamur) pauper tandem fuit: habuit enim ædículas in Carinis & fundum in *Labicano: nos igitur ditiores sumus, qui plura habemus? Utinam quidem essemus. Sed non æstimatione census, verùm victu, atq; cultu terminatur pecuniæ modus. Non esse cupidum, pecunia est; non esse emacem, vectigal est: Contentum verò suis

Epiphonema, ex quo concludit.

Conclusio per contentionem.

* C. Fabricium Lusci-
mum signi-
ficat, quem
ter in his
Paradoxis;
jam nomi-
navit.

* Lince.
Collato euf
subjungit ex-
positionem
sententiæ.

Nota virtu-
tis poten-
tiam

suis rebus esse, maximè sunt, certissimæque divitiæ. Etenim si isti callidi rerum æstimatores prata, & a-
reas quasdam magni æstimant, quòd ei generi pos-
sessionum minimè quasi noceri potest: quanti est æ-
stimanda virtus, quæ nec eripi, nec surripi potest un-
quam: neque naufragio, neque incendio amittitur:
nec tempestatum, nec temporum permutatione mu-
tatur? qua præditi qui sunt, soli sunt divites. Soli
enim possident res & fructuosas, & sempiternas: so-
lique (quod est proprium divitiarum) contenti sunt
rebus suis: satis esse putant, quod est; nihil appe-
tunt, nulla re egent, nihil sibi deesse sentiunt, nihil
requirunt. Improbi autem & avari, quoniam incer-
tas, atque in casu positas possessiones habent, &
plus semper appetunt; nec eorum quisquam ad-
huc inventus est, cui, quod haberet, esset sa-
tis, non modò non copiosi, ac divites;
sed etiam inopes, ac pauperes
existimandi sunt.

M. T. C I C E R O N I S P A R A -
D O X O R V M F I N I S .

M. T.

M. T. CICERONIS DE SOMNIO SCIPIONIS.

Ex libro de Repub. Sexto.

Cum in Africam venissem, * M. Ma- * 2 Manlio
nilio Consule, ad quartam legio- *Consule de-*
nem Tribunis (ut scitis) militum; *Ans ad q.*
nihil mihi potius fuit, quā ut Mas-
simam convenirem, regem fami-
lię nostrę justis de causis amicissi-
mum. Ad quem ut veni, complexus
me senex collacrimavit; aliquantūq; post suspexit in
cælum, & grates, inquit, tibi ago, summe Sol, vo-
bisque, reliqui cœlites, quod antequam ex hac vi-
ta migro, conspicio in meo regno & his rebus P.
Cornelium Scipionem, cujus ego nomine ipso re-
creor. Ita nunquam ex animo meo discedit illius op-
timi, atque invictissimi viri memoria. Deinde ego
illum de suo regno, ille me de nostra Rep. perconta-
tus est; multisque verbis ultrò citròque habitis, ille
nobis consumptus est dies. Post autem regio appa-
ratu accepti, sermonem in multam noctem produxi-
mus; cum senex nihil, nisi de Africano, loqueretur,
omniaque ejus non solum facta sed etiam dicta me-
miniſſet. Deinde, ut cubitum discessimus, me & fes-
sum de via, & qui ad multā noctem vigilaſſem, arcti-
or, quam solebat, somnus complexus est. Hic mihi
(credo equidem ex hoc, quod eramus locuti: sit e-
nim ferè, ut cogitationes, sermonesq; nostri pariant
aliquid in somno tale, quale de Homero scribit En-
nius, de quo videlicet sæpiſſimè vigilans solebat co-
gitare, & loqui) Africanus se ostendit illa forma,
quę mihi ex imagine ejus, quā ex ipso, erat notior,
Quem

Quem ut agnovi, equidem cohorruī. Sed ille. Adest inquit, animo, & omitte timorem, Scipio, & quæ dicam trade memoriæ. Vidēsne illam urbem, quæ parere pop. Rom. coacta per me, renovat pristina bella, nec potest quiescere? (ostendebat autem Carthaginem de excelso, & pleno stellarum, illustri, & claro quodam loco) ad quam tu oppugnandā nunc venis penē miles? hanc hoc biennio consul evertes; eritque cognomen id tibi per te partum, quod habes ex nobis adhuc hæreditarium. Cū autem Carthaginem deleveris, triumphum egeris, censōrque fueris; & obieris legatus Ægyptum, Syriam, Asiam, Græciam; delegere iterum absens consul, bellūmq; maximum conficies, Numantiāmq; exscindes. Sed cum eris curru Capitolium inVectus, offendes Rempublicam perturbatam consiliis nepotis mei. Hic tu Africane ostendas, oportebit, patrię lumen animi, ingenii, cōfiliique tui. Sed ejus temporis ancipitem video quasi fatorum viam. Nam, cū ætas tua septenos octies Solis anfractus reditūque converterit, duōque huiusmodi numeri (quorum uterque plenus, alter altera de causa, habetur) circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint: in te unum, atque tuum nomen se tota convertit civitas. Te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur; Tu eris unus, in quo nitatur civitatis salus. Ac, nē multa, dictator Remp. constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. Hic cū exclamasset Lælius, ingemuisse, & cæteri vehementiūs, lenitèr arridens Scipio. Quæso, inquit, nē me è somno excitetis, & pax sit rebus; audite cætera. Sed quo sis, Africane, alacrior ad tutandam Rempublicam, sic habeto: Omnibus qui patriam conservaverint, adjuverint, auxerint, certum esse in cœlo, ac definitum locum, ubi beato ævo sempiterno fruantur. Nihil est enim illi princip

Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius quàm concilia, cœtusque hominum jure sociati, quæ civitates appellantur: harum rectores, & conservatores hinc profecti, huc revertentur. Hic ego, etsi eram perterritus, non tam metu mortis, quàm insidiarum à meis, quæsi tamen viveretne ipse, & pater Paulus, & alii, quos nos extinctos arbitraremur. Immo verò, inquit, ii vivunt, qui è corporum vinculis tanquam è carcere evolverunt: Vestra verò quæ dicitur vita, mors est. Quin tu aspicias ad te venientem Paulum patrem. Quem ut vidi, equidem vim lacrymarum profudi. Ille autem me amplexus atque osculans flere prohibebat: atque ego, ut primum fletu represso, loqui posse cœpi; Quæso, inquam, pater sanctissime, atque optime, quando hæc est vita (ut Africanum audio dicere) quid moror in terris, quin huc ad vos venire propero? Non est ita, inquit ille. Nisi enim Deus is, cujus hoc templum est omne, quod conspicias, istis te corporis custodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non potest. Homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium vides, quæ terra dicitur. Hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sydera, & stellas vocatis, quæ globosæ, & rotundæ, divinis animarum mentibus, circulos suos, orbésque conficiunt celeritate mirabili. Quare & tibi Publi, & piis omnibus retinendus est animus in custodiâ corporis; nec injussu ejus, à quo ille est vobis datus, ex hominum vitâ migrandum est; ne munus humanum assignatum à Deo defugisse videamini. Sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego qui te genui, justitiam cole, & pietatem; quæ cum sit magna in parentibus, & propinquis, tum in patria, maxima est; quia ea vita via est in cœlum, & in hunc cœtum eorum, qui

jam

jani vixerunt, & corpore laxati illum incolunt locum, quem vides (erat autem is splendidissimo candore inter flammam elucens circulus) quem vos (ut à Graiis accepistis) orbem lacteum nuncupatis. Ex quo omnia mihi contemplanti præclara cætera, & mirabilia videbantur. Erant autem ex stellæ, quas nunquam ex hoc loco vidimus: & ex magnitudines omnium, quas esse nunquam suspicari sumus. Ex quibus erat illa minima, quæ ultima cælo, citima terris luce lucebat aliena. Stellarum autem globi terræ magnitudinem facile vincebant. Jam verò ipsa terra ita mihi parva visa est, ut ne imperii nostri, quo quasi punctum ejus attingimus, poeniteret. Quam cum magis intuerer, Quæso, inquit Africanus, quousque huius defixa tua mens erit? Nonne aspicias, quæ in templa veneris? Novem tibi orbibus, vel potius globis, connexa sunt omnia; quorum unus est celestis extimus, qui reliquos omnes complectitur, summus ipse deus, arcens & continens cæteros: in quo infixi sunt illi, qui volvuntur, stellarum cursus sempiterni: cui subjecti sunt septem, qui versantur retrò, contrario motu atque cælum. Ex quibus unum globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant; deinde est hominum generi prosper, & salutaris ille fulgor, qui dicitur Iovis; tum rutilus horribilisque terris, quem Martem dicitis; deinde subter mediam ferè regionem Sol obtinet, dux, & princeps, & moderator luminum reliquorum, mens mundi, & temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce lustret, & compleat. Hunc, ut comites, consequuntur, alter Veneris, alter Mercurii cursus. In infimoque orbe Luna, radiis Solis accensa, convertitur. Infra autem eam nihil est, nisi mortale, & caducum, præter animos generi hominum Deorum munere datos. Supra Lunam sunt æterna omnia. Nam

ca,

ea, quæ est media, & nona, tellus neque movetur, & infima est, & in eam feruntur omnia suo ^{* alias, xuij.} motu pondera. Quæ cùm intuerer stupens, ut merecepi, Quis hic, inquam, quis est, qui complet aures meas tantus, & tam dulcis sonus? Hic est, inquit ille, qui intervallis conjunctus imparibus, sed tamen pro rata portione distinctis, impulsu & motu ipsorum orbium ^{* alias, comp.} efficitur: qui acuta cùm gravibus temperans, varios æquabiliter concentus efficit. Nec enim silentio tanti motus incitari possunt; & natura fert, ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acutè sonent. Quam ob causam summus ille cœli stelliferi cursus, cuius conversio est concitator, acuto & excitato movetur sono, gravissimo autem hic lunaris, atque infimus. Nam terra, nona, immobilis manens, in a sede semper hæret, complexa medium mundi locum. Illi autem octo cursus, in quibus ^{His locus variat. al. modus.} eadem vis est duorum, Mercurij, & Veneris, septem efficiunt distinctos intervallis sonos: qui numerus rerum omnium ferè nodus est. Quod docti homines nervis imitati, atque cantibus, aperire sibi reditum ad hunc locum: sicut alij, qui præstantibus ingeniis in vita humana divina studia coluerunt. Hoc sonitu opplere aures obsurduerunt: (nec est ullus hebetior sensus in vobis) sicut, ubi Nilus ad illa, quæ Catadupa nominantur, præcipitat ^{Catadupa} ex altissimis montibus; ea gens, quæ illum locum incolit, propter magnitudinem sonitus, sensu audiendi caret. Hic verò tantus est totius mundi incitatis-^{ma} conversione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint: sicut intueri solem ne quis adversum, ejusque radiis acies vestra sensusque vincitur. Hæc ego admirans, referebam tamen oculos ad terram identidem. Tum Africanus, sentio, inquit, te sedemetiam nunc hominum contemplari, ac do-

mum, quæ si tibi parva (ut est) ita videtur, hæc coelestia semper spectato, illa humana contemnit. Tu enim quam celebritatem sermonis hominum, aut quam expetendam gloriam consequi potes? Vides habitari in terra raris & augustis in locis, & in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, vastas solitudines interjectos. Hósq; qui incolunt terram, non modò interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab alijs ad alios manare possit, sed partim obliquos, partim * aver-
 sos, partim etiam adversos stare vobis: à quibus expectare gloriam certè nullam potestis. Cernis autem terram eandem, quasi quibusdam redimitam, & circumdatam cingulis: è quibus duos maximè inter se diversos, & cœli verticibus ipsis ex utraque parte subnixos, obriguisse pruinâ vides: medium autem illum, & maximum Solis ardore torrer. Duo sunt habitabiles, quorum Australis ille, (in quo qui insistent, adversa vobis urgent vestigia) nihil ad vestrum genus. Hic autem alter subiectus Aquiloni, quem incolitis, cerne quàm vos tenui parte contingat. Omnis enim terra, quæ colitur à vobis, angusta verticibus lateribus latior, parva quædam insula est, circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod Magnum, quod Oceanum appellatis in terris: qui tamen tanto nomine, quàm sit parvus, vides. Ex his ipsis cultis, notisque terris, num aut tuum, aut cuiusquam nostrum nomen, vel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit, vel illum Gangem transnare?
 Quis in reliquis orientis, aut * obeuntis Solis ultimis, aut Aquilonis, Austrive partibus tuum nomen audiet? Quibus amputatis, cernis profectò, quantis in angustiis vestra gloria se dilatare velit. Ipsi autem qui de * vobis loquétur, quàm diu loquentur? Quin etiam, si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes uniuscuiusque nostrum, à patribus acceptas,
 ceptas,

* Transversos.

* al. abeuntis.

* al. nobis.

ceptas, posteris prodere; tamen, propter eluviones
 exustionesq; terrarum, quas accidere tempore cer-
 to necesse est, non modò non æternam, sed ne diu-
 turnam quidem gloriã assequi possumus. Quid au-
 tem interest ab iis, qui postea nascentur, sermonem
 fore de te, cum ab iis nullus fuerit, qui antè nati sint?
 Qui nec pauciores, & certè meliores fuerunt viri:
 cùm præsertim apud eos ipsos, à quibus nomen no-
 strum potest audiri, nemo unius anni memoriã con-
 sequi possit. Homines enim populariter annum tan-
 tum modò solis, id est, unius astri reditu metiuntur:
 re ipsa autem cùm ad idẽ, undè semel profecta sunt,
 cuncta astra redierint, eandemque totius cœli de-
 scriptionem longis intervallis retulerint: tum ille
 verè vertens annus appellari potest, in quo, vix dice-
 re audeo, quàm multa secula hominum teneantur.
 Namque, ut olim deficere sol hominibus, extingui-
 que visus est, tum Romuli animus hæc ipsa in templa
 penetravit: ita quodocunque eadem parte sol, eo-
 demque tempore iterum defecerit, tum, signis omni-
 bus ad idem principium, stellisq; revocatis, exple-
 tum annum habeto. Hujus quidem anni nondum
 vigesimam partem scito esse conversam. Quocirca,
 si reditum in hunc locum desperaveris, in quo omnia
 sunt magnis, & præstantibus viris, quanti tandem est
 ista hominum gloria, quæ pertinere vix ad unius an-
 ni partem exiguam potest? igitur, altè spectare si vo-
 les, atq; ad hanc sedem, & æternam domũ contueri,
 neque sermonibus vulgi dederis te, nec in præmiis
 humanis spem posueris rerum tuarum: suis te illece-
 bris, oportet, ipsa virtus trahat ad verũ decus. Quid
 de te alii loquentur, ipsi videant: sed loquentur ta-
 men. Sermo autem omnis ille, & angustiis cingitur
 iis regionum, quas vides, nec unquam de ullo per-
 enniss fuit, & obruitur hominum interitu, & obli-
 one

one posteritatis extinguatur. Quæ cum dixisset, Ego verò, inquam, ô Africane, siquidem benè meritis de patria quasi limes, ad cœli aditum patet, quanquam à pueritia vestigiis ingressus patriis, & tuis, decori vestro non defui; nunc tamen tanto premio, proposito enitar multò vigilantius. Et ille; Tu verò enitere, & sic habeto, te non esse mortalem, sed corpus hoc. Nec enim tu is es, quem forma ista declarat: sed mens cuiusque, is est quisque, non ea figura, quæ digito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse; siquidem Deus est, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui prævidet, qui tam regit, & moderatur, & movet id corpus, cui præpositus est, quàm hunc mundum princeps ille Deus: & ut ipsum mundum ex quadam parte mortalem ipse Deus æternus, sic fragile corpus animus sempiternus movet. Nam quod semper movetur, æternum est: quod autem motum affert alicui, id semper movetur; quodque ipsum agitur aliunde quando finem habet motus, vivendi finem habeat necesse est. Solum igitur, quod sese movet, quia nunquam deferitur à se, nunquam ne moveri quidem desinit: quinetiam cæteris quæ moventur, hic fons, hoc principium est movendi. Principio autem nulla est origo: nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re fieri potest: nec enim esset hoc principium, quod gigneretur aliundè. Quod si nunquam oritur, nec occidit quidè unquam; nam principium extinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud creabit: si quidem necesse est à principio omnia criri. Ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum à se movetur: id autem nec nasci potest, nec mori: vel concidat omne cœlum, omnisque natura consistat, necesse est, nec vni ullā nanciscatur, quæ à primo impulsu moveatur. Cum pateat igitur æternū id esse, quod à seipso moveatur: quis est, qui hanc

hanc naturam animis esse tributam neget? Inanimatum est enim omne, quod impulsu agitur externo. Quod autem anima est, id motu cietur interiore, & suo. Nam hæc est natura propria animæ atque vis. Quæ si est una ex omnibus, quæ sese moveat; neque nata est certè, & æterna est. Hanc tu exerce in optimis rebus. Sunt autem optimæ curæ, de salute patriæ, quibus agitatus & exercitatus animus velocius in hanc sedem, & domum suam pervolabit; Idque ocius faciet, si jam tum, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras; & ea, quæ extra erunt, contemplans, quàm maximè se à corpore abstrahet. Nam eorum animi, qui se corporis voluptatibus dediderunt, earumque se quasi ministros præbuerunt; impulsuque libidinum, voluptatibus obedientium,

Deorum, & hominum jura violaverunt; corporibus elapsi, nec in hunc locum, nisi multis exagitati seculis, revertantur.

Ille discessit: ego somno statim solutus sum.

M. T. C. DE SOMNIO
SCIPIONIS
FINIS.

Q4

INDEX

INDEX RERVM ET VER- BORVM.

A Bstinentia Afric. pag. 98 lin. 13	A Adolescensium petulantia magis est, quam senum. 200 ult.
A Abstinentia benevolentiam multitudinis conciliat. 99.2	A Adolescensia multo plures, quam senectus, mortis causas habet. 213. 19
A Academia ratio quid à cæteris differat. 70.5	A Adolescentum imbecillitas consilii propria. 50.51
A Accii poetæ Versus de Atreo. 143.13	A Adulari, passivè. 30.27
A Accusatio multos illustravit. 86.39	A Ab adulatoribus facile falluntur omnes. ibid.
A Accusatoris nomen fugiendum. 87.7	A Adulator occultus. 184.20
A Accusare innocentes, impium. 87.12	Æ acus. 43.13
A Accusatio laudem peperit L. Crasso adolescenti. 85.28	Æ des ruinosæ & malè materiæ. 123.30
A Accusatio quibus de causis suscipienda. 86. & 87	Æ dilitatum splendor. 50.14
A Acta agere. 180.1	Æ ginetis pollices præfissi. 120
A Actio cognitioni anteponenda. 64.21	Æ gina propinqua Pirzo. ibid
A Actione in omni suscipienda, consideranda sunt honestas & efficiendi facultas, 33.2. & modus. 59.6	Æ quitas lucet ipsa per se. 27
A Adjuvare opera præstantius, quam pecunia. 88.4	Æ quitas lucet ipsa per se. 15
A Admirabilitas quibus rebus comparatur. 81.9	Æ sopus fabularum actor. 49
A Adolescentes quibus è rebus commendationem petere debeant. 85.1	Æ tate ut quisq; antecellit, ita sententiæ principum tenet in augurum collegio. 212.
A Adolescens aliquid senile habere debet. 201.15	Æ tate cuiq; sua tempestivitas data est. 199.28
A Adolescentiæ vituperatio. 195.3	Æ tati cuique sua sunt studia. 216.12
A Adolescentiæ ver comparatur. 214.12	Æ tatibus corroboratis amicitie iudicanda sunt. 176.19
	Æ chionis tabula. 233.10
	A fricani dictum pulcherrimum. 39.16
	A fricanus imitatus patrem. 98
	A fricanus Prior, anno ante centorem rem. 23

INDEX RERV,

rem M. Catonem, mortuus est	194.23	Amicitiam usque ad extremum vi-	
Africanus major	224.16	ta diem permanere, cur diffici-	
Africanus minor	ibid. 15	le sit	163.4
Agamemnon immolavit Iphigeni-		Amicitias qui magis quarant	167.16
am filiam	139.3	Amici qui deligendi	171.30
Agefilaus	73.10	Amicitiae verae difficillime repe-	
Agis rex occisus	99.28	riuntur in iis qui in honoribus	
Agraria lex Philippi	97.5	reque publica versantur	173.
Agri fertiles imitandi	23.24		15
Agriculturae laus	63.19	Amicus certus in re incerta cerni-	
Agricultorum voluptates	20.8	tur	ibid. 22
Agri bene culti laus.	209.9	Amicitiae fines ac termini, deque	
Agrigentinus quidam doctus valet	155.9	iis variae sententiae	170.24
Ajax tragedia	49.7	Amicitiae ne in graves inimicitias	
Ajax Telamonius	48.29	converantur, cavendum est	171.1
Albinus Sp.	190.3	Amicitiae quae minus probantur,	
Alexander	73.10	diffundenda magis, quam discin-	
Alexander Macedo, humanitate		denda sunt	177.16
superatus a patre	39.11	Amicitia inter aequales magis elu-	
Alexander Pherzus ab uxore in-		cet	185.14
terfectus	77.3	Amicitiae verae sempiternae sunt	
Ambitiosos quorum similes esse			162.28
dixerit Plato	38.1	Amicitia quare propinquitati prae-	
Amicitia honesto excitatur	26.11	stet	157.10
Amicitia unum ex pluribus efficit		Amicus tanquam alter idem	178.24
Pythagoras voluit	26.19	Amor princeps est ad benevolen-	
Amicorum consilium in rebus se-		tiam conjungendam	161.18
cundis maxime necessarium	39.24	Amici novi	174.21
Amicorum paria rarissima	155	Amicorum bene suadentium au-	
	30	thoritas in amicitia plurimum	
Amicitia maxime perturbat offi-		valere debet	166.31
cia.	119.14	Amicorum causa multa facimus,	
Amicitiae praestat justitia	ibid.	quae nostra causa non facere-	
Amicitiae prima lex, ut neque ro-		mus	170. ult.
gemus recturpes, neque ficia-		Amicitia quid sit	157.19
mus rogati	195.14	Amicorum omnia communia	24.33
Amicitia extra a natura, non ab		Amare quid sit	185.8
imbecillitate.	160.22.161.22	Amilcar Annibalis pater	140.23
	162.25	Animantium omnium communis	161

ET VERBORVM.

saſuo ſimque tuendi cura	8.17	Appius cæcus quatuor filios, quin-	
Animorum natura cur mortal's ef-		que filias habuit	201.4
ſe non poſſit	217 218	Aqua hæret	148.1
Animus hominis dives, non arca		Aquilii de dolo malo formulæ	125.126
appellari debet	235 21	Arati præclarum conſilium ad con-	
Animi vitia graviora	112 30	ſtituendam temp.	100.2
Animi motus in quo verſari debe-		Ararus Sicyonis Nicoclem tyran-	
ant.	23.14	num occidit	ibid.6
Animus cœleſtis ex altiffimo domi-		Arbitrorum formulæ	129 12
cilio depreſſus in terram	216.29	Architas Tarentinus	202 5
Animo nihil præſtantius	224.33	Areopagias conſtituit Solon	33.20
Animus in cuſtodia corporis, quoad		Arganthonius quidam octoginta	
deo videtur, retinendus	241.28	regnavit annos, centum & vi-	
Animi magnitudo in contemnen-		ginti vixit.	213.31
da voluptate, vita re	112.4	Argentarii apud omnes ordines	
Animi generi hominum deorum		gratioſi	125.9
munere dati	242.34	Aſtides juſtus	109 9
Animi opera majora, quàm corpo-		Aſtidis authoritas Athenis	121
ris	85.16	20. ſententia de Themiftoclis	
Animorum natura æterna	154.32	conſilio.	ibid 25
& 22.246.7		Aſtippus author ſectæ Cyrenaicæ	
Animorum vis duplex	43.27	& Aniceriæ, omne bonum in	
Animorum motus duplices	55 31	voluptate poſuit	151.9
Annibal callidus	47.1	Aſto.	5.34
Annibal crudelis	19.25	Aſto Chius de ſenectute ſcripſit.	188.10
Annulus Gygis	117.11	Aſtoteles	4.34
Anni ſolis reditu metimur	245 11	Aſtoteles quid de pecuniarum	
Annus verè vertens multa homi-		effuſionibus ſemiat	89.32
num ſecula complectitur. ibid.	15	Aſtotelis opinio de honeſto	116
Antipater Tyrius	102.8		11
Antiope, tragædia.	47.7	Artificia quæ liberalia, quæ ſordida	63 11.12
Antipatri opinio de honeſto	122	Aſſentatio ab amicitia removenda.	181.31
	22	Aſtutia tel'enda	129.25
Apellis Venus	107 12	Aſtutias aliter leges, aliter philoſo-	
Apollinis Pythii oraculum	98 33	phi tollunt	128.23
Ἀποφύγματα.	45.6	Atreus	42.17
Appetitus rationi lege naturæ ſub-		Athenæ exemplis illuſtres	3.24
jectus eſt	47.3	Athenienſes in Ægineſis dori	
Appius Claudius cæcus, pacis cum			120 34
Pyrho diſſuaſor	193.24		Aulus
Appii oratio qua pacem cum Pyr-			
rho diſſuaſit	ibid,		

INDEX RERVM,

Atilius Regulus iterum à Pœnis captus. 140.21
Atilius vigilando necatur. 141.14
Atilius Catalinus primarius populi 211.3
Atilius L. cur sapiens habitus. 152.5
Articus Pomponius cognomen Athenis reportavit. 107.19
Attic. P. Sulpitio mulierem utebatur. 154.24
Attii poetæ versus de regno. 135.1
Avaritia senili nihil absurdius. 212.29
Avaritia nullum est terrius vitium. 98.29
Avaritia populos omnes perdit. 99.1
Avari plus semper appetunt. 138.15
Avaritia Spartam perditura. 98.34
Avaritia injuriæ præcipua causa. 13.20
Avaritiæ viruperatio. 98.29
Auctio de bonis civium. 101.2
Augures majores natu, iis etiam qui cum imperio sunt, anteponuntur. 213.10
Auspicia quæ sunt optima. 191.33

B

Bargulus Illyricus latro. 83.1
Beatæ vitæ in quo contineatur. ex Metrodori sententia. 157.18
Bella cur suscipienda. 17. ult.
Belliciæ gloriæ studiū in veteribus Romanis. 28.30
Bellum de salute, cum Celtiberis, cum Cimbris: de imperio, cum Latinis, Sabinis, Samnitibus, Pœnis, Pyrrho. 29.21
Belliciæ res majoresne sunt urbanis, an contra. 33.9
Bella iusta quæ. 19.16
Bellum Punicum tertium M. Cato,

nis consilio illatum. 33.3
Belli gloria adolescentibus quærenda. 85.3
Bene agier quid sit. 129.15
Bene & beatè vivere nihil aliud est, nisi honestè & rectè vivere. 225.12
Benefacta malè locata, malefacta sunt. 92.10
Beneficia citra injuriam esse debent. 94. & 95
Beneficia quæ plurimi facienda. 24.4
Beneficentia, benignitas, liberalitas eadem. 12.9
Beneficentia Herculem in deorum numerum retulit. 112.12
Benefici & liberales natura sumus. 162.5
Beneficium, qui dat, mores, non fortunam sequi debet. 95.6
Beneficia in quos conferenda. 92.4
Beneficii immemorem omnes oderunt. ibid. 19
Beneficia in singulos. 96.24
Beneficia in remp. 96.25
Beneficia in egentissimos quosque præcipue conferenda. 24.7
Beneficia omnibus communicanda quæ. 25.8
Benevolentiam adolescentuli ardore quodam amoris indicant. 23.14
Benevolentiam civium blanditiis & assentionibus colligere turpe est. 172.20
Benevolentia colligenda præcepta. 79.25
Benevolentia ratio. 24.19
Benignitas quas cautiones habeat. 21.23
Benignitas quæ sit utilis reipub. 91.92

Benignitas

ET VERBORVM.

Benignitas largitioni anteponen-
da. ibid.
Benignitate nihil hominis naturæ
accommodatiu. 21.29
Benignitas propensior esse debet
in calamitosos. 92.3
Bias sapiens. 2.3.6
Biantis patria Pri-ne. ibid.7
Bias omnia secum portabat. ibid. 11
Blandus amicus à vero internosci
potest adhibita diligentia. 182.34
Bona bonis quæ anteponantur.
103.6
Boni viri qui sint. 129.15
Bonum virum esse semper, est uti-
le. 127.15
Boni viri qui appellandi sint. 157.2
Bonus nemo miser esse potest. 226
lin.24
Boni viri definitio. 131.21
Bonum summum convenienter
naturæ vivere, è Stoicorum sen-
rentia. 108.8
Bona ea omnia sunt habenda, quæ
secundum naturam sunt. 214.18
Bonorum æquatio non laudanda.
97.10
Bonum solum honestum. 222.15
Bona caduca & incerta. 157.27
Bonitatem qui tollant. 113.15
Brutus quid in patria liberanda
spectarit. 234.1
Brutus accusator. 87.8
Brutus L. in liberanda patria inter-
fectus est. 215.31
C

Æcilius. 200.32
Cæcilius versus contra senectu-
tem. 196.20
Cæsar tyrannus. 76.2
C. Cæsar regnandi causa pervertit
omnia. 14.5
Cæsaris largitiones non liberales,

sed iniustæ. 22.7
C. Cæsar. L. F. 46.26
Cæsar reprehensus. 134.24
Cæsar Catuli patris frater. 56.29
Cæsaris dictatoris vituperatio.
101.29
Cæsar dictator civium bona ven-
didit. ibid.2
Callicratidas nimio gloriæ studio
Lacedæmoniis nocuit. 36.21
Callipho Philosophus. 148.23
Calphurnius P. Lanarius. 27.29
Calumniæ exempla. 16.31
Calypso. 48.25
C. Cannius. 124.32
Campus Martius. 46.5
Ad Carceres à calce revocari.
225.10
Carthago eversa à Paulo filio.
98.24
Carthago deleta. 18.5
Castigatio omnis vacare contu-
melia debet. 38.22
Catonis senis præcepta quatuor ad
utilitatem rei familiaris. 103.9
Catonis facta, Socratis dicta lau-
dantur. 153.13.
Cato Censorius Græcarum litera-
rum per studiosus in senectute.
188.17
M. Cato prætor. 191.13
Catonis liber de rebus rusticis.
208.8
Cato Uticensis nimis acerbus in
publicanos & socios, ærarii cau-
sa. 138.12
Catonis dictum. 182.1
Cato Uticensis cur se interficere
debuerit. 49.19
Cato sapiens habitus. 109.13
Catonis majoris dicta. 103.10
Cato senex collegi impudenter
45.6
Catonis

INDEX RERVM,

Catonis egregia	118.1	Ciceronis Lalius	ibid.
M. Cato legem Voconiam suavit	193.4	Ciceronis filii laus in re militari	85.10
M. Cato quo anno natus	191.9	M. Cicero omnes honores adeptus	91.13
M. Catonis de Carthagine suspicio	194.17	suo anno	91.13
Cato Bruti avunculus	221.5	M. Cicero scripsit libros de rep.	91.17
Cato inter Africanorum aetates interfectus	224.16	Ciceronis edilitas	91.18
M. Cato miles	191.10	Cicero consul.	101.10
Cato perfectus Stoicus.	221.13	Cicero Academicus.	110.18
Cato Censorius Africani prioris ferè aequalis	104.7	Ciceroni in ingrata repub. neque mors, neque exilium recusant evenissent	226.1
Cato cur sapiens habitus	152.6	Ciceroni reditum gloriosum inimicorum dedit injuria, non exitum calamitosum	230.16
Cato è vita discedit tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo	219.22	Gentia lex à Maximo laudata.	191.15
Cato repuerascere non vult	ibid.14	Cincinnatus dictator	209.1
M. Cato Quaestor	191.12	Cineas Thessalus	203.23
Q. Catulus Pompeio non inferior	33.11.	Cimon Atheniensis	93.16
Catullorum sermo qualis	47.19	Circe	48.25
Catuli optimè Latina lingua uti putabantur	56.23	Civitas, quæ dici possit.	229.21
Celare & tacere, non idem sunt	123.3	Civitatis cum familia comparatio	233.4
Cella vinaria, olearia, penaria	219.16	Civis quis sit	230.21
L. Censor Mummius	98.25	C. vitatum rectoribus & conservatoribus pate: in cælum aditus	240.34
Censor Africanus	ibid.23	Claudii Censumali factum improbum	127.25
Cethegus	191.14	Claudii A. F. edilitas	90.19
M. Cethegus Suadæ medulla dictus ab Ennio	206.20	P. Clodii conatus	91.14
Chrysippi dictum	119.2	Clementia & placabilitas magnis viris dignissima	38.12
Ciceronis de oppressa cōiuratione gloriatio	34.19	Cleombrotus invidiam timens, Lacedæmonios perdidit	36.30
Ciceronis versus.	34.11	Clytemnestra tragœdia	49.6
Cicero stante repub. plis temporis in agendo, quam in scribendo ponebat	68.2	Colendi qui	62.17
Cicero Academicus fuit	70.5	Collatinus Tarquinius à Bruto collega emissus	118.12
Ciceronis de gloria libri duo.	79.9	Communitas hominum falso orta dicitur à necessitate vitæ	65.32
		Communia	

ET VERBORVM.

Communia civibus inter se quæ
fint 34.34
Comœdia antiqua 45.3
Comparatio pulcherrima 314.25
Concordia fundamentum reip. 99.8
Conjugia societas prima 25.30
Consideratio tempus & diligenti
am postulat 11.16
Consuetudinis maxima vis est.
174.32
Consulatus Ciceronis 101.20
Contemptus quos homines sequa-
tur 81.15
Contentio 56.6
Contentio plus ad gloriam valet
quam sermo 86.3
Continentiæ tractatio 151.6
Convivium melius Latini, quàm
Græci nominarunt 204.18
Corinthus cur deleta 18.7
Corin. a Mumio everfa 98.15
Coriolanus 164.3
Cornelii Scipionis P. facta ab Afri-
cano prædicantur 240.13
Corporis bona externis antepo-
nenda 102.32
Coruncanus etiam senex reip. uti-
lis 193.21
M. Crassi de divitiis opinio 13.24
M. Crassus 47.13
L. Crassus 46.25
L. Crassus adolescens ex accusati-
one laudem consecutus 85.28
Crassi divitis adilitium munus
90.15
Crassus præ divitiis, de honesto
non curabat 13.22
L. Crassi copiosa magis quàm sa-
piens oratio 234.17
Cratippus, Peripateticorum prin-
ceps 3.19
Cratippi laus 70.8
Cratippus ætate Ciceronis prin-

ceps philosophorum 105.2
Crat. opinio de honesto 115.9
Cruelitas inimica naturæ 120.29
Cura optima de salute patriæ
247.7
Curio utilitatem præponebat æ-
quitati 136.19
Curius etiam senex reip. utilis
193.21
M. Curius oblatus aurum repudia-
vit 208.29
M. Curius de Samnitibus, de Sabi-
nis, de Pyrrho triumphavit. 208.21
M. Curius extrema ætate ruri vixit.
ibid.23
M. Curii villa ibid.25
M. Curius & T. Coruncanus inter
se conjunctissimi 165.2
M. Curii tenuitas victus 224.12
M. Curii domus nihil ornatum ha-
buit præter ipsum 233.23
Cynicorum inverecundia 54.14
Cyrillus quidam lapidibus obru-
tus 121.12
Cyrus 73.10
Cyrus Persarum rex agricultura
maximè oblectatus 210.5
Cyrus morientis sermo, apud Xeno-
phontem. 198.14
Cyrus morientis de animorum æter-
nitate oratio, apud Xenopho-
nem 217.35

D

Damon Pythagoricus 120.3
Debetur id, quod turpe est
non reddere
P. Decius quarto consulatu se pro
repub. devovit 203.31
Decii duo 109.7
Decorum. 40.32
Decorum ab honesto quid differat
41.2
Decorum fufum est per omnes par-

INDEX RERVM,

- res honestatis. 41.31
 Decor duplex descriptio. ibid. 33
 Decorum poeticum. 42.11
 Decorum tribus in rebus positum est. 53.25
 Decorum ab honesto separari non potest. 40. ult.
 Defensio accusatione laudabilior. 80.26
 Defendendi interdum etiam nocentes. 87.17
 Definitio necessaria principio disputationis. 6.11
 Deliberanda ea non sunt, in quibus est turpis ipsa deliberatio. 116.31
 Demetrius à Macedonibus reliquus 77.10
 Demetrius Phalereus. 4.24
 Demosthenes. ibid. 31
 Deos non nocere. 71.13
 Deposita nō semper reddēda 139.7
 Detrahendi de absentibus studium vitiosam naturam significat. 39.8
 Diczarchi liber de interitu hominum. 73.16
 Diligentia in amicitis comparandis. 172.4
 Diligere oportet cum judicaveris. 179.32
 Dinomachus Philosophus. 148.23
 Diogenis Babylonii, Stoici opinio de honesto. 121.20
 Dionysius superior quanto metu vixerit. 76.24
 Dionysius tyrannus. 120.5
 Dissensio siue acerbitare inter Africanum & Metellum. 38.6
 Dissimilitudo dissociat amicitias. 176.28
 Divitias amare, parvi augustinque animi est. 31.5
 Divitiarum fructus in copia est. 236.28
 Divitiarum modum ex quo, quantum cuique sat est, homines metiuntur. 235.24
 Divitiæ cur expetantur. 13.20
 Dives non est, cui quæsito opus est. 236.27
 Dives quis sit. 235.6
 Divisio rerum ad tuendum vitam pertinentium. 71.10
 Divisionis vitium, aliquid præterire. 7.29
 Dolor contra naturam. 111.6
 Dolere malum non esse, philosophi nonnulli affirmant. 142.33
 Dolorum facies. 81.31
 Dolus malus legibus vindicatus. 126.8
 Dolus malus quid. 125.33
 Domus hominis honorati qualis esse debeat. 58.15
 Domum dominus honestare debet, non contra. 58.29
 Domus seminarium reip. 33.25
 Domus finis, usus. 58.16
 M. Drusus. 46.28
 Duillius Pœnos primus classe devicit. 204.13. delectabatur cæreo funali & tibicine. ibid. 15
 Duodecim tabulæ de tutela. 126.9
 Eloquentiæ laus. 65.17
 Eloquentia quid. 86.5
 Eloquentiæ intermissio. 94.13
 Ennii poetæ joci siue versus, diversas ad res prolati, suo quisque numero notati. 13.19. 25.28. 37.75. 92. 126.173
 Ennii versus de fide. 142.26
 Ennii versus ad Flamminium. 187.8
 Ennii versus de Fabio Maximo. 191.20
 Ennii versus de senectute sua. 191.33
 Ennius

ET VERBORVM.

Ennius præclarè paupertatem & senectutem tulit	193.7	Fides ut nobis habeatur, quibus artibus elaborandum	80.6
Ennius quot annos vixerit	ibid.5	Fidei bonæ nomen laudissimum	129.19
Ennii versus ex persona Appii cæci	ibid.18	Fides vel hosti servanda	18.17
Ennius censet non lugendam esse mortem, quam immortalitas consequatur	215.18	Fidei templum in Capitolio	143.188
Ennius de Homero sapissimè cogitare, & loqui solebat	239.29	Fides & constantia in amicitia desiderantur	173.30
Epicurei pervertunt præcepta officii	5.17	Finbria	131.32
Epicureorum sententia de Deo	141.32	Finis bonorum & malorum simplex esse debet	148.28
Epicurus satis fortiter de dolore dicit	151.29	C. Flaminius tribunus pl.	191.30
Epicuri de bono & malo sententia	ibid.31	L. Flaminius è senatu eiectus	203.11
Epigoni tragedia	49.5	Forciale jus 18. 19. cum hostibus commune	143. ult.
<i>Euxypia.</i>	60.7	Forerari a Catone improbatum	103.13
<i>Eutaxia.</i>	59.32	Foreratores ad medium Ianum sedebant	ibid.20
Euripidis versus	134.8	Formæ dignitas quomodo tuenda	55.14
Exercitatio in omni re necessaria	27.24	Fors hera	19.31
Exercitatio in senibus quid efficiat	200.4	Fortis animus duabus in rebus cernitur	30.12
Exigere non acerbè cõvenit	92.30	Fortissimus quisque imperandi cupidissimus	29.21
Exilium quibus terribile	226.11	Forti viro vis adhiberi non potest	144.23
Exules qui sunt	230.34	Fortitudo sine iustitia in vicio	29.1
F		Fortitudinem quomodo definiant Stoici	ibid.4
Fabius Q. Labeo	17.2	Fortitudo est dolorum laborumque contemptio	151.27
Fabii Maximi laus	36. ult.	Fortuna cæca	107.5
calliditas	47.3	Fortunæ magna vis in utramque partem	74.15
Fabricius iustus	109.9	Fortunam suis quisque fingit moribus	132.13
Fabricii mira iustitia	135.23	Fraus odio digna maiore, quam vis	20. ult.
Fabricius etiam senex reip. utilis	193.21		
Fabricii continentia	124.11. 237.2		
Fabula Platonis utilissima	117.4		
Falsum jurare, pejerare non est	143.27		
Fides unde dicta	13.4		

INDEX RERVM,

F. aus vulpeculæ propria, vis leo-
nis. ibid. 34

G

Gabinia lege, quanta labe fa-
cta sit 165.33

Gallus dimerendi cœli & terræ
studiosissimus 206.4

Gemma in viribus 207.28

Geometrarum non omnia doceant 115

5

Gloriæ cupiditas in maximis ani-
mis & ingeniis 14.9

Gloriæ cupidi homines faciliè ad
res injustas impelluntur 30.4

Gloriam qui, susceptis laboribus
spernat, vix invenitur ibid 6

Gloriæ cupiditas libertatem eri-
pit 30.10

Gloriam qui contemnunt, non re-
prehendendi 32.11

Gloria tribus è rebus constat 79.14

Gloriæ consequendæ viam Socra-
tes quam traderet 84.1

Gloriam è rebus bellicis petere a-
dolescentes debent 85.4

Gloria divitiis anteponenda 103.7

Gloria hominum angustiis finibus
interminatur, nec diuturna esse
potest 244.32

Gnathonum multi similes 182.31

Gorgias Leontinus Isocratis ma-
gister 192.24

Gorgias Leontinus centum, & sep-
tem complevit annos ibid.

Gorgiæ Leontini de sua senectute
respondit ibid 27

Gracchi filii vituperantur 84.13

Gracchi patris laus ibid. 12

C. Gracchi frumentaria largitio,
96.32

Gracchi Tiberii filii, Africani ne
potes 99 ult.

Grac. Tib. qui secuti sunt 165.11

Gracchus Tib. regnum occupare
conatus est ibid. 22

Græca cum Latinis conjungenda
3.26

Græcorum nobiles victoriæ 28.25

Græca verba Latinis inculcare ri-
diculum 48.10

Græcia, manante à Lacedæmonia
malo cecidit 99.33

Græcorum consuetudo, utilis pro-
ponatur, de quo disputent quam-
vis subitò 156.20

Gratiæ & pecuniæ comparatio 95.

15

Gratidianus prætor, lapsus in offi-
cio boni viri 132.33

Gyges Platonicus, ex pastore rex
117.18

Gytheum 121.21

H

Hæreditas optima quæ 52.5

Hæreditatis spes quid efficiat.
233.32

Hæta bis in foro posita 101.1

Hecatonis Rhodii lib. de officiis
126.32.136.26

Hercules Prodicus 50.19

Hercules in cœlestium numero
collocatus, propter beneficia in
humanum genus collata 112.11

Herillos 5.34

Herodoti locus 83.11

Hesiodi locus 23.22

Hesiodus de stercoreatione verbum
non fecit 208.8

Hippolyti mors 16.12

Homerus auctor optimus 139.3

Homerus multis ante Hesiodum
culis fuit 208.10

Homerus de stercoreatione memi-
nit ibid. 12

Homo cæreis animantibus, quan-
tum & in quo præstet 8.24

Hominis

ET VERBORVM.

Hominis propria appetitio principi-
 patus 9.18
 Homo solus ordine sentit ibid 24
 Hominis propria veri investigatio,
 & in prudentia posita 10.19
 Homines quidam non re, sed no-
 mine 45.28
 Homines secundum deos, homi-
 nibus maxime utiles 71.21
 Homines hominibus plurimum no-
 cent 73.25
 Hominum studia in nos quomodo
 exciuntur 74.12
 Homo homini consultum vult 112.
 34
 Honestum laudabile natura 10.2
 Honestum quibus ex rebus consti-
 tur 9.34
 Honestum è quatuor veluti fonti-
 bus manat 10.8
 Honestum nihil, quod iustitia va-
 cat 29.7
 Honestas à partibus quatuor ma-
 nat 63.30
 Honestas per se animos omnium
 movet 79.ult.
 Honestum quid sit, è Stoicorum,
 Peripateticorum, Socratis sen-
 tentia 107.21
 Honestum verum in sapientibus so-
 lis 108.14
 Honestas omni pondere gravior
 est habenda 116.10
 Honesti vis 121.7
 Honesti naturam temporibus fiunt
 non honesta 139.16
 Honestatis partes quatuor, pru-
 dentia, iustitia, animi magnitu-
 do, continentia ibid.
 Honoris certamen etiam inter op-
 timos amicitiam labefactat 163.
 20
 Horatius Cocles 224.8

Hortensius, Ciceronis libert. 69.18
 Hortensii ædilitas 90.20
 Hortensii potentia 130.19
 Hortus altera succidia 209.19
 Hospitalitas à Theoph. laudatur.
 93.6
 Hostis olim peregrinus 19.5
 Humanae res fragiles & caducæ
 185.25

I

Ianus medius 193.20
 Iason Phereus callidus 47.5
 Imperii cupiditas in maximis ani-
 mis & ingentis 14.8
 Imperia non semper expetenda
 31.12
 Imperium non est scelere quæren-
 dum 135.32
 Imperator quis sit 131.19
 Impii adversus deos qui sunt 113.17
 Improbi servi sunt 232.18
 Incessus quæ ratio 54.15
 Injuria fit duobus modis 20.33
 Injustitiæ duo genera 13.6
 Insapiente fortunato nihil est inco-
 lerabilius. 170.8
 Inquisitionibus nihil invenit agricul-
 tura solertius 201.18
 Invita Minerva nihil decet 48.3
 Iocandi genus duplex 44.34
 Iocandi genus quale esse debeat
 45.6
 Irasci graviter inimicis non opo-
 tet 38.9
 Ira omnibus interdum repudianda
 est 38.32
 Ira male laudatur à Peripateticis
 ibid 32
 Iratorum, aut aliequi commoto-
 rum frena ipsa corporis tota
 mutatur 44.14
 Ira nihil rectè fieri patitur 57.
 33

INDEX RERV M,

Isocrates 4.34
 Isocrates Gorgiæ Leonini discip. 192.24
 Isocrates vixit annos uno minus centum ibid.23
 Isocrates quarto & nonagesimo anno Panathenaicon scripsit ibid.22
 Italicum bellum 98.11
 Iudiciorum ratio duplex 86.24
 Iudicium fallax in cupiditate regnandi 116.13
 Iudiciis addebatur, ex fide bona 126.11
 Iura belli 17.29
 Iuris civilis cognitio laudabilis 93.28
 Ius civile neglectum ibid.32
 Ius gentium & ius civile quomodo differant 129.5
 Iuris fons, natura 130.1
 Ius civile ductum à natura 129.30
 Iusiurandum ad astringendâ fidem vinculum arctissimum 145.7
 Iustitiæ fundamentum fides 12.34
 Iustitiam tollit ambitio 13.38
 Iustitia servanda etiam adversus infimos 20.20
 Iustitiæ fundamentum quod 21.26
 Iustitia nullum tempus vacare debet 29.31
 Iustitia sine prudentia satis habet authoritatis 80.20
 Iustitia sola viri boni nominantur 82.3
 Iustitiæ opinio etiam solitario homini necessaria ibid.20
 Iustitiæ particula aliqua etiâ in piratis, cæterisq; latronibus ibi.27
 Iustitiæ fruendæ causa, reges olim constituti 83.12
 Iustitia fundamentum est famæ 96.19

Iustitia omnium domina & regina virtutum 113.24
 Iustitiam qui tollant ibid.16

L

Lacedæmonij victoriæ cupidissimi 29.20
 Lacedæmonii quod injustè imperarent, ab omnibus ferè deserti 77.11
 Lacedæmoniis amplissimum magistratum senes gerunt 194.31
 Lacedæmoniorum respub. quando & cur perierit 98.34
 Lacedæmoniorum legati Athenis 212.1
 Lacedæmone honestû domicilium senectutis 211.30
 Lacedæ Curiales 93.16
 Læteus orbis 242.4
 Læertes agrum stercoreat 208.14
 Lælius semper eodem vultu 30.8
 Lælius plenus hilaritatis 46.29
 Lælius, cognomento sapiens 83.4
 C. Lælius Q. Mutii Scævola auguris socer 154.7
 Lælii C & P. Scipionis familiaritas memorabilis 155.15, 155.32
 Lælio adolescente, L. Paulus, M. Cato, C. Gallus, P. Nasica. Tib. Gracchus. jam senes 185.11
 Lælii æquales Scipio, L. Fatius, P. Rutilius, Sp. Mummius ibid. 15
 Lælio senes C. Pannius, Q. Mutius Q. Tubero, P. Rutilius, A. Virginius adolescentes ibid. 19
 Largitionem immodicam rapinæ sequuntur 89.1
 Largitio fundâ non habet ibid. 12
 Largorum duo genera ibid. 14
 Largitio 90.30.31.33
 Latronum leges quædâ sunt 82.32
 Laude se dignum quisque putat 36.28

Legiones

ET VERBORVM.

Legiones Rom. sub jugum à Sam- nicibus missæ	144.5	Libidinosorum animi	247.13
Lenulus ædilis Cicerone consule	90.20	Licinii Crassi C. Lex de sacerdotiis	183.14
Leuſtrica calamitas	77.14	Lites valdè vitandæ	92.34
Legis xij. tabularum verba	19.7	Livius poëta, ætatis Cætonis Cens.	206.12
Lex agraria Philippi	97.5	Loci & temporis vis quanta sit	60.31
Lex de repetundis	98.8	Luculli ædilitas	60.19
Lex Crassi & Scevole de peregrinis	ibid. 31	Luculli magnificentia in villis ex- struendis	59.11
Lex Petronia & Papia de peregrinis	ibid. 31	Ludo & joco quatenus utendum	44.25
Lex Latoria	126.10	Lutatius Pythias	131.30
Legis xii. tabularum locus	126.9	Lycurgus	33.31
Legis Cincie suator Maximus	191.15	Lyſander dux Lacedæmoniorum	ibid. 28
Lex Voconia à M. Catone Laudata	193.4	Lyſander Ephorus à Lacedæmo- niis expulsus	99.17
Leges quædã etiam inter latrones	82.33	Lyſander Lacedæmonius	210.7
Leges cur constitutæ	83.18		22.28
Leges civium incolumitatem ſpe- ctant	111.28	Lyſias Pythagoræus Epaminondam erudit.	65.4
Lex naturæ communem utilitatem ſpectat	112.34. 114.9. 122.32	M	
Legum latores boni plus profunt civitatis, quàm boni impera- tores	331.3		
Liberalitas, vide Benignitas		Macedonum gaza potitus L. Paulus	98.18
Liberalitatis duo ſunt genera	33.28	Q. Mælius Tribunus plebis	144.8
Liberalitatis ratio duplex	88.1	Magiſter convivii	205.8
Liberales qui	89.10	Magiſteria	ibid. 6
Liberalitas ſecundum naturam	112.2	Magnanimitas	63.32
Liberalitatem qui tollant	113.16	Magnæ matris Idea ſacra	204.20
Libertatis cauſa omnis à magnis viris ſuſcipienda contentio	32.11	Malitia diſtat à prudentia	129.27
Libertatis proprium quid	31.26	Mamercus, quòd avaritiæ cauſa æ- dilitatem prætermiſſet, à con- ſulatu repulſus	90.25
Libertas quid ſit	231. ult.	Mancinus Numantinis deditus	144.12
Liber nemo niſi ſapiens	ibid. 18	L. Manlius diſſator accuſatus à Pomponio tribuno pl.	145.13
Libidinoſa & intemperans adole- ſcentia effœrum corpus tradit ſenectuti	198.13	T. Manlius deterret tribunum pl. ab accuſatione patris	ibid. 18
		M. Manlius pauper fuit	200.27
		M. Marcellus	216.3
		R 3	Marius

INDEX RERUM,

C. Marius	33.34	Mente nihil divinius	119.29
C. Marius septimum annum post prætoram jacuit	192.21	Mens cujusque is est quisq;	246.9
C. Marius à se le justitiæque disce- sit	ibid.30	Mercari quod statim vendas, for- didum	62. ult.
C. Marius qualis in secundis & ad versis	225.23	Mercatura quæ probanda, quæ mi- râs	63.12
M. Marius Grædianus	128.10	Mercede ad amandum adduci for- didissimum	75.13
Marius Grædianus prætor edicit populo quid server	132.33	Mercenarii omnes sordidi	62.33
Marte nostro	115.25	Q. Metellus imperator à legato suo C. Mario accusatus	132.14
Massaniſſa nonaginta annos natus quid fecerit	199.33	L. Metellus quadriennio post al- terum consulum pontifex max- imus factus est	198.19
Massaniſſa familiæ Scipionum a- micissimus	239.9	Metrodoti de beata vita sententia	151.18
Massaniſſa P. Cornelij Scipionem regio apparatu accepit	239.20	Metus odii comes	75.32. malus
Massilia in triumpho portata	78.4	custos diuturnitatis	76.6
Male materiæ ædes	123.20	Metus omnis, servitus est	234.16
Q. Maximus senex adolescente M. Catone	191.3	Micare in tenebris.	132.10
Maximi gravitas comitate condi- ta	191.5	Miles semel dimissus, nisi secun- do sacramento obligetur, pugna- re jure contra hostem non potest	18.30
Q. Maximus Tarentum recepit	ibid.26	Milo gladiatores emit	91.3
Q. Maximus Mortuum filium pro funere laudavit	192.3	Milonis Crotoniæ abjecta vox	197.18
Q. Maximus augur	191.32	Milo humeris bovem sustinuit	109.21
Q. Maximi fortitudo in ferendo fi- lii morte	192.1	Minerva Phidie	222.12
Q. Maximus juris augurii admo- dum intelligens	ibid.7	Minos	42.13
Q. Maximus ut homo Romanus valde literatus	ibid.8	Minutii Basilii falsum testamentum	130.15
Q. Max Africani frater	137.5	Modestia	40.30
Medea Tragedia	49.5	Modestia quid	60.1
Meliſſus, æquius	126.13	Mores corrumpuntur divitiis	26.8
Memoria legendis sepulchris per di putabatur	199.11	Morofiras, senum aliquid excusa- tionis habet	232.18
Memoria senectutis minuitur	ib.5	Mors servituti, & turpitudini ante- ponenda	35.22
Menalippa tragedia	40.5	Mors seni aut plinè negligenda, aut etiam optanda est	213.3
Mendacium omne contrahendis in rebus tollendum	125.13	Mors longè abesse à senectute non potest	

ET VERBORVM.

potest	ibid.
Mors omni ætati communis	ib. 21
Mortis adolescentum & senum discrimen	214.22
Mortem ut negligamus, ab adole- scentia meditari esse debet	215.24
Morti nihil tam simile, quam som- nus	218.10
Mortuis religiosa jura tribuuntur	154.24
Mors quibus terribilis	226.9
Mors rogandi judicis	119.30
Q Mutii adilitas	90.18
Q Mutii Mancini sermo qualis	47.20
Q. Murius P. F. juriconsul	49.37
E Mutius	84.2
Q Mutius Porcennæ interfector	294.6
L. Mummius	98.25
Mummii laus	ibid. 26
Munus perinde est, ut accipitur	149.6
Mutatio facienda consilii, ubi nos certasse cognoscimus	51.21
N	
Nævii versus & ludus	195.1
Nævii bellū Panicum	206.10
Naturam quisq; suam potius quam alienam insequi debet	47.33
Natura omnibus sequenda	ibid. ult.
Natura, quas partes corporis texit eas tegere omnes debent	54.2
Natura non paritur, ut alteri detra- hamus nostri commodi causa	111.4
Natura est jus gentium	ibid. 24
Natura est lex divina, & humana	ibid. 31
Naturæ lege unā & eādē omnes continemur	113.3
Natura desiderat rectā & conve-	

nientia	116.5
Naturæ principia	122.33
Naturæ lex	ibid.
Natura fons juris	130.1
Natura mutari non potest	162.27
Natura similitum sui appetens est	168.29
Nearchus Tarenrinus	202.34
Negligendus nemo in quo sit ali- qua significatio virtutis	22.34
Neoptolemus	177.1
Neptunus tres optiones Theseo dedit	16.12 & 138.32
Nestor apud Homerum de viri- bus suis sapissimè prædicat	198.
	26
Nicocles tyrannus occisus	101.6
Nili accolæ	243.27
Non puram videndum sapienti- ne quando dicere cogatur	35.17
Narban. C. à P. Sulpitio accusa- tur	86.30
Numa Pompilius	233.31
Numantia deleta	34.3
Namicius T. Trib. Pl.	144.7

O

O Bjurgationum qui modus	38.2
Octavius Cn. primus è sua fa- milia consul	ibid. 19
M. Octavii Frumentaria largitio	96.33
Odisse apertè magis ingenuum est, quàm fronte occultare senten- tiam	174.9
Oeconomicus Xenophontis liber à Cicerone adolescente versus	172.25
Officina nihil habet ingenuum	63.
	3
De Officiis libri non multum à Pe- ripateticorū dogmate differunt	41.5
Officii amplitudo, & laus	5.7

R 4

Officio.

INDEX RERV M,

Officiorum præcepta adolescentiæ aptissima	5.3	Orationis duplex ratio	86.1
Officii præceptio quorum philoso- phorum propria	5.32	Orationis vis duplex	56.5
De Officiis libri à Stoicorum fon- tibus derivati	6.5	Oratoris vis duplex	56.5
De Officio quæstio duplex. ibid.	27	Oratoris munus ingenij non solum est, sed laterum etiam & virium.	197.29
Officii divisio	7.4	Orbium cœlestium ordo.	242.16
Officium quid	6.18	concentus 243. 9 ab hominibus non percipitur,	243.30
Officii deserendi causæ	14.22	Ordo quid	60.3
Officii commutatio	15.33	Originum, Catonis libri	201.18
Officia alius alia magis debentur	27.19		21.66
Officiorum boni ratiocinatores ei- se debemus	ibid.26	ὀργή.	74.4
Officia splendidissima, quæ ab ani- mi magnitudine oriuntur	28.15	Otiū languorem affert.	104.14
Officia pro ætatum ratione varian- tur	52.10	P	
Officium adolescentis	ibid.13	Pacuvii M. fabula	159.17
Officia senum	ibid.26	Panætiū reprehensus	6.9, 7.28
Officium magistratus	53.5	Panæt. Africanī præceptor	39.15
Officium privati	ibid.11	Panætiū duas res in suis libris præ- termisit. 102.9. utilitatum com- parationem omisit. 102.31. de officiis accuratissimè scripsit 106 14. locum de officiis præter- misit	ibid.32
Officium peregrini	ibid.15	Panætiū Cicero secutus in libris de officiis	ibid.16
Officiorum comparatio	63.28	Panætiū opinio de honesto	108.1
Officii persequendi rationes quin- que	70.16	Panætiū defenditur a Cicerone	115.33
Officiorū tractatio in philosophia uberrima. 105. 21. deliberatio triplex	106.17	C. Papyrius consul legem tulit de tribunis Pl. reficiendis	183.5
Officia media	108.21	Papius	220.31
Officia à quatuor fontibus hone- statis ducta	139.19	Paulus Æmilius, C. Lucinio fami- liaris fuit	164.34
Officia exprobrantium hominum odiosum genus	176.1	παράδοξα	221.31
Onera maxima, Senectus & pauper- tas	193.7	παράδοξα maximè Socratica.	222.3
Opes cū infamia, non utiles. 135. ult.		Parfimonia magni vectigal.	237.13
Opifices omnes sordidi.	63.2	Pascere benè, prima utilitas in re familiari	103.10
Opinionem hominum de se negli- gere arrogantis est	43.4	Patris vita cū violatur, quàm multa peccentur	221.27
Opiparè paratum convivium	125.13	Patris	
Orationis vis	222.22		

ET VERBORVM.

Patriæ charitas quanta	137.15	Pericles princeps Græciæ	91.24
Pro patria mors appetenda, si ita res ferat	26.31	Periculorum actionum multiplex ratio	36.11
Patria parentibus anteponenda	137.31	Periculis sine causa offerre se stultum est	36.2
Patroni civitatum, & nationum qui essent	18.18	Peripatetici, quod iracundiam laudent, norati	38.31
<i>pro du.</i>	74.3	Peripateticis placet honestum summum bonum esse	107.25
L. Paulus socer filii M. Catonis	193.30	Pernicies vitæ summa, intelligentiæ simulatio in malitia	130.1
Paupertas contra naturam	111.6	Personis veluti duabus natura unumquemque nostrum induit.	46.14
Pausanias dux Lacedæmoniorum	33.28	Perjurium quid sit	143.29
Pax in jussu populi, senatûque facta irrita	141.6	Phædon Solis filius idem fulminis deflagavit	138.29
Peccare nunquam utile	127.14	Phalaridis mos	77.8
Peccandum non est amici causa	163.26	Phalaris crudelis tyrannus	114.19
Peccata esse æqualia	226.31	Philippi Macedonum regis, humanitas	39.17
Peccata non rerum eventu, sed vitiis hominum metienda sunt	ibid.33	L. Philippus	91.7
Peccare est tanquam lineas transire	227.7	Philippi ad Alexandrum epistola	88.16
Peccatorum conscientia, dura seruitus	234.12	Philippus tribunus pl. moderatus	97.4
Pecuniæ cupiditas unde	13.29	L. Philippi injusta sententia	136.1
Pecuniam contemnere magnificentum est	31.7	Philosophi in quo peccent	14.29
Pecunia corrupti, fideles esse non possunt	88.19	Philosophorum vita minus exposita fortunæ telis, quam eorum qui rempub. tractant	32.28
Pecunia non quærenda solum, sed etiam collocanda	83.32	Philosophiæ, quando & quibus rationibus adductus operam dare cœperit Cicero. 68. per totum.	
Pecuniæ cupiditas in plerisque summa amicitiae pestis	163.19	Philosophiæ nomen quibusdam inuisum	67. ult.
Pecuniæ & gratiæ comparatio.	95.15	Philosophi qui	68.33
Pelopis regnum iniquum	135.3	Philosophia quid	ibid. ult.
Perduellis	19.3	Philosophiæ defensio	69.10
Peregrinos usum urbis prohibere, inhumanum	120. ult.	Philosophia tota frugifera & fructuosa	105.19
Periculis severitas	46. ult.	Philosophiæ pars de officiis uberissima	ibid. 21
Periculis dictum in Sophocle	60.28	Philosophiæ	

INDEX RERV M,

Philosophia libertatem, justitia continentiam docet	112.2	Pompeii Magni theatrum	91.21
Philosophia vitam tranquillam præstat	188.6	Pompeius Magnus reprehensus.	134.1
Philosophorum principes	195.34	Q. Pompeius cum deprecaretur, Numantinis deditus non est	144.
Pictura etiam non perfecta dele- ctat imperitos & laudatur	108.32	Pomponius, tribunus pl. diem dixit L. Manlio dictatori	145.14
Pietas in patriam in cœlum via est	221. ult.	Pontii Samnitici dictum de avaricia	97. ult.
Piratis fides non servanda	143.23	T. Pontii Centurionis vires	119.37
Pirata non est perduellium nu- mero, sed communis hostis om- nium	ibid. 24	C. Pontius Samnis	202.31
L. Pisonis lex de reperundis	98.9	Pompilius	18.22
Plato	4.29	Possidonium	66.17
Platonis locus	10.4	Possidonium Panzti discipulus	106.16
Platonis præclara sententia	12.23	Possidonium de Offic. scripsit	ib. 29
Platonis dictum, in Philosophos.	14.29	Posthumius hosti deditus, author ipse deditiois	144.11
Platonis præcepta duo reip. præ- sunt necessaria	37.7	Præclara omnia rara	178.11
Plato Dionem erudit	65.5	Prandia decumæ nomine	90.31
Plato uno & octogesimo anno scribens mortuus est	192.19	Principatum appetere, hominis proprium	9.18
Platonis tranquilla senectus, ibid.		Privata nulla natura, sed occupa- tione, victoria, lege, pactione, conditione, sorte	12.13
Plato Tarentum venit	203.2	Privata vita otiosior, publica fru- ctuosior	31.32
Platonis doctrina, discere, esse re- ministri	217.14	Privatam vitam mulci coluere, ut tranquillè viverent	ibid. 17
Plautus	45.2	Privata vita quibus concedenda, quibus minus	32.1
Plauti comædiæ, Truculentus & Pseudolus	207.11	Probabile quid sit nisi facta cau- sarum contentione, non constat	70.3
Poculi minuta & corantia	205.9	Prodigi qui	89.16
Pœnæ nata vel vinus præclara dele- ctant imperitos, & laudantur.	108.31	Promissis quando standum non sit	16.23. 159.25
Pœni scædis fragi	19.25	Promissa non servanda	139.6
Pœnæ iners extremum actum neg- ligit	189.19	Propylæa	91.16
Polyæti signum	233.11	Prudentia quid	64.8
Pompeius Sex. geometriæ studio- sus	11.23	Prudentiæ & sapientiæ discrimen	ibid.
Pompeii dictum honorificum in Ciceronem,	34.22	Pru-	

ET VERBORVM.

Prudentia sine iustitia nocet 80.26
 Prudentia vera & maximè utilis
 quæ ibid. 14
 Prudentia in quo sita 129.8
 Prudentia senectutis est 195.4
 Ptolemæus rex, Arati Sicyonii ho-
 spes 100.31
 Ptolemæus Ægypti rex alter post
 Alexandriam conditam ibid. 22
 Polchritudinis duo genera 55.6
 Pyrrho 5.34
 Pythi præclara sententia 19.26
 Pyrrhus Æacides 20.1
 Pyrrho se Macedones dederunt.
 77.10
 Pyrrhus bellum intulit Romanis
 135.17
 Pyrrhi & Annibalis dissimiles mo-
 res 161.9
 Pythagoras 26.21
 Pythagoræ severitas 46.33
 Pythagoreorum mos in exercen-
 da memoria 201.21
 Pythagoras verat, in iussu impera-
 toris, id est, dei, de præsidio &
 statione vitæ decedere 215.12
 Pythagoræ de animorum divinita-
 te opinio 217.5
 Pythias Pythagoricus 120.4
 Pyhnius argentarius 125.3. & 8

Q

Q Væstio de honesto & utili
 120.22
 Quæstiones de officio 136.26
 Quæstus ex repub. sceleratus &
 nefarius 98.32
 Quæstus turpes 236.12

R

R Aione utentium duo genera
 71.18
 Rectè ira iustum, si voluntatis 15.4
 Rectè facta à virtutibus profici-
 untur, peccat. à vitiis 227.28

Referenda gratia nullum officium
 magis necessarium est 23.20
 Reges curi institui 83.13
 Reges omnes Romani pares inter
 se præter Superbum 223.ult.
 Reguandi cupiditates unde exi-
 stant 116.21
 Regni fides nulla 13.ult.
 Regno iniqui atque infideles mul-
 ti 135.1
 Regulus captus à Pœnis 20.4
 M. Regulus non ærumnosus 225.16
 Rei familiaris augendæ qui modus
 40.12
 Res familiaris quæri debet ijs re-
 bus à quibus abest turpitudine
 102.20
 Res magnæ non corporum viribus
 sed animi geruntur 194.9
 Repetundarum lex 98.8
 Rempub. capessentibus adhiben-
 da est despicientia rerum huma-
 narum 32.22
 Reipub. præfuturis duo Platonis
 præcepta necessaria 37.7
 Reip. lectores legum similes esse
 debent 39.34
 Respublicæ maximæ per adole-
 scentulos libefacta, senibus
 sustentata 194.33
 Rhetorum campus 28.14
 Rogatio ex S.C. de Mancino Nu-
 mantinis dedendo 144.12
 Romani quibus populis vicis ci-
 vitatem dederunt 18.3
 Romani viri illustres bellica lau-
 de 28.9
 Romanorum mos verecundus 54.
 ult.
 Romani populi Cannensi clade a-
 nimi magnitudo 121.5
 Romanorum legionum fortitudo
 animi 216.5

Romanorum

INDEX RERV M,

Romanorum veterum cōtinētia	224.11	Scævola, Publii filius, vir bonus	126.23
Romulus iniustus	118.24	Scævola pontifex maximus	129.16
Romulus quibus gradibus in cœ- lum ascenderit	123.29	Scævola pontificis laus	154.16
Roscium Amerinum adolescēs de- fendit Cicero	87.29	M. Scavrus	33.34
Ruinosa ædes	123.20	Scavri filius damnatus	58.23
Rupilius fabularum actor	49.6	Scavri ædilitas	90.21
P. Rutilius	85.25	Scenicorum mos verecundus	54.30
Rutilius Rufus Panætii auditor	107.10	Scientiæ cupiditate omnes trahi- mur	11.9
S		Scipio Numantiam excidit	34.3
Sacra familiarum	25. & 26	Scipio ambiciosus & tristis	46.29
Saguntini	2.18.19	Scipionis sermo qualis	47.24
C. Salinator	190.3	Scipio Africanus Pauli filius, elo- quentia cumulavit bellicam glo- riam	45. ult.
Salinator Tarentum amisit	191.27	Scipionis Africani filius, qui mino- rem Africanum adoptavit	51.32
Sanguinis conjunctio, vinculum charitatis	26.5	Scipionis Africani dictum	104.7
Sapientiæ amor ex cognitione ho- nesti	16.4	Scipiones duo	209.7
Sapientia in quo sita	ibid. 18	P. Scipio pontifex maximus	209.7
Sapientia quid à prudentia diffe- rat	64.8	Scipiones duo iter Pœnis vel cor- poribus suis obstruere voluerunt	215. ult.
Sapientia princeps virtutis	ibid. 11	Scipionis virtutes	154.1
Sapientia quid	69.1	Scipio paucis ante mortem diebus, triduum de rep. disseruit	155.3
Sapientiæ laus	ibid. 4	P. Scipionis supremus dies fuit cla- rissimus	154.15
Sapientes septem, non tamen om- nino sapientes	109.14	P. Scipio Rutilium consulem effe- ci, fratrem ejus Lucium officere non potuit	176.15
Sapientis est habere rationem rei familiaris	127.1	Scipio ab amicitia Q. Pompeii se removit	177.8
Sapiens, qui sibi non prodest, ne- quidquam sapit	126.30	Scipionis oratio contra C. Papy- rium	183.9
Sapientis cum histrione compara- tio	214.8	Scipiones duo propugnacula belli Punici	224.12
Sapientissimus quisque æquissimo animo moritur, stultissimus ini- quissimo	219.3	Scipio tribunus militum in Africa	240.8
Sapientum quorundam de amicitia opinio	166. ult.	Secundum naturam	116.6
Sapientis animus quibus rebus mu- nitus	229.17	Securitas caput est ad beatè viven- dum	167.8
M. Satrius	130.25	Seditionum	

ET VERBORVM.

Seditionum origo quæ	37.19
M Scii benignitas	90.33
Senator non est, qui iurejurando hostium tenetur	141.4
Senatus Romanus, iustus	136.7
Senatus non censet captivos redi- mendos	150.22
Senex nemo tam est, qui se annum non putet posse vivere	196.10
Senis sermo quietus & remissus de- corus est	197.33
Senibus conceditur, ut de se dicant	198.24
Senem maturè fieri, si vis diu esse senex, proverbium	199.12
Senex is probatur, in quo est ali- quid adolescentis	201.16
Senill avaritia nihil absurdius	212.29
Senum improvidorum & credulo- rum stultissima in fabulis persona	184.29
Senes in adolescentium charitate acquiescunt	185.16
Senectus optatur, eademque accu- satur	189.5
Senectutis arma sunt exercitatio- nes virtutum	190.31
Senectus placida post ætatem purè & elegantur auctum	192.18
Senectus accusatur non propter æ- tatem, sed propter mores	190.8 & 192.20. & 212.17
Senectus quatuor de causis misera videtur	193.9
Senectus maximum onus putatur	ibid.7
Senectutis vitia diligentia compen- sanda sunt	200.21
Senectutis vituperatio	202.1
Senectus natura loquacior	208.21
Senectutis honestum domicilium Lacedæmone	211.30

Senectutis modica severitas proba- tur	212.27
Senectutis fructus est, ante partio- rum bonorum memoria & copia	214.16
Senectus peractio ætatis est, tanquã fabulæ	220.13
Sepulchra communia propinquis inter se	20.8
Sergius Orata	128.11
Sermo qualis esse debeat	36.34
Sermonis comitas multum ad gra- tiam colligendam valet	86.7
Sermonum suavitas, amicitia con- dimentum	174.14
Servilius Ahala Sp. Melium inter- emit	209.3
Servorum infirma conditio	20.39
Servis quomodo utendum	ibid.31
Servituti & turpitudini anteponen- da mors	35.22
Severitate sublata administrari ci- vitas non potest	38.19
Severitas modica in senectute pro- batur	212.27
Sicyon per annos quinquaginta à tyrannis possessa	100.3
Sidera	241.24
Silani ædilitas	90.20
Similitudo ad amicitiam allicie	168.26
Simulatum nihil diuturnum	84.9
Simulatio perfidi, improbi, mali- tiosi hominis est	126.2
Simulatum nihil in amicitia	160.19
Societatis humanæ vinculum ora- tio	24.19
Societatis humanæ gradus	25.18
Societas præstantissima, bonorum virorum familiaritas	26.9
Societas inter omnes, major autem ut quisq; proximè accedit	157.6
Socrates semper eodem vultu	39.8
Socra;	

INDEX RERV M,

Socrates <i>iegy.</i>	46.32	d'icune	107 & 116.12
Socratici in sermone maxime ex- cellunt	56.34	Stoici splendidius de officio, quam Academici, aut Peripatetici dis- seruerunt	110.30
Socrates quam ad gloriam viam traderet	84.1	Stoicorum oratio	221.27
Socratis opinio de honesto	107.27	Stulto nemini bene esse potest	226.22
Socrates senex fidibus didicit	197.9	Stultos omnes in facire	229.14
Socrates sapientissimus Apollinis oraculo iudicatus	217.8	Sulpitius Astrologiae studiosus	11.22
Socratis disputandi modus	228.2	Sulpitius P.C. Norbanum accusa- vit	86.30
Sodales Catone questore con- stituta	204.19	Sulpitius Servius sententia juris ci- vilis omnes superiores vicit	94.1
Solitarium nihil natura amat	181.8	P.Sulpitius tribunus pl. & Q. Pom- peio capitali odio dissidet	154.25
Solitudo languorem affert	101.14	Summum jus, summa injuria	16.31
Solonis & Themistoclis compara- tio	33.18	Superbia in prosperis rebus fu- gienda	39.4
Solon furorem simulavit	47.8	Superiorem parem esse inferiori, maximum est in amicitia	195.5
Solon se, quotidie aliquid addi- centem, senem fieri dicit	197.4	Sy'le largitiones non liberales, sed injustae	22.5
Solonis praeclarum dictum	206.27	Sylla qualis	47.13
Solonis sapientis elogium	215.14	Syllae causa honesta	77.29
Solon senectute fretus, audacter Pi- sistrato tyranno obfistebat	215.3	Syllae dictum inhumanum	ibid.33
Sophocles à Pericle reprehensus	90.28	Syllae in victoria crudelitas	ibid.34
Sophocles à filiis in iudicium vo- catus	195.24	L. Sylla civium bona vendidit	ibid.32
Sophoclis dictum egregium de re- bus Venereis	205.19	Synephebi, comœdia Statii	198.14
Sparta propter avaritiam peritura	98.34		
Sponsio, ni bonus vir esset Pithias	131.31		
Statii pœtæ versus	196.20		
Statorum veterum ornatu ferè mili- tari	28.30		
Stoicorum opinio de commodis communicandis	12.25		
Stoici unde verba sint ducta studio se exquirunt	13.2		
Stoicorum in verecundia	54.15		
Stoici honestum solum bonum esse			

ET VERBORVM.

Tar effiorum regis ætas	213.20
Temperantia	40.30
Terentii locus	15.17
	63.6.212.34.181.21.183.29
Terentius Lælii familiaris	181.20
Terra habitatur raris in locis	244.5
Terra Oceano circumfusa	ibid. 23.
Themistocles	33.17.47.473.9
	96.4.121.16.190.23.195.6
	166.11
Theophrastus	4.26.89.24
	93.7. ibid. 15
Thesei optata tria	16.12.138.32
Timon Atheniensis congressum hominum fugiebat	180.20
Timotheus Cononis filius	50.1
Tribuni pl. hostibus dediti	144.9
Tributorum ratio & finis	98.21
Træzene	121.10
Tudicanus	191.14
Turpio Ambivius	205.28
Turpe mutatur tempore	110.6
Turpitude maxime contra natu- ram	116.4
Turpe nunquam utile	121.31
Tyrannorum ferè violenta mors	76.5

V

V alerius Cervinus ad centesi- mum annum vixit	210.28
Valerudinis tuendæ ratio	102.15
Vestigalia urbana rusticis antepo- nenda	103.7
Venandi studium honestum	45
	15
Venditor lege xii. tab. præstabat canum vitia, quæ lingua nuncu- paia essent	127.18
Veri adolescentia comparatur	214.
	13

Verecundia	40.29.43.7
Verecundia sublata, nihil rectum, neque honestum est	62.13
Verecundia maximum amici & or- namentum	179.12
Veri investigatio hominis propria	9.11
Veritas molestæ est	181.31
Versus in Vlystem	140.10
Vestitus quæ ratio	95.18
Vererrima quæque debent esse (sa- visima	174.25
Veturius hosti deditus	144.2
Viam erranti non monstrare, Athe- nis execrationibus publicis san- ctum	123.26
Villa locuples abundat porco, hæ- do, agno, gallina, lacte, caseo, melle	209.17
Vires celeritati anteponendæ	103.6
Virgula divina	66.2
Viratus Lusitanus à C. Lælio fra- tus & comminutus	83.5
Virtutes ut quæque leniores, ita a- mabiliore	23.2
Virtutum quarundam simulacra in belluis	24.24
Virtus omnis tribus in rebus ferè vertitur	73.32
Virtutem unam qui habet, an om- nes habeat	80.29
Virtutem quomodo nonnulli in- terprentur	137.32
Virtute nihil amabilius	160. ult.
Virtus tenera & tractabilis est	168.8
Virtus amans sui est	163. ult.
Virtutis opinio amicitiæ concilia- trix	164.24.184. ult.
Virtus seipsa contenta est ad bea- tè vivendum	225.15
Virtutes inter se pares	227.17
Virtus	

INDEX RERUM, &c.

Virtus est consentiens cum ratione & perpetua constantia	ibid. 25	Voluptate nulla pestis capitalior.	202.8
Virtus plaris aſſimanda, quam ulla poſſeſſio, aut ulla vis auri & ar- genti	237.11	Voluptates agricolarum.	200.30
Virtute qui præditi ſunt, ſoli ſunt divites	238.8	Voluptas plurimorum patrociniis defenditur.	225.9
Virtus amici non poteſt	ibid. 6	Vox clara & ſuavis eſſe debet.	56.18
Viſcellinus	164.4	Vt inter bonos bene agitur.	118.13
Vitæ finis optimus	215.4	Vtile ab honeſto ſeparari non de- bet.	70.25
Vitam multi, & ii docti, deplora- runt.	216, 217	Vtilitatum comparatio.	102.30
Vita deſerta ab amicis, ſecundum eſſe non poteſt.	170.22	Vtilitas communis ſecundum na- turam.	113.1.116.6
Vitia animi graviora, quàm corpo- ris ac fortunæ.	112.21	Vulgus non ex toto intelligit, quid abſit à perfectio.	101.9.
Vitis natura caduca.	207.29	X	
Vileſcendi modus.	17.15.47.9	Xenippus Lacedæmonius Poe- torum dux.	140.22
Vlyſſes.	48.11	Xenocrates ſeverus Philoſophus.	47.25
Vlyſſes militiam ſimulatione infa- miæ ſubterfugere voluit.	139.33	Xenophontis locus.	50.19.
Voluptatis appetitum omnes fere propter verecundiam occultant.	45.31	Xenophontis Socratici liber de re familiari.	102.24
Voluptates blandiſſimæ domina- re.	81.28	Xenophontis libri admodum uti- les.	209.14
Voluptas omnis honeſtati contra- ria.	148.21	Z	
		Zenonis opinio de honeſto.	116.9

FINIS.